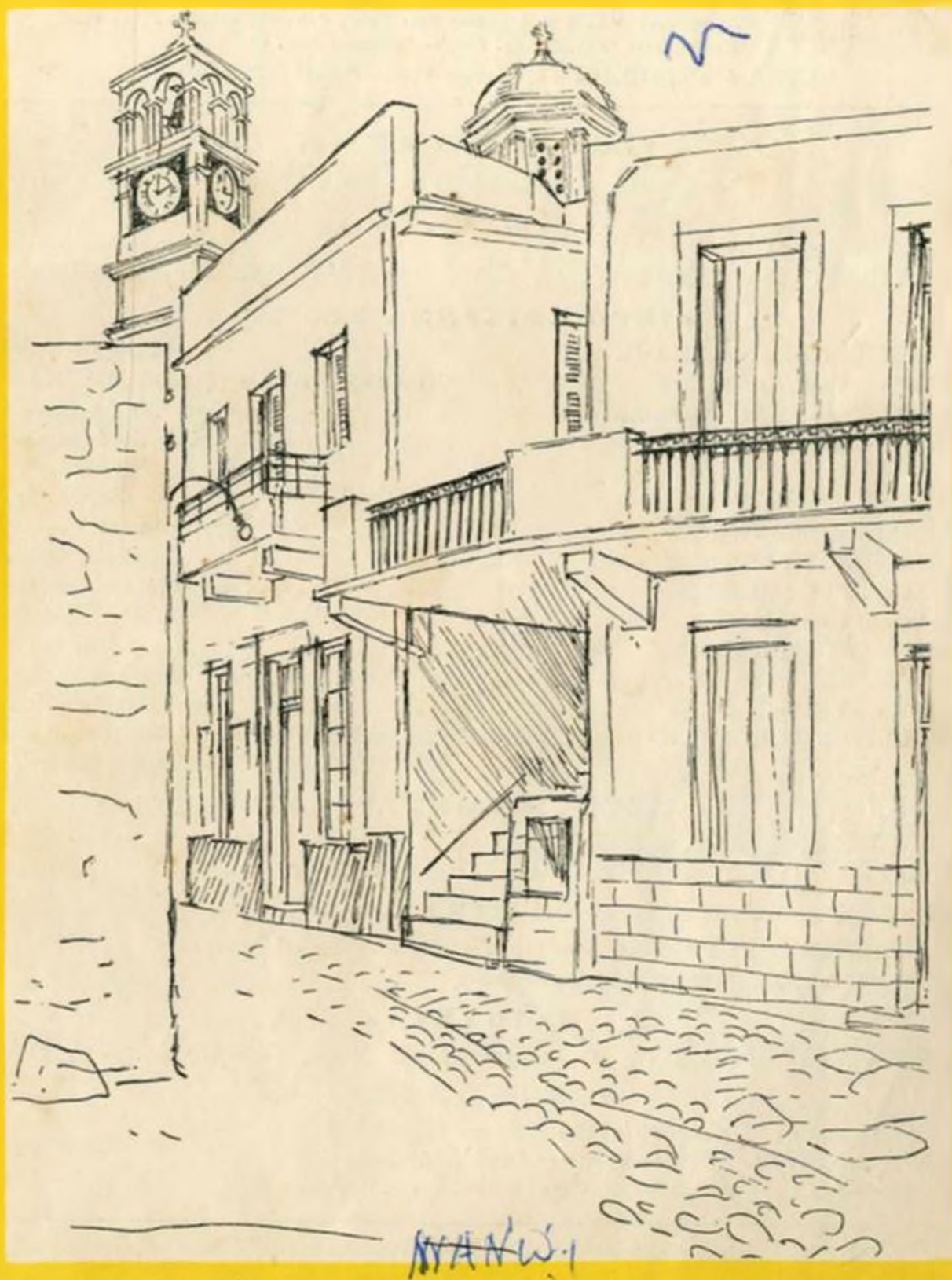

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

ΑΡ. 39

ΜΑΡΤΗΣ

1958

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η Τ Ε Χ Ν Η Σ
ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Διευθυντής: ΝΙΚΟΣ ΣΙΑΠΚΙΔΗΣ

Γράμματα — Έμβάσματα: Νίκο Σιαπκίδη, Γαμβέτα 6, Αθήνα

REVUE D'ART

REVUE MENSUELLE DES LETTRES ET DES ARTS

Directeur: NIKOS SIAPKIDES, Rue Gambeta 6 — Athènes — Grèce

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ Έξωτερικού Δολ. 8 — Αίγυπτος Τιμ. Τεύχ. Γ.Δ. 15, έτήσια, Γ. Δ. 180
Έσωτερικού: Έτήσια Δρχ. 120. — Έξάμηνη Δρχ. 60

ΕΤΟΣ 4 — ΤΟΜΟΣ Ζ' — Μάρτης 1958 — Άριθ. Τεύχους 39

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η δίωξη της Ε. Τ. προκαλεί συναγερμό

Π Ρ Α Γ Μ Α Τ Α

Δ. ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡ. ΛΕΒΑΝΤΑΣ

Τò πόρισμα και τὰ συρτάρια
Για να χαρούμε μιάν άνθιση άληθινή

ΜΙΚΡΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ 21

Θ. ΠΕΤΣΑΛΗΣ - ΔΙΟΜΗΔΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΣ
ΓΚΡΗΓΚΟΡΙ ΑΛΕΚΑΝΟΡΟΣΚΟΥ
ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ

Ίωάννης Κωλέττης
Ο «κοινός μύθος» της Νεώτερης Έλλάδας
Οί τάφοι του Δραγατσάνιου
Γύρω από τον άρματολισμό

ΤΙΤΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ
ΙΑΣΩΝ ΔΕΠΟΥΝΤΗΣ
ΦΩΤΗΣ ΑΓΓΟΥΛΕΣ
ΤΖΑΙΗΜΣ ΘΩΡΜΠΕΡ
ΒΑΣΩ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΙΧ. ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΟΣ
Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Σαββατόβραδο
Λογοτεχνία και Ψυχολογία
Τρία ποιήματα
Τη νύχτα που μπήκε τò φάντασμα
Πρελούντιο
Της δουλειās

ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ
ΕΡΝΕΣΤΟ ΝΤΕ ΜΑΡΤΙΝΟ
ΔΗΜ. ΧΑΤΖΗΣ

Ο Γιώργος Μανουσάκης για την τέχνη
Η τέχνη του γραψίματος
Τò σοσιαλιστικό κράτος και η έλευθερία της κουλτούρας
Συνέδριο νεοελληνικής λογοτεχνίας

Λ Ο Γ Ο Ι Κ Ι Α Ν Τ Ι Λ Ο Γ Ο Ι

ΔΕΚΑΤΕΣΣΕΡΙΣ Λόγοι κι άντίλογοι

Τ. ΧΑΤΖΗ: Ο Ζ. Γκαρσιά για τò άλμπουμ της Ε. Τ.

Τ Ο Β Ι Β Λ Ι Ο

ΝΙΚ. ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ: Στίχοι και άποσπάσματα - Άνθολογίες και μεταφράσεις

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Βιβλιογραφίες Κατσίμπαλη

Η Μ Ο Υ Σ Ι Κ Η

ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ: Οί παρκαστάσεις της Λυρικής Σκηνής - Συναυλίες, ρεσιτάλ

Ε Ι Κ Ο Ν Ε Σ

Τò έξώφυλλο: Σύνθεση με σχέδιο Γιώργου Μανουσάκη

Έκτòς κειμένου: Γ. Μανουσάκης: Άγορά, άραμπάς

Φωτογραφίες: Ο Γκόρκυ κι ó Ρομαίν Ρολλάν - Ζ. Γκαρσιά

Διευθύνσεις συμφώνω τῶ νόμω: Νίκος Σιαπκίδης, Βλαβιανού 1.

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Νικ. Κοντορός, Μικρās Άσίας 1, Άθήναι.

Στοιχειοθετήθηκε με σύστημα μονοτυπίας στο τυπογραφείο της Έλληνικής Έκδοτικής Έταιρείας, έκμετάλλευσις Άλ. Φιλοπούλου, Παπαδιαμαντοπούλου 44, τηλ. άριθ. 71-427, Άθήναι.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΧΡΟΝΟΣ Γ' • ΤΟΜΟΣ Ζ' • ΜΑΡΤΗΣ • ΤΕΥΧΟΣ 39

Η ΔΙΩΞΗ ΤΗΣ «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΗΣ» ΠΡΟΚΑΛΕΙ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ ὑπόθεση τῆς δίωξης τῆς Ἐπιθεώρησης Τέχνης, τοῦ σεβαστοῦ κριτικοῦ Μάρκου Αὐγέρη καὶ τῶν ποιητῶν Γιάννη Ρίτσου καὶ Νικηφόρου Βρεττάκου, βρίσκεται ἀκόμη σὲ ἐκκρεμότητα. Ὁ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ μας κ. Νίκος Σιαπκίδης κατέθεσε στὸν κ. Ἀνακριτὴ μακρὸ ὑπόμνημα μὲ τὸ ὁποῖο ἀνασκευάζει τὴν κατηγορία. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ ἀναμένεται ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή ἡ ἐκδοση βουλευματος ἀπὸ τὸ Συμβούλιο Πλημμελειοδικῶν.

Στὸ μεταξύ, ἡ δίωξη τοῦ περιοδικοῦ, προκάλεσε πραγματικὸ συναγερμὸ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς χώρας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ πολιτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις. Ἐφημερίδες, περιοδικά, πνευματικὲς προσωπικότητες, ὕψωσαν τὴ φωνή τους γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν, ὄχι ἀπλῶς τὸ περιοδικὸ μας καὶ τοὺς τρεῖς ἐκλεκτοὺς συνεργάτες του, παρά τὴν ἴδια τὴν Ἐλευθερία τῆς Σκέψης καὶ τὴν Ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν λείψανε κι' οἱ παράφρονες φωνές. Δημοσιεύουμε πρὸ κάτω ἀσχολίαστα ὅλα τὰ σχετικὰ κείμενα, κι' ὁ ἀναγνώστης θὰ μπορέσει νὰ βγάλει τὰ συμπεράσματά του.

ΤΑ « ΝΕΑ »

Τὴ δίωξη τῆς « Ἐπιθεώρησης Τέχνης » ἔφερε στὴ δημοσιότητα ἡ ἔφημερίδα « Τὰ Νέα », στὴ λογοτεχνικὴ τῆς σελίδα τῆς 26 Φεβρουαρίου 1958, καὶ δημοσίευσε ἐπιστολὴ διαμαρτυρίας τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου. Ἴδου ἡ σχετικὴ εἰδησεογραφία τῶν « Νέων » :

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μόλις ἡμερῶν

ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διὰ τῆς ὁποίας ἐχαρακτηρίζοντο ὡς παράνομοι καὶ ἀντισυνταγματικοὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς πρὸς παρεμπόδισιν τῆς κυκλοφορίας βιβλίων, παρουσιάθησαν τρεῖς νέες σοβαρὲς περιπτώσεις διώξεως ἐκδοτῶν καὶ συγγραφέων.

Ἐμηνύθη τὸ περιοδικὸν « Ἐπιθεώρηση Τέχνης ».

Ἡ πρώτη περίπτωση ἀφορᾷ τὸ περιοδικὸν « Ἐπιθεώρηση Τέχνης », τοῦ ὁποῦν ὁ ἐκδότης ἐμηνύθη γιὰ παράβασι τοῦ νόμου 509. Ὡς παράβασις ἐκρίθη ἡ ἐκδοσις τεύχους ἀφιερωμένου στὰ 40 χρόνια τῆς Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐμηνύθησαν ὁ Μάρκος Αὐγέρης καὶ ὁ Νικ. Βρεττάκος

Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία καὶ γιὰ ἄλλα τοὺς πρὸν ἐδημοσιεύθησαν στὸ τεύχος τῆς « Ἐπιθεώρησης Τέχνης » γιὰ τὴν Ρωσικὴν ἐπανάστασι, ἐμηνύθησαν ὁ κριτικὸς Μάρκος Αὐγέρης καὶ ὁ ποιητὴς Νικηφόρος Βρεττάκος.

Καὶ ὁ Γιάννης Ρίτσος

Ἐξ ἄλλου, ὅπως πληροφοροῦμεθα. ὁ ἀνακριτὴς τοῦ 1ου Τμήματος ἐκάλεσε σὲ ἀπολογία τὸν ἐκλεκτὸ ποιητὴ Γιάννη Ρίτσο

μὲ τὴν κατηγορία ὅτι μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσε στὴν « Ἐπιθεώρηση Τέχνης » τὸ ἔργο τοῦ Μπλόκ « Οἱ Δώδεκα ». Ἐπειὶ μειωθῆ ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει ἐπανελημμένως μεταφρασθῆ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔχει κυκλοφορήσει σὲ βιβλίον χωρὶς ἢ μετάφρασις του νὰ θεωρηθῆ παράβασις.

— Τὸ περίεργον ἐπίσης στὴν περίπτωσιν αὐτὴ εἶναι ὅτι γιὰ τὴν ἐκδοσὶ τῶν « Δώδεκα » τοῦ Μπλόκ σὲ βιβλίον ἀπὸ τὸν « Κέδρο » εἶχε χορηγηθῆ ἄδεια τῆς Γενικῆς Ἀσφαλείας Ἀθηνῶν, ἣ ὁποία καὶ φέρει τὸν ἀριθμὸν 106398)178.300 καὶ ἡμερομηνία 7 Νοεμβρίου 1957.

Μάρτυρες ὑπερασπίσεως

Πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Ρίτσου καὶ τῶν συγκατηγορουμένων του, προσήλθαν καὶ ἐξητάσθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀνακριτὴ ὁ πρῶτον ὑπουργὸς κ. Χρ. Σολομονίδης, ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Ἅγις Θέρος καὶ οἱ συγγραφεῖς Γ. Θεοτοκάς, Ἄγγελος Τερζάκης καὶ Θ. Συνοδινός.

Συνέρχεται σήμερον τὸ Δ. Σ. τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν

Σήμερον ἐξ ἄλλου συνέρχεται τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν γιὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα καὶ νὰ λάβῃ σχετικὰς ἀποφάσεις.

Ἡ ἴδια ἐφημερίδα σὲ πρωτοσέλιδο σχόλιον στὸ φύλλον τῆς 6 Μαρτίου, γράφει :

Ἄστοχοι διώξεις.

Τὰ ἐγράψαμε κατ' ἐπανάληψιν, ἐξακολουθοῦμεν δὲ νὰ τὰ γράφωμεν, καὶ ἡμεῖς, καὶ ἄλλαι συνάδελφοι, τῶν ὁποίων τὰ ἐθνικὸφρονα φρονήματα ἀπὸ κανένα δὲν ἡμποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν. Ὅλαι αἱ διώξεις περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων διὰ δημοσιεύματα ἐπιλήψιμα τάχα κοινωνικῶς, ὅχι μόνον δὲν ἐξυπηρετοῦν κανένα σκοπὸν, ἀλλὰ ἔχουν συνήθως καὶ τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Δηλαδή ἐρεθίζουν καὶ τὸν τῆς δημοκρατικὸν κόσμον, μὲ τὸ νὰ τοῦ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ προσβολῆς τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ Τύπου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων. Τὸ τονίζομεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀστόχου,

τῆς πολιτικῶς ἀψυχολογήτου καὶ τόσον ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν ἐννοίαν τῶν ἐλευθεριῶν θεσμῶν διώξεως ἐνὸς περιοδικοῦ καὶ τριῶν συνεργατῶν του, διὰ δημοσιεύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπέτειον τῆς Ρωσικῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶναι νομιζόμεν, καιρὸς νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ ἀναλαμβάνοντες αὐτὰς τὰς πρωτοβουλίας, ὅτι ἀντὶ καλοῦ κἄνουν κακὸν εἰς τὸν τόπον.

Ἡ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ποιητοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Ἀγαπητὰ « Νέα »,

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀπασχολήσω μ' ἓνα θέμα εὐρύτερας νομίζω σημασίας. Τὴν περασμένη Παρασκευή, εἰδοποιηθεὶς ἀπὸ τὴν προηγουμένην μετέβην συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν φίλον μου δικηγόρον κ. Κωνστ. Στεφανάκη στὸ πρῶτον ἀνακριτικὸν γραφεῖον, νὰ ἀπολογηθῶ ὡς κατηγορούμενος διὰ παράβασιν τοῦ Νόμου 509. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθην ὅτι ἐνήργησα προσηλυτισμὸν μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόσπασιν μέρους ἢ ὅλου τῆς χώρας δι' ἐνὸς συντόμου ἀρθροιδίου μου, πὸν ἐδημοσιεύθῃ σὲ μηνιαῖον περιοδικόν. Στὸ ἀρθροίδιον μου αὐτὸ ἔγραφα πῶς τὸ πρᾶγμα πὸν μοῦ ἔκανε μεγαλύτερη ἐντύπωσιν στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση, ἣτο ὁ ἴδιος ὁ λαός. Ἀπὸ τὸ ἀρθροίδιον μου ἐκεῖνο τὸ κατηγορητήριον περιλαμβάνει τὶς ἑξῆς φράσεις πὸν ἀποτελοῦν καὶ τὸ ὅλον σῶμα τοῦ ἐγκλήματος : « Ἐνας λαός χωρὶς ἴχνη παρακμῆς μέσα του, παρθενικὸς καὶ ἀδιάφθορος. Προσπάθησα νὰ βρῶ τοὺς λόγους πὸν συντέλεσαν σ' αὐτό, πέρα ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς βασικῆς τους κατασκευῆς. Κύριο παράγοντα θεωρῶ τὴν ἔλλειψιν χλιδῆς καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀθλιότητος πὸν παρατηρεῖται στὴ χώρα τους, δύο πράγματα πὸν ἀποτελοῦν, βασικά, τὶς δύο πηγὰς τῆς ἀνθρώπινης διαφθορᾶς ». Ἄναφέρω τὶς φράσεις αὐτὰς γιὰ νὰ δείξω ποῖον ἀκριβῶς εἶναι τὸ κατηγορητήριον καὶ γιὰ νὰ δείξω ἀκόμα ὅτι καὶ πάλι τὶς προσυπογράφω, ὅτι ἐπιμένω καὶ θὰ ἐπιμένω πάντοτε σ' ὅ,τι ἀποτελεῖ προσωπικὴ μου διαπίστωση, ἀσχέτως πρὸς τὸ ποῖον καὶ τί ἀφορᾷ. Μετὰ τὴν ἀπολογία μου ὁ δικηγόρος μου μοῦ εἶπε ὅτι θὰ πρόπει « νὰ ἀναμείνωμεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον εἰς τὸν διά-

δρομον », έως ότου ό κ. Είσαγγελεύς αποφανθεί επί τής προφυλακίσεως μου ή μή. Φαίνεται, έσκέφθην ότι απέσπασα μόνον μέρος τής χώρας και πρόκειται να ληφθούν αί δέουσαι προφυλάξεις διά να μη αποσπάσω και τó υπόλοιπον. Αφέθην όμως προσωρινώς ελεύθερος.

Όμολογώ πώς ντρέπομαι γιατί φέρνω στη δημοσιότητα αυτές τις γελοιότητες, που δεν θα τις επέτρεπε να γίνονται αυτή τη στιγμή κανένα κράτος και σέ κανένα μέρος του κόσμου. Γιατί δεν πιστεύω πως κανένα κράτος του κόσμου ούτε τής Λύσεως ούτε και τής Ανατολής, θα άφινε εκτεθειμένη την προσωπική αξιοπρέπεια των διανοουμένων του στα χέρια των απληροφόρητων ανθρώπων των διαφόρων του ύπηρεσιών. Και έρωτώ : Κατά ποίαν λογικήν προκειμένου διά τήν Σοβιετικήν Ένωσιν, δεν έχουμε τó δικαίωμα να γράψουμε ότι ό λαός της είναι καλός ή κακός, αλλά μόνον ότι είναι κακός ; Κι' ακόμα περισσότερο : Κατά ποίαν λογικήν είναι δυνατόν να αντιστρέψωμεν μίαν έντιμον προσωπικήν μας διαπίστωση ; Ποία ήθικη άρχή ή και ποιον συμφέρον ήμπορεί να υποχρεώνη έναν διανοούμενον να γράφη ψέμματα ; Έχω αποκτήσει, νομίζω, τó δικαίωμα να έχω μίαν γνώμην και έχω μίαν πνευματικήν ευθύνην τήν όποίαν γνωρίζω να σέβωμαι και δεν θα έπιτρέψω ποτέ και σέ κανέναν, άπ' όποια κοσμοθεωρητική παράταξη και αν προέρχεται αυτός, να επέμβη στην περιογή αυτή των προσωπικών μου δικαιωμάτων.

Διά τήν παρούσαν όμως περίπτωσιν τής κατηγορίας που μου προσάπτεται, αισθάνομαι υποχρεωμένος όχι απλώς να διαμαρτυρηθώ αλλά και να άμυνθώ, όχι για να ζητήσω βοήθεια σέ ό,τι με άφορα προσωπικώς, αλλά γιατί θεωρώ τó πράγμα εθνικήν γελοιοποίησιν και γιατί έμείς, έγώ δηλαδή και οι άλλοι σνάνδελφοί μου, άριστεροι και δεξιοί που τιμώμεν τήν Ελλάδα, αγωνιζόμενοι κάτω από όρνυς άνισους και σκληρούς να διατηρήσουμε αναμμένες τις πνευματικές και τις ήθικές της έστιές, είμεθα υποχρεωμένοι να περιφρουρήσουμε τήν αξιοπρέπειά της εις τó μέσον των δύο « έξ ίσου ίσχυρών και έξ ίσου άμεταθέτων κόσμων ».

Άπευθύνομαι ιδιαιτέρως στην Έταιρεία Έλλήνων Λογοτεχνών, στην Έθνική Έταιρεία Έλλήνων Λογοτεχνών και στούς κ.κ. Τσάτσον και Γεροκωστόπουλον, επιφυλασσόμενος να ζητήσω τήν ήθικην συμπαράστασιν των λογοτεχνικών Ένώσεων των Ηνωμένων Πολιτειών, τής Γαλλίας και τής Σοβιετικής Ρωσίας, διότι εις τó έδώλιον του κατηγορουμένου δεν πρόκειται να καθήσω μόνον έγώ. Θα συμπαρακαθήσουν τó Έλληνικόν Σύνταγμα, ή οικουμενική διακήρυξις των δικαιωμάτων του ανθρώπου τής 10 - 12 - 1948 και ή Σύμβασις τής Ρώμης.

Μετά τιμής

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ »

ΤΟ « ΕΘΝΟΣ »

Η έφημερίδα « Έθνος », στη σελίδα των Λογοτεχνικών Νέων τής 27 Φεβρουαρίου γράφει :

— Είναι ανεξήγητον γιατί οι άστυνομικές Αρχές λίγες άκριβώς ήμέρες μετά τήν γνωστήν άπόφασιν του Συμβουλίου Έπικρατείας, που κατεδίκασε τις έπεμβάσεις τής άστυνομίας στα θέματα τής κυκλοφορίας βιβλίων και περιοδικών, έζήτησαν από τον Είσαγγελέα Πλημμελειοδικών Αθηνών τήν δίωξιν και τής « Έπιθεώρησης Τέχνης » διά παράβασιν του Α. Ν. 509)1947. Ως δικαιολογητικόν προεβλήθη τó ότι τó τεύχος 34 του περιοδικου τó άφιερωμένο στα 40 χρόνια τής Όκτωβριανής Έπαναστάσεως, προπαγανδίζει τήν διά βιαίων μέσων άνατροπήν του καθεστώς. Κατόπιν αυτού εκλήθησαν προς άπολογίαν ό διευθυντής του περιοδικου Νίκος Σιαπκίδης κλπ.

(δημοσιεύει άκκολούθως τά « έπιλήψιμα » στοιχεία, τά όνόματα των μαρτύρων υπερασπίσεως κτλ.).

Η « ΑΥΓΗ »

Η « Αύγη » τής 27 Φεβρουαρίου με τον έπίτιτλο « Ούτε ίχνος πνευματικής Έλευθερίας στον τόπο μας », δημοσιεύει πρωτοσέλιδα, με μεγάλους τίτλους, τήν έίδηση. Γράφει :

Ό πνευματικός κόσμος πληροφορήθηκε χθές ότι κινήθηκε δικαστική δίωξις κατά

τοῦ περιοδικοῦ «*Επιθεώρηση Τέχνης*» καὶ τῶν κ.κ. Ν. Βρεττάκου, Μάρκου Αὐγέρη καὶ Γ. Ρίτσου, γιὰ παράβασιν τοῦ Ν. 509)1947, μὲ τὴν κατηγορία διὰ τὸ τεῦχος 34 τοῦ περιοδικοῦ, τὸ ἀφιερωμένο στὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασιν, καὶ συγκεκοιμένα οἱ συνεργασίαι τῶν ἀνωτέρω λογοτεχνῶν, προπαγανδίζουσι τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος.

Ἡ εἶδησις, ποὺ ἐγίνε γνωστὴ ἀπὸ ἀνακοίνωσιν τοῦ περιοδικοῦ καὶ δημοσίευμα ἀπογευματινῆς ἔφημερίδος, προεκάλεσε δυσμενέστατα σχόλια μεταξὺ τῶν διανοουμένων ὄλων τῶν παρατάξεων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ γεγονός ἐχαρακτηρίζετο ὡς σύμπτωμα τῆς ἐλλείψεως πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνοχῆς τῆς πάλης τῶν ἰδεῶν στὸν τόπο μας. Ἡ κατάστασις αὐτή, ἐτονίζετο, ἀποβαίνει σὲ βάρος τῶν συμφερόντων τῆς χώρας μας, τὴν ὁποία παρουσιάζει διεθνῶς ὡς μὴ ἀνεχομένη τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου.

Χαρακτηριστικὸ τῆς γενικῆς ἀποδοκιμασίας τῆς διώξεως τοῦ περιοδικοῦ εἶναι διὰ διακεκοιμένοι πνευματικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς δεξιᾶς προσῆλθον κατὰ τὴν ἀνάγκησιν καὶ κατέθεσαν ὡς μάρτυρες ὑπερασπίσεως τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῶν κ.κ. Βρεττάκου, Αὐγέρη καὶ Ρίτσου, ἐνῶ ἡ ἔφημερίδα ποὺ ἐδημοσίευσεν χθὲς τὴν εἶδησιν τὴν παρουσιάζει ὡς σοβαρὰ περίπτωσιν διώξεως τοῦ πνεύματος καὶ φιλοξενεῖ ἐντονωτάτη ἐπιστολὴν διαμαρτυρίας τοῦ ποιητοῦ κ. Νικηφόρου Βρεττάκου.

Θὰ γίνουσι διαβήματα.

Ἐξ ἄλλου χθὲς συνῆλθε τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καὶ ἀσχολήθη μετὰ τὸ θέμα αὐτό, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ γίνουσι ἐντονες παραστάσεις πρὸς τοὺς ἀρμοδίους.

Ἡ ποινικὴ διώξις ἐκινήθη ἀπὸ τὸν εἰσαγγελεῖαν Πλημμελειοδικῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ἐγγράφον τῆς Ὑποδιευθύνσεως Γεν. Ἀσφαλείας, καὶ ἡ ὑπόθεσις παρεμπέφθη στὸν Ἀ' ἀνακριτῆ.

Πιο κάτω δημοσιεύει τὰ «*ἐπιλήψιμα*» ἀποσπάσματα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων καὶ καταλήγει :

Κατὰ τὴν γνώμην τῶν μαρτύρων ὑπερα-

σπίσεως, διακεκοιμένων λογοτεχνῶν καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἡ διώξις ἐνὸς λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἀποτελεῖ παράβασιν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Διακηρύξεως τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, καὶ ἐκθέτει τὴν χώραν. Τὸ γεγονός προκάλεσε βαθεῖαν αἴσθησιν σ' ὀλόκληρον τὸν πνευματικὸν κόσμον.

Στὸ ἴδιο φύλλον ἡ «*Αὐγή*» δημοσιεύει τὰ κυριότερα ἀποσπάσματα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βρεττάκου. Στὸ φύλλον τῆς 28/2 δημοσιεύει τὸ ἀκόλουθο πρῶτον σχόλιον :

Ἐναντίον τῆς διευθύνσεως τοῦ περιοδικοῦ «*Επιθεώρηση Τέχνης*» καὶ διακεκοιμένων ἐκπροσώπων τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς ἡσκήθη ποινικὴ διώξις γιὰ παράβασιν τοῦ γνωστοῦ νόμου 509. Τὸ γεγονός ἐπροκάλεσε, ὅπως ἦταν φυσικόν, ὀξύτατη ἀντίδρασιν τοῦ ἐλληνικοῦ πνευματικοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος ἀνεξαρτήτως ἰδεολογικῆς καὶ πολιτικῆς τοποθετήσεως ἐκδηλώνει μὲ κάθε τρόπο τὴν συμπαραστάσιν του πρὸς τοὺς διωκομένους Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ πρὸς τὸ περιοδικόν. Ἄν ὅμως αὐτὸ τιμᾶ στὸ σύνολόν της τὴν ἐλληνικὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τοὺς ἐργάτας της, δὲν μειώνει καθόλου τὴν σημασίαν τοῦ ἐγχειρήματος τῆς διωκτικῆς ἀρχῆς καὶ τίς γενικώτερες κυβερνητικὰς εὐθύνες. Διότι πράγματι βαρύτερες εἶναι οἱ εὐθύνες τῆς κυβερνήσεως ἢ ὁποία μὲ τὴν πολιτικὴν της δημιουργεῖ τέτοιο κλίμα καὶ ἐμπνέει τέτοιες ἐνέργειες ὥστε νὰ διώκεται ὄχι μόνον ἡ πολιτικὴ δραστηριότητα τῶν ἀντιτιθεμένων στὴν κυβέρνησιν πολιτῶν ποὺ καὶ αὐτὸ εἶναι παράνομον καὶ ἀντισυνταγματικόν, ἀλλὰ καὶ οἱ φορεῖς τῶν ἰδεῶν, οἱ καλλιτέχναι καὶ συγγραφεῖς, σκαπανεῖς τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ διωκόμενοι συγγραφεῖς καὶ ἡ «*Επιθεώρηση Τέχνης*» ἐμπνέονται στὸ ἔργον αὐτὸ ἀπὸ τὰ προοδευτικὰ ἰδανικὰ οὐτε ὡς πρόσφασις δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ διότι καὶ στίς σκοτεινότερας ὥρας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου διεκηρύσσετο ὁ σεβασμὸς τῶν συνταγματικῶν διατάξεων ποὺ προστατεύουσι τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ ὅλ' αὐτὰ καὶ οἱ διεθνεῖς ὑποχρεώσεις πρὸς

ἀνέλαβε ἡ Ἑλλάδα μὲ τὴν Οἰκουμένην Διακήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τὴν Σύμβασιν τῆς Ρώμης, εἶναι δίχως ἀξία γιὰ τοὺς καραμανλικοὺς σκοταδιστὰς οἱ ὅποιοι ἐπιμένουν στὴν πολιτικὴ τῶν μεσαιωνικῶν διώξεων τῶν ἰδεῶν. Ἄς ἐλπίσουμε ὁμως ὅτι ὄχι μόνον ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῶν δικαστηρίων, θὰ θέσῃ φραγμὸν στὸν ἀντιδημοκρατικὸ αὐτὸ κατήφορο ποὺ ἐμφανίζει τὴν γεννήτρα τῆς δημοκρατίας χώρα σὰν ζούγκλα φασιστικὴ, ὅπου οἱ ποιηταὶ τῆς ἀπειλοῦνται μὲ κατατόμησιν ὡς ἐχθροὶ τῆς . . .

Ἡ ἴδια ἐφημερίδα στὸ φύλλο τῆς 1 Μαρτίου δημοσιεύοντας διαμαρτυρίαν τῶν πέντε ἐγκύρων λογοτεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν περιοδικῶν « Ἀρχιτεκτονική », « Καινούργια Ἐποχὴ », « Νέα Ἐστία », « Παιδεία καὶ Ζωὴ » καὶ « Ζυγὸς », γράφει :

Ἡ δικαστικὴ διώξις ἐναντίον τοῦ περιοδικοῦ « Ἐπιθεώρησις Τέχνης » καὶ τῶν κορυφαίων εκπροσώπων τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κ.κ. Μάρκου Ἀγγέρη, Γιάννη Ρίτσου καὶ Νικηφ. Βοεττάκου, ἐξεγείρει ὀλόκληρο τὸν πνευματικὸν κόσμον. Ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἀποδοκιμάζεται ἡ ἀστυνομικὴ ὑποκίνησις τῆς διώξεως, ὡς μία χαρακτηριστικὴ περίπτωσις τοῦ ἀντιπνευματικοῦ διωγμοῦ ποὺ ἔχει ἀνατεθῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν στὰ κατώτερα διοικητικὰ ὄργανα.

Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἐταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν ἀσχολήθηκε, σὲ συνεδρίασιν τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου, μὲ τὸ θέμα καὶ θὰ κἀνῃ ἔντονα διαβήματα διαμαρτυρίας.

Χαρακτηριστικὸ τῆς γενικῆς κατακραυγῆς ἐναντίον τῆς διώξεως τοῦ περιοδικοῦ « Ἐπιθεώρησις Τέχνης » καὶ τῶν συνεργατῶν του, γιὰ ὅσα ἔγραψαν στὸ τεῦχος τὸ ἀφιερωμένον στὰ 40-χρονα τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπαναστάσεως, εἶναι καὶ σχετικὸ σχόλιον χθεσινῆς δεξιᾶς ἀπογευματινῆς ἐφημερίδος, τὸ ὅποιον καταλήγει ὡς ἑξῆς :

« . . . Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀπόλυτος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὀφείλομεν νὰ ἀποδοκιμάσωμεν μὲ τὸν πλεον κατη-

γορηματικὸν τρόπον ἐκδηλώσεις ὅπως ἡ διώξις περιοδικῶν καὶ βιβλίων ».

Τὸ ἀνωτέρω σχόλιον — τὸ ὅποιον ἐν τούτοις δὲν ἐξηγεῖ πῶς συμβιβάζεται ἡ « ἀπόλυτος » πνευματικὴ ἐλευθερία μὲ τὶς διώξεις περιοδικῶν καὶ βιβλίων — εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τοῦ ὅτι ἡ διώξις ἐναντίον τῆς « Ἐπιθεώρησις Τέχνης » καὶ τῶν συνεργατῶν τῆς, ἐξέθεσε σοβαρῶς τὴν κυβέρνησιν καὶ προκαλεῖ τὴν μῆνιν τῶν ἀπολογητῶν τῆς ἐναντίον τῶν ἐκτελεστικῶν τῆς ὀργάνων.

Ἡ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Οἱ διευθυντὲς πέντε ἐγκύρων λογοτεχνικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν περιοδικῶν κ.κ. Ε. Π. Παπανοῦτσος, Πέτρος Χάρης, Γιάννης Γουδέλης, Ἄντ. Κιτσίκης καὶ Φρ. Φραντζισκάκης, συνέταξαν καὶ ἀπέστειλαν τὸ ἀκόλουθο κοινὸ ὑπόμνημα ἐντονωτάτης διαμαρτυρίας πρὸς τοὺς ἀρμοδίους ὑπουργούς.

« Πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς Προεδρίας Κυβερνήσεως καὶ Δικαιοσύνης κ. κ. Κ. Τσάτσον καὶ Κ. Παπακωνσταντίνου.

Ἐξοχώτατοι,

Ὑπὸ τὴν ιδιότητά μας ὡς ἐκδοτῶν καὶ διευθυντῶν λογοτεχνικῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν περιοδικῶν ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπλοὶ πολῖται, ἐργαζόμενοι ἀφιλοκερδῶς διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν προόδον τῆς πατρίδος μας, αἰσθανόμεθα καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶμεν διὰ τὴν ἀσκηθεῖσαν ἀναιτίως παρὰ τινος ἀνακριτικοῦ ὀργάνου διώξιν ἐναντίον τοῦ περιοδικοῦ « Ἐπιθεώρησις Τέχνης » καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν ἄμεσον ἐπέμβασίν σας διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ τύπου ἀπὸ τὰς ἀνθαιρέτους, ἀντισυνταγματικὰς καὶ βλαπτικὰς τοῦ κύρους τοῦ κράτους ἐνεργείας ἐνίων ὑπαλλήλων του.

Διὰ τὴν « Ἀρχιτεκτονικὴν » Ἄντ. Κιτσίκης.

Διὰ τὴν « Καινούργια Ἐποχὴ » Γιάννης Γουδέλης.

Διὰ τὴν « Ν. Ἐστία » Π. Χάρης.

Διὰ τὴν « Παιδεία καὶ Ζωὴ » Ε. Π. Παπανοῦτσος.

Διὰ τὸν « Ζυγὸν » Φρ. Φραντζισκάκης.

Τὴ διαμαρτυρίαν δημοσίευσαν ἐκτὸς ἀπὸ

τὴν « Αὐγή » καὶ οἱ ἑφημερίδες « Βῆμα », « Τὰ Νέα » καὶ « Τετάρτη Ἐξουσία » ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Ἑνωσὴ Συντακτῶν καθημερινοῦ τύπου.

Η « ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ »

Ἡ « Ἐλευθερία » δημοσιεύει τὴ σχετικὴ εἰδησεογραφία στὸ φύλλο τῆς τῆς 27 Φεβρουαρίου. Στὸ φύλλο τῆς τῆς Κυριακῆς 2 Μαρτίου δημοσιεύει τὸ ἀκόλουθο σχόλιο :

Νέον πάλι κοῦσμα ἀστοχίας τῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐντεταλμένοι μετὰ τὴν προστασίαν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος : Προβαίνουν εἰς τὴν ποινικὴν δίωξιν τριῶν συνεργατῶν ἐνὸς ἀριστεροῦ περιοδικοῦ διότι εἰς τὸ τεῦχος του τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν τεσσαρακοστὴν ἐπέτειον τῆς μπολσεβικικῆς ἐπαναστάσεως ἐδημοσίευσαν προπαγανδιστικὰ ἄρθρα. Τὸ προέχον ὁμῶς στοιχεῖον τῶν ἄρθρων αὐτῶν, ὅπως προκύπτει τευλάχιστον ἀπὸ τὰ ἐπιλήξιμα χωρία των, εἶναι ἡ χονδροειδὴς ἀνοησία των, ἡ ὁποία οὐδένα μὴ δι' ἄλλους λόγους πεπεισμένον ἠμπορεῖ νὰ πείσῃ. Πρὸς τί, λοιπόν, ὅλη αὐτὴ ἡ Ἱστορία ;

Ο ΜΑΡ. ΠΛΩΡΙΤΗΣ

Στὴν ἴδια ἑφημερίδα τῆς 7 Μαρτίου ὁ σκηνοθέτης καὶ κριτικὸς κ. Μάριος Πλωρίτης δημοσίευσεν τὴν παρακάτω ἐπιφυλλίδα :

Ἄθανατη Λερναία.

(Λογοκρισίας ἔργα καὶ ἡμέραι).

« Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παρὰ ἓνα καλάμι, τὸ πιὸ ἀδύναμο σ' ὅλη τὴν Πλάση. Ἄλλὰ ἓνα καλάμι ποὺ σκέπτεται ».

Πασκάλ (« Σκέψεις » VI)

Τύχη ἀγαθὴ ! Ἡ « Ἀναστασία » δὲν ἀπέθανε ! Πότε - πότε, μονάχα ξαπσταίνει. Ἀλλά, σύντομα, στὴ ζωὴ ξαναφαίνεται καὶ λογοκριτὲς ἀνασταίνει !

Τελευταῖα μάλιστα, ἔχει ἀναπτύξει θαυμαστὴ δραστηριότητα. Ἄφισε, γιὰ λίγο, τὸ θέατρο (ποὺ ἦταν ὁ μόνιμος στόχος τῆς) καὶ στράφηκε στὰ βιβλία. Ἀπ' τὸ σκοτάδι πάντα, καὶ ὅσο γίνεται πιὸ ἀθόρυβα. Ἀλλὰ μιὰ δίκη καὶ τέσσερις μηνύσεις μᾶς θύμισαν τὴν ἀνθηρὴ ὑπαρξή της καὶ τὰ θεάρεστα ἔργα της.

Κάπου 300 βιβλία τυπώνονται, τὸ χρο-

νο, στὸν ὠραῖο αὐτὸ τόπο. Καὶ ἡ « Ἀναστασία » ἀπαιτεῖ, κάθε βιβλίο ποὺ πρόκειται νὰ κυκλοφορήσῃ, νὰ γῆ προτύτερα ἐκριθῆ ἀπὸ τὴν Ἀστυνομία ! Ὑπάρχει, φυσικά, ἓνα κάποιο Σύνταγμα καὶ ἓνα κάποιο ἄρθρο 14, ποὺ μιλάει περὶ « ἐλευθερίας ἐκφράσεως στοχασμῶν » καὶ « περὶ ἀπαγορεύσεως προληπτικῶν μέτρων κατὰ τοῦ τύπου ». Ὑπάρχει, ὅπως, καὶ τὸ Γ' Ψήφισμα τοῦ 1946 (βελτιωθὲν καὶ συμπληρωθὲν καταλλήλως), ποὺ προβλέπει « ἔκτακτα μέτρα ἀφορῶντα τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν » καί, ἀνάμεσα σ' αὐτά, τὴν « ἀπαγόρευση ἐκδόσεως καὶ διανομῆς ἐντύπων ἀνευ προηγουμένης ἀδείας τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς ». Θὰ πῆτε ὅτι τὸ Ψήφισμα εἶχε ἐκδοθῆ τὸν καιρὸ τοῦ ἀνταρτοπολέμου καὶ ὅτι, σήμερον, δέκα χρόνια μετὰ τὸ τέλος του, κανένας λόγος δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ υποβάλλεται ἡ ἀστυνομικὴ ἀρχὴ σὲ τόσους... φιλολογικὸς κόπους. Στὴν Ἑλλάδα, ὁμῶς τὸ εὐκολώτερο πρᾶγμα εἶναι νὰ ψηφιστῆ ἓνας νόμος καὶ τὸ δυσκολώτερον νὰ καταργηθῆ. Καὶ ἡ « Ἀναστασία », ποὺ ἔχει μοναδικὸ ταλέντο τυμβωρύχου, μετὰ κατὰ τέτοιους νόμους ζῆ καὶ φωμίζεται.

Δὲν ξέρω ἂν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἐκδότες κάνουν τὸ λάθος νὰ ζητᾶνε αὐτὴ τὴν « ἄδεια ». Ὅπωςδήποτε, ἔτυχε νὰ δῶ ἀρκετὰ βιβλία ν' ἀναγράφουν στὸ ἐσώφυλλό τους : « Ἀδεια κυκλοφορίας Ἀστυνομικῆς Διευθύνσεως Ἀθηνῶν... ». Καὶ ἡ « ἄδεια » αὐτὴ — δηλ. ἡ Προληπτικὴ Λογοκρισία, ἡ παράνομη ἀντισυνταγματικὴ κ.λ.π. — δὲν εἶναι καθόλου τυπικὴ. Πολλὲς φορὲς ἡ Ἀστυνομία τὴν ἀρνιέται. Μιὰ τέτοια ἀρνησὴ προκαλέσεν τὴ δίκη ποὺ ἀναφέραμε.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπιτροπείας (ὅπου προσέφυγε ὁ ἐκδότης) μετὰ μιὰ φωτισμένη ἀπόφασή του καὶ ὕστερον ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ κ. Μιχ. Στασινόπουλου, « ἀνήρεσε » τὴν ἀπαγόρευση τοῦ βιβλίου (πρόκειται γιὰ τὸ « Σοσιαλιστικὸν Ρεαλισμὸν » τοῦ Μαξίμ Γκόρκυ), χαρακτηρίζοντας « παράνομη » καὶ « ἐσφαλμένη » τὴν Πράξιν τῆς Ἀστυνομίας.

Ἡ ἀπόφασις τιμᾶ τὸ ἀνώτατον Δικαστήριον, ἀλλὰ δὲν περιμένετε, βέβαια,

πώς θ' αποθάρρυνε τὴν « Ἀναστασία ». Ἡ καλὴ Κυρία ἔχει πολλὰ κόλπα στὸ « σάκκο της ». Παράνομη ἢ προληπτικὴ λογοκρισία στὰ βιβλία : Καλά. Ὑπάρχει ὁμως κι' ἡ κατασταλτικὴ λογοκρισία στὰ περιοδικά. Καὶ — ἄλλα οὐνα, ἄλλα ντουῆ, ἄλλα τρέ... — ἐπελαύνει μὲ τέσσερις μηνύσεις ἐναντίον ἐνὸς περιοδικοῦ, πὺ ἀφιέρωσε ἓνα τεῦχος του στὰ 40 χρόνια τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης καὶ τριῶν λογοτεχνῶν πὺ συνεργάστηκαν στὸ τεῦχος αὐτό.

Ἡ κατηγορία, φυσικά, εἶναι ὅτι τὸ περιοδικό, μὲ τὸ ἀφιέρωμα αὐτό, « προπαγανδίζει τὴν διὰ βιαίων μέσων ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος », τὸν « προτηλυτισμὸν, μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόσπασιν μέρους ἢ ὅλου τῆς Χώρας » καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Θέλετε νὰ δῆτε πὺς ἐπιδιώκεται ἡ « ἀνατροπὴ » κι' ὁ « προσηλυτισμὸς » ; Ἐνας ἀπ' τοὺς κατηγορουμένους, ὁ ποιητῆς Νικηφόρος Βρεττᾶκος, παραθέτει σὲ γράμμα του τίς « προδοτικὲς » φράσεις, πὺ προκάλεσαν τὴ δίωξή του : « Ἐνας λαὸς (ὁ ρωσικὸς) χωρὶς ἴχνη πυρακμῆς μέσα του, παθητικὸς καὶ ἀδιάφορος. Προσπάθησα νὰ βρῶ τοὺς λόγους πὺ συντέλεσανε σ' αὐτό, πέρα ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς βασικῆς του κατασκευῆς. Κύριο παράγοντα θεωρῶ τὴν ἔλλειψη γλιδῆς καὶ τὴν ἔλλειψη ἀθλιότητος, πὺ παρατηρεῖται στὴ χώρα τους, δύο πράγματα πὺ ἀποτελοῦν, βασικά, τίς δύο πηγὲς τῆς ἀνθρώπινης διαφθορᾶς ».

Μιὰ κρίση, δηλαδή, μιὰ ἐντύπωση, μιὰ διαπίστωση ἐνὸς συγγραφέα ἀπ' τὸ ταξίδι του στὴ Σοβιετικὴ Ρωσία. Ἡ κρίση αὐτὴ ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου, (σωστὴ ἢ λαθεμένη, ἀδιάφορο), εἶναι « ἀνατροπικὴ » γιὰ τὴν « Ἀναστασία ». Τὴ σεμνὴ γραῖα τὴν ἐνοχλοῦσε πάντα αὐτὸ τὸ εἶδος : οἱ ἄνθρωποι πὺ σκέπτονται...

Ἀκόμα πιὸ κωμικὴ εἶναι ἡ δίωξη ἐνὸς ἄλλου ποιητῆ : τοῦ Γιάννη Ρίτσου, ἐπειδὴ δημοσίευσε στὸ ἐπίμαχο τεῦχος μετάφραση τοῦ ποιήματος τοῦ Μπλόκ « Οἱ Δώδεκα ». Καὶ λέω κωμικὴ, γιὰ τὴν « Οἱ Δώδεκα », ὅχι μόνο ἔχουν πολλὰς φορὰς μεταφραστῆ καὶ τυπωθῆ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἴδια ἡ Ἀστυνομία ἔ-

δωσε, πρὶν τρεῖς μόλις μῆνες ἄδεια σ' ἓναν ἐκδοτικὸ οἶκο νὰ τοὺς κυκλοφορήσει σὲ βιβλίο. Ἀπ' τὸν πολὺ τῆς ζῆλο, ἡ καημένη ἢ « Ἀναστασία » δὲν καταφέρει νὰ συμφωνήσῃ οὔτε μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς.

Τὰ κρούσματα ὁμως αὐτὰ καὶ τὰ « φαιδρά » τους, δὲν εἶναι παρὰ λεπτομέρειες τοῦ γενικώτερου ζητήματος. Εἴκοσι χρόνια τώρα — ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς Δικτατορίας — ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης ζῆ, εἴτε λάθρα, εἴτε μὲ τὴ δαμόκλειο σπάθη τῶν διώξεων πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τῆς. Οἱ λογῆς - λογῆς ἐχθροὶ τῆς ὑψώνουν, κάθε τόσο, τὸ λάβαρο τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου, γιὰ νὰ τὴν ἐξοντώσουν. « Ἡ Ἀνάγκη — ἔλεγε ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ — εἶναι ἡ δικαιολογία γιὰ κάθε καταπάτηση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Εἶναι τὸ ἐπιχείρημα τῶν τυράννων καὶ τὸ Πιστεύω τῶν δούλων ».

Αὐτὴ ἡ Σκέψη — πὺ εἶναι « ὄλη ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου » — δὲν ἔπαυε ποτὲ νὰ ἐνοχλῆ ὄσους φοβοῦνται τὴν κρίση καὶ τὴν κριτικὴ. Καί, « μὴ μπορῶντας νὰ τὴν ἐξευτελίссουν, τὴν κακομεταχειρίζονται », ὅπως φώναζε ἐδῶ καὶ δύο αἰῶνες ὁ Φίγκαρο. Μὲ χίλιους μανδύες, μὲ χίλιες μάσκες, μὲ χίλιες προφάσεις, χωρὶς νὰ διστάζουν οὔτε μπροστὰ στὸ παράνομο. οὔτε μπροστὰ στὸ γελοῖο, φορῶντας τὴν πανοπλία τῆς ἀυστηρῆς σκοπιμότητος καὶ φυσῶντας τὴ σάλπιγγα τῆς Ἐθνικῆς Σωτηρίας, προσπαθοῦν ν' ἀφανίσουν ὅ,τι δὲν εἶναι σύμφωνο μὲ τὰ δικά τους « ντεξιντεράτα ». Θὰ θυμηθῶ πάλι τὸν Πασκάλ : « Κοίνανε πιὸ λογικὸ νὰ λογοκρίνουν παρὰ ν' ἀπαντοῦν, γιὰ τὸς εἶναι πολὺ πιὸ εὔκολο νὰ βρίσκουν καλόγερους παρὰ ἐπιχειρήματα ». (Οἱ καλόγεροι, σήμερα, ἀλλάξανε μόνο στολή...). Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὺς τὸ « ἰδανικὸ » τῆς « Ἀναστασίας » μας θὰ εἶναι αὐτὸ πὺ ὠριζε ὁ Μπέρναρ Σῶ : « Νὰ μὴν ἐπιτρέπεται σὲ κανέναν νὰ διαβάξῃ ἄλλα βιβλία ἀπὸ τὰ βιβλία πὺ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ διαβάσῃ ».

Ἀλλὰ τὰ ὄργανα δὲν εἶναι οἱ μεγάλοι φταιχτες. Τὴν τελικὴ, τὴ βαρύτερη εὐθύνη, τὴν ἔχει τὸ Κράτος. Αὐτὸ νομο-

θετεῖ, αὐτὸ δίνει τῇ « γραμμῇ » — οἱ ἄλλοι ἐκτελοῦν. Καὶ « κανένα κράτος, ὅπου οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ ἐκφράζον ἐλεύθερα τὴ σκέψη τους, δὲ μπορεῖ νὰ ζήση γιὰ πολὺ », τόλμησε νὰ πῆ κάποιος ἐλάχιστα ἐπαναστάτης : ὁ Οὐίστον Τσῶρτσιλ.

Τὸ Κράτος, λοιπόν, (ὕστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ τὰ κρούσματα πού — ἂν μὴ τι ἄλλο — τὸ ἐκθέτουν καὶ τὸ διασύρουν) ἔχει ὑποχρέωση νὰ καταργήσῃ τοὺς νόμους, πού τροφοδοτοῦν τὴν Ἐπανάσταση » καὶ πού καμμιά « σκοπιμότητα » δὲ δικαιολογεῖ πιά τὴν ἐπιβίωσή τους. Ἀλλὰ τὸ Κράτος, μὲ τὴ γνωστὴ ραθυμία του, δὲ θὰ κινηθῆ ποτὲ μόνο του. Πρέπει ν' ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα οἱ πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ὁργανώσεις μας. Χρόνια τώρα, τοὺς τονίζουμε ὅτι δὲ φτάνουν οἱ ἀντιδράσεις καὶ οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὰ ἐπιμέρους « κρούσματα ». Ἡ προσπάθειά τους πρέπει νὰ στραφῆ στὴ ρίζα τοῦ κακοῦ : ὄχι στὴν ἀκύρωση τῆς Α ἢ Β διαταγῆς, ἀλλὰ στὴν κατάργηση τῶν Ψηφισμάτων καὶ τῶν Νόμων, ὅπου στηρίζονται οἱ διαταγές αὐτές. Μὲ ἡμίμετρα δὲ νικιέται ὁ Σκοταδισμός. Μὲ σουγιαδάκια δὲν κόβονται τὰ κεφάλια τῆς Λεοναίας Ἐπανάστασης... Τὸ δίκιο καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀγῶνα τους εἶναι τέτια, ὥστε « τὸ μόνο πού πρέπει νὰ φοβοῦνται εἶναι ὁ ἴδιος ὁ φόβος » ...

Ο Π. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

Ὁ χρονογράφος καὶ λογοτέχνης κ. Π. Παλαιολόγος, δημοσίευσε στὸ « Βῆμα » τῆς 6 Μαρτίου τὸ ἀκόλουθο χρονογράφημα :

Ἄλλοῦ τοὺς περιορισμούς.

Ἐκκρεμεῖ μιὰ ὑπόθεση : Μὲ τὴν ἐνκαιρία τῶν σαραντᾶχρονων τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως, ἀριστεροὶ λογοτέχνες καὶ ποιητὲς ὑπογράμμισαν ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ « Ἐπιθεώρηση Τέχνης » τὶς προόδους, πού, κατὰ τὴ γνώμη τους, σημείωσε τὸ Σοβιετικὸ καθεστῶς.

Τὰ κείμενά τους προκάλεσαν τὴν προσοχὴ τῆς Ὑποδιευθύνσεως Γενικῆς Ἀσφαλείας, πού ζήτησε ἀπὸ τὸν Εἰσαγγελέα Πλημμελειοδικῶν τὴ δίωξη τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν του.

Διαβάζω τὶς φράσεις πού θεωροῦνται κολάσιμες. Προτείνεται ἡ δίωξη τοῦ Μάρκου Ἀγγέρη, γιατί ἔγραψε ὅτι ἡ Ἐρυθρὴ Ἐπανάσταση « σὰν πνευματικὴ δύναμη ἀσκεῖ ἀσυγκράτητὴ ἔλξη στὶς ψυχές ». Διώκεται ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος, πού γράφει γιὰ τὸ Ρωσικὸ λαό : « Ἕνας λαὸς χωρὶς ἴχνη παρακμῆς μέσα του, παρθενικὸς καὶ ἀδιάφθορος ». Κύριο δὲ συντελεστὴ αὐτοῦ τοῦ φαινομένου θεωρεῖ « τὴν ἔλλειψη χλιδῆς καὶ τὴν ἔλλειψη ἀθλιότητος ».

Κάτι τέτοια ὅμως καὶ πιὸ πολλά, τὰ εἶπαν καὶ ἄνθρωποι τῆς Δεξιᾶς, πού ἐπισκέφθηκαν τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση. Τὰ ἴδια εἶπαμε καὶ ἐμεῖς. Καὶ θὰ ἐπιτρέψετε νὰ δώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ προσωπικὸ κάπως τόνο. Χρειάζεται γιὰ νὰ φανῆ ὅτι δὲν εἶναι ξένα ἀπὸ προκαταλήψεις, ἐλαφρότητες καὶ στενοκεφαλίες μερικὰ κρατικὰ ὄργανα, πού καταγίνονται μὲ τὴ δίωξη τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἐπὶ ἓνα σχεδὸν μῆνα δημοσιεύσαμε τὶς ἐντυπώσεις μας ἀπὸ τὴ Ρωσία. Σὲ βιβλίον τὶς δώσαμε ἀργότερα. Καὶ γράφαμε ἴσως καὶ περισσότερα ἀπὸ τὸν κ. Βρεττάκο.

« ... Οὔτε κουρελῆς, οὔτε ἀποστεωμένος εἶναι ὁ μέσος Ρῶσος. Ἀτημέλητοι ναὶ ρακένδυτοι ὄχι. Δὲν ἀσκητεύει καὶ δὲν πεινᾷ ὁ Σοβιετικὸς πολίτης ... ». Τὸ πῆγαμε ἀκόμα πιὸ μακρονά : « ... Ἀνεπιφύλακτο τὸ χειροκρότημα στὸ πάροχο τοῦ Πολιτισμοῦ. Σὲ συνεπαίρνει τὸ ἀγαθὸ βαφτισμένος στὸ πνεῦμα τοῦ καλοῦ, καλὸς καὶ ἐσύ, νιώθεις τὴν ἀνάγκη ν' ἀνταλλάξῃς ἀδελφικὸ ἀσπασμὸ μὲ τοὺς ὁμοίους σου ». Ἄλλο : « Ἰσχύς τους ἡ ἀγάπη τῆς Παιδείας. Πιστεύει κανεὶς σοβαρὰ ὅτι οἱ Τσάροι θὰ ὠθοῦσαν τὴν Παιδεία σὲ σημεῖο πού καμμιά ἄλλη χώρα δὲν ἔχει φθάσει ἀκόμα ; ... » Κι' ἄλλο : « Θεμελιώδεις, ὅσο πρέπει, ντυμένοι ὅσο χρειάζεται, χωρὶς πρόβλημα ἀνεργίας, ἀσφαλεῖς γιὰ τὸ αὔριό τους, σκύβουν στὴν προσπάθεια μὲ πίστη στὸ μέλλον τῆς χώρας τους. ».

Ἐμᾶς ὅμως — τὸ παράπονό μας — δὲν μᾶς ἔκριναν ἄξιους διώξεως.

Διαφορετικὰ λοιπὸν τὰ κριτήρια γιὰ τοὺς τοποθετημένους στὴν ἀριστερά, δια-

φορετικά για τους άλλους, τους δεξιούς και για μᾶς τούς... αυτοκέφαλους; Δεν κατεχόμαστε από τὸ βίτσιο τοῦ ἐδώλιου. Τὴν ἄνιση μεταχείριση διαπιστώνουμε.

Ἄν ἡ διάκριση αὐτὴ ἦταν τὸ μόνο... Στὴ βάση της εἶναι κακὴ ἢ τακτικὴ. Τὴν κακίζουν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς χώρας. Ψηφίσματα τῶν λογοτεχνικῶν σωματείων, σημειώματα τῶν ἐφημερίδων. Δεν κουραζόμαστε νὰ ἐπαναλαμβάνουμε αὐτὸ πὺν ἀναρίθμητες φορὲς εἶπαμε: ὅτι ἡ Ἀσφάλεια, πολῦτιμο ὄργανο γιὰ τὴν παρακολούθηση τοῦ παράνομου μηχανισμοῦ τῶν Κομμουνιστῶν, ἐμφανίζει ἐπιζήμιες ἀδεξιότητες, ὅταν ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες σὲ πνευματικὰ θέματα, λογοκοίνει κείμενα, διώκει πρόσωπα πὺν ἔχουν τὴ θέση τους στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Νὰ τούς χτυπήσει κ' αὐτούς, ὅταν τούς βρῆ μπλεγμένους σὲ συνωμοσίες. Κάτω ὅμως τὰ χέρια, ὅταν πρόκειται γιὰ διατύπωση τῆς σκέψεώς τους.

Κατὰ τί τότε θὰ διέφεραν οἱ δύο κόσμοι; Τὸ ξέρω: δὲν θὰ εἶχε μοῖρα στὸν ἥλιο ὁ Σοβιετικὸς πολίτης πὺν θάγραφε, ὅπως γράφουν οἱ δικοὶ μας ἀριστεροί, γιὰ τὶς ἀγαθὲς πλευρὲς τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος. Νὰ κάνουμε τὰ ἴδια; Κομμουνιστικὰ συστήματα γιὰ νὰ χτυπήσουμε τὸν κομμουνισμό; Ἄλλὰ τότε κομμουνιστὲς γινόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Τὰ συστήματα εἶναι τὸ κύριο σημεῖο τῆς διαφορᾶς μας. Δεν φαντάζομαι οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ἀντικομμουνιστὲς ἀπὸ ἔρωτα στὸ Κεφάλαιο, ἢ ἐπειδὴ ἀπεχθάνονται τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Μὲ τὰ συστήματα, δὲν συμφωνοῦμε. Μὲ τὴν κακοποίηση τῆς ἐλευθερίας, μὲ τὴν κατάλυση τῆς Δημοκρατίας. Αὐτὰ προασπίζουμε στὸν τόπο μας. Κακὴ προάσπιση, ὅταν περιορίζουμε τὴν ἐκδήλωση τῆς σκέψεως τοῦ πολίτη. Ἄλλοῦ τούς περιορισμούς. Λιγώτερη κακοδιοίκηση· λιγώτερη φανλότητα· λιγώτερη ἐπίδειξη χλιδῆς· λιγώτερα δελτία ἀπορίας. Ἄν θέλουμε, δηλαδή, νὰ πιάσουμε τὸν ταῦρο ἀπὸ τὰ κέρατα. Ἐμεῖς ἀφήνουμε τὸν ταῦρο, γιὰ νὰ πιάσουμε πρεσβύτες σεβάσμιους καὶ σοφούς, ὅπως ὁ ὁ Μάρκος Αὐγέρης. Αὐτὸ πὺν θέλει καὶ

καὶ ὁ κ. Σεργκιέγιεφ. Τὴν ἀνέξοδη προπαγάνδα.

Η « ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ »

Ἡ ἐφημερίδα « Ἀπογευματινὴ » σὲ σχόλιο τῆς στὸ φύλλο τῆς 28 Φεβρουαρίου, γράφει:

Περὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας.

Τί ἱστορία εἶναι πάλιν αὐτὴ ἡ ἄσκησις διώξεως ἐναντίου τοῦ ἀριστεροῦ περιοδικοῦ « Ἐπιθεώρηση Τέχνης »; Ὅσα ἐγράφησαν εἰς αὐτὸ διὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ μπολσεβικικοῦ προξικοπήματος εἰς τὴν Ρωσσίαν δὲν εἶναι κἂν ἄξια προσοχῆς. Θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ τὰ χρησιμοποιῆση ὡς φαινόμενα χαρακτηριστικὰ τῆς παρακμῆς τῆς « ἀριστερᾶς » σκέψεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, σκέψεως ἢ ὁποῖα στερεῖται πρωτοτυπίας καὶ ἐρευνητικότητας καὶ κινεῖται δουλικώτατα ἐπάνω εἰς τὰς γραμμὰς τὰς χαρυσσομένας ἀπὸ τούς ἐκάστοτε ἐπικρατοῦντας τοῦ Κρεμλίνου. Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀπόλυτος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὀφείλομεν νὰ ἀποδοκιμάσωμε μὲ τὸν πλέον κατηγορηματικὸν τρόπον ἐκδηλώσεις ὅπως ἡ δίωξις περιοδικῶν καὶ βιβλίων.

Η « ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ »

Τὸ περιοδικὸ « Νέα Ἐστία » στὸ τεῦχος τῆς τῆς 1ης Μαρτίου δημοσιεύει τὸ πιὸ κάτω σχόλιο, μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ διευθυντοῦ τῆς κ. Πέτρου Χάρη.

Τὰ ἔνοχα κείμενα!

Ἄν ἤξεραν πόσο κακὸ κάνουν στὸν τόπο ὅσοι καθίζουν κάθε τόσο τούς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων στὸ ἐδώλιο τοῦ κατηγορουμένου, ἐνῶ πολὺν καλὰ γνωρίζουν ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ δικαστήρια μὲ φανατισμὸ περιφρουροῦν τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου! Δεν ἐδιάβασα τὸ « ἔνοχο » ἄρθρο τοῦ κ. Μάρκου Αὐγέρη πὺν ἐπροκάλεσε, ὅπως ἀκούω, δικαστικὴ δίωξη, μὰ εἶδα γιὰ τὴν κατηγορεῖται ὁ κ. Νικηφόρος Βρεττάκος σὲ μιὰν ἐπιστολὴ του στὰ « Νέα » (26 Φεβρ.) κ' ἔκανα τὸ σταυρό μου.

Ἐπειτα τί εἶναι αὐτὴ ἡ τόσο καθυστερημένη κλήση σὲ ἀπολογία τῶν « Δώδεκα » τοῦ Μπόκ καὶ τοῦ μεταφραστοῦ των κ. Γιάννη Ρίτσου; Μὰ ἐπιτέλους δὲν κά-

νον τὸν κόπο οἱ ἀρμόδιοι νὰ πληροφορη-
θοῦν ὅτι οἱ « Δώδεκα » διαβάζονται πε-
ρισσότερο ἀπὸ τριάντα χρόνια στὴν Ἑλ-
λάδα, μεταφρασμένοι ἀπὸ παλαιότερους
καὶ νεώτερους, καὶ δὲν τηλεφωνοῦν τοῦλά-
χιστον στὴν Ἀσφάλεια νὰ μάθουν ὅτι
τὸν περασμένο Νοέμβριο « ἐνέκρινε » νὰ
τυδωθοῦν καὶ ἐλεύθερα νὰ κυκλοφορήσουν;
Ἄκόμη μιὰ φορὰ κάνω τὸ σταυρό μου !

Ο « ΕΥΘΥΪΚΟΣ ΛΟΓΟΣ »

Τὸ νέο περιοδικὸ τῆς Χαλκίδας « Εὐ-
βοϊκὸς Λόγος » ἀναδημοσιεύει τὴν ἐπιστο-
λὴ τοῦ Νικηφόρου Βρεττάκου, μὲ τὸ ἀκό-
λουθο εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα :

Ἡ ἐλευθερία τοῦ στοχασμοῦ .

Τρεῖς διακεκριμένοι ἐκπρόσωποι τῶν

νεοελληνικῶν γραμμάτων, οἱ ποιητὲς Γιάν-
νης Ρίτσος, Νικηφόρος Βρεττάκος, καὶ ὁ
κριτικὸς Μάρκος Αὐγέρης — οἱ δύο πρῶ-
τοι τιμημένοι μὲ Α' Κρατικὸ βραβεῖο
ποιήσεως — ἐκλήθησαν στὸ ἀνακριτικὸ
γραφεῖο νὰ ἀπολογηθοῦν, γιὰ τὰ ἄρθρα
τοῦ ποῦ δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδικὸ
« Ἐπιθεώρηση Τέχνης ». Ἀνεξαρτήτως
τοῦ ἂν συμφωνοῦμεν ἢ ὄχι μὲ τὰ κείμενα,
ἢ μὴνυσις τῶν συγγραφέων εἶναι ὄχι
μόνο πράξις ἀντίθετη πρὸς κάθε ἐννοια
πνευματικῆς ἐλευθερίας, ὅπως κατοχυ-
ρῶνεται ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ πρὸς
αὐτὴ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια τῶν
Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν καὶ τὸ ἀναφαίρετο
δικαίωμά τους : τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση
τῶν στοχασμῶν.

π ρ ά γ μ α τ α

ΤΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΡΤΑΡΙΑ

Τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιτροπῆς Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, πού δημοσιεύτηκαν στὸν τύπο, εἶναι ἓνα πρόγραμμα πού καλύπτει σχεδὸν τὶς ἄμεσες πρακτικὲς ἀνάγκες τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ριζικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς νεοελληνικῆς κουλτούρας, πού ἔχει στενὲς συναρτήσεις μὲ ὁλόκληρο τὸ νεοελληνικὸ πρόβλημα, ἔθνικό, κοινωνικό, οἰκονομικό κλπ. Μιὰ τέτια ὁλόπλευρη ἀντιμετώπιση θὰ ἄρχιζε βέβαια ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση τῆς Παιδείας μας, τὴ δημιουργία μιᾶς πραγματικῆς σύγχρονης λαϊκῆς παιδείας καὶ τὴν εἴσοδο τῶν λαϊκῶν μαζῶν στὸν πνευματικὸ πολιτισμό.

Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ κάτι τέτιο. Πρόκειται γιὰ μιὰ κωδικοποίηση τῶν κυριωτέρων αἰτημάτων τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, μιὰ σύνθεσή τους — μὲ πολλὲς ἐλλείψεις καὶ γενικότητες — καὶ παρουσίασή τους στὸ ἀνέκαθεν ἀδιάφορο γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα κράτος.

Καὶ ἐδῶ εἶναι τὸ ζήτημα. Θὰ ὑπάρξει εἰλικρινὴς θέληση γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ προγράμματος, ἀπὸ τὸ κράτος πού ζήτησε τὴ σύνταξή του;

Τὸ πόρισμα, ἀμέσως μετὰ τὸν καταρτισμὸ του, εἶχε μιὰ δυσοίωνα περιπέτεια. Δὲν πρόλαβε νὰ βγεῖ στὸ φῶς καὶ ἔπεσε στὸ παγωμένο σκοτάδι τῶν ἄπατων πηγαδιῶν τῆς κρατικῆς λησμονιάς. Ἡ κυβέρνηση, πού εἶχε δεχτεῖ, ἂν δὲν εἶχε ζητήσει, τὴ σύνταξή του, ἔδειξε ἀμέσως κιόλας ὅτι καθόλου δὲν εἶχε πάρει στὰ σοβαρὰ τὸ ζήτημα. Ἴσως νὰ βασιζόταν στὴν κακὴ ἐκτίμηση πῶς οὔτε οἱ ἐνδιαφερόμενοι θὰ τὸ ἐπαιρναν κατά-καρδα.

Μὰ ἐπὶ ἕξι μῆνες, ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, — καὶ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς —, ἢ διεύθυνση Γραμμάτων καὶ Θεάτρου, οἱ ὑπηρεσίες τοῦ ὑπουργείου, σὲ κάθε διάβημα τῶν ὀργανώσεων, τῶν ἐπιμελητηρίων, τῶν καλλιτεχνῶν, ἀπαντοῦσαν στερεότυπα : «Περιμένετε νὰ τελειώσει ἡ Ἐπιτροπὴ τὸ ἔργο της... Γιὰ τὴν ὥρα τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ... τὸ Κράτος θὰ ἀντιμετωπίσει τὰ ζητήματά σας συνολικά...»

Ἵπομόνευαν οἱ λογοτέχνες καὶ οἱ καλλιτέχνες καὶ οἱ ὀργανώσεις τους, πού κλήθηκαν νὰ... καταθέσουν — καὶ ὄχι ὄλες — σὰ μάρτυρες στὴν ὑπόθεσή τους — καὶ ὄχι νὰ συμμετάσχουν — στὴν Ἐπιτροπὴ. Τὸ Κράτος, τοὺς ἔλεγαν, θέλει μιὰ ἐπιτροπὴ δική του, «παρὰ τῷ ὑπουργεῖῳ» καὶ ὄχι μιὰ ἀντιπροσωπεῖα. Ἄς εἶναι. Τὰ προβλήματα ἦταν τέτια, τόσο παλιά, γνωστά, ὄζοντα, πού θὰ αὐτοπαρουσιάζονταν σὲ ὁποιοδήποτε τραπέζι, ἔστω καὶ ὑπουργικό, μόλις θὰ κάθονταν γύρω-γύρω πέντ-ἕξι, ὁποιοδήποτε πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἔστω καὶ ὑπουργοὶ καὶ γενικοὶ γραμματεῖς. Φθάνει νὰ ρίξει κανεὶς μιὰ ματιὰ στὸ πόρισμα τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ νὰ θαυμάσει.

Νὰ θαυμάσει τί;

Ἵχι βέβαια τὸ πόσο μπροστὰ τρέχουμε στὸν πολιτισμό. Νὰ ἀπορήσει — ἂν εἶναι ἀκατατόπιστος — καὶ νὰ θαυμάσει γιὰ τὸ πόσο ἔχουμε καθυστερήσει, γιὰ τὸ πόσα στοιχειώδη, ἀπαραίτητα σ' ἓνα ὁποιοδήποτε πολιτισμένο τόπο, μᾶς λείπουν. Ὡστε δὲν ὑπάρχουν βιβλιοθῆκες οὔτε στίς πόλεις μὲ 8.000 κατοίκους καὶ πάνω; Ὡστε οἱ «διοικοῦντες παρ' ἡμῖν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας», ἀκόμη καὶ οἱ «διαπρέποντες» πεθαίνουν πάντα στὴν ψάθα, δὲν ἔχουν οὔτε μιὰ ἀσπιρίνη, οὔτε ἓνα I.K.A. νὰ τοὺς ταλαιπωρεῖ; Τὸ Κράτος δὲν ἔχει κάνει τίποτα γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ ἔργου τους ἢ ἔστω καὶ γιὰ νὰ τοὺς τιμῆσει μετὰ θάνατον; Ὡστε στὰ Πανεπιστήμιά μας δὲν διδάσκεται οὔτε ἡ Γενικὴ Ἱστορία τῆς Τέχνης, ὅταν στίς ἄλλες χῶρες ὑπάρχουν ἔδρες γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴ φιλολογία τῶν πιὸ μικρῶν χωρῶν; Ὡστε δὲν ἔχουμε οὔτε ἓνα λαογραφικὸ μουσεῖο, οὔτε μιὰ κρατικὴ σχολὴ Μουσικῆς, Χοροῦ, οὔτε ἓνα ἴδρυμα γιὰ τὴν καταγραφή, ἔστω, τῆς δημοτικῆς καὶ λαϊκῆς μουσικῆς; Ὡστε ἡ Πανελλήνια Ἐκθεση εἶναι... προαιρετικὴ — κατὰ τὸ κέφι τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργοῦ — καὶ δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμη θεσμὸς πάγιος; Ὡστε γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου καὶ τοῦ κινηματογράφου τὸ ἑλληνικὸ κράτος δὲν ἔχει πάρει κανένα μέτρο, δὲν ἔχει καθιερώσει οὔτε ἓνα ἔπαθλο,

ούτε μια φορολογική ελάφρυνση, δέν ἔχει κἀν ὑποχρεώσει τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο νὰ ἀνεβάξει καὶ μερικὰ σύγχρονα ἑλληνικὰ ἔργα; Καὶ τὸ φρικιαστικότερο: Ἀκόμη ἔχουμε προληπτικὴ λογοκρισία τοῦ θεάτρου;

Μάλιστα! Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα, κυριολεκτικὰ τραγικὴ καὶ αἰσχυντικὴ γιὰ τὸ κράτος, ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς ὅσους πνευματικούς ἀνθρώπους, τὴν ἀνέχθησαν.

Τὰ μέτρα ποὺ προτείνονται δέν εἶναι παρὰ τὸ ἄλφα μιᾶς πραγματικῆς κρατικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ἀνάπτυξη, ἀξιοποίηση καὶ διεθνῆ προβολή — ὅπως λέει ἡ ἐπιτροπὴ — τῶν πνευματικῶν ἐπιδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλικὴ ἐνίσχυση τῶν «διακονούντων παρ' ἡμῖν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας». Ἰσα-ἴσα δηλαδή, γιὰ νὰ εἴμαστε στὸ πολιτιστικὸ ὕψος τῶν λιγώτερο προοδευμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ταυτόσημη «παρ' ἡμῖν» ἡ ἐννοια «λογοτέχνης» καὶ «καλλιτέχνης», μὲ τὴ λέξη «πέινα», «ἐγκατάλειψη», «ἄθλια γεράματα», ἀκόμη καὶ «ἀνυποληψία».

Οἱ ἐνδιαφερόμενοι λοιπὸν, οἱ λογοτέχνες καὶ οἱ καλλιτέχνες, τὸ ἔχουν πάρει στὰ σοβαρά. Τώρα πρέπει νὰ τὸ πάρει στὰ σοβαρά καὶ τὸ κράτος. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ προσέξουν οἱ ὀργανώσεις καὶ τὰ ἐπιμελητήρια. Τὰ ἀνοιχτὰ στόματα τῶν συρταριῶν περιμένουν. Περιμένουν νὰ καταπιοῦν τὸ πόρισμα τῆς Ἐπιτροπῆς, μαζὶ μὲ τὰ στενογραφημένα πρακτικὰ τῶν 36 συνεδριάσεων τῆς καὶ τὸν προϋπολογισμό δαπανῶν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων, ὅπως ἔχουν καταπιεῖ γιὰ πάντα, ἀπειρία ὑπομνημάτων, ἐκκλήσεων, αἰτήσεων κλπ. τῶν ὀργανώσεων. Γραφειοκρατία εἶν' αὐτὴ καὶ τρέφεται μὲ ἀπίθανες ποσότητες χαρτιοῦ.

Ἡ ἀξιοποίηση τοῦ πορίσματος πρέπει ν' ἀρχίσει ἀμέσως, τώρα, ἀπὸ τὴν Ὑπερρεσιακὴ, λεγόμενῃ, κυβέρνησιν. Καὶ πρῶτα-πρῶτα νὰ συσταθεῖ ἀμέσως τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν τοῦ ὑπουργείου Παιδείας — ὅπως προτείνει ἡ Ἐπιτροπὴ —, ποὺ θὰ ἀναλάβει νὰ ἐπεξεργασθεῖ, νὰ κλιμακώσει τὰ «ληπτέα μέτρα», νὰ συντάξει νομοσχέδια καὶ νὰ κινήσει τὸ βαρὺ ὑπουργικὸ μηχανισμό γιὰ τὴν ἄμεση λήψη τῶν πιὸ ἐπείγοντων μέτρων. Τὸ Συμβούλιο πρέπει νὰ εἶναι πραγματικὰ Ἐθνικὸ καὶ ὀφείλει ἴσα-ἴσα γι' αὐτὸ νὰ τὸ συγκροτήσει μιὰ ὄχι κομματικὴ κυβέρνηση. Καμιὰ ἀναβολὴ δέν χωρεῖ. Τὰ ζητήματα ποὺ θίγει τὸ πόρισμα δέν πρέπει σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ γίνουν ἀντικείμενο προεκλογικῆς ἐκμετάλλευσης, γιὰτὶ τότε σίγουρα θὰ τὰ καταπιοῦν μετὰ τίς ἐκλογὰς τὰ ἀδηφάγα συρτάρια.

Δ. Ραυτόπουλος

ΓΙΑ ΝΑ ΧΑΡΟΥΜΕ ΜΙΑΝ «ΑΝΘΗΣΗ» ΑΛΗΘΙΝΗ

Εἶναι ἀλήθεια, ἄραγε, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ 1957 καὶ ἡ ποιότητα τους, ἐπιμαρτυροῦνε, μιὰ ἀξιόλογη ἄνθηση στὴ νέα λογοτεχνία μας; Μιὰ ἄνθηση, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ σύμπτωμα ἀνόδου, ὄχι μόνο τῶν συνθηκῶν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ καὶ τῆς στάθμης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου; Μπήκαμε λοιπὸν σὲ εὐτυχησμένη περίοδο, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ξέρουμε πῶς τέτοια συμπτώματα συνδέονται ἀναπόσπαστα μὲ τίς πνευματικὲς καὶ ὕλικές συνθήκες, μέσα στίς ὁποῖες δροῦνε καὶ ἀναπτύσσονται οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις του;

Τὸ ἐρώτημα, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ γεννηθῆκε σὲ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς, καθὼς διαβάσαμε τελευταῖα στίς εἰδικὲς στήλες τῶν ἑφημερίδων καὶ τῶν περιοδικῶν τίς ἀτέλειωτες ἀπαρίθμησες τῶν ἔργων σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ αἰσθητικοῦ λόγου, ποὺ τυπώθηκαν στὸ 1957 καὶ καθὼς ἀντικρύζαμε γεμάτες τίς βιτρίνες τῶν βιβλιοπωλείων ἀπὸ πολὺ φροντισμένα στὴν ἐμφάνισιν βιβλία αἰσθητικοῦ λόγου, μελέτης καὶ στοχασμοῦ. Ἐφέτος — εἶναι ἀξιοσημεῖωτο — δέν ἔμεινε παραπονεμένο, οὔτε τὸ παιδί. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐτούτῃ τῇ χρονιά, εἶχε κι' αὐτὸ νὰ διαλέξει τὴν πνευματικὴ θροφή του, ἀνάμεσα σ' ἓνα πλῆθος ἀπὸ πολλὰ ἐντυπωσιακά, γιὰ τὸ μάτι του καὶ καλαίσθητα βιβλία! Ὅμως, ἂν δέν μείνουμε στὴν ἐπιφάνεια τῶν ἀριθμῶν, ἂν δέν σταθοῦμε παραζαλισμένοι, μπρὸς στὸν ἐντυπωτικὸ πλοῦτο ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ βιτρίνα, ἂν προσπαθήσουμε νὰ ἐρευνήσουμε ἢ νὰ ἐμβαθύνουμε στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, νὰ ψηλαφήσουμε δηλαδή αὐτὰ τὰ συμπτώματα, θὰ δοῦμε, ὅτι κάθε ἄλλο, παρὰ βρισκόμαστε σὲ «εὐτυχημένη περίοδο» γιὰ τὸν νεοελληνικὸ πολιτισμό!

Ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα, ὅλα αὐτὰ τὰ συμπτώματα, εἶναι δυστυχῶς γιὰ τὸν τόπο μας καὶ τίς δημιουργικὲς πολιτιστικὲς του δυνάμεις, ἀπερίγραπτα ἀπατηλά.

Καμιὰ ἀλλαγὴ, δέν ἔχουμε στὴ στάθμη τοῦ νεοελληνικοῦ βίου. Ἀντίθετα ἐτούτῃ ὅσο πάει καὶ γίνεται περισσότερο καταθλιπτικὴ, πιὸ ἀποπνιχτικὴ γιὰ τὸ λαὸ μας καὶ φυσικὰ καὶ γιὰ τὰ στοιχεῖα του, ποὺ θὰ ἦταν μπορετὸ νὰ στερεώσουν καὶ ν' ἀναπτύξουν τίς μεγάλες του πολιτιστικὲς παραδόσεις μέσα στὴν παρούσα περίοδο. Μᾶς τὸ φανε-

ρώνουνε έτοῦτο οί κοινωνικοοικονομικές συνθήκες τῆς ζωῆς του, ἡ ένταση τῶν έκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς ανελευθερίας, μέ τούς διωγμούς, πού δέν παύουν νά σημειώνονται καί σέ βάρος τοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου, ἡ διατήρηση τῶν νομοθετικῶν μέτρων καί τῶν ψηφισμάτων, πού ἀφοροῦσαν ἄλλες ἐποχές καί πού θέτουν φραγμούς στήν ἀνεμπόδιστη κίνηση τῶν ιδεῶν καί τέλος, ἡ ἔλλειψη κάθε προγραμματισμένου ἐνδιαφέροντος ἀπό τήν πολιτεία, στήν ἀσκηση τοῦ χρέους πού τή βαραίνει στό πολιτιστικό πεδίο. Ἡ ἀναβίωση τοῦ θεσμοῦ τῶν Κρατικῶν λογοτεχνικῶν βραβείων πού εἶναι χαρακτηριστικό, πῶς ἐφαρμόστηκε γιά πρώτη φορά στήν περίοδο τῆς Διχτατορίας, οί περιορισμένες ἀγορές λογοτεχνικῶν βιβλίων, δέ συνιστοῦνε περίπτωσες πού μποροῦν νά ἀμφισβητήσουν τή βασιμότητα τῆς πιό πάνω διαπίστωσης. Ὑπάρχει ἡ κατάσταση τῆς Παιδείας μας, πού φυσικά εἶναι τὸ «λίκνο», ἡ βάση τῆς καλλιέργειας καί τῆς ἀνάπτυξης τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων καί ἡ καθολικότητα τῆς ἐγκατάλειψης τῶν στοιχείων πού θεμελιώνουν καί οἰκοδομοῦν τή διάρκεια τους, γιά νά μᾶς πείσουν, γιά τὸ ἀντίθετο. Ὑστερα γιά νά περιοριστοῦμε στό λογοτεχνικό κύκλο : Ποιὸ εἶναι τὸ ζωτικό θέμα του, πού λύθηκε; Ἰσαμε ποιὸ σημεῖο ἀναγνωρίστηκε ἀπό τήν πολιτεία ἡ κοινωνική χρησιμότητα καί ἡ πολιτιστική του εἰσφορά; Μπορεῖ ὁ λογοτέχνης νά μένει δοσμένος ἀπερίσπαστα στόν καλλιτεχνικό του προορισμό; Ἐχει καί κείνος τὰ στοιχειώδη μέσα καί δικαιώματα στήν νεοελληνική ζωή; Μπορεῖ νά ζεῖ ἀπό τὸ λογοτεχνικό του ἔργο; Ἀπόχτησε ἡ τάξη του ὑπόσταση ἐπαγγελματικότητας καί τίς βασικές κοινωνικές ἀσφάλισες, πού ἔχουν οἱ ἄλλες παραγωγικές τάξεις; Βλέπει μέ ὁποιοδήποτε θετικό τρόπο τή συμπαράσταση τῆς πολιτείας, στήν ἀσκηση τῆς πολιτιστικῆς τῆς ἀποστολῆς;

Ἄν ρίξουμε μιὰ ματιὰ γύρω μας, ἂν ἀκροαστοῦμε τὸν Ἕλληνα λογοτέχνη, θὰ δοῦμε πῶς σέ μιὰ περίοδο σὰν τῆ σημερινή, πού ἀλλοῦ καταξιώνεται ὁ ρόλος τῶν πολιτιστικῶν δυνάμεων στή ζωὴ τῶν λαῶν, πού μπαίνει στό κορυφαῖο σκαλί ὁ καλλιτέχνης, ὁ πνευματικός δημιουργός, έτοῦτος βρίσκεται σέ δραματική θέση. Ὅχι μόνο, ἐξακολουθεῖ νά ἀναζητᾶει μακριὰ ἀπὸ τὸν καλλιτεχνικό του προορισμό ἀκόμα καί σέ ἐπίδοσες, πού ἀφανίζουν τὸ ταλέντο τὰ μέσα τοῦ βιοπορισμοῦ του, ἀλλὰ κι' αὐτή, τῆ δημιουργική του δουλειά, πού τήν πραγματοποιεῖ σέ βάρος τῆς ἀνάπαψης του, καταργώντας τή νύχτα, διαθέτοντας τὸν ἐλάχιστο χρόνο πού τοῦ προσφέρουν οἱ βιοποριστικοὶ περιορισμοὶ — Κυριακές καί σχολάδες — γιά νά τῆ φέρεי στό φῶς, νά μᾶς τήν παρουσιάσει, πρέπει ὁ ἴδιος νά περικόψει καί τὸ ψωμί του, νά περιορίσει τὰ μέσα τῆς συντήρησης τὰ δικά του καί τῶν προσώπων πού εἶναι δεμένα μαζί του. Δηλαδή νά βρεῖ τὰ χρήματα, μπαίνοντας καί σέ χρέη ἀκόμα, γιά νά τυπώσει τήν ἐργασία του σέ βιβλίο. Νά βγάλει τὸ μυθιστόρημά του, τὴν ποιητική συλλογή, τὴ μελέτη του. Καί νά τὰ κάνει ὅλα έτοῦτα, χωρὶς τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὄχι μόνο θὰ τοῦ ἀποδοθεῖ ἔστω καί περιορισμένο ἰσόδημα, ἀλλὰ καί ὅτι θὰ καλύψει τίς δαπάνες του! Οἱ πολὺ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις δικαιώνουν καί σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸν κανόνα. Ὑπάρχουν ὡστόσο καί οἱ περίπτωσες, πού ὁ λογοτέχνης δέν γίνεται ὁ ἴδιος καί «ἐπιχειρηματίας». Δέ βγάζει μόνος τὴν ἐργασία του, μέ τίς οἰκονομίες του, δέ νοιάζεται προσωπικά γιά τὴ διάθεση τοῦ βιβλίου του. Οἱ περίπτωσες, πού έτοῦτο γίνεται ἀντικείμενο τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἐκδότη. Ὡστόσο καί σ' αὐτές, πολὺ σπάνια θὰ χαρεῖ τὴν καταξίωση τοῦ μόχθου του. Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι καί γι' αὐτὰ τὰ παιδικὰ βιβλία, πού καθῶς προαναφέραμε κατακλύσανε ἐφέτος τίς βιτρίνες — ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ περιεχομένου τους — καί πού ἔχουν εὐρύτατη κυκλοφορία — τираζ παραπάνω ἀπὸ 10.000 ἀντίτυπα! — προσφέρονται ἀπὸ μεγάλη ἐκδοτική ἐπιχείρηση στοὺς συγγραφεῖς τους 1.500-2.000 δρχ. το πολὺ, ὅταν ἐκεῖνοι ἀσφαλῶς ἀποκομίζουν λίαν ὑπολογίσιμα κέρδη!

Στὶς ἄλλες περίπτωσες, ἡ «διαμεσολάβηση» τρώει τὸν κόπο τοῦ λογοτέχνη. Τὰ ποσοστὰ τοῦ ἐκδότη, τοῦ βιβλιοπώλη καί τοῦ πλασιέ, ξεπερνοῦν τὸ 50 ο)ο-60 ο)ο τοῦ ἀντίτιμου τοῦ βιβλίου του καί στό ὑπόλοιπο, ὑπάρχει τὸ βάρος τῆς δαπάνης καί ἡ ἀξία τῶν ἀντιτύπων πού διανέμονται «δωρεάν» ὄχι μόνο στὰ πρόσωπα τοῦ πνευματικοῦ κύκλου, ἀλλὰ καί στοὺς καλοπροαίρετους φίλους πού θέλουν τάχα τὸ βιβλίο ἀπὸ τὰ χέρια του, μέ τὴν ιδιόγραφη, σπαραχτική γιά τὸν τραγικὸ συγγραφέα, ἀφιέρωσή του!

Πίσω λοιπὸν ἀπὸ τὰ ἀπολογιστικά στοιχεῖα γιά τίς ἐκδόσεις τοῦ 1957, πίσω ἀπὸ τὸν ἐντυπωτικὸ φόρτο τῆς βιτρίνας τῶν βιβλιοπωλείων, ὑπάρχει τὸ ἀνείπωτο δράμα τοῦ Ἕλληνα λογοτέχνη. Ἡ «ἀνθηση» εἶναι φαινομενική, παραπλανητική. Εἶναι «ἀνθηση» πού δέν ἀποδίδει καθῶς δείχνεται ἄλλωστε στόν χαρακτήρα, στήν ποιότητα τῆς, ὅτι ὑπάρχει πολιτιστική ἀνοδο στόν τόπο μας. Ὅτι ἔχουμε καρπερὴ ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐργάζονται οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες!

Ἡ ἐκδοτική μας κίνηση, ἓνα μικρὸ μόνο μέρος, ἀντιπροσωπεύει ἀπὸ τίς δυνατότητες καλλιέργειας καί ἀπόδοσης ἔργου τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τοῦ λαοῦ μας. Καί ἴσως, ὄχι τὸ καλύτερο. Ὅσο κι' ἂν ἡ λογοτεχνία μας, ἀρχίζει νά παρουσιάζει

αϊσιόδοξα συμπτώματα ώρίμανσης στον από τους καιρούς του μεγάλου ξεσηκωμού του Γένους, έθνικὸ βίολη, ὄσο κι' ἄν ἐπιμαρτυράει τὴ μακραίωνα και ἔξοχη πολιτιστική στόφφα του λαοῦ μας, δὲν ἔφτασε ἄκόμα στὰ ἐπίπεδα τῶν μεγάλων πνευματικῶν μας παραδόσεων και δὲν ὀλοκληρώθηκε, σὲ ἄνάλογα εὐτυχῆ ἐπιτεύγματα.

Γι' αὐτὰ ὄλα, ἔξω ἀπὸ τὰ γενικώτερα αἷτια, τὴν πρώτη εὐθύνη τὴν ἔχει ὁ ἴδιος και μάλιστα ὁ συγκαιρινὸς λογοτέχνης. Δὲν μπορούμε νὰ ἀξιῶνουμε ἀπὸ τὴν πολιτεία κατανόηση και ἀναγνώριση του πολιτιστικοῦ ρόλου μας, ὄταν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δείχνουμε πῶς δὲν ἔχουμε πλήρη συνείδηση γι' αὐτὰ, ὄταν ἔξακολουθοῦμε νὰ δείχνουμε ἀδιαφορία γιὰ τὴν προβολὴ μας σὰ τάξης, ὄταν δὲ κάνουμε καμιά προσπάθεια, νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὶς οἰχτρὲς αὐταπάτες μας.

Και μόνο τὸ γεγονός, ὄτι ὁ λογοτεχνικὸς κόσμος δὲν κατάχτησε ἄκόμα τὴ συνδικαλιστική του ἐνότητα, φτάνει γιὰ νὰ ὑπογραμμίσει τὴ θλιβερότητα τῆς θέσης του! Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴ μεγάλη αὐτὴ ἀλήθεια και νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀποχτήσουμε συνείδηση του χρέους μας ὄχι μόνο πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς μας και τὸν καλλιτεχνικὸ προορισμό, ἄλλὰ και πρὸς τὸν τόπο μας, πρὸς τὴν πολιτιστική του μοίρα. Τότε μονάχα, μπορεί ν' ἀλλάξουν οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς του ἑλληνα λογοτέχνη και ἡ «ἄνθηση» τῆς νέας λογοτεχνίας μας, νὰ εἶναι πραγματική, ἀναμφισβήτητο σημάδι μιᾶς «εὐτυχισμένης περιόδου του νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ»!

Χρῆστος Λεβάντας

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΗΚΩΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Του Θ. ΠΕΤΣΑΛΗ - ΔΙΟΜΗΔΗ

Δέν πέρασαν δυο μέρες και νά, χτυπάει ή πόρτα στο σπίτι του Κωλέττη και μπαίνουν ο Παλάσκας και ο Διάκος. Ο Παλάσκας, ο Χρῖστος ο Παλάσκας, ο γιός του Λεονταρή Παλάσκα του παλιού άρματωλου, ήτανε τώρα άρχηγός των ταχτικων του βεζύρη (του ταχτικού στρατου) ύστερα από τον Άλή Άράπη (έναν λοχία του Ναπολέοντα κάτω στην Αίγυπτο).

Ψηλός, με στενές πλάτες, πολυ μελαχροινός και κιτρινιάρης, γέμιζε τον τόπο, γιατι σάλεβε αδιάκοπα ολάκερος, βηματίζε, χειρονομούσε, έπαιζε τα φρύδια του, το μουστάκι του. Δίπλα του ο Διάκος, ο Θανάσης Διάκος, συνομίληκος του Παλάσκα, έμοιαζε σχεδόν παιδί, ένας ωραίος έφηβος, ένα ντροπαλό παληκάρι γλυκομίλητο και μετρημένο.

Άρχηγός ο ένας, απλός τσοχαντάρης (σωματοφύλακας) ο Διάκος, και οι δυο στο χουσμέτι (στην ύπηρεσία) του Άλή, στο σχολείο του Άλή, στο στρατό του Άλή, έτσι ως ήταν και ο Όδυσσέας (ο Άνδρουτσος) και ο Πανουργιάς (ο Δημήτρης ο Πανουργιάς, που τον φώναζαν όλοι Ξεροδημήτρη, γιατι ήτανε σα στέκασ ζεραγκιανός) και ο Γκόγκας ο Χορμοβίτης κι ο Γιάννης ο Βαρνακιώτης, ο Αντρέας ο Ίσκος κι ο Σκαλτσοδημός, ο Καρατάσος, ο Ρούκης, ο Δυοβουνιώτης, ο Τζαβέλλας και τόσοι άλλοι.

Μπήκανε λοιπόν ο Παλάσκας και ο Διάκος στο Κωλέττη το γραφείο και κλείσανε την πόρτα πίσω τους.

— Τι τρέχει ; τους ρώτησε ο Κωλέττης, που νόμισε ότι ή επίσκεψή τους ήταν σχετική μ' ένα ζήτημα, που τον απασχολούσε από μέρες τώρα ασκόλαστα. Έχωσε πάλι ο διάολος την ουρά του πουθενά ; Μιλάτε !

Ο Παλάσκας βηματίζε χειρονομώντας, ο Θανάσης ασάλευτος, με γλυκό το βλέμμα, γλυκό χαμόγελο. Ο Παλάσκας στάθηκε μεμιάς και ξέσπασε :

— Ο Γιώργης έφυγε πάλι !

— Ποιός Γιώργης ;

— Ο Γιώργης της καλογριάς. Ο Καραϊσκάκης.

— Ναί ! Ναί ! κουνούσε το κεφάλι ο Διάκος.

— Το ξέρει ο βεζύρης ; ρώτησε ο Κωλέττης. Θέλω να πω, το ήξερε πως θα φύγει ; Του τό 'χε πεϊ ; Του 'χε ζητήσει την άδεια ;

— Πήγε και του ειπε, ότι θέλει να πάει στο χωριό του, να πάει να δει τα συμ-

* Από τον πρώτο χρόνο της έκδοσής της, ή «Επιθεώρηση Τέχνης» αφιέρωσε στο 1821 ένα διπλό τεύχος της. Όμως οι ύποχρεώσεις απέναντι στο μέγιστο γεγονός της νεώτερης ιστορίας μας δεν εξαντλούνται ποτέ. Γι' αυτό και, σαν έθιμο πιά, σε κάθε μαρτυρικό τεύχος της αφιερώνει αρκετές σελίδες στη μεγάλη Άπελευθερωτική Έπανάσταση. Έτσι, για τέταρτο κατά σειρά χρόνο, προσφέρει στους αναγνώστες της το τακτικό πια μικρό αφιέρωμα.

φέροντά του, κάτι χτηματάκια. Ὁ βεζύρης τοῦ εἶπε ὄχι. Αὐτὸς ξαναπῆγε, τοῦ ἴφαγε τὸ μυαλό. Ξέρεις πόσο τὸν ἔχει τὸ Γιώργη στὴν καρδιά του ὁ βεζύρης. Στὰ στερνά, μπαϊλντισμένος, τοῦ λέει : « Φύγε ἀπὸ δῶ ! Πήγαινε ! » Κι ὁ Γιώργης ἔφυγε. Ὅταν τὸ ἴμαθε ὁ βεζύρης, ἄφρισε. «Θὰ τόνε βάλω στὰ σίδερα τὸν κερατὰ» εἶπε... Τί θὰ γίνεи τώρα ; Ἐσύ νὰ μοῦ πεῖς.

Ὁ Κωλέττης συλλογιζόταν ἀμίλητος.

— Τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, εἶπε στὸ τέλος. Κάθε τόσο ἀφηνιάζει κάποιος. Φεύγει, τὸν πιάνουν οἱ ἀρβανιτάδες, τὸν ρίχνει στὸ μπουντρούμι ὁ βεζύρης. Καὶ τοῦτος ὁ Καραϊσκάκης τὸ ἔχει σκάσει δυὸ βολές κιόλα. Τὴν πρώτη βολὰ ἦταν παιδὶ ἀκόμα. Δυὸ χρόνια τὸν κράτησε στὰ σίδερα ὁ βεζύρης. Κι ἔφαγε καὶ χίλιες ζυλιές.

— Ἀνυπόταγος ἦτανε πάντα, εἶπε ὁ Παλάσκας. Μπὰς κι' εἶναι καλύτερος ὁ Ὀδυσσεάς ; Λιποτάχτηκε κι' ἐκεῖνος πρὶν χρόνια, δὲν ἤσουνα ἐδῶ, γιατρέ, κι' ὅταν τὸν ἔπιασε ὁ βεζύρης, ἤθελε νὰ τόνε γδάρει. Τοῦ κακοφάνηκε πολὺ, γιατί τοῦ εἶχε δείξει μεγάλη ἀγάπη. Κι' ἡ ἀγάπη νερὸ δὲ γίνεται, γιατρέ μου. Ἦθελε νὰ τόνε γδάρει. Τὸν ἔριξε στὸ μπουντρούμι ἀλυσωμένο. Θὰ σάπιζε ἐκεῖ μέσα, ἂν δὲν ἦτανε ὁ κύρ Μάιθος (ὁ Οἰκονόμου) καὶ ὁ κύρ-Ἀλέξης (ὁ Νοῦτσος). Αὐτοὶ μεσητέψανε καὶ δὲν τὸν ἐχάλασε ὁ βεζύρης.

Ὁ Διάκος μπῆκε στὴ μέση.

— Νὰ ξέρεις γιατί δὲν τὸν ἐχάλασε, εἶπε ὁ Διάκος. Ὁ βεζύρης, ἀνθρώπους ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἔχει ἀνάγκη καμιὰ φορά, δὲν τοὺς χαλνάει ποτέ του. Τὰ παληκάρια τὰ σέβεται ὁ βεζύρης. Τὸν Γιώργη τῆς καλογριάς δὲ θὰ τὸν χαλάσει. Ὅπως δὲ χάλασε καὶ τὸν Ὀδυσσεά τότε.

Ὁ Παλάσκας δὲ μίλησε ἀμέσως.

— Τούτη τῆ φορά, εἶπε τέλος, εἶναι κάτι ἄλλο.

— Τί ἄλλο ;

Τὸν κοίταζαν οἱ ἄλλοι δυό.

— Κάτι ἄλλο. Καὶ φοβᾶμαι, πὼς τὸ μυρίζεται ὁ βεζύρης.

— Δὲν καταλαβαίνω, εἶπε ὁ Θανάσης.

— Ἐξηγήσου, βρέ Χρῖστο.

Ὁ Παλάσκας στάθηκε γιὰ μιὰ στιγμή.

— Τοῦτο ποὺ κάνει τώρα ὁ Γιώργης τῆς καλογριάς, δὲν εἶναι σωστὴ λιποταξία, εἶναι . . . εἶναι ρεμπελιό, εἶναι σηκωμός, ναί, εἶναι σηκωμός.

— Σοῦ ἴπε τίποτα ὁ Γιώργης ; ἔκανε ὁ Κωλέττης. Γιατί τὰ λὲς αὐτά ; Ποῦ στηρίζεσαι ;

Ὁ Παλάσκας ἔξυσε τὴ μύτη του.

— Μοῦ ἴπε : « Βαρέθηκα νὰ δουλεύω τοῦτον τὸν ἀφέντη. Εἶναι (χαμήλωσε τὴ φωνή ὁ Παλάσκας) εἶναι μπαμπέσης, ἔτσι μοῦ εἶπε, εἶναι ἄτιμος, εἶναι ἄπιστος. Εἶμαι χριστιανός, μωρέ, ἔτσι μοῦ ἴπε, μὰ τὸ σταυρό, καὶ θέλω νὰ ἴμαι ἀφέντης στὸ χωριό μου, στὸ σπίτι μου, στὴ γυναῖκα μου, στὸ τομάρι μου. » Αὐτὰ μοῦ εἶπε.

Ὁ Κωλέττης ἔπεσε σὲ συλλογή.

— Αὐτὰ εἶναι βαρειές κουβέντες, εἶπε τέλος κουνώντας τὸ κεφάλι. Δικά του εἶναι ἢ τοῦ τὰ βάλε στὸ μυαλό κανένας ἄλλος ; Καὶ παιός ;

Βαρεῖα σιωπὴ ἔπεσε ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ἄντρες. Ὁ Κωλέττης βημάτιζε τώρα συλλογισμένος. Ὁ Παλάσκας ἀσάλευτος. Μεμιᾶς ὁ Κωλέττης στάθηκε καὶ εἶπε :

— Τίποτα ἀπὸ αὐτά. Ὁ Γιώργης εἶναι κακὸς χαρακτήρας. Εἶναι . . . Δὲν ξέρει τί θέλει. Ἄ ἡσυχο μυαλό, ταραγμένη ψυχὴ.

Ἔκανε ἓνα βῆμα καὶ στάθηκε πάλι καὶ διόρθωσε :

— Δὲν θέλω νὰ πῶ, ὅτι δὲν ἔχει καλὸ μυαλό. Ευπνός, καὶ μὲ τὸ παραπάνω. Ἀλλά . . . τὰ ἀνακατώνει ὁ διάολος διαρκῶς ὅλα, μὲ τὴ χουλιάρα του. Καὶ μαζί, τὸν τρώει ἢ φιλοδοξία, ἢ ἀρχομανία.

— Ἀνοικονόμητος. Ἔχεις δίκιο, εἶπε ὁ Παλάσκας.

Ὁ Διάκος σοβαρός, λιγομίλητος πάντα.

— Κάτι ξέρει ὁ βεζύρης καὶ τὸν ἀγαπάει, εἶπε δίχως νὰ ἐξηγήσει.

— Ἐγὼ θὰ φροντίσω νὰ σιάξω τὰ πράματα, εἶπε ὁ Κωλέττης. Ἄγια ἐκάνατε καὶ ἤρθατε νὰ μοῦ τὰ πεῖτε. Ἐλᾶτε πάλι αὔριο, νὰ τὰ ποῦμε; νὰ σᾶς πῶ τί μπόρεσα νὰ κάνω.

Φύγανε οἱ δυὸ καὶ ὁ Κωλέττης ξεκρέμασε τὴν ὀμπρέλα του, πῆρε τὰ γάντια του, φόρεσε τὴν καπελαδούρα του (σήμερα ἔτσι τοῦ εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ πρῶτὶ καὶ φόρεσε τὰ φράγκικα) καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ σπίτι. Τράβηξε μὲ τὰ πόδια ὡς τὸ σπίτι τοῦ Νούτσου, ποῦ ἦταν καμιὰ διακοσαριὰ βήματα πρὸ πέρα, κοντὰ στὴ λίμνη.

Τὸν βρῆκε στὸν ὄντά του, μὲ πολλὰ πολλὰ χαρτιά στὰ χέρια. Καθισμένος στὸ σοφὰ ὁ Ἀλέξης Νούτσος, ὁ πρῶτος γραμματικὸς τοῦ βεζύρη, σταυροπόδι, ἀκουμποῦσε στὸ γόνατο ἓνα ἔγγραφο καὶ βουτώντας τὴν πέννα στὸ καλαμάρι ποῦ κρεμότανε στὸ ζωνάρι του, ἔγραφε βιαστικά, μὲ πολὺ πολὺ μικρὰ γράμματα. Σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ εἶδε τὸν Κωλέττη.

— Κάθησε, τελειώνω, τοῦ εἶπε, νὰ μὲ συμπαθᾶς.

Τέλειωσε καὶ πιάσανε τὴ συζήτηση.

— Εἶμαι καλὰ, εἶπε γελώντας ὁ Νούτσος, δὲν πιστεύω, γιατρέ, νὰ ἤρθες νὰ μὲ ζετάσεις.

— Ἦρθα νὰ σοῦ ζητήσω τὴ γνώμη σου καὶ τὴ βοήθειά σου. Ὁ Καραϊσκάκης τό σκασε πάλι.

— Καὶ λοιπόν, τί θέλεις νὰ τοῦ κάνω; Ἀγύριστο κεφάλι. Θὰ τόνε ξαναπιάσει ὁ βεζύρης καὶ θὰ τὸν ξαναβάλει στὸν φάλαγγα, νὰ φάει κάμποσες ξυλιές ἢ θὰ τὸν δέσει στὸ κούτσουρο γιὰ κάνα-δυὸ χρόνια, ὅπως τὴν ἄλλη φορά, μὲ τίς καδένες. Τί νὰ τοῦ κάνω. Γεννημένος ρέμπελος.

— Αὐτὰ ποῦ λές εἶναι σωστά, εἶπε ὁ Κωλέττης, μόνο δὲν κάνει νὰ τὸν ἀφήσουμε ἔτσι. Διχὸς μας ἄνθρωπος εἶναι, ἄξιος εἶναι, παληκάρι, καὶ μαζί . . . ἀπὸ τὰ λίγα μυαλά, ζουράφι. Μπορεῖ νὰ τὸν χρειαστοῦμε καμιὰ φορά κι' ἐμεῖς.

Ὁ Νούτσος τὸν κοίταξε.

— Τί θές νὰ πεῖς;

— Λέω . . . ἄρχισε ὁ Κωλέττης καὶ κόμπιασε. Πολλὰ μπορεῖ νὰ συμβοῦνε . . .

Πάλι τὸν κοίταξε ὁ Νούτσος, λοξὰ τούτῃ τὴ φορά.

— Ἐχεις ἰδέα, γιατρέ, τί γίνεται τώρα τελευταῖα στὴν Εὐρώπη;

— Τί θές νὰ πεῖς; ρώτησε μὲ τὴ σειρά του ὁ Κωλέττης.

Ὁ Νούτσος ἔστριψε τὸ μουστάκι του.

— Ἐχεις ἀκουστὰ γιὰ τὸ Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο στὰ Παρίσια;

Ἐχεις ἀκουστὰ γιὰ τὴ Φιλόμουσο Ἐταιρεία τῆς Βιέννας;

Δίστασε ὁ Κωλέττης.

— Δηλαδή, εἶπε, κάτι ξέρω. Γιὰ πὲς μου ἐσύ.

— Τὴ Φιλόμουσο Ἐταιρεία, γιατρέ, τὴν ἴδρυσαν μερικοὶ γραικοὶ μαζί μὲ μερικὸς φιλέλληνες φράγκους μὲ σκοπὸ, φανερὸ σκοπὸ, τὴν διατήρηση τῶν ἀρχαιοτήτων, ποῦ εἶναι γεμάτη ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀρχαιότητες, ὅπου κι' ἂν σκάψεις θὰ βρεῖς ἀρχαῖα μάρμαρα, ἀρχαῖες κολῶνες, ἀρχαῖα ἀγάλματα, ἀρχαῖες ἐπιγραφές, ἀρχαῖα σκεύη ἀμέτρητα, κειμήλια τοῦ ἐνδοξοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος.

Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶπε μονορούφι ὁ Νούτσος. Κι' ἀμέσως ξανάρχισε, κομπολόι:

— Ἐπίσης σκοπὸν ἔχει ἡ Φιλόμουσο Ἐταιρεία τὴν καλλιέργεια καὶ τὴ διάδοση τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, τὴν μελέτη τῆς ἐπιστήμης, τὴν ἔκδοση βιβλίων κλπ. κλπ. Μὲ ἄλλα λόγια, σκοπὸν ἔχει τὸν διαφωτισμὸ τοῦ Γένους. Καὶ γνωρίζεις, βέβαια, ἀγαπητὲ Κωλέττη, ὅτι διαφωτισμὸς ἴσον ζύπνημα. Τὴν Ἐταιρεία αὐτὴ τὴν ἴδρυσεν, λένε, ὁ πολὺς Καποδίστριας, ὁ μινίστρος τῶν Ἀνατολικῶν Ὑποθέσεων τοῦ Τσάρου. Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ ἀληθεύει, πάντως γεγονὸς εἶναι, ὅτι τὴν ἐπροστάτευσε καὶ τὴν προστατεύει. Ἄν θέλεις νὰ ξέρεις καὶ γιὰ τὸ Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον . . .

Ὁ Κωλέττης κουνούσε τὸ κεφάλι καὶ πότε-πότε τὸ πόδι του νευρικά. "Ἄκουγε σιωπηλός, σοβαρός.

— Τὸ ἴδρυσε πρὶν τρία χρόνια περίπου στὰ Παρίσια κάποιος Ζαλίκης ἢ Ζαλίκογλου, ἄλλοτε γραμματικός τοῦ πρίγκηπα Καλλιμάχη, πάνω στὴ Βλαχιά. Αὐτός, ὅταν πῆγε ὑστερώτερα στὰ Παρίσια, ἔγινε γραμματικός τοῦ γάλλου Σουαζέλ - Γκουφφιέ. Γνωρίζεις ἴσως, ὅτι ὁ Σουαζέλ-Γκουφφιέ ἔκανε κάποτε ἀνασκαφές στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Εἶχε φερμάνι τοῦ Σουλτάνου καὶ σήκωσε πολλές ἀρχαιότητες, νὰ τίς πᾶει στὴν πατρίδα του. Τὸν πέτυχαν ὁμως οἱ ἐγγλέζοι καθὼς ἔπλεε πρὸς τὴ Γαλλία καὶ τοῦ βούλιαξαν τὸ καράβι μὲ τὰ ἀρχαῖα. Ὅσα σώθηκαν, τὰ χάρισε ὁ Γκουφφιέ στὴν πατρίδα του τὴ Γαλλία. Εἶναι φιλέλληνας μέγας αὐτός ὁ Γκουφφιέ. Ὅταν ἦταν πρέσβυς τῆς Γαλλίας στὴν Πόλη, βόηθησε πολὺ τοὺς γραικοὺς καὶ γίνθηκε φίλος στενὸς τοῦ Μαυροκορδάτου. Λοιπὸν, γιὰ νὰ μὴ σ'τὰ πολυλογῶ, ὁ Ζαλίκης πού σου ἔλεγα πρὶν, μ' αὐτὸν τὸν Σουαζέλ-Γκουφφιέ καὶ μὲ τὸ γιὸ τοῦ δικοῦ μας τοῦ Τσακάλωφ — ναί, εἶναι κι' αὐτὸς στὰ Παρίσια τώρα — αὐτοὶ ἰδρύσανε τὸ Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖον.

Πῆρε μιὰν ἀνάσα καὶ ξανάπιασε τὴ συνέχεια, κορδόνι:

— Σκοπὸς τους εἶναι, ὡς εἶπαν ἐπίσημα, νὰ προστατεύουν τοὺς φτωχοὺς γραικοὺς πού σπουδάζουν στὴν Εὐρώπη σὰν περιπλανώμενοι ἰουδαῖοι. Φυσικά, κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν ταμπέλα κρύβεται ἄλλος σκοπός: ἡ ἀναμόρφωση τοῦ Γένους, ὁ διαφωτισμός, τὸ ζύπνημα. Ἐννοεῖς, τώρα φίλτατε Κωλέττη, ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ Ἐταιρεῖες καὶ τὰ Ξενοδοχεῖα ἔχουν μιὰ κοινὴ καταγωγὴ: τὴν Ἐταιρεία καὶ τὰ σχέδια ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος τοῦ μακαρίτη τοῦ Ρήγα τοῦ Βελεστινλή...

Ὁ Κωλέττης ἄκουγε τὸν Νοῦτσο κοιτάζοντάς τον στὰ μάτια καὶ τὰ μάτια του ἔλαμπαν καὶ στὰ χέρια του ἔβλεπες μιὰ ταραχὴ μεγάλη, καθὼς τὰ δάχτυλα ἔτριβαν τὸ ἓνα τ' ἄλλο νευρικά. Οὐδὲ καὶ σκέφθηκε νὰ διακόψει τὸν Νοῦτσο σ' ὅλον αὐτὸν τὸν μακρὸ μὲνολογο.

— Σ' εὐχαριστῶ, εἶπε μόνο ὅταν σώπασε ἐκεῖνος, γιὰ ὅσα βαρυσήμαντα μοῦ ἔμαθες. Ἀλλά, σκέπτομαι, τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχουν ὅλα αὐτὰ μὲ τὸν Γιώργη τῆς καλογριάς καί...

Κόμπιασε. Ὁ Νοῦτσος ὁμως συμπλήρωσε ἀμέσως:

— Ἀκριβῶς, καὶ ... μὲ τὴν φυγὴ του.

— Νομίζεις; ἔκανε ὁ Κωλέττης.

— Νομίζω καὶ ... δὲν νομίζω. Μπορεῖ. Μπορεῖ καὶ ὄχι. Τίποτα δὲν ξέρω. Λέω. Μιὰ ἰδέα μοῦ πέρασε ἀπ' τὸ μυαλό. Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει καμιὰ σχέση ... τώρα. Μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ μέρα. Αὐτὸ σκέπτομαι.

Ὁ Κωλέττης εἶχε σηκωθεί πάλι καὶ βημάτιζε. Ὁ Νοῦτσος, ψηλὸς κι' αὐτός, μελαχροινός, μὲ πολὺ στενὸ πρόσωπο καὶ μὲ γυαλιὰ (σπάνιο πρᾶμα τὰ γυαλιὰ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια) χαιδεύε ἓναν βασιλικό, πού εἶχε πάντα κοντά του σὲ μιὰ γλάστρα. Ὑστερα ἔφερε τὸ χέρι του στὴ μύτη του καὶ τὸ μύριζε μὲ ἀπόλαυση.

— Μιὰ μέρα ναί, εἶπε ὁ Κωλέττης.

Ἄξαφνα εἶχανε ξυπνήσει μέσα σου ἀντίλαλοι ἀπὸ παλιές φωνές, πού χρόνια τώρα τίς εἶχε ἀπολησμονήσει. Ἀλλὰ δὲν χάνονται οἱ παλιές φωνές, ἀπαξ ἀκούστηκαν. Φοιτητικὰ χρόνια στὴν Πίζα, συζητήσεις, ἐνθουσιασμοί, ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἡ ἐλευθερία τῶν λαῶν, τὸ διώξιμο τῶν τυράννων, ὁ Ρήγας, ἡ Ἑλλάδα, ὁ σηκωμὸς τῶν δούλων, ἡ ἀφύπνηση ... πιὸ πίσω ἀκόμα μιὰ θύμηση παιδική, ὁ καπετάν - Δήμας μὲ τὰ παληκάρια του, ὅταν πέρασε ἀπὸ τὸ χωριό, ὁ Κωλέττης ἦταν παιδάκι, κι' ἓνα τραγούδι κλέφτικο ...

— Δὲν τὸ ἔχα σκεφθεῖ, ξανάπε ὁ Κωλέττης.

Ἡ σιωπὴ βάραινε ἀμέσως στοὺς τρεῖς ἄδρες.

— Ὅστόσο, ἄρχισε πάλι ὁ Κωλέττης, δὲν εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι, ὁ Καραϊσκάκης ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος εἶναι συνεννοημένος ἢ μιλημένος ἢ ...

Ο « ΚΟΙΝΟΣ ΜΥΘΟΣ » ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Τοῦ ΚΩΣΤΑ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΥ

*Αν ἔχουμε δικαίωμα νὰ ποῦμε ὅτι τὰ λογοτεχνικά ἔργα πού ἀντλεῦν τὴν ἐμπνευση καὶ τὰ θέματά τους ἀπὸ τὸ 21, ἀπαρτίζουν ἕναν ξεχωριστὸ κλάδο τῆς λογοτεχνίας μας, τότε δικαιούμαστε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ κλάδος αὐτὸς παρουσιάζει αἰσθητὴν ἀνάπτυξη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἔργων πού παρουσιάστηκαν, ἡ εἰδολογικὴ ποικιλία τους, ὁ ὄγκος τοῦ καθενὸς καὶ ἡ ποιότητά τους τὸ δείχνουν καθαρά. Ἕνας ὄλο καὶ μεγαλύτερος ἀριθμὸς συγγραφέων νοιώθει τὴ διάθεση νὰ ταξιδέψει στὴν ἡφαιστειακὴ ἐκείνη περιοχὴ τῆς ἱστορίας μας καὶ νὰ μᾶς φέρει μὲ τὴν τέχνη του ἀπὸ κεῖ ὅ,τι κυριότερα τὸν ἔχει συγκινήσει. Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριὰ πάλι τὸ πλατὺ νεοελληνικὸ κοινὸ περιβάλλει μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ συμπάθεια τὰ ἔργα αὐτά,

συμβάλλοντας ἔτσι ἐνεργητικὰ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ κλάδου. Τὸ ὄλο φαινόμενο δὲν εἶναι ἀπλῶς εὐχάριστο. Εἶναι τεκμήριο τῆς ζωτικότητος σημασίας πού ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει τὸ 21 γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα.

Φυσικά, ὅταν λέμε 21 δὲν ἐννοοῦμε τὴ συγκεκριμένη χρονιά, ἀλλὰ ὀλόκληρη τὴν ἱστορικὴ περίοδο στὸ διάστημα τῆς ὁποίας τὸ νεοελληνικὸ ἔθνος, ἔχοντας πάρει συνείδηση τῆς ὑπαρξῆς του καὶ τῶν δυνάμεών του, προετοίμασε τὸ ἔδαφος, ἔκανε τὴν ἐπανάσταση καὶ τελικὰ κέρδισε τὴν ἀνεξαρτησία του. Πιο συγκεκριμένα, ὁ ὅρος 21, δὲν περιλαμβάνει ἀπλῶς τὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ἐκείνης. Ἐκφράζει κυρίως τὸ πνεῦμα τῆς.

Βέβαια, τὸ 21 μὲ τὴν ἐννοια τούτη,

— Δὲν εἶπα, ὅτι τὸ πιστεύω κι' ἐγώ, τὸν ἀντίσκαψε ὁ Νοῦτσος. Ὁμως, αὔριο - μεθαύριο, θὰ δεῖς νὰ φεύγουν καὶ ἄλλοι, νὰ σηκώνουν μπαῖράκι. Καὶ δὲ θὰ ξέρει κανεὶς ἂν ξεσηκώθηκαν χωριστὰ ὁ καθένας ἢ ἂν εἶναι συνεννοημένοι ἢ ἂν ὑπακούουν σὲ κάποιον γενικὸ καὶ ἀόριστο πρόσταγμα. Σκέψου τα πολὺ αὐτά, γιατρέ, γιατί ἐσύ τὰ μελέτησες καλὰ πρὶν ἀπὸ χρόνια, μόνο τὰ παράτησες πιά ὅταν μπῆκες . . . στὴ γιατρικὴ (ἤθελε νὰ πεῖ « στὴ δούλεψη » τοῦ Ἄλῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ ξεστόμισε). Ἐγὼ παρακολουθῶ τὰ πάντα, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου (ἦταν πρῶτος πολιτικὸς σύμβουλος τοῦ βεζύρη) καὶ τώρα τελευταῖα σὰν νὰ πιάνω στ' αὐτιά μου ἤχους ἀλλόκοτους ἀπὸ πολλὰς μεριές . . . Ἄλλ' ἄς τ' ἀφήσουμε αὐτά. Τί θές νὰ κάνω γιὰ τὸν Καραϊσκάκη ; εἶπε ἀπότομα.

— Ὅταν καταλάβεις κατάλληλη τὴ στιγμή, ἀπλούστατα, νὰ πεῖς δυὸ λόγια τοῦ βεζύρη. Τὸν ξέρει ὁ βεζύρης τὸν καπετὰν-Γιώργη, τὸν ἀγαπάει. Θὰ τὸν συγχωρέσει. Πές, πῶς ἀποζήτησε τὸν ἀέρα τοῦ βουνοῦ σὰν τὸ ἄγριο πουλί. Θὰ γυρίσει πίσω μονάχος του, πές. Ἡ φωλιά του εἶναι ἐδῶ, στὸ σαράι, καὶ αἱ φτεροῦγες του εἶναι μικρὲς καὶ τίς σκεπάζει κάτω ἀπὸ τίς μεγάλες φτεροῦγες τοῦ βεζύρη,

— Ἕνα ἄταχτο παιδί, εἶπε ὁ Νοῦτσος. Θὰ τὸν γνιαστοῦμε καὶ πάλι, τί νὰ γίνεи.

Εἶπε ὁ Νοῦτσος καὶ χαιδεψε ἀπαλὰ τὸν βασιλικὸ δίπλα του καὶ μύρισε πολὺν ὥρα πάλι τὸ χέρι του πού μοσχοβολοῦσε. Ὁ Κωλέττης ἐνιωθε ὡσὰν νὰ εἶχαν ἀνοίξει μέσα του πελώρια ἄνθη, πού τοῦ ἔγδερναν τὴν καρδιά μὲ τὰ ἀγκάθια τους.

(Ἀπόσπασμα)

ὕπῃρξε πάντοτε πηγὴ ἔμπνευσης καὶ θεμάτων γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ τὴ λαϊκὴ καὶ τὴ λόγια. Ὡστόσο ἂν θελήσουμε νὰ κατατάξουμε χρονολογικὰ ὅλα τὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ 21 ἔργα, ποὺ ἐμφανίστηκαν πρὶν ἀπ' τὴν τελευταία δεκαετία, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τους γράφτηκε ἀκριβῶς κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ ἢ κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένη (δηλ τὴν περίοδο τῆς Ὀθωνικῆς ἀπολυταρχίας ποὺ ἀπὸ πάρα πολλές ἀπόψεις ἀποτελοῦσε τὸν ἀντίπυδα τῆς πρώτης).

Σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα (περίπου ἀπὸ τὸ 1750 ὡς τὸ 1870) συντέθηκαν σχεδὸν τὰ δημιουργήματα τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τὰ κλέφτικα τραγούδια καὶ τὰ δημοτικὰ ποὺ ἀναφέρονται σὲ συγκεκριμένα γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἐπανάστασης, ὡς τὰ λαϊκὰ ἀφηγήματα τῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ ἐπίσης πρέπει νὰ καταταχτοῦν τὰ ἀφθονώτατα « ἠρωϊκὰ ἔργα » ποὺ ἀπαοτίζουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ρεπερτορίου τοῦ Καραγκιόζη, μ' ὅλο ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψης ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν καὶ μελετῶν σχετικῶν μ' αὐτὸ τὸ λαϊκὸ εἶδος δραματικῆς λογοτεχνίας, δὲν ξέρουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ χρονολογικὴ του ἐμφάνιση καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐξελίχθηκε.

Στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα συντέθηκαν καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τῆς λόγιας λογοτεχνίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ρῆγα καὶ φτάνοντας ὡς τὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Κάλβου, τοῦ Βαλαωρίτη κλπ. Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφερθοῦν καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, μνημεῖο πολῦτιμο τῆς λογοτεχνίας τοῦ 21. Μὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν τ' ἀπομνημονεύματα θ' ἔπρεπε ἴσως νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ ἔστω κι ἂν δὲν γράφτηκαν μὲ καλλιτεχνικὴ πρόθεση καὶ συνεπῶς ἀνήκουν μᾶλλον στὴν περιοχὴ τῆς ιστοριογραφίας παρά τῆς καθαυτῆς λογοτεχνίας.

Τὸ συντριπτικὰ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, (τόσο τῶν λαϊκῶν ὅσο καὶ τῶν λόγιων) εἶναι ποιήματα ἢ ἀπομνημονεύματα, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο (ἀπὸ τὸ 1870 ὡς τὸν

Β' παγκόσμιον πόλεμον), δημιουργοῦνται κυρίως θεατρικὰ ἔργα ἢ λογοτεχνικὰ πεζογραφήματα (διηγήματα, μυθιστορήματα, μυθιστορηματικὲς βιογραφίες). Δικαιωματικὰ τὰ ἔργα τῆς δεύτερης περιόδου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σκαπανεῖς καὶ πρωτοπόροι τῆς ἀνάπτυξης τοῦ κλάδου ποὺ διαπιστώνουμε σήμερον.

Ἐν τούτοις ἐκεῖνο ποὺ κάνει ἐντύπωση, στὴν δεύτερη περίοδο εἶναι τὸ ὅτι ὁ ἐθνικὸς ξεσηκωμὸς εὐκαιρικὰ μόνον ἀποτελεῖ πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς Ἕλληνας λογοτέχνες. Τὰ ἀναφερόμενα στὸ 21 ἔργα μετριοῦνται στὰ δάχτυλα. Μερικὰ σκόρπια ποιήματα σὰν τὴν τριλογία τοῦ Καρυωτάκη, ἢ ἀπηγήσεις τῆς ἐπανάστασης μέσα σὲ πλατύτερες ποιητικὲς συνθέσεις, ὅπως ὁ « Δωδεκάλογος » τοῦ Παλαμᾶ, ἢ ὁ « Προσκυνητῆς » τοῦ Βάρναλη, καναδυὸ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Καρκαβίτσα, τοῦ Βικέλα, τοῦ Βλαχγογιάννη καὶ μερικῶν ἄλλων, « Ὁ Γέρος τοῦ Μωριά » κι ὁ « Παπαφλέσσας » τοῦ Μελά, « Ὁ Ρῆγας Βελεστινλῆς », τοῦ Βασίλη Ρῶτα, εἶναι ἴσως τὰ σημαντικώτερα ἔργα τῆς περιόδου ποὺ θ' ἄχε ν' ἀναφέρει κανεὶς.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον καὶ κυρίως κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία εἶδαμε νὰ παρουσιάζεται « ξαφνικὰ » μιὰ ὀλόκληρη σειρά βιβλία καὶ θεατρικὰ ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν ξεσηκωμὸν. « Οἱ Μαυρόλυκοι » « Ὁ Κωλέτης » καὶ τ' ἄλλα χρονικὰ τοῦ Θανάση Πετσάλη - Διομήδη, « Ὁ Κοτζάμπασης τοῦ Καστρόπυργου » τοῦ Καραγάτση, « Τὸ Μεσολόγη » κι ὁ « Καραϊσκάκης » τοῦ Δημήτρη Φωτιάδη, « Οἱ Σουλιῶτες » καὶ τ' ἄλλα δυὸ ἔργα τῆς τριλογίας τοῦ Περάνθη, « Ὁ Πολίτης Ρῆγας Βενεστινλῆς » τοῦ Τάσου Βουρνᾶ, « Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς » τοῦ Κ. Πορφύρη, ἀποτελοῦν σοβαρὲς καταβολές γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ τὸ 21 μ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου ἀπὸ τὸ χρονικὸ καὶ τὴ μυθιστορηματικὴ βιογραφία, ὡς τὸ μυθιστόρημα, τὴ νουβέλλα καὶ τὸ διήγημα. Τώρα δὲν ἔχουμε πιά « εὐκαιρικὴ » ἐνασχόληση μὲ τὸ 21, οὔτε καὶ μεσολαμβάνουν μεγάλα χρονικὰ διαστήματα ἀπὸ τὸ ἓνα ἔργο ὡς τὸ ἄλλο. Ἀντίθετα πα-

ρατηρούμε συστηματική στροφή και μεθοδική έρευνα και προβολή του. Γι' αυτό και τὰ βιβλία ακολουθούν τὸ ἓνα τ' ἄλλο σὲ πυκνὴ διαδοχὴ. Ἀκόμα μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατρικῶν ἔργων. « Ὁ Κολοκοτρώνης » τοῦ Βασίλη Ρῶτα, « Ὁ Κατσαντώνης » τοῦ Γιώργου Θεοτοκά, « Ὁ Μακρυγιάννης » κι' ὁ « Καραϊσκάκης » τοῦ Δημ. Φωτιάδη, « Ὁ Ρήγας » τοῦ Κ. Κοτζιά, « Ἡ ἐξοδος τοῦ Μεσολογγίου » τοῦ Γ. Σταύρου, ὁ « Λόρδος Βύρων » τοῦ Μανόλη Σκουλούδη, « Ὁ Λάμπρος Κατσώνης » τοῦ Μέανδρου, « Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος » τοῦ Σωτήρη Πατατζῆ, ὁ « Ἀθανάσιος Διάκος » τῆς Μαρούλας Ρῶτα κλπ. εἶναι ὅλα σχεδὸν δημιουργήματα τῆς τελευταίας δεκαετίας.

Ἡ ξαφνικὴ αὐτὴ στροφή τῶν λογοτεχνῶν πρὸς τὸ 21 δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ μόνον τὸ γεγονός· ὅτι ἡ ἱστορικὴ τούτη περιοχὴ εἶναι πλούσια σὲ ὕλικό, πού προσφέρεται γιὰ τὴ δημιουργία ἔργων χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖ ἐντατικὴ λειτουργία τῆς « πραγματικοῦ » φαντασίας, στὸ βαθμὸ τουλάχιστον πού ἀπαιτεῖ ἡ καθαρὴ μυθολοπλασία. Καὶ τοῦτο γιατί ἡ ἐνέργεια φαντασίας, πού ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἀνάπλαση περιστατικῶν καὶ χαρακτήρων εἶναι ἐξ ἴσου μεγάλη κι' ἐδῶ ὅπως καὶ στὸν καθαρὸ μῦθο. Ὅσο γιὰ τὴν « εὐκολία πλοκῆς » πού παρέχει τὸ ἀφθονο ἱστορικὸ ὕλικό, ἡ ὠφέλειά της μᾶλλον ξεπερνιέται ἀπ' τὴ δυσχέρεια πού παρουσιάζει ἡ καθυπόταξη καὶ καλλιτεχνικὴ μετουσίωση τοῦ εἰδικοῦ τούτου ὕλικου. Ἡ ἐξήγηση πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἄλλου. Εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς ἡ περίοδος τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης, πλούτισε τὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν λογοτεχνῶν μας με ἀνάλογα βιώματα πρὸς ἐκεῖνα τοῦ 21 καὶ τοὺς ἔδωσε νὰ κοινωθήσονται κάτι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς μεγάλης ἐκείνης ὥρας τοῦ ἔθνους. Συλλαμβάνοντας ἓνα ἔργο με θέμα ἀπ' τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία της δὲν ἐκφράζουν μόνον ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ κυριώτερα τὴν ἐποχὴ τους, τὰ δικά τους βιώματα, τὶς προσωπικὰς τους ροπές, ντυμένες με τὸν ἱστορικὸ μανδύον. Ἐξ ἄλλου, ἡ ὑπαρξὴ ἀνάλογων βιωμάτων στάθηκε ἀφορμὴ νὰ συνειδητοποιηθεῖ πολὺ

πιὸ ξεκάθαρα ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ ξαναδέσιμο τοῦ ἐλληνικοῦ σήμερα με τὸ χτές, γιὰ τὴν ἄμεση ἐπικοινωνία με τὶς ἐθνικοπολιτιστικὰς ρίζες μας. Γι' αὐτὸ καὶ σὲ μερικὰς περιπτώσεις, ἓνα περιστατικὸ πού ἄλλοτε θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητο, π.χ. μιὰ τυχαία ἐπίσκεψις σ' ἓναν ἱστορικὸ τόπον, γίνεται ἀφορμὴ γιὰ τὴ σύληψη σχετικοῦ ἔργου. Ἡ ἀφορμὴ αὐτὴ ὅμως, δὲν θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσει οὔτε ἡ λογικὴ κατανόηση τῆς ἀνάγκης γιὰ τὸ ξαναδέσιμο με τὶς ρίζες θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὴ δημιουργία ἑνὸς ἔργου ζωντανοῦ, ἂν ἔλειπε τὸ ἀποθησαύρισμα τῶν βιωμάτων καὶ ἡ πιεστικὴ ἀνάγκη νὰ βροῦν ἐκφραση. Γι' αὐτὸ καὶ βλέπουμε τοῦτον τὸν εἰδικὸν τύπον ἱστορισμοῦ, νὰ καταχτάει τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς λογοτεχνίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κινηματογραφικὸ σενάριο. Πραγματικὰ εἶναι ν' ἀπορεῖ κανεὶς γιὰ τὸ πὼς ὁ ἐλληνικὸς κινηματογράφος ἔχει ἀφήσει ἐντελῶς ἀνεκμετάλλευτη μιὰ τόσο σπουδαία περιοχὴ, πού χωρὶς νὰ παύει νὰ εἶναι ἐμπορικὴ, προσφέρεται πάρα πολὺ γιὰ οὐσιαστικὰς δημιουργίας. Ἡ ἐξήγηση πὼς χρειάζεται πολλὰ ἔξοδα λόγῳ τῶν ἐνδυμασιῶν κλπ. τῆς ἐποχῆς δὲν εὐσταθεῖ γιατί οἱ διάφοροι ἀγαπητικοὶ τῆς Βοσκοπούλας κι' οἱ Μαρῖες οἱ Πενταγιώτισσες δὲν ἀπαιτοῦν λιγώτερες δαπάνες ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτό. Μένει σὰν μοναδικὴ ἐξήγηση ἡ κοντόφθαλμη « πολιτικὴ τῆς ἐμπορικότητος » τῶν Ἑλλήνων κινηματογραφιστῶν καὶ ἡ ἀδιαφορία τους γιὰ ὅτι πραγματικὰ ἐνδιαφέρει τὸν τόπον. Ἀλλὰ ὁ κυριώτερος τομέας τῆς λογοτεχνίας ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ τελευταία χρόνια ἔχει ἀφήσει ἐντελῶς ἀνεκμετάλλευτο τὸν ἐθνικὸν ξεσηκωμὸ εἶναι ἡ ποίηση. Ἡ αἰτία πού ὁ ποιητικὸς λόγος παρουσιάζει ἐδῶ μικρότερη εὐαισθησία ἀπὸ τ' ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ ὀφείλεται στὸ ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στὴ γενικὴ του μορφή, ἔχει βρεῖ ἤδη ἀρτιώτατη ποιητικὴ ἐκφραση με τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Κάλβου.

Ἐπειτα, σήμερα ὁ μοναδικὸς ἴσως τρόπος ν' ἀξιοποιηθεῖ ἀπ' τὴν ποίηση τὸ 21 στὶς ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις του, εἶναι δημιουργία ποιητικοῦ δράματος. Αὐτὸ

θ' ἀντλεῖ τὰ θέματά του ἀπὸ συγκεκριμένα περιστατικὰ καὶ πρόσωπα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ τοῦ 21 δὲν ἔχει ἀκόμη καλλιεργηθεῖ ἀρκετά, ὥστε νὰ προσφέρεται ἄμεσα στὴ δημιουργία ποιητικῶν δραματικῶν ἔργων. (Ἀπὸ τὴν ἀποψη τούτη «Ὁ Κολοκοτρώνης» τοῦ Βασίλη Ρῶτα τὸ μόνο ποιητικὸ δράμα ποὺ εἶδαμε ὡς τώρα, ἀποτελεῖ πρωτοποριακὸ ἔργο κρούσης καὶ εἶναι κρίμα ποὺ δὲ βρέθηκε ἀκόμη θέατρο νὰ τὸ ἀνεβάσει). Ἡ γενικὴ παρατήρηση ποὺ θάχε νὰ κάνει κανεὶς γιὰ ὅλα τὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ 21 ἔργα, εἶναι πῶς βρίσκονται ἀκόμη ὑποδουλωμένα στὴν ἱστορία. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα ἔργο, εἴτε θεατρικόν, εἴτε πεζόν, ποὺ νὰ ἔχει σὰν θέμα του συγκεκριμένο ἱστορικὸ περιστατικὸ ἢ πρόσωπο καὶ ποὺ νὰ μὴν καταδυναστεύεται κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὸ φόρτο ἱστορικῶν λεπτομερειῶν. Τοῦτος ὁ φόρτος μπορεῖ θαυμάσια νὰ ἐξασφαλίζει τὸ ἀριστεῖο τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας ἀλλὰ ζημιώνει τὴν ἀρχιτεκτονικὴ συγκρότηση τοῦ ἔργου, μειώνει τὴν ἔνταση τῆς παραστατικότητος καὶ τὴ διεισδυτικότητά τοῦ μηνύματός του καὶ, μοιραῖα λοιπόν, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν του ἀξία.

Ἀσφαλῶς, ἡ ἀδυναμία τούτη, ἔχει ἓναν σοβαρὸ λόγον ὑπαρξῆς. Ἡ ἱστορικὴ κληρονομιά τοῦ 21 δεινοπάθησε πάρα πολὺ στὰ χέρια τῶν ἀστοκοτζαμπάσηδων ἱστορικῶν. Τὸ νόημά της διαστρεβλώθηκε σὲ σημεῖο τέτοιο ὥστε νὰ καταντάει ἀγνώριστο. Πρόσωπα ποὺ ἔπαιζαν πρωτεύοντα ρόλο ἀγνοήθηκαν καὶ στὴ θέσιν τους ἠρωοποιήθηκαν ἀλλὰ, ποὺ ἢ συμπεριφορά τους κάθε ἄλλο παρὰ παστρική ὑπῆρξε. Γεγονότα παρασιωπήθηκαν ἢ ἀλλοιώθηκαν καὶ γενικὰ ἔγινε κάθε τί ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσαρμόσει τὸ 21 στὸν ἐμπορογαιοκτημονικὸ καὶ ξενήλατο χαρακτήρα τοῦ κράτους ποὺ δημιουργήθηκε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. Φυσικὸν λοιπόν εἶναι οἱ συγγραφεῖς, — οἱ ὅποιοι ἀναδιφοῦν τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ γιὰ νὰ ξεδιαλέξουν τὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς χρειάζονται, καὶ βρίσκονται μπροστὰ σὲ τόσο φοβερὲς διαστρεβλώσεις, — νὰ θέλουν ν' ἀποκαταστήσουν τὴν

ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐρμηνέψουν, κατὰ τὴν ἀντίληψή τους ὀρθά, τὸ παρεξηγημένο ἢ σκόπιμα ἀλλοιωμένο πνεῦμα τῶν γεγονότων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔρχονται νὰ παίξουν πολὺ μεγάλο ρόλο τὰ ἀποθησαυρισμένα βιώματα τοῦ συγγραφέα, γιὰ τὰ ὅποια κάναμε λόγο πρὶ πάντων, καθὼς καὶ ὁ γενικώτερος ἰδεολογικὸς προσανατολισμὸς του. Ἀπὸ δῶ λοιπόν ἡ σχολαστικὴ φροντίδα μὴν τύχει καὶ παραληφθεῖ καμιά λεπτομέρεια καὶ γενικὰ ἡ ὑποδούλωση στὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια. Αὐτὸ ἐννοοῦσαμε πρὶ πάντων ὅταν λέγαμε ὅτι τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ τοῦ 21 δὲν ἔχει ἀκόμη καλλιεργηθεῖ ἀρκετά. Καὶ θὰ εἶναι εὐχῆς ἔργο νὰ δοῦν τὸ φῶς ὅσο τὰ δυνατόν περισσότερες καθαρὰ ἱστορικὲς ἐργασίαι καθὼς χρονικὰ καὶ μυθιστορηματικὲς βιογραφίαι, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ φύση συμβάλλουν στὸ σύντομο ξεκαθάρισμα καὶ στὴν προετοιμασία τοῦ ἐδάφους. Ὅσο πρὶ ἱστορικὰ ἀκριβῆ εἶναι τὰ ἔργα αὐτά, τόσο τὸ καλύτερο. Προκειμένου ὅμως γιὰ μυθιστορήματα καὶ ποιητικὰ δράματα, ἡ ὑποδούλωση στὴν ἱστορία εἶναι ἀδυναμία θανάσιμη, ποὺ πρέπει νὰ ἀποφευχθεῖ ὀπωσδήποτε.

Ἄν ὁ μυθιστοριογράφος ἢ ὁ δραματικὸς ποιητὴς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἀξιοποίηση καὶ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερη αἰσθητικὴ προβολὴ τοῦ θεματός του, ὀφείλει νὰ χειριστεῖ τὸ ὑλικὸ του μὲ ἀπόλυτη ἐλευθερία, χωρὶς τὸ φόβον μὴν ἀσεβῆσει στὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια.¹

1. Ἐπειδὴ ἐδῶ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ δημιουργηθοῦν παρεξηγήσεις, χρειάζεται ἴσως νὰ δοθεῖ κάποια διασάφηση.

Ἄλλο ἱστορικὴ ἀκρίβεια κι ἄλλο ἱστορικὴ ἀλήθεια. Λέγοντας ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἐννοοῦμε κυρίως τὴν ἐπακριβῆ ἐξιστόρηση ὅλων τῶν λεπτομερειῶν ποὺ συνιστοῦν ἓνα ἱστορικὸ γεγονός, τὴ χρονολογικὴ τους ἀλληλουχία κλπ. Ἐτσι, μὲ τὴν ἐννοια τούτη, ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἀντιστοιχεῖ στὸν νατουραλισμό. Ἱστορικὴ ἀλήθεια εἶναι κυρίως ἡ προβολὴ τοῦ πνεύματος πρὸς διέπει ἓνα ἱστορικὸ γεγονός καὶ ἡ παρουσία τοῦ τρόπου ποὺ λειτουργοῦν οἱ ἱστορικοὶ νόμοι κατὰ τὴν διάρκειά του. Μὲ τὴν ἐννοια τούτη ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἀντιστοιχεῖ στὸν ρεαλισμό. Ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ σέβεται σχολαστικὰ καὶ τὶς δύο. Ὁ λογοτέχνης μονάχα τὴ δεύτερη. Ὅταν λοιπόν λέμε ὅτι «ὀφείλει νὰ χειριστεῖ τὸ ὑλικὸ του μὲ ἀπόλυτη ἐλευθερία,

*Ας μού επιτραπεί ἐδώ ν' ἀναφέρω σάν παράδειγμα τούς ἀρχαίους τραγικούς, πού ὁ καθένας τους χρησιμοποιοῦσε μέ ἀπόλυτη ἐλευθερία τὸ μυθολογικὸ ὑλικό, ἀναπλάθοντας το μέ μόνη ἐπιδίωξη τὴν ἀρτιότητα τοῦ ἔργου του. Ἡ προσήλωση στὴν ἀκρίβεια τῆς παράδοσης τοῦ μύθου δὲν τὸν ἐνδιέφερε καθόλου. Θὰ παρατηρηθεῖ ἴσως, ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ μυθολογία κι ἄλλο ἡ ἱστορία. Ναι, μόνο πού γιὰ νὰ ἔχουμε λογοτεχνική - δημιουργική ἀξιοποίηση τοῦ ἱστορικοῦ ὑλικοῦ, ὀφείλουμε νὰ τὸ χρησιμοποιήσουμε σάν μύθο. Ἔτσι, μπαίνει ξεκάθαρα τὸ πρόβλημα :

Μπορεῖ τὸ 21 νὰ παίξει τὸ ρόλο «κοινοῦ μύθου» τῆς νεώτερης Ἑλλάδας;

*Ἄν ναι, τότε ἡ δημιουργική αἰσθητικὴ του ἀξιοποίηση εἶναι κατορθωτὴ καὶ τὸ πλουσιώτατο ἱστορικὸ ὑλικό του μπορεῖ νὰ θρέψει μιὰν ὑψηλὴ καὶ μεγάλῃ λογοτεχνία. Ἄς δοῦμε λοιπόν, ποιά μποροῦν νὰ εἶναι τὰ βασικά γνωρίσματα ἐνὸς «κοινοῦ μύθου».

α) Τὸ γενικό του διάγραμμα, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ εἶναι κοινὸ χτῆμα ὅσο τὸ δυνατὸν πλατύτερων μαζῶν λαοῦ.

β) Πολὺς πλοῦτος ἐπεισοδίων, περιστατικῶν καὶ προσώπων, ἔτσι πού νὰ ὑπάρχει χώρος ὄχι μόνο γιὰ τὸ πραγματικὰ ἀληθινὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ αἰσθητικὰ ἀληθινό.

γ) Ὁλόκληρος ὁ σκελετός του νὰ ἔχει σάν μεδούλι του μιὰν ἐνεργοποιὸ καὶ ὀργανώτρια ἰδέα, π.χ. ὀρισμένη κοινὴ πίστη χωρὶς τὸ φόβο μὴν ἀσεβῆσει στὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια», δὲν ἐννοοῦμε βέβαια ὅτι τοῦ συχωριέται νὰ διοστρέφει τὰ γεγονότα ἢ νὰ τὰ παρυσιάζει ἔτσι πού ν' ἀλλοιώνεται τὸ ἱστορικὸ κι ἀνθρώπινο νόημά τους γιὰ χάρη αἰσθητικῶν ἐφέ. Κάθε ἄλλο ἐννοοῦμε ὅτι ὀφείλει νὰ χειριστεῖ τὸ ὑλικό του ἔτσι, ὥστε ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸν «ἱστορικὸ νατουραλισμὸ» νὰ μπορέσει νὰ προβάλλει μέ ἀρτία αἰσθητικὸ τρόπο τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἔτσι «ἄρνηση» τῆς ἱστορικῆς ἀκρίβειας σημαίνει ἄρνηση τοῦ ἱστορικοῦ νατουραλισμοῦ. Σημαίνει τὸ δικαίωμα νὰ γίνονται παραλλαγές ἢ χρονικὲς ἀντιμεταθέσεις ἐκεῖ ὅπου αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν οἰκονομία τοῦ ἔργου. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν περιστατικῶν πού συνιστοῦν ἓνα ἱστορικὸ γεγονός, πρέπει νὰ ξεδιαλέγονται μονάχα ἐκεῖνα πού πιὸ πολὺ τὸ χαρακτηρίζουν ἢ ἀκόμη καὶ νὰ μεταπλάθονται ἔτσι πού ν' ἀναδείχεται ἐναργέστερα τὸ βαθύτερο νόημά τους.

ἢ ἓνα συγκεκριμένο γενικὸ ἰδανικό, πού ν' ἀποτελεῖ τὸ πυρηνικὸ στοιχεῖο ἐνὸς κανόνα ἠθικῶν ἀξιών μέ τὸν ὁποῖο μετριῶνται κι ἀξιολογοῦνται τὰ ἄτομα καὶ οἱ πράξεις τους.

δ) Μιὰ κάποιαν ἀπόσταση χώρου ἢ χρόνου, χάρη στὴν ὁποία τὰ πρόσωπα καὶ τὰ περιστατικά, (δηλ. τὸ ὑλικὸ τοῦ «μύθου») νὰ μετέχουν τοῦ θρύλου.

ε) Μιὰ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὴ λαϊκὴ παράδοση καὶ τέχνη ἔτσι πού ἡ δογματικὴ ἢ ἡ ἱστορικὴ τετραγωνικότητα τοῦ ὑλικοῦ νὰ ἔχει ἐπαμβλυθεῖ γιὰ νὰ μπορεῖ αὐτὸ νὰ μεταπλαστεῖ ἀνετώτερα.

Νομίζω πὼς τὸ 21 ἔχει μέ τὸ παραπάνω ὅλα αὐτὰ τὰ γνωρίσματα. α) Τὸ γενικό του διάγραμμα εἶναι γνωστὸ σ' ὀλόκληρο τὸ λαὸ μας καὶ κάθε τι πού ἔχει σχέση μ' αὐτὸ κινεῖ ζωνρότατα τὰ ἐνδαφέρον πλατύτατων στρωμάτων. β) Ἔχει τεράστιο πλεῖτο ἱστορικῶν περιστατικῶν ἰκανὸν ν' ἀφομοιώνει ἄπειρο πλῆθος ἀληθοφανῶν ἐπεισοδίων, τὰ ὁποῖα σάν ἄγνωστα δεδομένα ἐνὸς γνωστοῦ κύκλου πραγμάτων ἐξάπτουν μέ ἰδιαίτερη ἔνταση τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου. Κοντὰ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἡ ὑπαρξὴ μεγάλου ἀριθμοῦ προσωπικότητων μέ ἐντονώτατα ἐκπεφρασμένες ἀρετὲς ἀλλὰ καὶ φοβερὰ τονισμένα ἐλαττώματα. Ἡ τεράστια ἀντιφατικότητα ὅλων σχεδὸν τῶν ἠρώων τοῦ 21 ἀποτελεῖ ἓνα «πρῶτο» ὑλικὸ ἀνεκτίμητης ἀξίας γιὰ τὴν τέχνη. γ) Ὑπάρχει ἡ ἐνεργοποιὸς καὶ ὀργανώτρια ἰδέα. Εἶναι ὁ ἄσβηστος ἔρωτας γιὰ τὴν λευτεριά. Ἰδανικὸ πού ὄχι μόνο σφραγίζει ὀλόκληρη τὴν ἐποχὴ ἀλλὰ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει καὶ σήμερα σὲ πανανθρώπινη κλίμακα καὶ θὰ συνεχίσει νὰ ἰσχύει. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ μέσα στὶς συνθήκες τῆς σκλαβιάς καὶ τῆς πάλης βάζει μέ τις θυσίες πού ἀπαιτεῖ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀντιμετωπίζουν ὄχι πιά μιὰ μέρα τῆς ζωῆς τους ἀλλὰ σχεδὸν κάθε μέρα τὸ δῖλημα νὰ ποῦνε «τὸ μεγάλο τὸ Ὅχι». Καὶ στὴ δοκιμασία αὐτὴν οἱ ψυχές τους σφυρηλατοῦνται ἀνελέητα ὥσπου νὰ φανεῖ κατακάθαρο τὸ μέταλλο ἀπ' τὸ ὁποῖο εἶναι φτιαγμένες. Ἐδῶ βρῖσκεται ἡ οὐσία τῆς καλλιτεχνι-

κῆς καὶ ἀνθρώπινης ἀξίας τοῦ 21 καὶ ὄχι
στὴν σχολαστικὴ τήρηση τῆς ἱστορικῆς
ἀκρίβειας. Τὸ τέτοιο πρῶτο ὑλικὸ παρέ-
χει στοὺς συγγραφεῖς ἀναρίθμητες εὐκαι-
ρίες νὰ βροῦν ὅσα στοιχεῖα καὶ νὰ πλάσσουν
ὅσα ἐπεισόδια τοὺς χρειάζονται γιὰ νὰ
ἀναδείξουν χαρακτῆρες - τύπους καὶ νὰ φω-
τίσουν καταστάσεις μὲ εὐρύτατη προέκτα-
ση. δ) Ὑπάρχει ἡ ἀπαιτούμενη χρονικὴ
ἀπόστασις, πού ἐπιτρέπει στὸ ἱστορικὸ
ὕλικὸ νὰ μετέχει τοῦ θρύλου. Ἦταν τέ-
τοια ἡ ποιότητα τῶν γεγονότων, τῶν χα-
ρακτῆρων καὶ τῆς ἐποχῆς ὥστε ἀπὸ
κεῖνα ἤδη τὰ χρόνια προσφέρονταν στὸ
πλάσιμο θρυλικῶν ἀφηγήσεων. Ἄς μὴν
ξεχνᾶμε πῶς οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀνδρού-
τσου πίστευαν ὅτι μπορούσε νὰ πηδήσει
δώδεκα ἄλογα βαλμένα στὴ σειρά. Καὶ
τὸ λαϊκὸ τραγούδι τὸν παρουσίαζε ἔτσι :

Σὰ βράχος εἶν' οἱ πλάτες του
σὰν Κάστρι ἡ κεφαλὴ του
καὶ τὰ πλατεῖά τὰ στήθη του
τοῖχος χορταριασμένος.

Ἄλλὰ μ' αὐτὰ περάσαμε καὶ στὸ
πέμπτο αἶτημα τῆς προπαρασκευῆς καὶ
καλλιέργειας τοῦ ἐδάφους. Πραγματικά,
μέσα στὸν ἐλληνικὸ λαὸ καὶ ἰδιαίτερα στὰ

χωριὰ σώζονται θαυμάσιες καὶ ποιητι-
κώτατες παραδόσεις σχετικὲς μὲ πρόσωπα
καὶ πράγματα τοῦ 21. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ'
αὐτῆς ὑπάρχει ὁλόκληρο τὸ ἠρωικὸ ρε-
περτόριο τοῦ Καραγκιόζη, γνήσιο δημιούρ-
γημα τῆς λαϊκῆς τέχνης πού μπορεί νὰ
σταθεῖ σὰν ὁδηγός. Οἱ λαϊκοὶ δημιουργοὶ
τῶν ἔργων αὐτῶν ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν
ἱστορικὴ ἀκρίβεια τῶν ἐπεισοδίων πού
παράσταιναν. Τὸ ἐνδιαφέρον τους συγ-
κεντρωνόταν βασικά στὴ δραματικὴ τους
πυκνότητα, ἔτσι ὅπως αὐτοὶ τὴν συλλά-
βαιναν μὲ τὸ κάπως ἀφελὲς λαϊκὸ αἰσθη-
τήριό τους. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργον ἂν μπο-
ροῦσαν νὰ συγκεντρωθοῦν αὐτούσια τὰ
διάφορα « δράματα », πού ἔχουν δημιουρ-
γηθεῖ ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς Καραγκιο-
ζοπαῖχτες, καὶ νὰ μελετηθοῦν ἀναλυτικὰ
καὶ συνθετικὰ. Ὅπως, ἄλλωστε, ἀξίζει
νὰ προσεχτεῖ ἰδιαίτερα καὶ νὰ μελετηθεῖ
τόσο στὴν ὁλότητά του ὅσο καὶ στίς
ἰδιαίτερες ἐκφράσεις του, ὁλόκληρος ὁ
κλάδος τῆς λογοτεχνίας μας πού ἀντλεῖ
τὴν ἔμπνευσι καὶ τὰ θέματά του ἀπὸ τὸν
« κοινὸ μῦθο » τῶν νεοελλήνων. Τὸ σύν-
τομο τοῦτο ἄρθρο δὲν ἔχει ἄλλη φιλο-
δοξία ἀπὸ τὸ νὰ θέσει ἀπλῶς τὸ ζήτημα
σὲ συζήτησι, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάτι
καλὸ θὰ προκύψει ἀπ' αὐτὴν.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙΟΥ

ΤΟΥ ΓΚΡΗΓΚΟΡΕ ΑΛΕΞΑΝΤΡΕΣΚΟΥ

Ὁ Ρουμάνος ποιητὴς Γκρηγκόρε Ἀλεξαντρέσκου γεννήθηκε στὰ 1812. Γιὰς ὑπαλλήλου ἔμεινε ὄρφανός σὲ νεαρή ἡλικία.

Πολύ νωρὶς γίνεται μέλος τῶν ἐπαναστατικῶν «Ἐταιρειῶν» τῆς ἐποχῆς. Στὰ 1840 φυλακίστηκε γιὰ συμμετοχὴ στὴ συνομοσία κατὰ τοῦ ἡγεμένα Γκίκα. Στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1848 παίρνει ἐνεργὸ μέρος κοντὰ στὶς λαϊκὲς δυνάμεις. Μετὰ τὴν ἔνωση τῶν πριγκιπάτων Μολδαβίας καὶ Βλαχίας ἀρνεῖται τὸ Ὑπουργεῖο ποῦ τοῦ προσέφεραν καὶ δέχεται μόνο τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων.

Μιά βαρεῖα ἀρρώστεια τὸν ἀνάγκασε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' τὴ θέση του. Πεθαίνει φτωγὸς καὶ λησμονημένος τὸ 1885. Τὰ ποιήματά του ἀπεικονίζουν τὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς του. Ὅμως ξεχωριστὴ θέση στοῦ ἔργου του καθὼς καὶ στὴ λογοτεχνία τῆς χώρας του κατέχουν οἱ μῦθοι του, ὅπου μαστιγώνει μὲ καυστικὴ εἰρωνεία τὴ στεῖρα προγονολατρεία, τὴν ἀρπακτικότητά καὶ τὴ φαυλότητα τῆς φεουδαρχικῆς ὀλιγαρχίας.

Τὸ πιὸ κάτω ποίημα εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἡρωικὴ θυσία τοῦ Ἱεροῦ Λόχου κατὰ τὴν Ἐπανάστασι τῶν Παραδουναβίων χωρῶν.

Σὰν κάποι' ἐπισκέφτηκα τὰ μοναστήρια τὰ παλιά,
καιρῶν ποῦ πιά περάσανε ἔνδοξες ἀναμνήσεις,
στάθηκα στὴν πλαγιὰ ποῦ εἶναι γεμάτη τάφους,
στὰ μέρη ποῦ οἱ πολεμιστὲς τῆς ξακουστῆς Ἑλλάδας
ῥψωσαν πρῶτοι τὴ κραυγὴ τῆς Λευτεριᾶς.

.....

Ὅπως οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ σηκῶσαν τὸ σταυρὸ
κι' ἀπ' τὶς σπηλιές, τὴν ἔρημο, φτωχοί, κατατρεγμένοι,
μέσ στὴν ἀρένα ὀρθώθηκαν μπροστὰ στὴν ἐξουσία,
θρονιάσανε τὴν πίστη τους στῆς Ρώμης τὴν πορφύρα,
καὶ ρίξανε τὰ εἰδωλα ποῦ λάτρευε ψηλὰ στὸ Καπιτώλιο,

ἔτσι τὸ αἷμα ἐκείνων ποῦ ἐδῶ θυσιαστῆκαν
τοὺς ξακουστοὺς ἐγέννησε τῆς Λευτεριᾶς ἐκδικητές.
Ὁ Παρνασσὸς κι' ὁ Ὀλυμπος περήφανα κοιτάχτηκαν,
σὰν εἶδαν νὰ συντρίβονται οἱ στόλοι τῶν βαρβάρων,
κι' ἡ φλόγα τους πανύψηλα στὰ σύννεφα νὰ φτάνει.

Εἶν' ἄξιοι τῶν ἀρχαίων καὶ μυθικῶν καιρῶν, μεγάλοι
σὰν τὴ σκλαβιά ποῦ ἀπλώθηκε κάτω ἀπ' τὸν καθαρὸ οὐρανὸ τῆς
κι' ὁ θρίαμβος κι' ὁ ἀγῶνας τῆς ὁμορφῆς Ἑλλάδας.
Μπότσαρης καὶ Μιαούλης, γίγαντες φοβεροί,
μοιάζουν μὲ ἡμίθεους, ἥρωες τοῦ Ὀμήρου.

Ἄ! κι' ἂν ἦταν τῆ ζωῆ σου πὸν θαύμασεν ὁ κόσμος,
σὰν ἦρθες γιὰ βοήθεια στὸ Ἔθνος πὸν βογγοῦσε,
νὰ μὴν τὴν ἐθερίζανε οἱ μοῖρες οἱ σκληρὲς
ἂν ἔβλεπες τὴ μέρα πὸν ἦταν ψηλὰ γραμμένη,
ἀνήμερε ταξιδευτὴ, Βύρωνα ἀπελπισμένε,

καινούργια ἐποποιία, ποίημα θαυμαστό,
χριστιανικὴ Ἰλιάδα, θὰ μάγευε τὴ γῆ.
Σὰν σάλπιγγα ἀναστάσιμη πὸν πρόσμενε ἡ ψυχὴ,
ἢ δυνατὴ σου λύρα, στ' ἄγγιγμα τοῦ χεριοῦ σου,
θ' ἀνάδευε τὴ στάχτη, αἰώνων πὸν ἔχουν σβήσει.

Τῆς χώρας μας τὸ χῶμα, ἔγινε καταφύγιο
στὴ στάχτη τῶν Ἑλλήνων· τὴν ὥρα τὴ στερνὴ τους,
μὲ συντριβὴ τὴν εἶδε τοῦ Ὀλτ ἢ στρατιά,
κι' ἀδερφικὰ σημάδια, ἀπόδειξη ἀγάπης
τοὺς ἔδωσε πληθώρα τὴ μέρα τοῦ χαμοῦ.

Καὶ μὴ λογιάζετε, ὦ σκιές, πὸν εἶστε μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο,
πὼς τῆς θανῆς σας τὰ λημέρια εἶν' ἀπὸ μάχες ξένα.
Χριστιανικὰ φουσάτα, πὸν ψύχωνε ὁ σταυρὸς
συχνὰ βρεθήκανε ἀδελφωμένα ἐδῶ
ἀπ' τὸ Ρουμάνο Οὐννάδη καὶ τὸ Ματία Κορβίν.

Κι' ὅσο τὸ μῖσος τῆς σκλαβιάς κι' ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδας,
σὲ γλῶσσες διαφορετικὲς θὰ λέγονται ἀρετές,
ὅσο θὰ λογαριάζουν οἱ Ἕλληνες σὰ μέρα δοξασμένη,
αὐτὴν πὸν ὁ Λεωνίδας ἔπεσε κάτω στὶς Θερμοπύλες,
κι' ὅσο θὲ νὰ φορᾷει ὁ Ὀλτ στεφάνι τὰ βουνά του,

Ἔσεῖς θὰ ζεῖτε, γιὰτὶ σὲ σᾶς ἔχει ἡ Ἑλλάδα χρέος,
σεῖς δόσατε τὸ σύνθημα γιὰ τὴ δικὴ της Λευτεριά,
καὶ σὲ καιροὺς μαρτυρικοὺς καὶ σὲ καιροὺς σκλαβιάς
Πίστη κι' Ἐλπίδα, εὐλογημένες ἀρετές,
συχνὰ ἢ ἀνάμνηση σας θὰ ξυπνᾷ.

(1847)

Μετάφραση ἀπ' τὰ ρουμανικὰ Τ. Δ.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΜΑΤΟΛΙΣΜΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ 21

Του ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑ

Ἡ ιδεολογικὴ θεμελίωσις τοῦ 21 ὑπῆρξε κυρίως καρπὸς τοῦ ἐξωελλαδικοῦ ἀστισμοῦ· ὁ Ρήγας ἀποτελεῖ ἓνα ὀρόσημο δηλωτικὸ τῆς ἑνταξῆς τῆς ξενιτεμένης Ρωμηοσύνης στοὺς κοινωνικοὺς ἀνέμους τῆς ἐποχῆς. Συγχρόνως μιὰν ἀφετηρίαν πού ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀναποκρυστάλλωτες συγκλίσεις τοῦ ἴδιου ἀστισμοῦ πρὸς τὴν ὁμόδοξον Ρωσία, πού ἔστειλε τὰ τερατώδη τῆς πλοῖα μὲ τ' ἅγια λείψανα στὸ Ἀρχιπέλαγος νὰ καταναυμαχήσουν τὸν ἐξ ἴσου καὶ χειρότερα πρωτόγονο τουρκικὸ στόλο καὶ νὰ φέρουν τὸ ποθητὸ ἐκεῖνο σεφὲρ στὸ Μοριά καὶ στὴ Ρούμελη. Ἦδη οἱ προσανατολισμοὶ θὰ στραφοῦν δυτικώτερα καὶ θὰ τονωθοῦν ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάστασι, γιὰ ν' ἀπολήξουν σὲ γενναίαν ἐπιστροφή πρὸς τὴς ἴδιες τὴς δυνάμεις τῆς Ρωμηοσύνης, ὅπως δὴποτε ιδεολογικὰ θεμελιωμένες ἀπὸ τὴς περιπλανήσεις στὸ χῶρον τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Ἀστικῆς Ἐπανάστασις. Ἡ τόσο δεινοπαθημένη ἀπὸ ἀπλοϊκὰς σχηματικότητες τάξιν τῶν πραγματευτῶν καὶ τῶν ἐμπόρων τῆς ξένης ζητᾷ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πατρικοῦ χώρου, ὅπου παρὰ τὴν ἐπὶ μέρους πρόβασιν τοῦ ἀστισμοῦ κυριαρχοῦν οἱ χαρακτῆρες τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας.

Μιὰ ἐπανάστασις στὴν Τουρκοκρατούμενη Ρωμηοσύνη δὲν ἦταν κάτι καινούργιον. Ὑπῆρχε ἤδη μιὰ παράδοσις ἀντίστασις, ἐνισχυμένη ἀπὸ τοὺς ὄρους ἐκείνους τῆς Τουρκοκρατίας πού σημεῖωσαν τὸ θάνατον τῆς ἐσωτερικῆς διάρκειας τοῦ Βυζαντίου ὡς Κράτους. Ἄν ὁ Ντουσάν καταλάμβανε τὴν Πόλιν, πιθανώτατα σήμερον νὰ μιλούσαμε γιὰ δυναστικὴ μεταβολὴ στὸ βυζαντινὸ θρόνον. Οἱ πιθανὲς ὅμως ἀφομοιωτικὰς δυνάμεις δειχθῆκαν ἀνίσχυρες νὰ φαιρέσουν ἀπὸ τὴν

τουρκικὴν ἐξάπλωσιν τὸν προσδιορισμὸν «κατάκτησις». Μολονότι σὲ ὅλη τὴν Τουρκοκρατίαν θὰ ἰσχύσουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας πού διαμορφώνονται ἀπὸ τὸν ἐνδέκατον καὶ ἐξῆς αἰῶνα, οἱ δύο κόσμοι, ὁ ἰσλαμικὸς καὶ ὁ κόσμος τῆς Ρωμηοσύνης, θὰ μείνουν σχεδὸν ἐρμητικὰ κλεισμένοι σὲ ἀλληλοδιαβρώσεις, χωρὶς σὲ τοῦτο τὸ φαινόμενον νᾶναι ἐπαρκὴς ἡ αἰτιολογία τοῦ τιμαριωτικοῦ - στρατιωτικοῦ χαρακτῆρα τῆς κατακτῆτριας φυλῆς. Ὁ παράγοντας τῆς διαφορᾶς τῶν θρησκειῶν ἀποτελεῖ τὸ παραπλήρωμα αὐτῆς τῆς αἰτιολογίας. Ἡ ἀντίστασις τῆς δούλης Ρωμηοσύνης ἐναντι τοῦ Ἰσλάμ μαρτυρεῖται ἀπ' ὅσα στοιχεῖα μποροῦν νὰ ἔχουν ἀξία τεκμηρίου· ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων ἐξ ἄλλου θὰ παρουσιάσει τὴς εὐκαιρίας νὰ ἐκδηλωθεῖ πρὸς συγκροτημένα ἢ ἀντίστασις αὐτή. Τὸ 21, σὲ στιγμὴν ἐπιθανάτιας ἡρεμίας τῶν Δυνάμεων, θὰ ἐπιφέρει κάτι νέο στὴν Ἐπανάστασι, πού συνίσταται στὸ ιδεολογικὸ τῆς θεμελίωμα καὶ περιεχόμενον.

Στοὺς παράγοντες ἀντίστασις τῆς Ρωμηοσύνης συγκαταλέχθη καὶ ὁ ἀρματολισμός. Ἐντασσομένης ἐξ ἄλλου στὰ ὄρια τῶν κοινωνικῶν του συναρτήσεων ἔδωσε ἔδαφος γιὰ «κοινωνιολογικὰς» διερευνήσεις ἀπαραίτητες τόσο γιὰ τὸ δικό του προσδιορισμὸν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνίχνευσιν τῶν δυναμικῶν τῆς Ἐπανάστασις τοῦ 21. Ὁ ἀρματολισμὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, δηλαδὴ ὡς δύναμις προσδιορισμένη ἀπὸ κοινωνικὰς συναρτήσεις καὶ ὡς δύναμις κινητήρια τοῦ 21, ἐνδιαφέρει τοῦτο τὸ σημείωμα, πού κατ' ἀνάγκην δὲν ἐκφεύγει ἐνὸς δογματισμοῦ, μιὰ πού οἱ ἀναγωγὰς του στὸ ἐξηγητικὸν στοιχεῖον

γίνονται ως σὲ γνωστὸ χῶρο, ἀφοῦ ἀλλοιῶς δὲν ἐπιτρέπουν τὰ ὄριά του.

Μιά ἐπανάσταση πού δὲ θὰ ὑπολόγιζε τὸν ἀρματολισμὸ θάταν μᾶλλον ἀδιανόγητη γιὰ τὴν τουρκοκρατούμενη Ρωμηοσύνη. Τὸ Γένος εἶχε ἡ - κυριολεκτικώτερα - διατηροῦσε ἀκόμα τὶς δοκιμασμένες του μαχητικὲς δυνάμεις κ' οἰαδήποτε ἐπαναστατοποίησὴ του μοιραία ἔπρεπε νὰ ναφερθεῖ σ' αὐτές. Μοιραία ἐπίσης ἡ Ἐπανάσταση θὰ ἐγκολπωνόταν τὶς ἀντιθετικὲς σχέσεις τῆς κοινωνίας, πού στὴν περίπτωση ἐξειδικεύονται στὶς ἀντιθετικὲς σχέσεις τοῦ ἀρματολισμοῦ πρὸς ἄλλες κοινωνικὲς μορφές. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀρματολισμὸς θάποτελοῦσε τὸ στρατὸ τῆς Ἐπανάστασης δικαιολογεῖ ρομαντικὲς προεκτάσεις πού θάπαιρνε ἡ μετέπειτα ἱστοριογραφία κατὰ τὶς διερευνήσεις της, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν βάρυναν κατ' αὐτὲς δελεαστικοὶ ἐκμοντερνισμοί... Ἀναμφίβολα ὁ ἀρματολισμὸς ὡς θέμα ἔρευνας ἔχει μοναχὸς του μιὰ σημαντικότητά ἢ ἀρεστή ὅμως, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν εἰσαγωγὴ καινούργιας μεθοδολογίας, χρήσιμη συγχρόνων κατηγοριῶν σὲ παρωχημένα σχήματα, πού ἴσχυσε καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέμα, καθιστοῦν τὴν ἔρευνα πῶς ἐνδιαφέρουσα.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ σωρεία προβλημάτων πού παρουσιάζει ἡ μελέτη τοῦ ἀρματολισμοῦ, πρόβλημα γένεσης, προβλήματα χρονολογικῶν ἀναγωγῶν, προβλήματα συγκριτικῶν ἀναφορῶν καὶ ἄλλα πλεῖστα, δυὸ βασικά μποροῦν ἐδῶ νὰ τεθοῦν. I) Πρόβλημα σχέσεων ἀρματολισμοῦ καὶ κλεφτουριάς. II) Πρόβλημα σχέσεων ἀρματολισμοῦ καὶ κοτζάμπασηδισμοῦ. Κατ' ἀρχήν, πέραν ἀπὸ τὴ διακρίβωση τῶν αἰτίων τῆς γένεσης τῆς κλεφτουριάς, διαπιστώνουμε μιὰ τυπικὴ σχέση ἀρματολοῦ καὶ κλέφτη. Ὁ δεύτερος, τοῦ ὁποίου ἡ δραστηριότητα ἐντοπίζεται στὴν ἄσκηση τῆς ληστείας σὲ κάθε τόπ πού προσφέρεται γιὰ ληστεία, ἀφοῦ ἀποκτήσει μιὰν ὀρισμένη δύναμη, ἀποσκοπεῖ στὴν κατάληψη ἐνὸς ἀρματολικιοῦ. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐδράζεται σὲ ὅλο τὸ περιγραφικὸ ὕλικὸ πού προσφέρεται γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ φαινομένου τῆς κλεφτουριάς. Ἡ ἐξήγηση δὲν εἶναι δύσκολη: ἂν τὸ « σιχῶνομαὶ κλέφτης » δηλώνει

κατ' ἀρχὴν ἀρνησι μιᾶς στενάχωρης ζωῆς πού βρίσκει τὴν ἱκανοποίησὴ της στὴ ληστεία, δηλώνει σύγχρονα καὶ τὴν ἀνάγκη μιᾶς σταθεροποίησής καὶ κοινωνικῆς ἀνάδειξης, πού στὴν περίπτωση δὲν ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο τῆς παραγωγικῆς ἀπασχόλησης. Οἱ αἰτίες μπορεῖ χοντρικὰ ν' ἀναχθοῦν στοὺς χαρακτῆρες τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ στὰ συμπαρομαρτοῦντα ψυχολογικὰ αἴτια. Ἡ ἀνάδειξη τοῦ κλέφτη — πέραν ἀπὸ τὴν ἐπίπονη καὶ ἀμφίβολη ζωὴ τοῦ ξεγραμμένου — ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο τῆς νομιμότητας, τὸ δρόμο τοῦ ἀρματολικιοῦ. Ἐτσι ὁ πρῶτος ληστής θὰ γίνῃ φύλακας τῶν διαβάσεων, τηρητῆς τῆς εὐταξίας, θὰ ἐπικοινωνεῖ καὶ θὰ δέχεται ἐντολὰς ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐξουσία. θὰ κυνηγᾷ τοὺς κλέφτες, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ σειρά τους θὰ προσπαθοῦν νὰ τοῦ ἀρπάξουν τ' ἀρματολίχι. Ἡ κλεφτουριά θὰ κολουθήσῃ ἓνα φαῦλο κύκλο, ἀπὸ τὴν παρανομία στὴ νομιμότητα καὶ θὰ τραφεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο της τὸ κρέας. Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲ μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς πῶς ἡ κατάληψη τοῦ ἀρματολικιοῦ ἀπὸ τὸν κλέφτη ἐπιφέρει καὶ ἄμεση ἀποκοπή του ἀπὸ τὴν κλεφτουριά, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται. Τόσο ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία ὅσο καὶ ἄλλοι βασικὸς παράγοντας ὀρίζει τοὺς λόγους καὶ τὴ συνεργασία του πολλὰς φορὲς μὲ τὴ δύναμη, τὴν ὁποία τάχθηκε νὰ πολεμᾷ.

II. Ἐδῶ τίθεται τὸ δεύτερο πρόβλημα: τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τοῦ κοτζάμπαση μὲ τὸν ἀρματολό.

Ὁ κοτζάμπασης εἶναι συνδεδεμένος μὲ τὶς τυπικὲς κοινωνικὲς μορφές τοῦ Βυζαντίου πού ἐπιβιώνουν στὴν Τουρκοκρατία. Ἡ σημασία βέβαια τοῦ μεγάλου γαιοκτήτη τοῦ ἔσχατου Βυζαντίου δὲν ἐπιδέχεται ἐξομοίωση μ' ἐκείνη τοῦ μεγάλου γαιοκτήτη τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ φυγόκεντρος τάσεις τῆς ἰσχυρῆς βυζαντινῆς ἀγροτικῆς ἀριστοκρατίας ἐξαλείφονται στὴν Τουρκοκρατία. Δὲν συνεχίζει ἀλλοίως καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀκτινοβολία του, πού συμφύεται μὲ τὴν ἰδιότητά του ὡς γαιοκτήτη. Ἡ κοινότητα, βυζαντινὸ καὶ αὐτὸ ἐπιβίωμα πού ἰσχύει ὡς ὀργανωτικὸ κύτταρο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ἐθνότητα, ἐκπροσωπεῖται

βασικά απ' αυτόν, πού καθίσταται ὄργανο καὶ παραπλήρωμα τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Εἶναι ἐπόμενος πλέον ὁ ἀνταγωνισμός με οἰαδήποτε ἄλλη ἀντίρροπη δύναμη πού ἤθελε προκύψει μέσα στοῦ χῶρο τῆς ἀκτινοβολίας του. Ἡ μοναδικότητα τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, τῆς συνεπικουρούμενης ἀπὸ τὶς κτηνοτροφικὲς ἐκμεταλλεύσεις, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀνακύπτει ἡ κοινωνικὴ ἀκτινοβολία, πού με τὴ σειρά τῆς συνεπικουρεῖται ἀπὸ ἀρμοδιότητες πού ἀνακύπτουν ἀπ' αὐτὴ — καὶ στὴν περίπτωση φορολογικὲς ἀρμοδιότητες πού προσδιορίζονται ἀπὸ τὸ τουρκικὸ φορολογικὸ σύστημα (κ' ἐδῶ ἀνακαλεῖται στοῦ νοῦ ἡ βυζαντινὴ αὐτοπραγία) — ἀποτελεῖ τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖο ὀρίζει τὴ σύγκρουση με τὶς ἀναφαινόμενες ἀντίρροπες δυνάμεις. Αὐτὲς στὴν περιπτώσή μας μερικεύονται στὸν ἀρματολισμό. Διαμορφούμενος ἐτοῦτος σὲ πάγια κατάστασι, ἐπόμενο εἶναι νὰ τείνει στὴν ὑποκατάστασι, τῆς πολιτικῆς ἰσχύουσας γαιοκτητικῆς ἀριστοκρατίας: θὰ τεθεῖ ζήτημα ἀρμοδιοτήτων κ' αὐτὸ θὰ συναφθεῖ με τὴ στάσι ἐναντι τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας. Τὸ πρόβλημα δὲν τίθεται ὡς σφετερισμός τῆς οἰκονομικῆς βάσης τῶν γαιοκτητῶν, κάτι τέτοιο ἦταν μᾶλλον ἀδιανόητο — χαρακτηριστικὲς στοῦ προκείμενο οἱ γνωστὲς σελίδες τοῦ Κασομούλι, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὶς ἀντιθέσεις ἀρματολοῦ καὶ κοτζάμπαση. Τὸ πρόβλημα τίθεται ὡς ἀπαίτησι τοῦ ἀρματολισμοῦ γιὰ ἐξάσκησι ἀπὸ μέρους τοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ κοτζάμπαση καὶ γιὰ κάρπωση ἄρα τῶν συμφυῶν ὠφελημάτων. Ἡ διαμορφούμενη πολεμικὴ ἀριστοκρατία ἐπιζητεῖ νὰ ἐξεντλήσει τὰ περιθώρια τῆς δυνάμει τῆς: αὐτὸ σημαίνει ὑποκατάστασι τῆς πολιτικῆς ἀποψῆς τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος τῶν γαιοκτητῶν καὶ σὲ καμιά περιπτώσι ἀλλαγὴ τῆς οἰκονομικῆς βάσης. Ἐνας εἰρηνικῶς ἐκτυλισσόμενος ἀρματολισμός θὰ ὀδηγοῦσε μοιραία στὴ συνάντησι τῶν δύο στρωμάτων — αὐτοῦ καὶ τῆς μεγάλῆς γαιοκτησίας. Οἱ δυνάμεις ὅμως τῆς συντήρησις ὑπῆρξαν ἰσχυρές: σὲ τελευταία ἀνάλυσι ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀρματολοῦ κρίνεται ἀπὸ τὸν κυρίαρχο τῆς κοινότητος μεγάλο γαιο-

κτήτη. Ὁ ἐπίδοξος ἀρματολὸς δὲν ἔχει παρὰ νὰ συγκεκριμενοποιήσει τὴ δυνάμει του — κ' αὐτὸ θὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τὰ ἀτελεύτητα κοῦρσα, τὰ κοψίματα, ζορμπάλικια, «βάρβαρες ἀπανθρωπιές», «κουτζαφτισμούς», καὶ ἄλλα — καὶ νὰ ἐκβιάσει τὴν κατάστασι. Ὁ δημοτικὸς λόγος καὶ οἱ γραφτὲς μαρτυρίες θὰ μιλήσουν γιὰ ἀτέρμονο πόλεμο κλεφτουριάς καὶ ἀρματολισμοῦ, γιὰ συνεχῆ ἀγῶνα τῶν σημαντικῶν κλεφτῶν ν' ἀρπάξουν ἓνα ἀρματολίχι. Τὸ χάσμα δὲν θὰ γεφυρωθεῖ ποτέ, τελικὰ θὰ κατισχύσει ἡ μεγάλη γαιοκτησία, γιὰ τὴν ἀντίρροπή τῆς δυνάμει προσδιοριζόμενῃ ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας, τὴν ὁποία κατὰ τίποτα δὲ μεταμορφώνει ἢ ἐπεκτείνει δὲ θὰ ἐδορασθεῖ σὲ μιὰ τῆς διαδοχο κατάστασι, δὲ θὰ συναρτηθεῖ τελικὰ με παραγωγικοὺς ὄρους πού ἐντάσσονται στὶς αἰτίες τῆς ἱστορικῆς κίνησις. Θ' ἀξιολογηθεῖ τελικὰ ὡς σύμφυτο ἱστορικὰ καθορισμένο τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς τουρκοκρατούμενης Βαλκανικῆς, δίχως δυνατότητες νὰ τὴν προσδιορίσει αὐτὸ κατὰ τὴν κίνησή τῆς.

Ἡ ἰσχύς τοῦ ἀρματολισμοῦ θὰ ὀρισθεῖ ἀνάλογα με τὴν ἰσχύ τοῦ κοτζάμπασηδισμοῦ. Ἡ Πελοπόννησος θὰ ποτελέσει παράδειγμα ἰσχύος τοῦ δευτέρου καὶ ἐξάλειψις τοῦ πρώτου, ἐνῶ ἡ λοιπὴ χέρσα Ἑλλάδα λόγῳ καὶ σειράς ἄλλων αἰτίων θὰ ἐπιτρέψει τὴ διατήρησή του. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ κοτζάμπασηδισμός ἐδῶ θὰ ὑποκατασταθεῖ, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ ἐπιτρέπει νὰ τὸ ἐκλάβουμε ὡς μέτρο: χαρακτηριστικὸ ἐντούτοις ὅτι οἱ ἰσχυροὶ ἄρχοντες τῆς χώρας τῆς Λειβαδιᾶς δὲ θὰ δώσουν ποτέ τὸ ἀρματολίχι στοῦ μεγάλο ζορμπᾶ Ἀντροῦτσο, τὸν πατέρα τοῦ Ὀδυσέα. Ἀντίθετα ὅμως παραδίδεται ὅτι ὁ Μεϊντάνης θὰ ἐπιβάλλει ὄρους καὶ σ' αὐτὴ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, γεγονός, πού, ἂν βέβαια ἀληθεύει, ὀφείλεται σὲ εἰδικούς ἱστορικούς λόγους πού ἀνάγονται στοῦ βενετοτουρκικοῦ πόλεμο τοῦ 1685.

Ἀδρομερῶς ἔτσι διαγράφεται τὸ πρόβλημα τοῦ ἀρματολισμοῦ στὰ σημεῖα πού τὸ θίγομε. Τονιστέο πάλιν ὅτι δὲν πρέπει νὰ διαφεύγουν οἱ ὁμοιότητές του

μέ την κλεφτουριά, τὸ στάδιο ποὺ ὀδηγεῖ στὸ ἀρματολίκι, ἰδίως ἐκεῖ ποὺ παρουσιάζονται ὀξεῖες οἱ ἀντιθέσεις. Εἶναι ἐξ ἄλλου εὐλογο πῶς οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς διασφαλίζουν μιὰ σύμπτωση καὶ τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἀκτημονικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ γαιοκτημονικό· τοῦτο ἔχει σημασία γιὰ τὴν κοινωνικὴ ὄψη τοῦ 21.

Τὸ 21 ὑπῆρξε ἄτυχο καὶ σύγχρονα τυχερὸ ὡς πρὸς τὸν ἀρματολισμὸ. Εἶχε ἤδη σχεδὸν σβησθεῖ ἢ μεγάλη κλεφτουριά τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα καὶ μαζί μ' αὐτὴν ἀτονίσει ὁ ἰσχυρὸς ἀρματολισμὸς. Δυὸ σημαντικοὶ σταθμοὶ τὰ μετὰ τὰ ὀρλωφικὰ καὶ ὁ Ἀλῆ Πασάς, τῶν ὁποίων ἢ διερεύνηση ἐκφεύγει τῶν προθέσεων τούτου τοῦ σημειώματος. Στούς εἰδικούς λόγους προσθετέοι οἱ ἀγγλοτουρκικὲς σχέσεις, ποὺ στὴν περίπτωσή μας ἔχουν σημασία ἐξαιτίας τῆς ἀγγλοκρατίας στὰ Ἐπτάνησα. Γιὰ τὴν Ἀκαρνανία καὶ μέρος τῆς Ἡπείρου ἢ ὑπόθεση τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς συνδυάζεται ἄμεσα μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς δυνάμης ποὺ κατέχει τὰ Ἐπτάνησα καὶ τὰ ἐξαρτήματά τους, τὰ ὁποῖα ἤδη ἔχουν περιέλθει στὴν τουρκικὴ κυριότητα. Ἡ ἀγγλοκρατία στέρησε τὴν κλεφτουριά ἀπὸ ἓνα ἀναγκαῖο καταφύγιο. Ἡδη ὅμως καὶ ὁ Ἀλῆ Πασάς τὴν εἶχε ἀποτελεσματικὰ ἐξαντλήσει. Ὁ ἀρματολισμὸς ὅμως, μολονότι ἐλεγχόταν ἀπ' αὐτόν, ἀποτελοῦσε ἀκόμα πραγματικότητα. Γιὰ τὴν Πελοπόννησο τὰ πράγματα ἔχουν χειρότερη ὄψη. Ὁ ἀρματολισμὸς ἀπουσιάζει σ' ὅλην τὴν δεύτερη Τουρκοκρατία, ἐνῶ ὁ ἀνάλογος περίπου θεσμὸς τῶν Κάπων, μὲ τὴν ἀμεσώτερη ἐξάρτησή ἀπὸ τὸν κοτζαμπασηδισμό, μολονότι ἐνέχει τὶς ἀντικοτζαμπασηδικὲς τάσεις ποὺ διαγράψαμε, ἐν τούτοις στερεῖται τῆς ἀρματολικῆς ἰσχύος. Τὰ λείψανα τῆς κλεφτουριάς ποὺ σωζόνταν στὰ Ἐπτάνησα ἀποτελοῦν ἓνα συμπλήρωμα. Ἐδῶ ὅμως βασικὰ θὰ ἰσχύσει ἢ σύμπτωση τῶν βλέψεων τῶν ἀκτημόνων ποὺ θὰ θελήσουν τεμάχιο γῆς στὸ καινούργιο Βασίλειο. Ἀπὸ τὴν ἀποψη ἄρα τῆς μαχητικῆς ἀξίας τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς τὸ 21 ὑπῆρξε ἄτυχο.

Ἐξεταστέο τώρα τὸ πρόβλημα πῶς ὁ ἀρματολισμὸς ἀντιμετώπιζε μιὰν ἐπανάσταση, τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 21. Ἡ ἀντιμετώπιση θὰ ἐξαρτηθεῖ βασικὰ ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀρματολισμοῦ· ἤδη σημειώθηκε ὁ παράγοντας τῆς ἀντίθεσης πρὸς τὸν κοτζαμπασηδισμό, ποὺ ἦταν ἐπιβεβλημένο νὰ συνεχισθεῖ στοὺς ὄρους ποὺ δημιουργοῦσε ἢ Ἐπανάσταση. Χωρὶς ἐδῶ νὰ ὑπηρετήσουμε σὲ διερεύνηση τοῦ θέματος μποροῦμε νὰ ἐκθέσουμε τὴ διαπίστωση ὅτι, παρὰ τὴν ἐπιφυλακτικότητά τῶν μεγαλογαιοκτητῶν, παρὰ τὴν ἀντίδρασή τους σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις πρὸς τὴν ἐπανάσταση, παρὰ τὴν κατόπιν ἐκβιασμὸν κάποτε προσχώρησάν τους σ' αὐτή, δὲν εἶναι δεκτὴ ἢ ἀποψη πῶς αὐτοὶ ἦταν κατ' ἀρχὴν ἐχθροὶ σ' ἓνα ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ὅπωςδήποτε ἀποτελοῦσαν τὸ συντηρητικώτερο στοιχεῖο, ὅπωςδήποτε θέλαν πολλὰ ἐγγυήσεις, γιὰτὶ εἶχαν νὰ χάσουν τὰ περισσότερα, ὅπωςδήποτε ἦταν τὸ πιὸ συνδεμένο μὲ τὸν κατὰκτητὴ στρώμα. "Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα, ἀλλὰ παραμένει γεγονός ὅτι προσχώρησαν στὴν Ἐπανάσταση, ὅπως παραμένει γεγονός πῶς τοὺς ἦταν ἀπόλυτα σύμφερο νὰ ὑποκαταστήσουν τὸν Τούρκο· ἂν φοβόνταν κάτι, πέραν ἀπὸ τὴν ἀτυχῆ ἐκβίαση τοῦ κινήματος, αὐτὸ ἦταν ἢ κοινωνικὴ συνέπεια τοῦ πράγματος. Ἄς μὴ διαφεύγει ὁ χαρακτῆρας τοῦ ὀθωμανικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, ποὺ παρεμβαλλόταν περιοριστικὰ σὲ συνέπειες ποὺ ἀνάκυπταν ἀπὸ τὴ λειτουργία τῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι νοητὴ ἢ ἐναντί του ἀντίδραση καὶ τῶν συντηρικωτέρων στοιχείων τῆς Ρωμιοσύνης. Ἡ ἀγροτικὴ ἀριστοκρατία μετέσχε στὸ 21, ἀλλὰ οὔτε τὸ προετοίμασε, οὔτε τὸ ἤθελε ὅπως ἦταν· ὅμως δὲν τὸ « πρὸδωσε » ἀπὸ τὴν ἀποψή του ὡς ἀντιτουρκικοῦ ἀγώνα, ἀλλὰ τὸ κάλυψε κατὰ τὴ διάρκεια του καὶ τὸ διάβρωσε ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν δημοκρατικῶν του προσανατολισμῶν. Ἀπὸ δῶ καὶ πέραν οἱ ἐραστές τῶν ψυχοκινητικῶν ἠθικῶν κατηγοριῶν μποροῦν νὰ παραλληλίζουν σὲ βάρος τῆς ἱστορίας τοὺς προύχοντες τοῦ

Μοριᾶ μὲ τοὺς δοσίλογους τῆς Γερμανοῖταλικῆς Κατοχῆς.

Οἱ ἄρματολοι — πού κι αὐτοὶ θὰ φανοῦν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐπιφυλακτικοὶ ἢ καιροσκόποι — ἀποχτοῦν ξαφνικὰ τὴν αἶγλη ἐκείνη πού ὀφείλεται στὸ ὅτι αὐτοὶ θάναλάβουν τὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία τοῦ ἀγώνα. Τὰ πιὸ ζωηρὰ στοιχεῖα δὲ θὰ δείξουν κανένα ἐνδοιασμό καὶ θὰ βοηθήσουν ἀποφασιστικὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρία στὴν πραγματοποίησι τόσο τῆς Ἐπανάστασης ὅσο καὶ στὸ ἀνέβασμα τοῦ κύρους τῆς. Ἐδῶ ἐλέγχεται ἓνα ἀπὸ τὰ ἐδράσματα τῆς Φιλικῆς, ἡ ὁποία στὸ Μοριᾶ δὲ θὰ ξεχασθεῖ στὸ βαθμὸ πού ξεχάσθηκε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθουμε στὸ ἐρώτημα : τί ἀποσκοποῦσε ὁ ἄρματολισμὸς μὲ τὴν Ἐπανάστασι ;

Ἀπὸ τὴ φύση τοῦ τὸ ἄρματολίχι προσδιορίζεται κατ' ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ἄσκησι ἐξουσίας σ' ἓνα στενὸ γεωγραφικὰ χῶρο. Εἶδαμε πῶς ἡ ἐξουσία αὕτῃ συμπίπτει μὲ τὴν ἀσκούμενη ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσιδες ἐξουσία κι ὅτι ὀρίζεται ἀπὸ τὴ φύση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ὀδηγεῖ ἄρα σὲ ἀντισυγκεντρωτικὲς τάσεις· σὲ κάθε στιγμὴ λοιπὸν ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς αὐτοτελοῦς, τοπικιστικῆς πολιτικῆς. Τοῦτο ἐπαληθεύθηκε σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Δὲν εἶναι βέβαια συμπτωματικὸ ὅτι ἐπαληθεύθηκε τόσο στοὺς ἄρματολοὺς ὅσο καὶ στοὺς κοτζαμπάσιδες. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασι οἱ ἄρματολοι θὰ ἐπιδιώξουν πλήρη δικαιοδοσία στὰ διαμερίσματά τους, θὰ ἔρθουν σὲ ἰδιαιτέρες συμφωνίες μὲ τοὺς Τούρκους, θὰ μεταφέρουν ὅλες τὶς ἀντιλήψεις τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα ἐρμηνεύονται πλήρως τὰ κατὰ τὸν Ἄρειο Πάγο καὶ τὸν Ἄντροῦτσο, τὰ κατὰ Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Καραϊσκάκη ἢ τὸ Βαρνακιώτη, τὰ κατὰ Γῶγο Μπακόλα, ὅλα ἐκεῖνα τὰ προβλήματα πού δίνουν τροφὴ στὴν ἠθικολογοῦσα ἱστοριογραφία καὶ στὴν ἐκμυστερνίζουσα κριτικὴ. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα ἤδη τὸ πρόβλημα τέθηκε : ἡ παλιὰ ἀντίθεσι μετὰξὺ προύχοντα κι ἄρματολοῦ σμικρύνεται — χωρὶς νὰ παύει νὰ ὑπάρχει — καὶ προβάλλεται ἡ καινούργια μετὰξὺ

κεντρικῶν διοικήσεων καὶ ἄρματολισμοῦ.

Ἡ συκοφαντιμένη « γενιὰ τῶν καλαμαράδων » ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ρεύματα πού ἐκπροσωπεῖ, οἱ δεινοπαθημένοι « πολιτικοὶ » ἔθεταν ὀρισμένες ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν Ἐπανάστασι. Βασικὰ ἔθεταν ζήτημα Κράτους. Βέβαια ὁ κατακερματισμὸς πού ἀνάκυψε ἀπὸ τὰ συγκρουόμενα συμφέροντα ἔκανε οὐτοπία μιὰ ἰσχυρὴ κεντρικὴ διοίκησι· ὅπως δὴποτε ὁμως οἱ περισσότερες τῆς μιᾶς διοικήσεις ἦταν κάτι πολὺ εὐρύτερο ἀπὸ τὸ ἄρματολίχι κ' ἓνας ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ θετικὴ ἐκβασι τοῦ κινήματος.

Τώρα γίνεται κατανοητό, γιὰτὶ ὑπῆρξε τυχερό τὸ 21 ὡς πρὸς τὸ ὅτι δὲν ὑπῆρχε τότε ὁ παλιὸς ἰσχυρὸς ἄρματολισμὸς.

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ ἰσχύσουν νέοι ὅροι. Οἱ περιπτώσεις τῆς κατακερματιστικῆς πολιτικῆς τῶν ἄρματολῶν, μολονότι δὲ θὰ ἐξλειφθοῦν, θὰ περιορισθοῦν. Ἡ διερεύνησι τοῦ θέματος ὀδηγεῖ αὐτόχρονα στὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας ἐθνικῆς συνείδησης σ' αὐτοὺς — γεγονός πού ὀλοκληρώνεται κυρίως κατὰ τὴν ἐπανάστασι κι ὄχι πρὶν ἀπ' αὕτῃ. Ὅ,τι στὸν ἀστισμὸ τῆς ξένης εἶχε συντελεσθεῖ πολὺ παλιότερα, στὴν κυρίως Ἑλλάδα θὰ πραγματοποιηθεῖ κυρίως κατὰ τὸ 21· σ' αὐτὸ οἱ « καλαμαράδες » δὲν ἔπαιζαν τὸ μικρότερον ρόλο. Οἱ ἀντιθέσεις πού σημειώσαμε στὴν ἀρχὴ θ' ἐξασκολευθῶσιν στὸ ἐλεύθερον Βασίλειον καὶ θὰ συνδυσασθοῦν μὲ τὰ αἰτήματα τῶν ἀκτημόνων ἀγροτῶν, ὅπως κατὰ τὴν Ἐπανάστασι ἐγινε στὸ Μοριᾶ· ὁμως θ' ἔχουν ἐκφύγει τοῦ εἰδικοῦ σχήματος πού ἴσχυε κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, γιὰτὶ ἤδη κατὰ τὸν ἀγώνα τὰ παλαιὰ σχήματα θὰ διευρυνθοῦν : τὸ στρατιωτικὸ κόμμα θὰ ἔχει μιὰ εὐρύτητα πού ὑπερακοντίζει τὰ στενὰ περιθώρια τῆς πολεμικῆς ἀριστοκρατίας τῆς Τουρκοκρατίας. Ἴσως ἡ ἀντίθεσι Μαυροκορδάτου καὶ Καραϊσκάκη καὶ Ἄντροῦτσο κι Ἄρειου Πάγου ἀποτελοῦν τὰ ἀκραῖα σύνορα τοῦ ἄρματολισμοῦ. Οἱ στρατιωτικοὶ στὴν ὀθωνικὴ περίοδο ζητοῦν ἐγγεῖα κτήσι καὶ κοινωνικὴ ἀνάδειξι. Τὸ πρῶτον σκέλος τῶν αἰτημάτων τους ἐντάσσεται καθαρὰ στὴν ἱστορία τοῦ ἀγροτικοῦ μας ζητήματος.

ΣΑΒΒΑΤΟΒΡΑΔΟ

Τοῦ ΤΙΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ

Τὰ τραῖνα περνοῦν ξυστὰ στοὺς κήπους τῶν κέντρων διασκεδάσεως.
'Ατσάλι, μαῦρο ἀτσάλι, μαῦρες σπίθες, μαῦρος θόρυβος,
μιὰ μυρουδιά ἀπὸ ἄξονες καὶ κάρβουνο στάζοντας στὴ νεροουλιασμένη μπύρα —
τὸ πρόσωπο τοῦ ἀτμοῦ ἐγκάρσια φωτισμένο, ἀναποδογυρίζει τὸ χῶρο
σὰ μιὰ τσέπη ποὺ κρύβει μόνο λίγα τρίμματα ἀπὸ ναυαγισμένα σχέδια,
λίγα γρανάζια μιᾶς χαμένης μηχανῆς. Τέτοια ἐλατήρια σπασμένα
κ' οἱ ἐρημικοὶ πελάτες, τ' ἀνόρεχτα ζευγάρια, οἱ συντροφιῆς ποὺ
μέρες τώρα λογαριάζαν νὰ γλεντήσουν. Κανένας δὲν ἀκούει τὴν ὀρχήστρα
ποὺ παίζει μ' ὄλη τῆς τῆ δύναμη, παράλογα, λὲς γιὰ νὰ πνίξει κάποιους πυροβολισμοὺς
νὰ σκεπάσει κάποιο φόνο. Τὰ τραῖνα κουρελιάζουνε τὴ μουσικὴ
καὶ φαίνεται πίσω ἀπ' τὰ ράκη γυμνὴ ἢ ζωὴ τῶν σιωπηλῶν θαμῶνων
μὲ τὴν ἐλπίδα φαγωμένη ἀπ' τὸν τρόμο, μὲ τὸ ταξίδι κατὰ τὴ μεριά τῆς μέρας
ἀπρόσιτο

ὅπως ἀπρόσιτη εἶναι ἡ χαρὰ γι αὐτὸν τὸ μεθυσμένο ποὺ χορεύει μανιασμένα
χωρὶς νὰ καταφέρνει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τ' ἀόρατα δεσμά του,
καὶ χορεύοντας βουλιάζει.

Κ' ἡ γέφυρα ἓνα ἰκρίωμα πάνω ἀπ' τὸ ποτάμι· λεῖα τραπεζομάντηλα· λεῖα
κορηπιδώματα·

πίσω ἀπ' τὶς φυλλωσιῆς τὰ στόμια τῶν ὑπονόμων. Περνοῦν τὰ τραῖνα τὶς
γονατισμένες γέφυρες,
κουβαλοῦν τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὶς κονσόβες, γράμματα γι ἀγνοούμενους ἀπὸ
τρελλὲς μανάδες,

ἓνα φορτίο ραπτομηχανὲς γιὰ κορίτσια γερασμένα ποὺ δὲ θὰ παντρευτοῦν ποτέ,
ἓνα φορτίο ἀνθρώπους ποὺ μπερδευτήκανε οἱ ἀποστολεῖς κ' οἱ παραλήπτες τους,
κουβαλοῦν τὸ χωρισμὸ καὶ τὸ σμίξιμο. Πιο πολὺ τὸ χωρισμὸ.

Δὲ σώνεται ὁ χωρισμὸς σ' αὐτὸ τὸν κόσμον — Ξάφνου πολύχρωμα λαμπιόνια
βιδώνονται μὲς στὸ σκοτάδι.

Οἱ ἐπιβάτες χυμοῦνε στὰ παράθυρα ν' ἀρπάξουν λίγη μουσικὴ, κάποια αἴσθησις
χοροῦ ἢ ἔρωτα, κ' ἔπειτα ξαναγυροῦν στὶς θέσεις τους νιώθοντας πιο ξεροζωμένοι.
Ἔτσι κυλᾶν τὰ τραῖνα μὲς στὴ νύχτα, ὅπως κυλάει ἡ ζωὴ μας ἀπὸ ἐπιθυμία σὲ
ματαίωσις,

κι ὁ ἄνεμος ποὺ σηκώνεται στὸ πέρασμά τους στριφογυρίζει μόνο κάτι βρώμικες
χαρτοπετσέτες·

ἄλλες μπερδεύονται στὰ μαλλιά μιᾶς γυναίκας ποὺ ἀπόμεινε στὸ παράθυρο καὶ κλαίει,
ἄλλες κολλᾶν στὴ μούρη τοῦ βοηθοῦ σερβιτόρου ποὺ ρίχνει κάτω ἀπ' τὴ θερινὴ ἐξέδρα

ὑπολείμματα βιαστικῶν ἐρώτων κι ἀποφάγια, ἄλλες πέφτουν
στὰ μαῦρα νερά τοῦ ποταμοῦ
βουλιάζοντας ἀργὰ
βουλιάζοντας . . .

— Παιδί μου, παιδί μου!

Ποιὸ οὐρλιαχτὸ μάνας, ποιὸς θάνατος πίσω ἀπ' τὸ ψωμί,
ποιὸς στρατιώτης μονάχος πάνω στὸ γυλιό του μετρώντας ὑπόλοιπα θητείας,
ὑπόλοιπα γλεντιῶν καὶ φίλων, ποιὸς ναυαγισμένος ἔμπορος μετρώντας
προθεσμίες γιὰ γραμμάτια, ὑπόλοιπα ἀπὸ φθινοπωρινὲς ἐκπτώσεις,
ποιὸς φυλακισμένος μὲ πειθαρχικὴ μεταγωγὴ μετρώντας χρόνια ἀτέλειωτα,
μετρώντας τὴν ἀπόσταση ἀπ' τὸ σπίτι του πού κι αὐτὸ τὸν ξέχασε . . .

Κ' οἱ μηχανοδηγοὶ δὲν ξέρουν, δὲ μιλάνε, κυβερνημένοι ἀπὸ μιὰ ξένη θέληση πού
πνίγει,

δὲ μιλάει κανεὶς, τὰ γκαρσόνια, οἱ πλασιέδες μὲ τὶς τσάντες, οἱ ἐρωτευμένοι,
οἱ ἐργάτες στὸ σκυθρωπὸ τσιμεντάδικο, οἱ ἄνεργοι πού ξενιτεύονται.

Μόνο μετρᾶνε ὑπόλοιπα . . . ὑπόλοιπα . . . Λοιπὸν φτιάξαμε μιὰ ζωὴ μὲ ὑπόλοιπα ;

Ποῦ πῆγαν τὰ χρόνια μας, ποῦ πάει ἡ κλεμμένη μας ζωὴ ;

Τὰ χρόνια πού μᾶς πήρανε, τὰ χρόνια πού σπαταλήσαμε, οἱ ξεχασμένοι μας ἡρωϊ-
σμοί, τὰ φριχτὰ λάθη —

— Παιδί μου . . . παιδί μου . . . Αὐτὴ ἡ κραυγὴ ξεσκίζοντας τὴ νύχτα γυρεύει
μιὰν ἀπόκριση.

Οἱ ἄνθρωποι σ' αὐτὸ τὸν τόπο γυρεύουν μιὰν ἀπόκριση.

Σύντροφοι

μιὰν ἄλλη ἀπόκριση.

Τὰ φῶτα καρβουνιάζουν σὰν ἓνα δάσος καμμένο.

Ὁ θάνατος τῆς κάθε μέρας σωριάζεται σὰ λάσπη πάνω στοὺς ἀνθρώπους.

Πάνω ἀπ' τὴν ἄβυσσο κρέμονται οἱ κομμένες ράγες σὰ σκισμένα δίχτυα.

Κανεὶς δὲν ξέρει, ἢ πιά δὲ θέλει νὰ θυμᾶται, μιὰ λέξη πού φτάνει ὡς τὶς καρδιές,
ἓνα μοχλὸ πού ἀλλάζει τὴν πορεία.

Κι αὐτὸς πού τὰ γνωρίζει, ἀποξεχάστηκε σὰν τὸν κατάκοπο κλειδοῦχο
πίσω ἀπ' τὸ ξύλινο φυλάκιο μὲ τὰ περαστικὲς γυναικες, μὲ τὶς περαστικὲς ἀμέλειες
καὶ φόβους·

κ' ἐκεῖνος πού νόμισε πὼς τὶς γνωρίζει ὁρμάει μέσα στὶς σκοτεινὲς φωτιὲς
παλεύοντας νὰ δώσει τὴ σωστὴ κατεύθυνση μὲ σήματα σβησμένα,
μὲ λόγια τόσο παλιὰ πού ἀχρηστεύουν τὴ θυσία του.

Ποῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ κόκκινο φανάρι ; . . . Τὰ σινιάλα ἀπεγνωσμένα

— Παιδί μου, παιδί μου! Ἕνα τραῖνο κι ἄλλο τραῖνο κι ἄλλο τραῖνο

φρενιασμένα ἔμβολα, μαῦρο ἀτσάλι, πυρωμένο, καρφώνοντας στὴ γῆ τὸ στέγνο τῶν
ἀνθρώπων —

Τὸ σινιάλο μὲς στὴ νύχτα, σὰν τὸν ἀνάπηρο κλειδοῦχο,

τὴ σωστὴ λέξη ἔστω καὶ δίχως χέρια, ἔστω καὶ μὲ κομμένα πόδια,

μὲ τὸ κορμί σου μοναχὰ πού μόνο αὐτὸ μπορεῖ νὰ φράξει τὸ δρόμο γιὰ τὸ θάνατο.

Τὴ σωστὴ πράξη ἔστω μὲ τὸ κορμί καταμεσὶς στὶς ράγες.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

- Είσαγωγή στην ψυχολογική τοπογραφία τῆς νεολληνικῆς λογοτεχνίας.
- Ἀπόψεις ἐνὸς νέου ἀνθρωπολογικοῦ προβληματισμοῦ.

Τοῦ ΙΑΣ. ΔΕΠΟΥΝΤΗ

Μερικοὶ βασικοὶ ὀρισμοί.

Ἡ Ψυχολογία, ἡ ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς, ἢ, ὀρθότερα τῆς ψυχικῆς ζωῆς, πού προκάλεσε πάντοτε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σκεπτόμενου ἀνθρώπου καὶ τόσο ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον στὰ νεώτερα χρόνια, συγγενεῦει, σίγουρα σχετίζεται, μετὰ τὴν Λογοτεχνία, ὅσο κι ἂν ἡ Ψυχολογία ἐπήγαινε, ὡς τὰ μισὰ τοῦ προηγούμενου αἰῶνα, γιὰ νὰ βρεῖ τὸ ἀντικείμενό της, τὴν ψυχή, ἀπὸ τὸν πανάρχαιο δρόμο τῆς φιλοσοφίας.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ βλέπουμε τὴ στενὴ σχέση τῆς Λογοτεχνίας μετὰ τὴν Ψυχολογία, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Φιλοσοφία ἔκανε πάντοτε ἔργο της νὰ μπαίνει μέσα σὲ ὅλα· καὶ ἀκόμη γιὰτὶ καὶ σήμερον ἡ σχέση της μετὰ τὴν Ψυχολογία δηλώνει τὸ σύνολο τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, πού σχετίζονται μετὰ τὴν ἐπιστήμη αὐτὴ τῆς ψυχικῆς ζωῆς.

Δὲν ὑποψιάζει κανένα νομίζω ὁ ἰσχυρισμὸς μου, ὅτι ὑπάρχει μιὰ μορφή ἀνθρωπογνωσίας πρακτικῆς, πού εἶναι ἔργο κύρια καὶ πρῶτα τοῦ λογοτέχνη καὶ πολὺ λιγότερο τοῦ ἐιδικοῦ ψυχολόγου. Καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ λογοτέχνη δὲ σταματᾷ ἐπὶ τὴν περιγραφή καὶ μόνον ψυχικῶν φαινομένων ἀλλὰ προχωρεῖ ἐπὶ τὴν δημιουργία νέων συμβόλων γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχή, δὲν εἶναι μόνον ἔρευνα ἀλλὰ καὶ προσπάθεια γιὰ εὐρύτερες συνθέσεις, δὲ ζητᾷ μόνον νὰ ἐρμηνεύσει ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξομολογηθεῖ. Κάτι δηλαδὴ πού ὀλοένα ἀποκαλύπτει καὶ ὀλοένα προχωρεῖ σὲ καινούριο βάθος καὶ ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀναγέννησης. Τῆς δημιουργίας. Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐπικυρώσει πάντοτε τὴν ὑπεροχὴ τοῦ λόγου, τοῦ λόγου πού εἶναι βέβαια μαζὶ καὶ τέχνη τὴν ὑπεροχὴ

τῆς Λογοτεχνίας ἀπέναντι στὰ ἄλλα ἐπιτεύγματα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας¹ καὶ πολὺ περισσότερο τῆς ἐιδικῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης πού ἔχει, ὅπως ἡ Ψυχολογία, ἀνάγκη τὸ λόγο γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ, καὶ πού χωρὶς τὴν χρησιμοποίησή του, δὲ μπορεῖ νὰ κάνει τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου τῆς.

Οἱ ὀρισμοὶ λοιπὸν ἐτέθησαν καὶ μποροῦμε, νομίζω, νὰ προχωρήσουμε στὰ καθέκαστα.

Ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς καὶ ἡ Ψυχολογία.

Ἡ κίνησις τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τὴν χώρα μας (τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Οἰκονομίας, τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, τῆς Ψυχολογίας, τῆς Παιδαγωγικῆς κ.ἄ.) εἶναι γιὰ πολλοὺς λόγους δυστυχῶς περιωρισμένη.

1. Δὲ συμφωνοῦμε καθόλου μετὰ τὴν ἀποψη πὼς ἡ ζωγραφικὴ π.χ. «ἐφευρέθηκε» κάποτε, γιὰτὶ δὲν καταλάβαιναν τὰ τοτινὰ γράμματα - σύμβολα τῶν λίγων «ἐιδικῶν» καὶ οἱ πολλοί, οἱ ἀγράμματοι· καὶ πὼς ἔπρεπε (λένε) καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους νὰ ὑπάρχει ἕνας τρόπος συνεννόησης τὰ ζωγραφισμένα λόγια. Οὔτε ἐπικροτοῦμε τὴν ἀποψη πὼς ἕνα μουσικὸν ἔργο εἶναι «κατασκευῆ» ἐνὸς συνόλου θορύβων πού ἐσυνθίσαμε. Ὁμοίως, τόσο στὸ σχέδιο καὶ στὸ χρῶμα (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πὼς κυριαρχεῖ σ' ἕνα ἔργο ζωγραφικῆς), ὅσο καὶ στοὺς ἤχους, βρίσκουμε πάντοτε ἕνα (σὺν ἕνα) σοβαρὸ (τὸ ἀρχικόν τους, ἴσως) στοιχεῖον πού τὰ καταξιώνει : τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Προχωροῦμε, ἀκόμη, λίγο πὼς πέρα : "Ὅχι γιὰτὶ «ἐν ἀρχῇ ἦν...» (μεταξὺ μας, ποῖος εἶδε τὴν ἀρχή;!) καὶ ἄλλα φανταστικὰ παρόμοια ἀλλὰ γιὰτὶ τὸ καθεστὶ πού γίνηκε (καὶ ἐξακολουθεῖ) ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, δὲ δόθηκε στοὺς ἄλλους, ἀλλὰ παραδόθηκε (πρῶτα ἢ συνεννόησι, μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ χωρὶς αὐτῆς ὁ βέβαιος θάνατος...) καὶ παραδόθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον στὸν συνάνθρωπον ἔχοντα (τὸ παραδομένο ἔργο), τὸν βασιύτερον πρῶτα, ἀνθρώπινον λόγον του.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ βλέπω ἕναν ἀκόμη σοβαρὸ λόγον, ποὺ γιὰ πολλὰ χρόνια τὴν ἀρμονιότητα τῆς μεταφορᾶς τῶν καινούριων ιδεῶν καὶ μηνυμάτων γιὰ τὸν ἄνθρωπον τὴν κατέχει ἡ Λογοτεχνία μας καὶ μάλιστα σὲ ἐποχὲς ποὺ κάθε καινούριο μήνυμα σημαίνει περίπου καὶ νέο φρόνημα.

Ἔτσι θ' ἀρχίσω τιμητικὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες λογοτέχνες ποὺ εἶχαν ἔργο τους τὴν Ψυχολογία ἢ ἀσχολήθηκαν ἐρασιτεχνικὰ μαζί της, γιὰ ὄφελος στὶς περσότερες πεσιπτώσεις τῶν γραμμάτων μας.

Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ εἰσηγητὴς τοῦ διηγήματος στὴν Ἑλλάδα, ὁ γνωστός, ἐπίσης, ποιητὴς, Γεώργιος Βιζυηνός, ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους τῆς ἐποχῆς του, ποὺ γνώρισαν στὰ πρῶτα ἐπιστημονικὰ βήματά της τὴν εὐρωπαϊκὴ Ψυχολογία.

Ὁ Βιζυηνός ἐμαθήτεψε κοντὰ στὸν Βούντ (Wundt) τὸν καιρὸ ποὺ ὁ διάσημος αὐτὸς γερμανὸς ψυχολόγος καὶ φιλόσοφος ἱδρυσε στὴ Λειψία τὴν πειραματικὴ Ψυχολογία. Ἔτσι, ἐπηρεασμένος ὡς ἕνα σημεῖο¹ ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ δασκάλου καὶ φίλου του Γουλιέλμου Βούντ ἔγραψε τὰ ἔργα «Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ», «Ψυχολογία» καὶ «Λογική».

Δύο σημεία μᾶς σταματοῦν στὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ. Ἡ ψυχολογικὴ γνώση ἔχει συνειδητοποιηθεῖ σὲ ἄριστο βαθμὸ γλωσσικά, γιατί ὁ ἴδιος κατέχει καὶ τὴν εἰδικὴ αὐτὴ γνώση καὶ τὸ εἰδικὸ γλωσσικὸ τῆς ὄργανο· ὅπως ἐπίσης γνωρίζει νὰ διευκρινίζει τὴ γνώση τῆς Ψυχολογίας ἐπιστημονικὰ. Εἶναι δηλαδὴ ὁ Βιζυηνός μελετητὴς τῆς Ψυχολογίας, ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ του αὐτὸ ἐσήμαινε καὶ ψυχολόγος. Ἀλλὰ ἀπὸ τὰ λόγια μου πολὺ περσότερο βοηθοῦν τὰ ἴδια τὰ κείμενα, γι' αὐτὰ καὶ παρεθέτω ἕνα ἀπόσπασμα (τῆς ἀρχῆς) ἀπὸ τὸ βιβλίον του «Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ», ποὺ θέματά τους

1. Ὡς ἕνα σημεῖο, γιατί ὁ Βιζυηνός ἄκουσε καὶ μαθήματα φιλοσοφίας ἀπὸ τοὺς Λότσε (Γοτιγγη) καὶ Τσέλερ (Βερολίνο). Στὴ Γερμανία ἔγραψε τὴ διατριβὴ «Περὶ παιδιᾶς ὑπὸ ψυχολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν ἐποψιν» καὶ ἐγίνε Δρ. τῆς Φιλοσοφίας.

ἔχουν οἱ μελέτες αὐτὲς, λίγο τὴν ψυχολογία, λίγο τὴν αἰσθητικὴ καὶ λίγο τὴ φιλοσοφία. Αὐτὸ τὸ εἶδος ἐργασίας ζητοῦσε ἡ ἐποχὴ γύρω στὰ 1880 καὶ ὁ Βιζυηνός ἦταν συνεπής.

Τὸ κείμενο :

«Ὡς ψυχολογικὸν φαινόμενον πᾶσα κλίσις δὲν ἐμφανίζεται κυρίως, εἰ μὴ ὡς ποιά τις ἐσωτερικὴ κατάστασις, ἐν τῇ φύσει τῆς ὁποίας ἐγκεῖται ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτῆς, ἂν καὶ δὲν γνωρίζει ἀκόμη οὔτε τὸν τελικὸν τύπον, ὑφ' ὃν ἡ ποθυμένη ἱκανοποίησις θὰ ἐπὴργετο, οὔτε τὰ μέσα, δι' ὧν ὁ τύπος οὗτος θὰ ἐπιτυγχάνετο». Κατ' οὐσίαν ἄρα τὰ ψυχολογικὰ ταῦτα φαινόμενα, εἴτε κλίσεις εἴτε ροπαὶ εἴτε τάσεις ὀνομάζονται, μικρὸν διαφέρουσι τῶν φυσικῶν ὀρμῶν, ὑφ' ὧν παραδεχόμεθα ὅτι ἐλαύνονται τὰ ζῶα ἐν γένει πρὸς διαφόρους ἐνεργείας. Διὰ τοῦτο ἴσως καὶ ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη δὲν καθιέρωσε χωριστὸν διὰ τὰς κλίσεις τῶν ἀνθρώπων ὄρον, ἀλλὰ προσδιορίζει μόνον ἐκάστην ἐξ αὐτῶν διὰ τοῦ ἀργότερον γνωριζομένου τύπου τῆς τῶν μέσων χρήσεως, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ ἱκανοποίησις μιᾶς ἐκάστης.»

Αὐτὰ τὰ διατύπωνε ὁ Βιζυηνός, ὅταν οἱ ιδέες τοῦ Κάντ (1724 - 1804), δημιουργοῦ τοῦ «Κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ», ἐπηρεάζαν ἀκόμη τὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχολογία, ἀφοῦ γιὰ τὸ ἀντικείμενό της, τὴν ψυχὴ, καθὼς εἶπαμε, καθόριζε στὴν «Κριτικὴν τοῦ καθαρῶν λόγου» ἐκατὸ χρόνια πρὶν (1781), ὅτι ὑπάρχουν μέσα της κάποιοι τύποι ποῖν ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅτι ξεπερνοῦν τὰ δεδομένα αὐτὰ καὶ μᾶς κάνουν ἱκανοὺς νὰ δημιουργήσουμε καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχές. Σὰν τύπους a priori τῆς αἰσθησιακῆς γνώσεως, εἶναι γνωστό, ὅτι ἔβαζε ὁ Κάντ, τὸ χωρὸ καὶ τὸ χρόνο. Ὅμως, ἡ πειραματικὴ Ψυχολογία, ἀπ' ὅπου ξεκινάει καὶ ὁ Βιζυηνός, ἀνατρέπει τὰ «δεδομένα».

Ξαναγυρίζω στὸ κείμενο τοῦ Βιζυηνοῦ.

«Διότι ὅπως ἐν ταῖς ὀρμαῖς οὔτω καὶ ἐν ταῖς κλίσεσι, μετὰ μακρὰν ἢ βραχεῖαν πλάνην, εὐρίσκονται τὰ μέσα καὶ ὁ τύπος, ὑφ' ὃν ἡ ποθυμένη ἐκείνη ἱκα-

νοποιήσις ἐπιτυγχάνεται. "Όταν δὲ μετὰ τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως συνδεθῆ ἡ παράστασις τῆς δράσεως, δι' ἧς ἐπετεύχθη ἡ ἱκανοποίησις αὐτῆς, τότε κυρίως προέρχεται ἡ κλίσις ἢ πρὸς ὠρισμένον πλέον τύπον ἐνεργείας φέρουσα.

» Ἡ μόνη σημειωτέα διαφορὰ μεταξὺ τῶν ὁρμῶν, ὑφ' ὧν ἐλαύνονται τὰ ἔμφυχα ἐν γένει, καὶ τῶν κλίσεων καθ' ἃς οἱ ἄνθρωποι ἐνεργοῦσι, συνίσταται, νομίζομεν, εἰς τὸ ὅτι, ἐνῶ αἱ ὁρμαὶ παρουσιάζονται ὑπὸ τὸν τύπον σωματικῶν συναισθημάτων, καὶ δὴ συναισθημάτων δυσαρέστου τινὸς ἀνησυχίας, διαφόρους ἀνακαλαστικὰς κινήσεις συνεπαγομένης, ἢ ψυχικῆς κατάστασις, ὑφ' ἣν τὸ πρῶτον ἐκδηλοῦται μία κλίσις, φέρει τὸν τύπον τῶν πνευματικῶν συναισθημάτων, ἅτινα χρησιμεύουσι τῇ ψυχῇ ὡς διεγέρσεις μιμητικὰς προκαλοῦσαι κινήσεις.

» Ἀλλὰ πῶς ! θ' ἀναφωνήσωσιν τινες ἐνταῦθα. Ἀποδίδεις εἰς πνευματικὰ συναισθήματα τὴν δύναμιν τοῦ νὰ διεγείρωσι ἡμᾶς πρὸς σωματικὰς κινήσεις ; »

Ὁ Βιζυηνὸς εἶναι γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ προοδευτικὸς μελετητῆς, μὲ σοβαρὰς πνευματικὰς ἀνησυχίας.

Ἐκθέτει μιὰ ριζοσπαστικὴ ἄποψη, δίνει μιὰ δυναμικὴ ἐξήγησιν στὸν τρόπο λειτουργίας τῶν ψυχικῶν φαινομένων, μὲ βάση μιὰ νέα ψυχολογικὴ θεωρία. Τὰ ἐρωτήματα ποῦ τοῦ θέτει ἡ ἐπιστημονικὴ γνώσις εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς σοβαρότητος ποῦ ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματα τῆς, σὲ μιὰ « ἑλληνικὴ » ἐποχῇ μάλιστα (τὸ βιβλίον τοῦ « Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ » ἐκυκλοφόρησε στὰ 1885 στὴν Ἀθήνα), ποῦ ἡ Ἀθήνα αὐτὴ ἔδινε ἀκόμη τὴν ὄψιν τουρκομαχαλὰ καὶ στὴν « πνευματικὴ » ζωὴ τῆς ἐκυριαρχοῦσε, γνωστὸ γνωστότατο, ὁ Μιστριώτης.

Ὁμολογῶ πῶς καθὼς ξαναδιαβάζω τὶς σελίδες αὐτῆς τοῦ Βιζυηνοῦ, καὶ σὲ σύγκρισιν πάντοτε μὲ τὰ νέα ἐπιτεύγματα τῆς Ψυχολογίας, βρίσκω πῶς δὲν ἔχασαν ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον τους. Ἀντίθετα εἶναι νομίζω ἀπχραϊότητες οἱ παρατηρήσεις τοῦ Βιζυηνοῦ, σὰν δεδομένα σοβαρὰ στὸ σύγχρονον ἑλληνα μελετητῆ, ὑποβοηθητικὰ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευ-

ρᾶς, γιὰ μιὰ διαλεκτικὴ ἀντιμετώπισιν τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος τοῦ καιροῦ μας, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὸ δικαιολογημένον φόβον τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ¹.

Ἀλλὰ περσότερο ἀπὸ τὶς μελέτες του, τραβοῦν ἀκόμη σήμερα τὴν προσοχήν μας κάποιον καθαρῶτερα τονισμένοι στὴν προσωπικὴν νευρὴν τοῦ λογοτέχνη ἤχοι, οἱ σελίδες τῶν διηγημάτων του.

Εἶναι γνωστὸ πῶς μὲ τὰ διηγήματά του ἀνοίξε ὁ Βιζυηνὸς τὶς προοπτικὰς στὰ νεοελληνικὰ γράμματα γιὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀναλυτικοῦ, τοῦ ψυχολογικοῦ διηγήματος. Ἀποτελοῦν πραγματικὰ πρότυπα τεχνικῶν ψυχολογικῶν ἀφηγήσεων μὲ μαστορικὰ ψυχολογημένους χαρακτήρες, σὲ κεῖνα ἀκριβῶς τὰ σημεία ποῦ χρησιμοποιοῦ τὴν ἐπιστημονικὴν γνώσιν. Μπόρεσε ὁ συγγραφεὺς τους, σὰ γνώστης τῆς ψυχολογίας, νὰ ἴδῃ στὸ βάθος τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων καὶ νὰ ἀνακαλύψει « τὴν συγκοινωνίαν τῶν ψυχῶν ὑπὸ τὴν ὕλην », καθὼς λέει ἐνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῶν διηγημάτων του ².

Ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐπιμείνω στὸ Βιζυηνὸ ποῦ κάτι ἐπιτέλους τοῦ χρωστάει καὶ πάντοτε θὰ τοῦ ὀφείλει ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ λογοτεχνία ποῦ πλήρωσε μὲ βαρύτητα, μὲ τραγικὸ τίμημα τὴν προκοπὴν τῆς.

Εἶναι ἔργο - ἀρχὴ τὸ ἔργο του καὶ ἀρχὴ μὲ ἀλάθευτη γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ βάσις. Θέλω νὰ πῶ πῶς ὑπακούει σταθερὰ στὴν αἰτιοκρατικὴν ἐξάσθησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ποῦ περιγράφει, τοποθέτησιν ποῦ ἀποχτάει διαλεκτικὴν σημασίαν. Προχωρεῖ πιὸ πέρα. Δὲ μοιράζεται τὸ ἀνθρώπινον μὲ καμμιά ξένη πρὸς τὸν ἄν-

1. Ὁπωσδήποτε, δικαιολογημένα, γιὰ τὸν λαὸν δὲν εἶναι ἄρρωστοι ψυχικά. Ὁ ἀδικαιολόγητος φόβος εἶναι ἡ φοβία καὶ ἀπὸ τῆς φοβίας αὐτῆς, τὸν ἀδικαιολόγητον, ψυχολογικόν, φόβον, ὑποφέρουν σήμερα, εἶναι δηλαδὴ ψυχοπαθεῖς, ὅλοι ἐκεῖνοι ποῦ ἐτοιμάζουν ἀναίτια τὶς ἀτομικὰς βάσεις γιὰ πόλεμον.

2. Ἀπόψεις ποῦ διατύπωσαν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τρόπους, (καὶ ποῖος περσότερο ἐπαινετικὰ ποῖος λιγότερο) οἱ Παλαμᾶς, Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλος, Σ. Σπεράντσας, Ἄλκης Θρύλος κ. ἄ., χωρὶς νὰ προσέξουν τὴν ἐξαιρετικὴν προσφορὰν τοῦ Βιζυηνοῦ στὴν ψυχολογίαν μας.

θρωπο δύναμη. Ἡ θεία Πρόνοια, ἃς ποῦμε, πολλῶν νεώτερων δυτικῶν ψυχολόγων, δὲν καλεῖται ἀπὸ τὸ διηγηματογράφος μας, γιὰ νὰ τοῦ λύσει τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν αὐτὸν προσωπικὰ καὶ τοὺς ἥρωές του. Μιλῶ γιὰ τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ ποὺ ἐπαινοῦσε καὶ ξεχώριζε πάντα ὁ Κ. Παλαμᾶς, γιὰτὶ ἀποτελοῦν τὸ καλύτερο τμήμα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ δίκαια μποροῦν νὰ λάβουν σήμερα τὸν τίτλον τῶν πρώτων γνησίων ψυχολογραφημάτων τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς.

Στὸ καθένα τους μᾶς ὑποβάλλει ὁ συγγραφέας σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κρίση τῆς συνείδησης, μᾶς τοποθετεῖ δηλαδὴ ἀπέναντι σ' ἓνα πρόβλημα ψυχολογικό. Παίρνω μιὰ σελίδα ἀπὸ τὸ διήγημά του « Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου », ὅπου διακρίνεται ἡ δύναμη τοῦ Βιζυηνοῦ νὰ βλέπει πάντοτε τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπον καὶ τὰ μυστικά του, στοὺς ἥρωές του, γιὰ ν' ἀκούσει αὐτὸς — κι ἐμεῖς μαζί του — τοὺς κραδασμοὺς τῆς ψυχῆς τους.

Ἀπόσπασμα, χαρακτηριστικό, ἀπὸ τὸ διήγημα τοῦ Βιζυηνοῦ.

« Ὁ μὴ γνωρίσας τὴν ἀγαθοτάτην ταύτην μητέρα πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ της, θὰ τὴν ἐκλάβῃ ἴσως ὡς γυναίκα τραχέος καὶ σκληροῦ χαρακτῆρος, ἀφοῦ ἐγὼ αὐτὸς ἐδυσκολευόμην πλέον νὰ ἀιεύρω ἐν αὐτῇ τὴν ἀπειρον ἐκείνην φιλανθρωπίαν, ἣτις τὴν ἔκαμνε νὰ φεῖδῃται καὶ νὰ συμπονῇ καὶ αὐτὴν τὴν ἀψυχον φύσιν, καὶ ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ὑπέφερε νὰ ἴδῃ οὐδὲ μιαν ὀρνιθα σφαγμένην. Διότι, ναὶ μ., ἐκδίκησιν λέγουσα, ἠννόει κυρίως δικαιοσύνην. Ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην ταύτην δὲν ἠννόει ἄνευ προσωπικῆς αὐτῆς ἱκανοποιήσεως προσμετρομένην ὑπὸ τῆς ἀπαθοῦς χειρὸς τοῦ νόμου.

» — Νὰ τὸν ἰδῶ κρεμασμένον, ἔλεγε, νὰ τραβήξω τὸ σχοινί του, καὶ ὕστερα ἃς ἀποθάνω !

» Τόσον φρικαλέως ἐπιθυμητὴ ἐφαίνεται ἡ ἐκδίκησις εἰς τὴν φιλοστοργίαν τῆς φυσικῆς καὶ ἀμορφώτου γυναικός !

» Τὰ ψυχρὰ τῆς ἐπιστήμης σκέμματα δι' ὧν ἐδοκίμαζον ἐνίοτε νὰ καταπραῦνω τὰς ὀρμὰς τῆς θερμῆς αὐτῆς καρδίας, ἐζητ-

μίζοντο πρὶν φθάσωσι στὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὡς μικραὶ σταγόνες ὕδατος, ὅταν πίπτωσι ἐπὶ σφουδρῶς φλεγομένης καμίνου. Οὕτω καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ὅταν μετὰ μακρὰν διδαχὴν περὶ τῆς θέσεως τῶν ἀτόμων ἀπέναντι τῆς δημοσίου δικαιοσύνης, τῇ ὑπεσχέθην ὅτι θὰ κινήσω πάντα λίθον πρὸς εὐρεσιν καὶ τιμωρίαν τοῦ κακούργου.

» — Ναί ! εἶπε, μετὰ τινος ἀγρίας ἐντροφήσεως. Νὰ τὸν ἰδῶ κρεμασμένον, νὰ τραβήξω τὸ σχοινί του, καὶ ὕστερ' ἃς πεθάνω ! »

Αὐτὰ γιὰ τὸ Βιζυηνό.

Οἱ πρώτες μεταφράσεις ψυχολογίας ἀπὸ λογοτέχνες.

Ἀπὸ τίς ἐκδόσεις « Φέξη » ἐκυκλοφόρησαν στὰ 1910 δύο ἐργασίες τοῦ Ριμπὸ (Th. Ribot), « Αἱ ἀσθένειαι τῆς βουλήσεως » καὶ « Αἱ ἀσθένειαι τῆς προσωπικότητος », μεταφρασμένες ἀπὸ τὴν Πετρούλα Ψηλορείτη (Γαλάτεια Καζαντζάκη) καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γουίλιαμ Τζέημς (William James). « Ἡ θεωρία τῆς συγκινήσεως » ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πέμπτον κεφάλαιον τοῦ ὅλου ἔργου του « Βασικὲς ἀρχαὲς τῆς Ψυχολογίας », μεταφρασμένο τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἀπὸ τὸ Νίκο Καζαντζάκη καὶ οἱ τρεῖς ἐργασίες εἶναι ψυχολογικοῦ βέβαια περιεχομένου. ἄλλὰ ἐκείνης τῆς Ψυχολογίας ποὺ δὲν εἶχε λύσει τίς σχέσεις της μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς γύρω στὰ 1890 - 1900.

Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1896, χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Βιζυηνοῦ, ὡς τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου (1935 - 36) ποὺ φάνηκαν στὰ γράμματά μας οἱ πρώτες ψυχολογικὲς ἐργασίες τοῦ προσεκτικοῦ μελετητῆ τῆς φροῦντιανῆς θεωρίας καὶ ἐκλεκτοῦ συνάδελφου Κωστῆ Μεραναίου, δὲ βλέπω περὶ ἴσους ἔλληνα λογοτέχνη ποὺ ν' ἀσχολήθηκε μεθοδικὰ μὲ τὴν Ψυχολογία.

Βέβαια ὁ κ. Ἀνδρέας Ἐμπειρικός, ποιητὴς τοῦ σουρεαλισμοῦ, ἀκούγεται κάποτε καὶ γιὰ ψυχαναλυτῆς τῆς φροῦδικῆς Σχολῆς¹, ἀλλὰ δὲν εἶδα ἔργον του, ἃς

1. Τὰ στοιχεῖα τῆς σουρεαλιστικῆς ταυτότητος τοῦ κ. Ἀνδρέα Ἐμπειρικοῦ εἶναι μιὰ διάλεξή του στὸ « Ἀτελιέ » στὰ 1935 γιὰ τὸν σουρεαλισμὸν καὶ τὴν ψυχανάλυσιν μαζί, εἶναι οἱ ποιητικὲς συλλογές

τὸ πῶ ψυχολογικό, ἄλλο, ἀπὸ ἓνα μικρὸ πρόλογο στὸ βιβλίον τῆς Μαρίας Μποναπάρτ « Ἡ λανθάνουσα νεκροφιλία στὸ ἔργο τοῦ Ἔδγαρ Πόε », πού ἐκυκλοφόρησε τὸ 1944 ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ « Κορυδαλλοῦ », μετὰ φράση τῆς Ἄλλυ Δρακουλίδη. (Εὔρηκαν τὴν ἐποχὴ (1944) καὶ τὸ βιβλίον πού τῆς ἔλειπε...)

Σουρεαλισμὸς καὶ ψυχανάλυση.

Στὴν περίπτωσιν τῶρα τοῦ σουρεαλισμοῦ πού ἀντλοῦσε τὰ θέματά του ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ « ἀσυνείδητου » ἐγίνε πιά ὁρατὸ σὲ ὅλους πῶς ὅταν δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ διενέργεια τῆς ποίησης πράξις αἰσθητικὴ καὶ ψυχολογημένη, δὲν εἶναι, στὴν ἀλληλεπίδρασή τους, τίποτε ἀπὸ τὰ δύο γόνιμο, οὔτε ἡ ποίησις οὔτε ἡ ψυχολογία.

Ὅμως ἔχουμε ὑποχρέωσιν νὰ σταματήσουμε λίγο γιὰ νὰ δοῦμε τί ἔδραφος βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους. Εἶναι ἐνδιαφέρον καὶ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποίησιν καὶ τὴν Ψυχολογία, γιὰ τὴν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωσιν μιᾶς παλιότερης θεωρίας (τῆς θεωρίας τῆς κληρονομικότητος) πού παρῆσεν τὸν Ἐμίλ Ζολά στὴν ἄγωνα περιπέτεια τοῦ νατουραλισμοῦ, δὲν ἔχουμε ἄλλο παράδειγμα παραξηγημένης παραδοχῆς μιᾶς θεωρίας (τῆς Ψυχανάλυσης) ἀπὸ τὴ λογοτεχνία (τὸ σουρεαλισμὸ).

Δὲν εἶναι σκοπὸς τῆς Λογοτεχνίας ν' ἀποδείχνει θεωρίες, ἐνῶ ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ παρακολουθεῖ τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν (εἶναι τὸ πιστεύω μας), τὴν κίνησιν τους, γιὰ τὴν ἐνημέρωσίν τῆς. Ἐπίσης στίς λειτουργίες τῆς ζωῆς πού περιλαμβάνονται τὰ ψυχικά καὶ τὰ πνευματικά φαινόμενα, δὲ μπορούμε νὰ ἀ-

του « Ὑψικάμινος » 1935 καὶ « Ἐνδοχώρα » 1945, καὶ τέλος, ἓνα ἄρθρον του γιὰ τὸν ἄλλο σουρεαλιστὴ, ποιητὴ καὶ ζωγράφον, Ἐγγονόπουλον, πού ἐδημοσιεύτηκε στὸ « Τετράδιον Τρίτον » μετὰ τὸν τίτλον « Νικόλαος Ἐγγονόπουλος ἢ τὸ θαῦμα τοῦ Ἐλμπασάν καὶ τοῦ Βοσπόρου ». (Τρομερὰ πράγματα!). « Πῶς κατορθώνει ὁ Ἐγγ. νὰ κάμῃ αὐτὸ τὸ θαῦμα; (νὰ γίνῃ, δηλαδὴ, σουρεαλιστής;). Θαρρῶ πῶς μόνον ὁ ψυχανάλυτῆς καὶ ὁ ὑπερρεαλιστῆς εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ ἐξηγήσουν ». (Ἀπίστευτα πράγματα, τὰ ἐρωτήματα καὶ οἱ ἀπαντήσεις στὸ ἄρθρον αὐτό).

γνοοῦμε τὰ κοινωνικά καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ μεταπολεμικοῦ σχηματισμοῦ (μετὰ ἀπὸ τὸν α' παγκ. πόλεμον) δεχόμεσθα τὸ σουρεαλισμὸ, ὅπως τέτιον φαινόμενον τῆς συνταρακτικῆς κοινωνικῆς ἀναταραχῆς πού ἐπικρατεῖ ἀπὸ δύο αἰῶνες τῶρα στὴν Εὐρώπῃ θεωροῦμε τὴν ἐφιαλτικὴν ἐξήγησιν (τὴ διατύπωσιν μιᾶς θεωρίας γιὰ τὴν ἐξήγησιν) τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν Φρόυντ, πού ἐτροφοδότησε ὀλέθρια τὸν ἀρρωστημένον ἀτομισμὸν τοῦ «εὐρωπαϊοῦ» ἀνθρώπου. Ἀναπτύσσονται ἡ Ψυχανάλυσις καὶ ὁ σουρεαλισμὸς σὲ μιᾶ ἐποχῇ ἀπροσδιοριστίας¹ (νὰ τὸ ἔδαφος τους) πού ἀντίθετα ἀπὸ τὴ γιγάντια πορεία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πού ἔθρεψαν τὸ δικὸν τους ἔδαφος μετὰ διαλεκτικὸν ὕλικόν, ὅπως εἶναι ὅλες αὐτὲς οἱ λίγο-πολύ πληροφρονακᾶ γνωστὲς θεωρίες, οἱ θέσεις καὶ ἀντιθέσεις, τῆς σχετικότητος, ἀπροσδιοριστίας, μεταστοιχείωσιν κ.ἄ., ἀντίθετα λοιπὸν ὁ ψυχανάλυτῆς καὶ ὁ σουρεαλιστῆς δὲ μᾶς δίνουν τὴν εἰκόνα τῆς ἀνοδικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διατυπώνουν ἀπόψεις καὶ κατασκευάζουν μορφάς, πού δημιουργοῦν ἐντυπώσεις αὐτοματισμοῦ, αὐθαρητισμοῦ, πρωτογονισμοῦ· καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἀδυνατίζουν τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Ἡ ἱστορία πού περιγράφουμε δὲν εἶναι μεγάλη.

Ὁ Ἄνδρέας Ἐμπειρικὸς (γιὰ ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα) μεταφέρει καὶ αὐτὸς τὸ σουρεαλισμὸν ἀλλὰ (στὴν περίπτωσίν του) καὶ τὴν Ψυχανάλυσιν μαζί (πού τὴν ἔκανε ἀτομικὴν του ὑπόθεσιν καὶ δὲ γνωρίζει τὰ καθέκαστα κανεῖς—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σουρεαλιστικὴν μεταφορὰ τῆς). Μαζὶ μετὰ τὴν νεωτερικὴν ποίησιν καὶ τὴν μοντέρνα ἐπιστήμη. Ἡ σύγχρονη μεταφορὰ τῶν « ὄπλων » αὐτῶν ἐνάντια στὸ δυναστικὸν ρασιοναλισμὸν (ἔτσι τὰ καταλαβαίνουν ἀκόμη οἱ διάφοροι ὀπαδοὶ)

1. Ἡ ἀπροσδιοριστία ἀποτελεῖ τὴν ἀντίθετον θεωρίαν τῆς αἰτιοκρατίας. Ὑποστηρίζει πῶς ἡ ἀνθρώπινη βούλησις δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ αἰτίαν καὶ μπορεῖ ν' ἀποφασίζει ἔτσι, ἀνερμάτιστη, τὸ πού συγγέει τὴν ἀβεβαιότητα αὐτὴ μετὰ τὴν... ἐλευθερία! Τὴ λέει μάλιστα ἀτομικὴ ἐλευθερία!

δὲν ἔμεινε χωρὶς συνέπειες. Χτυποῦν τὶς « διαλυτικὲς » ὁμοβροντίες τους

« γιὰ νὰ κόψουν
τοὺς μικροὺς τρόπους
τῶν θρεμμένων ἀπ' τοὺς ἴδιους των ἐαυτοῦς
γιγάντων »,

καθὼς λέει στὰ « ζωγραφισμένα λόγια » του ὁ « προπολεμικός », σουρεαλιστής, Ἐλυάρ, (Eluard), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ὁ ἀγωνιστής πιά ποιητής, μᾶς ὁμολογεῖ ἀργότερα μὲ τὸ ἀντιστασιακὸ ἔργο του, πὼς δὲ γνωρίζει ἀγωνιζόμενο ἄνθρωπο πού νὰ τὸν ἐβλαψε ἡ γενικὴ λογικὴ. Ἔτσι γιὰ πολλὰ χρόνια σουρεαλισμὸς καὶ φροϋδικὲς θεωρίες ἀποτελοῦν τὴν ἐπαναστατικὴν στροφὴ τῆς νεώτερης ἀστικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης τῆς ψυχικῆς (καθὼς τὴν ὄρισαμε) ζωῆς, σὲ ἀπόλυτη συνάρτησιν μὲ τὴν πορεία, τὴν ἀπελπισμένην πορεία τῆς Εὐρώπης τοῦ Μεσοπόλεμου. Μάλιστα ἐξηγοῦν καὶ οἱ δύο τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐποχὴ, καὶ τὴν ἐξηγοῦν μὲ τὴν ἀληθινὴν νοημοσύνη « τῶν λύκων πού τοὺς προσελκύουν μὲ καθρέφτες ἀπὸ χιόνι », γιὰ νὰ θυμηθῶ μιὰ ἀρκετὰ « συνειδητὴ » ἔκφρασις τοῦ σουρεαλιστῆ διακηρυξία Ἀντρέ Μπρετόν (Andre Breton).

Μεσοπόλεμος ! Μέρη καὶ χρόνια, καὶ μέρη μὲ πολλὰ σκοτάδια. Τότε πού οἱ πάντοτε « ἀφθονοῦσες » εὐρωπαϊκὲς « ἀξίες » (καὶ μαζί τους ὁ σουρεαλισμὸς καὶ ἡ ψυχανάλυσις) συνυπογράφουν τὸ συμβόλαιον τῆς χρεωκοπίας τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ἀνίκανου νὰ ἐλευθερώσει τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὶς ἀνάγκες, ἔστω, τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ἔκανα κατὰ κάποιον τρόπο γνωστὸ τὸ ἔδαφος, γιὰ νὰ τοποθετήσω τώρα τοὺς πρωταγωνιστές.

Ὁ Γκιγιώμ Ἀπολλιναίρ (G. Apollinaire) πεθαίνει στὰ 1918 στὸ Παρίσι ἀπὸ τὶς πληγὲς πού τοῦ ἔφησε ὁ πόλεμος καὶ κληροδοτεῖ στοὺς ποιητὲς τὴν τραγικὴν κραυγὴν του. « Ἀρχίστε νὰ γράφετε ὅ,τι σᾶς κατέβει, μιὰ ὅποιαδήποτε φράσις, καὶ τραβήχτε τὸ δρόμο σας. » Ἀπὸ τότε ὡς σήμερα δὲ γίνεται τίποτε ἢ σχεδὸν τίποτε διαφορετικὸ¹. Ἐνῶ ἡ ποίησις τοῦ

Ἀπολλιναίρ εἶναι οἱ ἴδιες ἐκεῖνες μέρες τῆς ἀνθρωποσφαγῆς τοῦ '14 πού καίγονταν σὰν πυροτέχνημα καὶ ἄφηναν σὲ ὄλους τὴν φριχτὴν ἀνάμνησίν τους.

Στὴ Ζυρίχη ἀπὸ τὸ 1916 ὁ Τριστάν Τζαρά (Tr. Tzara) ἰδρύει τὸ Ντανταϊσμό, γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ στὸ Παρίσι τὸ 1919. Εἶναι dada μιὰ λέξις κενὴ, χωρὶς νόημα, ὅπως κενὴ καὶ χωρὶς νόημα κατάντησε ἡ ψυχὴ τοῦ εὐρωπαίου μὲ τὸν α' κιόλας παγκόσμιον πόλεμον. Τὸ ψυχολογικὸ ὑπόβαθρον φλέγεται κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὴν ἀρνήσιν, τὴν ἀνατροπὴν, τὸν ἐξωφρενισμό... Ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ πρόβλημα δὲ βρίσκεται στὸ φιλολογικὸν χαλασμό... Δὲν εἶναι οἱ βρυχηθμοὶ τοῦ πρωτόγονου ἐνστίχτου πού ἀκούγονται μέσα ἀπὸ ὄλα, κάτω ἀπὸ ὄλα. Ὁχι ! Οὔτε διαμαρτύρεται καταπιεσμένη ἡ σεξουαλικὴ λιμπίντο (libido). Ἡ ἀκούη τῶν εὐρωπαίων ὑποφέρει βαρῶς καὶ πέφτει σὲ παραισθήσεις καὶ τὸ « σωτήριο ἐτος » τοῦ ξεσπάσματος φτάνει. Εἶναι τὸ 1924 πού ὁ Μπρετόν μὲ τὸ μανιφέστο του δίνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξαπολυθοῦν μὲ μανία τὰ καταπιεσμένα ἐνστιχτα (ἔτσι τὰ νομίζουν). Ἔνας ὁ σκοπός, νὰ σπάσουν τὰ καλούπια. Ὅ,τι ἔχει σχῆμα, μορφή, ὅ,τι εἶναι πραγματικότης, θὰ ἐξαφανίζονται. Ἀναρίθμητοι οἱ ἐθελοντές. Ἐδωσαν μιὰ μάχην ἐνδιαφέρουσαν γιὰ τὴν κλινικὴν ψυχολογίαν (τὴν ψυχοπαθολογίαν) καὶ ἐπηρέασαν γενικὰ τὰ γράμματα, τόσο, πού ἀκόμη διακρίνεται ἡ τοπινὴ ἐπιρροή τους. Μάλιστα ἡ σημερινὴ ἐποχὴ στὴν ποίησιν ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς « μετασουρεαλιστικὴ ». Μὲ ἓνα βλέμμα βιαστικόν, δὲ γίνονται ὄλα κατανοητὰ στὸ φαινόμενο τοῦ σουρεαλιστικοῦ παραληρήματος, πού ἔχει κιόλας ἴμπεϊ στὸν κοινόν

Ἑλλάδα ἡ στιχουργικὴ παραγωγὴ ἀνέβηκε ποιοτικὰ στὰ νεώτερα χρόνια (ἀπὸ τὸ 1930 καὶ ὕστερα). Σύμφωνα. Ἡ στιχουργικὴ παραγωγὴ καὶ μάλιστα ἀναρίθμητων στιχουργῶν. Ἀλλὰ (λέμε ἐμεῖς) εἶναι ἀδύνατον νὰ βρῆτε ποιητικὸν κείμενον πού νὰ ἔφτασε, σὰ σύνολον, σὲ ἀληθινὸν ἐκφραστικὸν ἀποτέλεσμα. Ὑποφέρουμε (λένε οἱ εἰδικοί, πολὺ σωστὰ) ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ πρόχειρου, τοῦ ἀτυχεσχεδιασμένου. Αὐτὸ εἶναι ὄρατον ἀπὸ κείνους πού μποροῦν νὰ στέκονται ἔξω ἀπὸ τὸ προπέτασμα τῶν ὑποπτῶν καπνογόνων τῆς θεωρίας τοῦ « ἀυθόρμητου », ἐνῶ ἡ μάχη ἔχει ἀκόμη τὴν θερμὴν καὶ τὴν ἐνστασὴν της.

1. Συχνὰ ἀκούγεται ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς στὴν

χώρο τῶν ἀνθρώπων « ἐπιτευγμάτων ». Δικαιωματικά. Δὲ γίνεται ἀλλιῶς. Εἶναι χαρακτηριστικό, ἂν θέλετε, τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα μας. Οἱ ἄνθρωποι βέβαια πού συνταύτισαν τ' ὄνομά τους με τὴν ὑπερεαλιστικὴ ἐνέργεια ἀκριβῶς γιατί μπῆκαν σ' ἓνα συμβατικὸ χῶρο, σ' ἓνα τεχνητὸ κλίμα, πού ἀπαιτοῦσε ἐξαιρετικὴς ἱκανότητες γιὰ νὰ δηλωθεῖ καὶ νὰ γίνεи θεατὴ ἢ προσωπικότητά τους, ἄρχισαν νὰ καταβροχθίζεи ὁ ἓνας τίς σάρκες τοῦ ἄλλου καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνήθεια ν' ἀποχτοῦνε ὄλοι τους τὸν ἴδιο ποιητικὸ ὄργανισμό, τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ φυσικὰ τὸ ἴδιο ποιητικὸ ὕφος, τόσο, πού ἤρθε σὰ φυσικὴ συνέπεια πιά τὸ νὰ ἐκτιμοῦνται τόσο λίγο μεταξὺ τους, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν κοινωνιῶν πού ἐμφανίστηκαν.

— Οἱ σουρεαλιστὲς ἦταν κάτι σὰν τοὺς σοφιστὲς ;

— Ἦταν καὶ δὲν ἦταν κάτι σὰν τοὺς σοφιστὲς. Οἱ σοφιστὲς εἶχαν νὰ κάμουν με τὴ γνώση, με τὴ σοφία· οἱ σουρεαλιστὲς με τὸ λογικὸ καὶ τὸ ἄλογο (*irragionale*). Τὸ ὄνομά τους πάντως θυμίζει πολὺ τοὺς μεταφυσικοὺς τοῦ 18ου αἰῶνα, πού πιὸ ξύπνιος φαίνεται ἀπὸ τὸ δικό μας, περιφρονοῦσε κάθε ἰδέα μεταφυσικὴ (σὰν τὸ σημερινὸ « αὐθόρμητο ») καὶ θεωροῦσε τὴ λέξη αὐτὴ μιὰ βριαῖα βρισιὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. "Ὀλων αὐτῶν τῶν -ισμῶν ὑπάρχουν καὶ στίς μέρες μας κληρονόμοι πού καλλιεργοῦν στὴν ποίηση τὸν ἀγνωστικισμό ἢ τὴν κενὴ μεταφυσικὴ, πού δὲ φρονηματίζουν δυστυχῶς τοὺς λύκους (ξαναθυμᾶμι τὸ Μπρετόν) τοὺς χτεσινούς καὶ τοὺς σημερινούς.

Τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα « ποῦ εἶχε φτάσει ὁ Φρόυντ ὡς τὰ 1924 πού φάνηκε ἢ « Διακήρυξη τοῦ ὑπερεαλισμοῦ » τοῦ Μπρετόν ; »

Ὁ Φρόυντ ὡς τὴν ἡμέρα πού ὁ σουρεαλισμὸς ἔγινε κίνημα εἶχε πραγματοποιήσει ὀλάκερο σχεδὸν τὸ ψυχαναλυτικὸ ἔργο του καὶ εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἐπίσης ἢ διαφοροποίησις τῆς θεωρίας καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἀπὸ τίς Σχολές τοῦ "Αντλερ καὶ τοῦ Γιούνγκ. Εἶναι γνωστὸ πῶς ἐκεῖνοι πού ὑποδέχτηκαν στὸ Παρίσι τὴν Ψυχανάλυσι δὲν ἦταν οἱ ἐπιστήμονες, ἀλλὰ οἱ διάφοροι σουρεαλιστὲς,

ποιητὲς, ζωγράφοι, καλλιτέχνες. Ὅσο κι ἂν αὐτὸ δὲν ἱκανοποίησε καθόλου τὸ Φρόυντ. Βεβαιωμένο ἀπὸ τὰ γεγονότα κι ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Βεβαιωμένο ἀκόμη ἀπὸ τὴ μεταχείριση πού ἔκανε τὴν κακὴ μεταχείριση, ἢ Ψυχανάλυσι, στὴ σουρεαλιστικὴ Σχολή, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ φροῦδικὸ « ὑποσυνείδητο » ἦταν τὸ λάβαρο πού ἀνέμιζε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἢ σουρεαλιστικὴ ἀνταρσία.

Ὁ αὐθορμητισμὸς καὶ ἡ μεταφυσικὴ του.

Ὁ μόνος κερδισμένος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στάθηκε ὁ αὐτοματισμὸς, πού γιὰ τίς μέρες μας ἄλλαξε προσωπεῖο καὶ ἔγινε αὐθορμητισμὸς. "Ὀλα στὴν ἐποχὴ μας πρέπει νὰ ἔχουν αὐθορμητισμὸ. Μιὰ δόση ἔστω αὐθορμητισμοῦ. Γιὰ αὐθορμητισμὸ μιλοῦν οἱ κριτικοὶ καὶ αὐθορμητισμὸ παράγουν οἱ σουρεα — καὶ μετασουρεα — λιστὲς. Ἀποπειραθῆτε νὰ μιλήσετε σήμερα κατὰ τοῦ πανίσχυρου αὐθορμητισμοῦ... Χαθήκατε ! Ὁ αὐθορμητισμὸς εἶναι ὁ νικητὴς τοῦ σημερινοῦ κόσμου, ἀλλὰ δὲν παύει γι' αὐτὸ ν' ἀποτελεῖ σπουδαῖο ψυχολογικὸ φαινόμενον (με ὀλοφάνερες τίς ἀδυναμίες του : ἢ τρέλα πού τοὺς πιάνει γιὰ τὴν ὁμορφιὰ ἑνὸς στίχου, σὰν τὸ λιοντάρι πού τὸ φάγανε οἱ ψεῖρες καὶ θαυμάζει τὴν ... οὐρά του κ.λ.π. κ.λ.π.) καὶ ἢ προσεχτικὴ μελέτη του μᾶς πείθει πῶς γρήγορα θὰ λήξει ἢ βασιλεία του. Ὅπως δὲν παύει νὰ εἶναι ἀκόμη ὁ αὐθορμητισμὸς αὐτὸς μιὰ ὑποπτη θεωρία. Μέθοδος τῶν πονηρῶν καιρῶν. Καὶ θὰ ἐξηγήσουμε τὸ γιατί : Γεννάει τὴ σύγχυσι γιὰ τὸ ἀληθινὸ ἔργο τέχνης, ἐκμεταλλεύεται τὴ συγγένειά του με τὴ λεπτὴ διεργασία τοῦ αἰσθήματος μέσα στὸν καλλιτέχνη, στὸν ποιητὴ, διαστρέφει τὴ σωστὴ ἐννοια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας γιατί κατάφερε νὰ τῆς μοιάζει ἔστησε παγίδες καὶ στὰ πιά προοδευτικὰ στοιχεῖα τῆς Λογοτεχνίας μας, συγχέεται με τὸ πηγαῖο πού ἀναβρῦζει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, μεταθέτει καὶ αὐτὸ γ' ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόβλημα. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν αὐθορμητισμὸ τῶν ἀπλῶν στὴν ψυχὴ ἀνθρώπων. Ὁ αὐθορμητισμὸς πού ἔγινε ὑποπτη

« μέθοδος » στις τέχνες και στα γράμματα είναι ο κατηγορούμενος· και μαζί του όλοι όσοι προσπαθούν να παρασύρουν σήμερα την ποίησή μας στις αυθόρμητο-μεταφυσικο-δραματικές κακοτοπιές τους. Είναι οί σύμμαχοι του νέου σκοταδισμού που αναφαίνεται στα γράμματα.

Δέ θεωρώ άσκοπο να προσθέσω πώς μόνο οί διαλεκτικοί επιστήμονες δέν έπεσαν στην εποχή μας στην παγίδα της θεωρίας του « αυθόρμητου » που έλαβε τεράστιες διαστάσεις και είναι πια γνωστά σε όλους μας τά έργα τους.

Τόν ίδιο περίπου καιρό με την Ψυχανάλυση δυναμώνει στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία και μια φιλοσοφικής προέλευσης θεωρία που φάνηκε από τά χρόνια του Νίτσε, ο άμοραλισμός, που σημαίνει τή μη παραδοχή της ήθικης και σά συνέχειά της και της ανηθικότητας, άφου ή ήθική ύπάρχει σαν πίστη, μια πίστη που δέν έχει επίσης καμιά αντικειμενική και καθολική θεμελίωση. Ο άμοραλισμός λοιπόν που αναφαίνεται ακόμη και σήμερα στη Λογοτεχνία μας, δυνάμωσε στην Ευρώπη (αυτό κυρίως ένδιαφέρει την άποψή μας) με τις διάφορες έρμηνείες που έδωσε για την ανθρώπινη συμπεριφορά, για τις ανάγκες και τά ένστιχτα, ή Ψυχανάλυση του Φρόυντ. Τά περιγράμματα όμως του άμοραλισμού στη Νεοελληνική Λογοτεχνία είναι μάλλον αδύνατα. Σχεδόν άνύπαρχτα. Δέν έχουμε δηλαδή έργο με κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμά του τόν άμοραλισμό. Αυτό δέν έβλαψε τή Λογοτεχνία μας.

Υπάρχουν πολλοί που επικαλούνται ψυχολογικές έρμηνείες της ανθρώπινης συμπεριφοράς υπερβατικές, μεταφυσικές και άλλες παρόμοιες. Λένε γνώμες, μεγάλες γνώμες, σαν τις άστραφτερές λεωφόρους. Άς λένε. Τώρα ή γνώμη του ένός θα δώση για λίγο (με την άδεια του άναγνώστη βέβαια) τή θέση της στην επιστημονική γνώση, για να δοϋμε μαζί, στο τέλος, κάποιες νέες τάσεις του καιρού μας. Έτσι και ή κριτική της θεωρίας και των μεθόδων της Ψυχανάλυσης, θα είναι μια ευκαιρία για να συγκρίνουμε τά παλιά με τά νέα. Άλλά θα λέγαμε για να κρίνουμε και να συγκρίνουμε τις ζωντανές

και προοδευτικές τάσεις του καιρού μας με τις επίμονες απόψεις μερικων άρρωστημένων ίσως ψυχικά ιδιοσυγκρασιων, που μά την αλήθεια δέ θα μάς άπασχολούσαν καθόλου, αν δέ έπαιζαν μαζί και τó ρόλο των τολμηρων. Μετά ή πορεία θα συνεχιστεί επίμονη. Σταθερή. Χωρίς τέρμα. « Δέν πρέπει, μάς λέει στη μελέτη του για τόν « Ευρωπαϊκό ρεαλισμό », ένας από τους κορυφαίους διαλεκτικούς της εποχής, ο Γκεόργκ Λούκατς, ν' αλλάξουν μονάχα οί αντιλήψεις, αλλά και ολόκληρος ο συγκινησιακός κόσμος των ανθρώπων. Οί πιο άποτελεσματικοί κήρυκες των καινούριων, των άπελευθερωτικων, των δημοκρατικων αισθημάτων είναι οί λογοτέχνες ».

Για ένα νέο ανθρωπολογικό προβληματισμό.

Ο Γ. Λούκατς και πολλοί άλλοι με τόν τρόπο του, πολλοί άλλοι στο είδος του, βοηθούν, μεθοδικά, να προχωρήσουμε πέρα από τά λογοκρατικά κατασκευάσματα της παρακμασμένης λογοτεχνίας, θέτοντας, μάλιστα, ένα σοβαρό ψυχολογικό πρόβλημα στους συγγραφείς : ν' αλλάξουν ολόκληρο τόν συγκινησιακό κόσμο των ανθρώπων.

Δέ γνωρίζω, σήμερα, ωραιότερο έργο !

Υπάρχουν ασφαλώς πολλοί άγνωστοί κόσμοι μέσα μας, πολλοί ακόμη άθρωποι γύρω μας, που περιμένουν. Κάπου εκεί, μέσα εκεί, γεννιέται και ο νέος ανθρωπολογικός προβληματισμός ¹.

1. Ο ανθρωπολογικός προβληματισμός σημειώθηκε (σαν επιστημονική μέθοδος) τελευταία σε τρεις κλάδους της ψυχολογίας : Στη γενική ψυχολογία, στην εξέλικτική ψυχολογία και στη χαρακτηρολογία· ένω άρχισε να φαίνεται πώς ένας νέος ανθρωπολογικός προβληματισμός κυριαρχεί σε μερικά νεώτερα λογοτεχνικά έργα· κι αυτός έμπνέεται από τους άγώνες για έλευτερία των λαων. Άνθρωπολογικός προβληματισμός : τί επιτέλους συμβαίνει μέσα στον άθρωπο ; Τί μπορεί καλύτερο να κάμει ; Άφου δυνήθηκε να κυριαρχήσει (όλοφάνερο στις μέρες μας) πάνω σε τρομαχτικές δυνάμεις της φύσης, γιατί να μην « πραγματώσει » τó καλύτερο, τó άνώτερο : την έλευτερία ; τήν ειρήνη ; Ένα κοίταγμα και ένα καλό ξεκαθάρισμα σε κάποιες βασικές έννοιες δέν είναι άσκοπο σήμερα, που οί λέξεις έπαψαν να εκφράζουν τó αντικείμενο, από την άρρωστη « μεταφυσική ένατένιση » και την όμφαλοσκοπία. Άντίθετα, επιβάλλεται· και γι' αυτό θα συνεχίσουμε, όσο τó μπορούμε.

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τοῦ ΦΩΤΗ ΑΓΓΟΥΛΕ

ΠΟΤΕ ;

Ταξίδι πᾶν οἱ σκέψεις μου μὲ τ' ἀφρισμένα κύματα
Τοῦ γυρισμοῦ σου τὰ γλυκὰ πότε ν' ἀκούσω βήματα,
Χρυσέ μου πού 'σουν πάντοτες καλὸς κι' ἀνοιχτοχέρης,
Σὰν ἔρτεις ἀπ' τὴν ξενητιά, τί δῶρα θὰ μᾶς φέρεις ;

ΑΣΤΕΝΕΙΣ

"Ἦτανε οἱ ἀστενεῖς
Βυθισμένοι μὲς στὴ δίνη τους
Πήγαμε στὴν κλίνη τους
Δὲ μᾶς ἔνωσε κανεὶς . . .

Κάτι παραμίλαγαν μὲς στὸν πυρετό τους
'Απαλὰ χαϊδέψανε τ' ἀναμμένο μέτωπο τους,
"Όταν ξύπνησαν λουλούδια ἤβρανε στὴν κλίνη τους
Μὰ δὲ μάθαν ποιὸς τὰ πῆγε,
Δὲ μᾶς ἔνωσε κανεὶς,
"Ἦταν βλέπεις οἱ ἀστενεῖς
Βυθισμένοι μὲς στὴ δίνη τους.

ΩΡΑ ΚΑΛΗ

"Ωρα καλὴ συνταξιδιώτες, ὦρα σας καλὴ
Ποὺ φεύγετε ἀπ' τὴν ἄβυσσο καὶ γιὰ τὸν ἥλιο πᾶτε,
Τὴν ἀλυσίδα μου κρατῶ μὴ σέρονεται καὶ κρουταλεῖ
Ν' ἀκούσω τὸ τραγούδι σας, καθὼς περνᾶτε.

Βάλτε ρυθμὸ στὸ βῆμα σας καὶ στὸ τραγούδι σας θυμὸ
Ξηπόλυτοι περάσαμε τῆς δυστυχίας τὸν ποταμὸ
Κι' ἦταν τὸ ρέμα δυνατὸ κι' ἡ θυμωμένη λάμια
Εἶχε ριγμένα στὸ βυθὸ κοπανισμένα τζάμια.

"Ωρα καλὴ συνταξιδιώτες ὦρα σας καλή.
Κεντῶ στὸ μισοσκόταδο ἕναν ἥλιο γιὰ κονκάρδα,
Τὴν ἀλυσίδα μου κρατῶ μὴ σέρονεται καὶ κρουταλεῖ
'Απόψε ποὺ σταυρώνεται σὰν τὸ Χριστὸ ἢ 'Ελλάδα.

ΤΗ ΝΥΧΤΑ ΠΟΥ ΜΠΗΚΕ ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ

ΤΟΥ ΤΖΑΙΗΜΣ ΘΩΡΜΠΕΡ

Το φάντασμα που μπήκε σπίτι μας εκείνη τή νύχτα στις 17 του Νοέμβρη του 1915, ξεσήκωσε μια τέτοια σύγχυση και τόσες παραξηγήσεις, ώστε μετάνιωσα πολύ που δεν τὸ ἄφησα νὰ συνεχίζει τὸ πήγαινε ἔλα καὶ νὰ πάω στὸ κρεβάτι μου.

Ὁ ἐρχομὸς του ἔγινε αἰτία νὰ πετάξει ἡ μητέρα μου ἓνα παπούτσι στὸ παράθυρο τοῦ διπλανοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ πυροβολήσει ὁ παπούς μου ἓναν ἀστυφύλακα.

Ὡστόσο λυπᾶμαι πὺ ἔδωσα σημασία στὰ βήματα ἐκεῖνα.

Ἄρχισαν κατὰ τὴ μιὰ καὶ τέταρτο μετὰ ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Ἕνα ρυθμικό, ἓνα ζωηρὸ - ρυθμικὸ περπάτημα ὀλόγυρα ἀπὸ τὸ τραπέζι τῆς τραπεζαρίας.

Ἡ μητέρα μου κοιμότανε σ' ἓνα δωμάτιο ἐπάνω, ὁ ἀδελφός μου ὁ Χέρμαν σ' ἓνα ἄλλο, ὁ παπούς ἦτανε στὴ σοφίτα, στὸ παλιὸ καρυδένιο κρεβάτι, πὺ ὅπως θὰ θυμόσαστε καλὰ, μιὰ φορὰ ἔπεσε καὶ τὸν πλάκωσε. Μόλις εἶχα βγεῖ ἀπὸ τὸ μπάνιο καὶ ὅπως σκουπιζόμουνα μὲ μιὰ πετσέτα ἄκουσα τὰ βήματα. Ἦτανε σὰν νὰ περπατοῦσε κάποιος βιαστικὰ ὀλόγυρα ἀπὸ τὸ τραπέζι. Τὸ φῶς ἀπὸ τὸ μπάνιο φώτιζε τὸ πίσω μέρος τῆς σκάλας, πὺ κατέβαινε ὀλοῖσα στὴν τραπεζαρία. Διέκρινα τὴν ἀδύνατη λάμψη τῶν πιάτων στὴν πινακίδα ἀκόμα καὶ τὸ τραπέζι. Τὰ βήματα συνεχίζονταν. Σὲ κανονικὰ διαστήματα μιὰ σανίδα ἔτριζε, σὰ νὰ πατοῦσε κανένας ἀπάνω. Στὴν ἀρχὴ νόμισα πὺς θάτανε ὁ πατέρας μου ἢ ὁ ἀδελφός μου ὁ Ρόϊ, πὺ εἶχανε πάει στὴν Ἰνδιανάπολη καὶ τοὺς περιμέναμε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ. Ὑστερα νόμισα πὺς ἐπρόκειτο γιὰ διαρρήκτη. Μὰ ποτὲ δὲ σκέφτηκα, μέχρι πρὸ ὀλίγου, ὅτι ἦτανε φάντασμα.

Ὑστερα ἀπὸ τρία λεπτά πὺ τὸ περπάτημα συνεχιζότανε, πῆγα στὰ νύχια τῶν ποδιῶν στὸ δωμάτιο τοῦ Χέρμαν.

— Πστ! σφύριξα, στὸ σκοτάδι, κουνώντας τον.

— Ὡπ... εἶπε σὲ χαμηλό, καὶ ἀπελπισμένο τόνο — πάντα ὑποπτευότανε πὺς κάτι θὰ τοῦ συμβεῖ τὴ νύχτα. Τοῦ εἶπα ποιὸς ἦμουνα.

— Κάτι συμβαίνει κάτω! τοῦ εἶπα.

Σηκώθηκε καὶ μὲ ἀκολούθησε ὡς τὸ κεφαλόσκαλο. Βάλαμε αὐτί. Δὲν ἀκούγαμε τίποτι. Τὰ βήματα εἶχανε σταματήσει. Ὁ Χέρμαν μὲ κοίταξε ξαφνιασμένος. Εἶχα μονάχα τὴν πετσέτα τοῦ μπάνιου ὀλόγυρα στὴ μέση μου. Ἦθελε νὰ πάει στὸ κρεβάτι του, μὰ τὸν ἄρπαξα ἀπὸ τὸ μπράτσο.

— Κάτι εἶναι ἐκεῖ κάτω! τοῦ εἶπα. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἀκούστηκαν τὰ βήματα ξανά, ὀλόγυρα ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ μετὰ σὰν νάτρεχε κάποιος πρὸς τὴ σκάλα κατευθυνόμενος πρὸς ἐμᾶς, μὲ βαρεῖα βήματα, δύο δύο. Τὸ φῶς φαινότανε χλωμὸ ἀκόμα κάτω· δὲν βλέπαμε τίποτα νὰρχεται· ἀκούγαμε μονάχα τὰ βήματα.

Ὁ Χέρμαν ὄρμησε στὸ δωμάτιο του καὶ ἔκλεισε μὲ φόρα τὴν πόρτα. Ἐκλείσα καὶ ἐγὼ μὲ δύναμη τὴν πόρτα τοῦ κεφαλόσκαλου καὶ στήριξα τὰ γόνατά μου ἀπάνω τῆς.

Ὑστερα ἀπὸ λίγα λεπτά, τὴν ξανάνοιξα σιγανά. Τίποτα δὲν ἦτανε ἐκεῖ.

Οὔτε θόρυβος ἀκουγότανε. Κανένας μας δὲν ἀκουσε τὸ φάντασμα ξανά.

Τὸ δυνατὸ χτύπημα τῆς πόρτας εἶχε ζυπνήσει τὴν μητέρα : κρυφοκοίταξε ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιό της.

— Τί διάβολο πάθατε βρέ παιδιά ; ρωτάει.

‘Ο Χέρμαν τόλμησε νά βγει έξω από τὸ δωμάτιό του.

— Τίποτα, εἶπε ἡσυχα, μὰ ἦτανε χαλκοπράσινος.

— Τί ἦτανε ὅλο αὐτὸ τὸ τρέξιμο κάτω ; εἶπε ἡ μητέρα.

‘Αρα κι αὐτὴ εἶχε ἀκούσει τὰ βήματα! Τὴν κοιτάξαμε μονάχα.

— Διαρῆχτες! φώναξε ἀπὸ ἐνστικτο.

Προσπάθησα νὰ τὴν καθησυχάσω ἀρχίζοντας νὰ κατεβαίνω σιγανὰ τὴ σκάλα.

— ‘Ελα μαζί μου, Χέομαν, εἶπα.

— Θὰ μείνω μὲ τὴν μητέρα, εἶπε. Εἶναι τόσο ταραγμένη.

Γύρισα πίσω στὸ σκαλόσκαλο.

— Μὴν κάνετε βῆμα, εἶπε ἡ μητέρα. Νὰ φωνάξουμε τὴν ἀστυνομία.

Μὰ ἀφοῦ τὸ τηλέφωνο ἦτανε κάτου, δὲν καταλάβαινα πῶς θὰ τὴν φωνάξουμε — οὔτε καὶ ἤθελα τὴν ἀστυνομία — μὰ ἡ μητέρα πῆρε μιὰ ἀπὸ τίς γρήγορες καὶ μοναδικές ἀποφάσεις της. ‘Ανοῖξε μὲ φόρα τὸ παράθυρο τοῦ δωμαρίου της αὐτὸ πού ἦτανε ἀπέναντι στὰ παράθυρα τῆς κρεββατοκάμαρας τοῦ γείτονα, ἄρπαξε ἓνα παπούτσι, καὶ τὸ πέταξε μὲ δύναμη στὸ τζάμι ἀπὸ τὸ στενὸ διάστημα πού χώριζε τὰ δυὸ σπίτια.

Θρυματισμένα τζάμια πεταχτήκανε στὴν κρεββατοκάμαρα τοῦ Μπόντουελ, ἐνὸς συνταξιούχου χαράκτη καὶ τῆς γυναίκας του. ‘Ο Μπόντουελ ἐδῶ καὶ μερικά χρόνια ὑπέφερε ἀπὸ « νευρικές κρίσεις ». Οἱ περισσότεροὶ γνωστοὶ του καὶ οἱ γείτονες εἶχαν πικρὴ πείρα ἀπ’ αὐτὲς τίς κρίσεις.

‘Ἦτανε δύο ἡ ὥρα ἀπάνω κάτω. Μιὰ νύχτα δίχως φεγγάρι. Σύννεφα μαῦρα καὶ βαρειά κρεμόντανε. ‘Ο Μπόντουελ σ’ ἓνα λεπτὸ ἦτανε στὸ παράθυρο, φωνάζοντας καὶ κουνώντας τὴ γροθιά του.

— Θὰ πουλήσωμε τὸ σπίτι καὶ θὰ πᾶμε ξανά στὴν Ποέρια, ἀκούγαμε τὴν κυρία Μπόντουελ νὰ λέει, προτοῦ ἡ μητέρα νὰ τοὺς ἐξηγήσει τί ἤθελε.

— Διαρῆχτες! φώναξε, διχρῆχτες στὸ σπίτι!

‘Ο Χέρμαν καὶ ἐγὼ δὲν τολμούσαμε νὰ τῆς ποῦμε πῶς δὲν ἦτανε διαρῆχτες μὰ φαντάσματα, γιατί φοβόντανε πρὸς πολὺ τὰ φαντάσματα ἀπὸ τοὺς διαρῆχτες. ‘Ο Μπόντουελ στὴν ἀρχὴ φαντάστηκε πῶς οἱ διαρῆχτες ἦτανε στὸ σπίτι του, μὰ τέλος καθησυχασμένος κάλεσε γιὰ λογαριασμὸ μας τὴν ἀστυνομία ἀπὸ ἓνα τηλέφωνο ντοῦμπλεξ πού εἶχε πάνω στὸ κρεβάτι του. Μόλις εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἡ μητέρα ξαφνικὰ ἔκανε σὰ νὰ ἤθελε νὰ ρίξει ἄλλο ἓνα παπούτσι, ὄχι γιατί ὑπῆρχε καμμιά ἀνάγκη γι’ αὐτό, ὅπως μᾶς ἐξήγησε ἀργότερα, μὰ γιατί ὁ κρότος πού ἔκανε τὸ παπούτσι ἀπάνω στὸ τζάμι τῆς καλάρωσε.

Τὴν ἐμπόδισα φυσικά.

‘Ἡ ἀστυνομία ἔφθασε πολὺ γρήγορα : “Ἐνα αὐτοκίνητο γεμάτο ἀπὸ δαύτους, κάπου ὀχτῶ ἄτομα, κι ἄλλοι δυὸ μὲ μοτοσυκλέτες, καὶ λιγοὶ δημοσιογράφοι. ‘Αρχισαν νὰ χτυποῦν δυνατὰ τὴν ξώπορτα. Προβολεῖς ἔρριχναν λαμπερές λουρίδες στοὺς τοίχους ἀπὸ πάνω μέχρι κάτω, ἀνάμεσα στὴν αὐτῆ, κάτω στὸ στενὸ ἀνάμεσα στὸ σπίτι μας καὶ τοῦ Μπόντουελ.

— ‘Ανοῖξτε! φώναξε μιὰ βραχνὴ φωνή. Εἴμαστε ἄντρες τῆς περιπόλου τῆς συνοικίας! Θέλησα νὰ κατέβω καὶ νὰ τοὺς ἀνοίξω νὰ μποῦνε μέσα, μιὰ κι ἤρθανε, μὰ ἡ μητέρα δὲν ἤθελε οὔτε νὰ τὸ ἀκούσει.

— ‘Εσύ δὲν φορᾶς τίποτα, εἶπε. Ζητᾶς τὸ θάνατό σου.

Τύλιξα τὴν πετσέτα γύρω μου ξανά. Στὸ τέλος οἱ ἀστυφάλακες σπρώξαν με τοὺς ὤμους τους τὴ μεγάλη βαρειά πόρτα μας μὲ τὰ χοντρά της ταγιαρισμένα τζάμια καὶ τὴν σπάσανε. ‘Ακουσα ἓνα κρᾶκ ἀπὸ ἔγλα καὶ μιὰ βροχὴ ἀπὸ σπασμένα τζάμια πού πέσανε στὸ πάτωμα τοῦ χώλ. Οἱ προβολεῖς τῶν ἀστυφυλάκων ξεχύθηκαν μὲ μιᾶς στὸ σαλόνι καὶ διασχίσαν μὲ νευροικότητα τὴν τραπεζαρία, μπήκανε στὸ κλιμαχοστάσιο, ριχτήκανε κατ’ εὐθείαν στὴ σκάλα καὶ τέλος πίσω ἀπὸ τὴ σκάλα.

Μὲ τσάκωσαν νὰ στέκομαι στὸ κεφαλόσκαλο τυλιγμένος στὴν πετσέτα μου.
"Ένας χοντρός αστυφύλακας πήδηξε ἀπάνω στὰ σκαλιά.

— Ποιὸς εἶστε ; ρώτησε.

— Έδῶ μένω, εἶπα.

— Έν τάξει, τί συμβαίνει, ἡ ζέστη σ' ἐπιασε ; ρώτησε.

Πραγματικὰ ἔκανε κρύο! Πῆγα στὸ δωμάτιό μου καὶ φόρεσα ἕνα πανταλόνι.
Καθὼς πήγαινα, ἕνας αστυφύλακας κόλησε τὸ πιστόλι του στὰ πλευρά μου.

— Τί κάνεις ἐδῶ ; ρώτησε.

— Έδῶ μένω, τοῦ εἶπα.

Ὁ ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας ἀνέφερε στὴ μητέρα.

— Δὲν εἶναι κανένας ἐδῶ, κυρία, εἶπε. Ἀσφαλῶς θάφυγε. Τί εἶδους ἄνθρωπος ἦτανε ;

— Θάτανε δυὸ τρεῖς ἀπὸ δαύτους, εἶπε ἡ μητέρα. Κάνανε σὰν δαιμονισμένοι φωνάζοντας καὶ χτυπώντας τίς πόρτες μὲ δύναμη.

— Παράξενο, εἶπε ὁ αστυφύλακας. "Όλα τὰ παράθυρά σας ὡς καὶ οἱ πόρτες σας ἦτανε κλειδομανταλωμένα ἀπὸ μέσα.

Κάτω ἀκούγαμε τὰ βαρεῖα βήματα τῶν ἄλλων αστυφυλάκων. Ἡ ἀστυνομία εἶχε κατακλύσει ὅλο τὸ σπίτι, πόρτες ἀνοιγόντουσαν ἀπότομα, παράθυρα ἀνοιγόκλειναν μὲ δύναμη, ἐπιπλα πέφτανε μὲ βαρὺ γδοῦπο. μισὴ ντουζίνα αστυφύλακες ξεπετάχτηκαν μέσα στὸ σκοτεινὸ χῶλ, κάτω. Ἄρχισαν νὰ σακατεύουν τὸ πάτωμα, τραβώντας τὰ κρεββάτια ἀπὸ τοὺς τοίχους, σκίζοντας τὰ ρούχα ἀπὸ τίς κρεμάστρες τῆς ντουλάπας, κατεβάζοντας τίς βαλίτσες καὶ τίς καπελιέρες ἀπὸ τὰ ράφια. Ένας ἀπὸ δαύτους βρῆκε ἕνα παλιὸ σαντούρι πού κάποτε ὁ Ροῖ εἶχε κερδίσει σ' ἕνα τυχερὸ παιχνίδι.

— Κοίτα, Τζόου, εἶπε, παίζοντάς το μὲ τὴν χερούκλα του.

Ὁ αστυφύλακας πού λεγότανε Τζόου, τὸ ἄρπαξε καὶ τὸ γύρισε ἀπὸ τὴν ἀνάποδη.

— Τί εἶναι αὐτό ; ρώτησε.

— Εἶναι ἕνα παλιὸ σαντούρι, πού συνήθιζε νὰ κοιμᾶται ἐπάνω τὸ γουρουνάκι μας, τοῦ εἶπα.

Πραγματικὰ τὸ χαϊδεμένο μας γουρουνάκι πού εἶχαμε κάποτε δὲν μπορούσε νὰ κοιμηθεῖ ἄλλοῦ παρὰ ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ σαντούρι, μὰ νομίζω δὲν θάπρεπε νὰ τὸ πῶ αὐτό.

Ὁ Τζόου κι ὁ ἄλλος αστυφύλακας ἀφοῦ μὲ κοιτάζανε πολλὴ ὥρα, ξαναβάλανε τὸ σαντούρι σ' ἕνα ράφι.

— Τίποτα τὸ ὑποπτο, εἶπε ὁ αστυφύλακας πού μίλησε πρῶτος στὴ μητέρα.

— Αὐτὸς ὁ μάγκας, ἐξήγησε στοὺς ἄλλους, δείχνοντάς με μὲ τὸ δάχτυλο του, ἦτανε ὀλόγυμνος. Ἡ κυρία μοιάζει γιὰ ἱστορική.

Θάθελε φαίνεται νὰ πεῖ : ὕστερική.

"Όλοι κουνούσανε τὸ κεφάλι τους χωρὶς νὰ λένε τίποτα κοιτάζοντάς με μονάχα. Ξάφνου μέσα στὴν ἡσυχία ἀκούσαμε ἕνα τρίξιμο στὴ σοφίτα.

Ὁ παπούς στριφογύριζε στὸ κρεββάτι του.

— Τί εἶναι ἐκεῖ ; φώναξε ὁ Τζόου χτυπώντας τὰ δάχτυλα.

Πέντε ὡς ἕξι αστυφύλακες τρέζανε πρὸς τὴν πόρτα τῆς σοφίτας πρὶν προλάβω νὰ ἐπέμβω ἢ νὰ τοὺς ἐξηγήσω. Κατάλαβα ἀμέσως πόσο κακὸ θάτανε αὐτὸ νὰ μποῦνε μέσα στοῦ παποῦ χωρὶς νὰ τὸν εἰδοποιήσουν ἢ κι' ἀκόμα ἂν τὸν εἶχαν εἰδοποιήσει. Ὁ παπούς θὰ νόμιζε πὼς ἦταν οἱ ἄντρες τοῦ στρατηγοῦ Μήντ, οἱ ὁποῖοι κάτου ἀπὸ τὸ ἀδυσώπητο σφυροκόπημα τοῦ Στόνουωλ Τζάκσον εἶχαν ἀρχίσει νὰ ὀπισθοχωροῦν καὶ μάλιστα νὰ λιποταχτοῦν.

Ὁταν μπῆκα στὴ σοφίτα τὰ πράγματα ἦτανε σχεδὸν μπερδεμένα. Ὁ παπούς προφανῶς εἶχε καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀστυνομία ἦτανε οἱ λιποτάχτες

τοῦ στρατοῦ τοῦ Μήντ καὶ προσπαθούσανε νὰ κρυφτοῦνε στὴ σοφίτα του. Πήδηξε ἀπὸ τὸ κρεβάτι, φορώντας ἓνα μακρὸ φανελλένιο νυχτικὸ πάνω ἀπὸ ἓνα μακρὸ μάλλινο ἐσώβραχο, ἓνα σκουφο, καὶ μιὰ πέτσινη ζακέττα στὶς πλάτες του. Οἱ ἀστυφύλακες θὰ κατάλαβαν ἀμέσως πὼς αὐτὸς ὁ θυμωμένος ἀσπρομάλλης γέρος ἦτανε τοῦ σπιτιοῦ μὰ δὲν προλάβανε νὰ τὸ σκεφτοῦν καλὰ καλὰ.

— Πίσω, δειλοί, σκυλιά! μούγκρισε ὁ παπούς. Πίσω, στὶς γραμμές σας, καταραμένοι φοβιτσιάρηδες, κτήνη!

Ἀπάνω σ' αὐτό, ἔδωσε ἓνα δυνατὸ χαστούκι στὸν ἀστυφύλακα ποὺ βρῆκε τὸ σαντούρι, καὶ τὸν ἔκανε νὰ δεῖ τὸν οὐρανὸ σφοντύλι. Τὸν ξάπλωσε τέζα στὸ πάτωμα. Οἱ ἄλλοι ὑποχώρησαν, μὰ δὲν προλάβανε. Ὁ παπούς ἄρπαξε τὸ πιστόλι ἀπὸ τὴ θήκη αὐτοῦ ποὺ βρῆκε τὸ σαντούρι καὶ ἔρριξε. Ἡ σφαῖρα φάνηκε νὰ χτύπησε τὰ δοκάρια, καπνὸς γέμισε τὴ σοφίτα. Ἐνας ἀστυφύλακας ἄφησε νὰ τοῦ ξεφύγει μιὰ βλαστήμια κι ἔπιασε τὸν ὤμο του. Ὡστόσο, στὸ τέλος κατεβήκαμε ὅλοι κάτω κλειδώνοντας μέσα τὸ γέρο. Ἐρριξε μιὰ ἢ δυὸ σφαῖρες ἀκόμα στὸ σκοτάδι κι' ὕστερα πῆγε ξανά στὸ κρεβάτι του.

— Εἶναι ὁ παπούς, ἐξήγησα στὸ Τζόου, λαχανισμένος. Σᾶς πέρασε γιὰ λιποτάχτες.

— Ἐμένα μοῦ λές, εἶπε ὁ Τζόου.

Οἱ ἀστυφύλακες ἦτανε δυσαρεστημένοι ποὺ θάφευγαν χωρὶς νὰ συλλάβουν κανέναν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παπού, ποὺ τὸν κλείδωσαν.

Αὐτὴ ἡ νύχτα ἦτανε μιὰ ἀποτυχία γι' αὐτούς. Ἐπὶ πλέον δὲν τοὺς ἄρεσε καθόλου αὐτὴ ἡ «κατάσταση» κάτι ἔμοιαζε — καταλάβαινα καλὰ τὴν διάθεσή τους — νὰ μὴν πηγαίνει καλὰ. Ἄρχισαν νὰ χώνουν τὴ μύτη τους παντοῦ ξανά. Ἐνας ἀνταποκριτῆς, μὲ λεπτὸ πρόσωπο, ἓνας ἄντρας λιγνός, ἦρθε κοντά μου. Εἶχα φορέσει μιὰ μπλούζα τῆς μαμᾶς μου, μὴ μπορώντας νὰ βρῶ τίποτα ἄλλο πιὸ πρόχειρο. Ὁ ἀνταποκριτῆς μὲ κοίταξε καὶ στὸ βλέμμα του μπερδεύονταν ἡ ὑποψία μὲ τὸ ἐνδιαφέρον.

— Τί τρέχει ἐδῶ; ρωτᾶει.

Ἀποφάσισα νὰ τοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια.

— Εἶτανε φαντάσματα, εἶπα.

Μὲ κοίταξε καλὰ καλὰ πολλὴ ὥρα σὰν νᾶμουνα κανένα αὐτόματο μηχανήμα ποὺ τοῦρριξε μέσα ἓνα νόμισμα, δίχως ἀποτέλεσμα, καὶ προχώρησε πιὸ πέρα. Οἱ ἀστυφύλακες ἀκολούθησαν, αὐτὸν ποὺ ὁ παπούς εἶχε πυροβολήσει. Πήγαινε κρατώντας τὸ δεμένο του ὤμο, βλαστημώντας καὶ βρίζοντας.

— Πάω νὰ πάρω τὰ πιστόλι μου ἀπὸ αὐτὸν τὸν γεροκώρακα, εἶπε ὁ ἀστυφύλακας ποὺ εἶχε βρεῖ τὸ σαντούρι.

Τοὺς εἶπα πὼς θὰ τοὺς τὸ πάω στὸ Τμήμα αὔριο.

— Τί ἔγινε μ' αὐτὸν τὸν ἀστυφύλακα; ρώτησε ἡ μητέρα, μόλις φύγανε.

— Ὁ παπούς τὸν πυροβόλησε, εἶπα.

— Γιὰ ποῖο λόγο; ρώτησε.

— Ἦτανε λιποτάχτης τῆς εἶπα.

— Γιὰ φαντάσου! εἶπε ἡ μητέρα. Κ' ἦτανε τόσο ὠραῖος νέος!

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωτὶ στὸ πρόγευμα, ὁ παπούς ἦτανε φρέσκος φρέσκος σὰ μαργαρίτα καὶ εὐδιάθετος. Φανταστήκαμε πὼς θῆγε ξεχάσει ὅτι ἔγινε, μὰ γελαστήκαμε. Ἀπάνω στὸ τρίτο φλυτζάνι τοῦ καφέ του, κοίταξε τὸν Χέρμαν καὶ μένα θυμωμένα:

— Τί φασαρία ἦτανε αὐτὴ ποὺ κάνανε οἱ ἀστυφύλακες ὀλόγυρα στὸ σπύγχτες βράδυ; ρώτησε.

Μᾶς τὴν ἔσκασε!

Μετάφραση: ΑΓΝΗΣ ΣΩΤΗΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΕΛΟΥΝΤΙΟ

Τῆς ΒΑΣΩΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐκεῖ κοντὰ ἦταν ἓνα μαγαζὶ πού πουλοῦσε ραδιόφωνα καὶ κεῖνο τὸ Σάββατο τ' ἀπόγευμα πηγαίνοντας στὴ δουλειά μου κάθησα νὰ χαζέψω στὴ διπλανή βιτρίνα ἓνα θαυμάσιο ζευγάρι παπούτσια ἀπὸ μπλέ μου καστόρι. Ἀκουγόταν ὡς ἔξω στὸ δρόμο ὁ Φράνκνυ Λέην πού τραγουδοῦσε « τὰ μπλέ παπούτσια ἀπὸ σουέτ ». Ἦταν ἓνα νόστιμο ἀμερικάνικο τραγουδάκι, μὰ δὲν εἶχα καταλάβει τίποτε ἄλλο ἀπ' αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τίτλο του πού τὸν ἔλεγε ἢ ἐκφωνήτρια στὰ Ἑλληνικά. Μὰ αὐτὸ δὲν μὲ πείραζε πολὺ - πολὺ γιατί εἶχε ἓνα γλυκὸ σκοπὸ. Κι ἔξ' ἄλλου ὑπῆρχε στὴ βιτρίνα ἓνα ἀληθινὸ ζευγάρι παπούτσια ἀπὸ μπλέ καστόρι μὲ διπλὸ κρέπ πού ὅταν τὸ χά- ζευα μποροῦσα νὰ μουρμουρίζω τὸ σκοπὸ τοῦ τραγουδιοῦ καὶ νᾶναι ἀκριβῶς σὰν νὰ ἤξερα τὰ λόγια του.

Ψιλόβρεχε, ἡ ὥρα ἦταν τρεῖς καὶ εἴκοσι καὶ στὶς τρισήμισυ ἔπρεπε νὰ πιάσω δουλειά. Τὸ μαγαζὶ μου ἦταν τρεῖς γωνιές πάρα κάτω. Ἔτσι ἀποχαιρέτησα τὰ μπλέ καστόρια καὶ μέχρι νὰ στρίψω στὴν πρώτη γωνία ἀκουγόταν ἡ φωνὴ τοῦ Φράνκνυ Λέην. Ὑστερα ὁ σκοπὸς ἔγινε ἓνα μὲ τὸ θόρυβο πού ἔκαναν τὰ τράμ, τὰ αὐτοκίνητα, οἱ ἄνθρωποι ! Μὰ ἐγὼ τὸν εἶχα μὲς τὸ μυαλό μου κι ἂν ἤμευν ἀγόσι θὰ τὸν σφύριζα γιατί τ' ἀγόρια εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ σφύριζον στὸ δρόμο ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ τὰ κορίτσια. Κ' ἔξ' ἄλλου δὲν ἤξερα νὰ σφύριζω.

Ἦταν Σάββατο ἀπόγευμα καὶ καθὼς προχωροῦσα στὸν πολυθόρυβο δρόμο ἔνοιωθα μέσα μου ἐκεῖνο τὸ ἐξαίσιο συναίσθημα τῆς σιγουριᾶς νὰ μὲ πλημμυρίζει ὅπως γινόταν πάντοτε κάθε Σαββατόβραδο ἀπὸ τότε πού πήγαινα σχολεῖο ἀκόμη καὶ πού μποροῦσα νὰ ὑπομένω εὐκολα τὶς δύο τελευταῖες ὥρες τῶν Λατινικῶν. Μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ μποροῦσα ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς τάξης μου νὰ κοιτάω ἔξω τὸ Σαββατόβραδο καὶ νὰ σκέφτωμαι ὅτι αὔριο ξημέρωνε Κυριακή.

Ἦταν ὁμως ἓνα διαφορετικὸ Σάββατο ἀπόψε. Οἱ μέρες πού μὲ εἶχαν στὴ δου- λειά ὑπὸ δοκιμὴ τέλειωναν καὶ θὰ μοῦ λέγανε ἂν θὰ μὲ κρατοῦσαν. Τότε θὰ μοῦ πλήρωναν τὶς δεκαπέντε μέρες πού δούλεψα, ἀλλοιῶς ἂν δὲν τοὺς ἔκανα, θὰ μ' ἐδιω- γναν. Μὰ ἐγὼ ἔλεγα πὼς θὰ μὲ κρατοῦσαν γιατί δὲν εἶχα κάνει τίποτε γιὰ νὰ μὲ διώξουν. Βέβαια μπορεῖ καὶ νὰ μὴν εἶχα κάνει καὶ τίποτε γιὰ νὰ μὲ κρατήσουν. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸ σκεφτόμουν τότε, μόνον λογάριάζα ὅλα τὰ θαυμάσια πράγματα πού θ' ἀγόραζα μὲ τὰ πρῶτα μου λεφτὰ καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα βέβαια τὰ μπλέ καστό- ρινα παπούτσια.

Στὸ μαγαζὶ εἶχαμε πολὺ δουλειά. Τὰ ἄλλα κορίτσια λέγανε πὼς ἔτσι γινότανε πάντα κάθε Σάββατο, ἰδίως τώρα πού πλησίαζαν οἱ γιορτές. Ὅλο τ' ἀπόγευμα δὲν καταφέραμε νὰ μιλήσουμε καθόλου μεταξύ μας. Τὸ ἀσανσέρ ἀνεβοκατέβαινε συνέ- χεια γεμάτο πελάτες. Προσπαθοῦσα νὰ φανῶ εὐγενικιά, νὰ ἐξυπηρετήσω ὅσο μπο- ροῦσα καλύτερα ἐκεῖνες τὶς ξυλόκοτες πού δὲν ξέρανε ποτὲ τί θέλανε ν' ἀγοράσουν καὶ κατέβαζαν ὅλα τὰ ὑφάσματα γιὰ νὰ « περάσουν μιὰν ἄλλη μέρα ». Εἶχα ξεχά- σει τὸν Φράνκνυ Λέην καὶ τὰ μπλέ μου παπούτσια ἀπὸ σουέτ.

Τὰ θυμήθηκα ξαφνικὰ ὅταν στὸ ρολοῖ τοῦ τοίχου ὁ μεγάλος δείκτης πλησίαζε νὰ σχηματίσῃ μιὰ εὐθεῖα γραμμὴ μὲ τὸν μικρὸ πού βρισκόταν πάνω στὸ ἔξι. Τὸ παιδί τοῦ ἀσανσέρ ἦρθε νὰ μοῦ πῆ πὼς μὲ ζητοῦσαν στὸ λογιστήριο.

“Έδωσα μιὰ πελάτισσα στὴ κοπέλλα τοῦ διπλανοῦ πάγκου κι ἀκολούθησα τὸ παιδί τοῦ ἀσανσέρ. Στὸ βάθος ἤξερα, τῶξερα πολὺ καλά γιατί με ζητοῦσαν, μὰ δὲν εἶχα τὸ θάρρος νὰ τὸ ὁμολογήσω στὸν ἑαυτό μου. Προσπαθοῦσα νὰ κρατηθῶ ἀπεγνωσμένα ἀπὸ κάτι, ἔλεγα « ὄχι, δὲν μπορεῖ νὰ με θέλουν γι’ αὐτό ». Μὰ τὴν ἴδια στιγμή ἔνοιωσα μιὰ φοβερὴ ἀπόγνωσι νὰ με πλημμυρίζει ὅπως ἀκριβῶς ὁ ναυαγὸς στὴ μέση τοῦ ὠκεανοῦ ποὺ βλέπει τὸ καράβι του νὰ χάνεται καὶ μένει ἔρημος δίχως τίποτε νὰ στηριχθεῖ ἐπάνω του.

Ὁ λογιστὴς ἦταν βυθισμένος στὰ χαρτιά του ὅπως πάντα κι οὔτε ἔκανε τὸν κόπο ν’ ἀπαντήσῃ στὴν καλησπέρα μου. Στὸ διπλανὸ τραπέζι μιὰ κοπέλλα συμπλήρωνε μιὰ αἴτησι. “Ἐτσι εἶχα κάνει κι ἐγὼ ἄλλοτε. Αὐτὴ ἦταν λοιπὸν ἐκείνη ποὺ θὰ ἔπαιρνε τὴ θέσι μου ; “Ἐδειχνε νὰ ἔχει τόση αὐτοπεποίθησι ὥστε θὰ τὰ κατάφερνε σίγουρα. Καὶ τότε θὰ μπορούσε νὰ ἀγοράσῃ τὰ μπλὲ καστόρινα παπούτσια, τὰ δικά μου τὰ μπλὲ καστόρινα παπούτσια καὶ τοὺς δίσκους τοῦ Φράνκνυ Λέην ἢ κεῖνα τὰ βιβλία στὸ βιβλιοπωλεῖο τῆς γωνίας ποὺ γράφανε γιὰ τὴν Κίνα καὶ τὴν Ἀσία. Καὶ τόσα τόσα ἄλλα ποὺ ἐγὼ ὄνειρευόμουναι καιρὰ καὶ τὰ ποθοῦσα ὅσο τίποτε ἄλλο στὸν κόσμο. Τώρα ὅλα ὅσα ἐγὼ εἶχα λαχταρήσει τᾶπερνε αὐτὴ ἡ γκαμήλα ποὺ τὰ μαλλιά της κοντεύανε νὰ γίνουν ἄσπρα ἀπὸ τὸ πολὺ ὀξυζενέ καὶ τὰ μάτια της ἦταν βαμένα σὰν ἐνὸς κλόουν ποὺ εἶχα δεῖ κάποτε σ’ ἓνα βιβλίο. Τόθελα ὅσο τίποτε ἄλλο νὰ τὴν ξεμαλλιάσω. Μὰ οἱ ἄνθρωποι ποτὲ δὲν λένε καὶ δὲν κάνουν ὅτι σκέφτονται γιατί αὐτὸ λέγεται ἀγένεια. Ἐχω πιά ἀπόλυτα πεισθεῖ πὼς ἡ εὐγένεια εἶναι ἓνα ἀπέραντο ψέμμα.

Περίμενα λοιπὸν τὸν κύριο λογιστὴ νὰ ξεμπερδέψῃ με τοὺς αἰώνιους λογαριασμούς του καὶ νὰ μοῦ κάνει τὴν τιμὴ ν’ ἀσχοληθεῖ μαζί μου. Ἐπιτέλους σήκωσε τὰ μάτια του μέσα ἀπὸ τοὺς φακούς καὶ με κοίταξε :

— Ναί... λοιπὸν δεσποινίς σᾶς κάλεσα γιὰ νὰ σᾶς πῶ... νά, ἐπειδὴ δὲν ἔχετε ἀρκετὴ πείρα ἀπὸ τὴν δουλειά...

Τὸν διέκοψα.

— Μάλιστα, ἐπειδὴ δὲν ἔχω ἀρκετὴ πείρα ἀπὸ τὴ δουλειά θέλετε νὰ πῆτε πὼς δὲν σᾶς κάνω.

— Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶπε ὁ λογιστὴς κι ἔνοιωσε μεμιᾶς εὐχαριστημένος γιατί δὲν τοῦ ἄρεσε νὰ μιλᾷ πολὺ - πολὺ κι ἤθελε νὰ ξεμπερδεύῃ μαζί μου γιὰ νὰ ξανακάνῃ ἓνα πολλαπλασιασμὸ ποὺ εἶχε τὴν ἐντύπωση πὼς ἦταν λάθος.

Ἐνοιωσα μέσα μου τέτοια λύσσα καθὼς τὸν εἶδα νὰ σκύβει ζανὰ στοὺς καταραμένους λογαριασμούς του τὴ στιγμή ποὺ γιὰ μένα εἶχε χαθεῖ τὸ πᾶν, ποὺ μοῦρθε νὰ τοῦ φωνάξω κατάμουτρα πὼς ἦταν ἓνα παχύδερμο, ἓνα τέλειο παχύδερμο. Ναί, σ’ ὅλη του τὴ ζωὴ δὲν θάκανε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ προσθέτῃ καὶ ν’ ἀφαιρεῖ καὶ νὰ φτιάχνῃ μικρὰ σταυρουδάκια γιὰ νὰ δεῖ ἂν οἱ πολλαπλασιασμοὶ εἶναι σωστοί. Κι’ ἡ καρδιά του εἶναι πιὸ σκληρὴ κι’ ἀπ’ τὸ γκρὸ μπετόν.

Ἄντις γι’ αὐτὰ ὅμως εἶπα τὴν πιὸ εὐγενικὰ καληνύχτα τοῦ κόσμου. Γιὰ τὸν κύριο λογιστὴ ἦταν ἀκριβῶς σὰν νὰ μὴν τὴν εἶπα. Καὶ κατέβηκα τὴ μικρὴ γυριστὴ σκάλα. Εἶχα σκοπὸ νὰ μὴν πάρω τὸ ἀσανσέρ γιατί αὐτὸ εἶναι μόνο γιὰ τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς πελάτες καὶ γὼ δὲν ἤμουν τίποτε ἀπ’ αὐτὰ τώρα. Τὸ παιδί ὅμως με περίμενε καὶ με φώναξε σιγά. Μπῆκα μέσα καὶ πάτησε τὸ κουμπί.

— Σᾶς ἔδιωξαν ; μοῦ εἶπε.

Ἐγνεψα « ναί » με τὸ κεφάλι μου. Ἐνοιωθα πὼς ἂν ἄνοιγα τὸ στόμα μου δὲν θὰ μπορούσα νὰ κρατήσω τὰ δάκρυά μου. Τότε τὸ ἀγόρι μοῦ εἶπε « δὲν πειράζει δεσποινίς ἦταν πρώτη φορά, δὲν εἶχατε πείρα, σίγουρα θὰ βρῆτε μιὰν ἄλλη δουλειά, θὰ τὸ ξεχάσετε ».

Μὰ ἐγὼ σκεφτόμουν πὼς ποτὲ μου δὲν θὰ τὸ ξεχνοῦσα αὐτὸ ἄς ἦταν νὰ ζοῦσα χίλια χρόνια. Γιατί ἦταν κάτι ποὺ πρώτη φορά μοῦ συνέβαινε κι ἦταν πολὺ χειρότερο ἀπ’ ὅταν με σήκωνε ὁ καθηγητὴς στὰ Λατινικά καὶ μπέρδευα τὰ γερούνδια καὶ τὰ

γερονδιακά ἢ ὅταν γράφαμε διαγωνισμοὺς κι ἐνοιωθα ἐκείνη τὴν περίεργη ναυτία στὸ στομάχι. "Ὡ ὄχι. Ἦταν κάτι τρομερό. "Ἐξω σκοτεινά, ὁ δρόμος βρεγμένος, κι ἐγὼ προχωροῦσα μηχανικά μὲ τὸ κεφάλι μου ἄδειο ὅπως καὶ τὴν καρδιά μου.

"Ὅλοι τώρα στὸ σπίτι θὰ μὲ περίμεναν. Δὲ θ' ἀνέβαινα τὴ σκάλα τρέχοντας οὔτε θ' ἀνοιγα τὴν πόρτα μὲ φόρα. Σίγουρα θὰ τὸ καταλάβαιναν ὅλοι πῶς μὲ εἶχανε διώξει! Ἦξερα πολὺ καλά πῶς θὰ μοῦ φερνόντουσαν. Θὰ ἔπερναν ἓνα ὕφος τάχα εὐθυμο, τάχα πῶς δὲν τοὺς ἔκανε ἐντύπωσι. Μὰ ἐγὼ ἤξερα πολὺ καλά πόσο θὰ τοὺς στοίχιζε! Τὸ χειρότερο, ἤξερα πῶς στὸ βάθος θὰ μὲ περιφρονοῦσαν ἐπειδὴ δὲν τὰ κατάφερα, κι αὐτὸ ἦταν πού μὲ πλήγωνε περισσότερο ἀπ' ὅλα.

"Ὅλο τὸ ἀπόγευμα εἶχε βρέξει δυνατά. Στις ἄκρες τῶν δρόμων κυλοῦσαν θολὰ αὐλάκια. Ψιλόβρεχε ἀκόμα. Στὴ γωνιά ὁ καστανὰς καθόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ τέντα καὶ γύριζε τὰ κάστανά του στὴ σκουριασμένη φουφού. Οἱ ἄνθρωποι προχωροῦσαν πολυάσχολοι, βιαστικοὶ νὰ προλάβουν τὰ ψώνια τους πρὶν τὰ μαγαζιά κατεβάσουν τὰ ρολά τους. Ἦταν Σαββατόβραδο.

"Ὁ κόσμος γύρω μου συνέχιζε τὴ ζωὴ μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ τὴν ἴδια ἐνταση. Κι' ἐγὼ νόμισα πῶς ὅλα εἶχαν τελειώσει πιά. Προχωροῦσα ἀνάμεσα στὸ πολυάσχολο πλῆθος καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω ἄρχισα νὰ κοιτᾶω ὅλα αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα. Τὰ συναντοῦσα κάθε μέρα στὴ στάσι τοῦ λεωφορείου, στὰ μαγαζιά, στὸν κινηματογράφο! "Ὅλοι τους κάποτε σίγουρα θ' ἄρχαν νοιώσει αὐτὸ τὸ τρομερὸ κύμα τῆς ἀπελπισίας νὰ τοὺς πλημμυρίζει.

"Ανάσνα βαθειὰ κι ἄφισα τὸ πρόσωπό μου ἀκάλυπτο στὶς στάχτες τῆς βροχῆς πού ἄρχισαν νὰ δυναμώνουν. Βιαζόμουνα νὰ φτάσω σπίτι μου. Δὲν μ' ἐνοιαζε πιά ὅτι κι ἂν σκεφτόντουσαν, δὲν μ' ἐνοιαζε ἂν μὲ περιφρονοῦσαν. Ἦθελα νὰ βρεθῶ στὴ μεγάλη ζεστὴ κουζίνα, νὰ κλείσω ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα μου τὸ λογιστὴ μου, τὴν ξανθειὰ του γκαμήλα, τὴν ἀπελπισία! Τὸ ντιβάνι θ' ἄταν γεμᾶτο ἐφημερίδες, ὁ μπαμπὰς θ' ἄχε φέρεει φρέσκα χρυσάνθεμα κι' ἡ μαμά θ' ἄδειαζε στὴν πιατέλα τὴν τελευταία τριγανιὰ ἀπὸ τίς ροδοκόκκινες πατάτες. Εἶχα πιστέψει τόσο βαθειὰ πῶς θ' ἀγόραζα ἀπόψε μὲ τὰ λεφτὰ τῆς δουλειᾶς μου, τὰ μπλὲ καστόρινα παπούτσια, τὰ βιβλία, τοὺς δίσκους. "Ὅλα ἦταν χαμένα! Δὲ βαριέσαι, τὰ ὄνειρά μου θὰ τὰ κρατοῦσα. Θ' ἄταν τὰ ὄνειρα ἐνὸς βροχεροῦ Σαββατόβραδου πού ὁ Φράνκου Λέτην τραγουδοῦσε « Τὰ μπλὲ μου παπούτσια ἀπὸ σουέτ ».

ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Πῶς νὰ σκεφτῶ
πού ὁ νοῦς μου ἐγίνε ἀριθμός.

Μετρῶ, μετρῶ,
ξαναμετρῶ,
ἐννηὰ κι ὀχτώ
δεκαεφτά
κι ἐφτά
κι ἐννηὰ...

Παραμιλῶ.
Πῶς νὰ σκεφτῶ;

Ὁ νοῦς μου ἐγίνε ἀριθμός...

Μετρῶ, μετρῶ,
ξαναμετρῶ,
ἐννηὰ κι ἐφτά
κι ὀχτώ...

ΜΙΧ. Π. ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΟΣ

Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ ΜΙΛΑΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Μιλώντας με το ζωγράφο Γιώργο Μανουσάκη έχεις μιὰ παράξενη αίσθηση. Βρίσκεσαι μπροστά σ' έναν άνθρωπο τόσο κοινότοπο και τόσο σεμνό, έναν αληθινό λαϊκό τύπο, κι η κουβέντα του, απλή κι ευχάριστη, σε τραβά, σχεδόν σε παρασέρνει σε μιὰ περιπλάνηση, που δεν θα θάβηλες να τελειώσεις ποτέ. Όταν όμως φτάσεις να μιλάς μαζί του για πράγματα πιο σοβαρά και πιο υπεύθυνα, τότε βρίσκεις πως ο συνομιλητής σου είναι ένας αληθινά πνευματικός τύπος, πως έχει σκεφτεί πολύ και πως τις απόψεις που σου εκθέτει δεν τις αυτοσχεδιάζει εκείνη τη στιγμή. Καμμιὰ προσπάθεια ν' αποφύγει τα βασικά προβλήματα. Γά έχει από πριν εντοπίσει και με ένα θάρρος σχεδόν βίαιο που εκθέτει μ' όλη της συνέπεια τήν άποψή του. Μπορείς να διαφωνείς με τήν άποψη που άκους. Είναι όμως ακόμα συνεπαρμένος απ' τή λογική του, τήν θαρρετή εναντίωση του θέματός του. Ο ζωγράφος τούτος στο λόγο του είναι το ίδιο ειλικρινής, απλός και περιεχτικός, όπως και στη ζωγραφική του. Μέσα στο μικρό του έργασι ή συνομιλία γίνεται χωρίς καμιά προσπάθεια, χωρίς καμιά επιτήδευση.

— Σκέφτομαι πως ή τέχνη δεν θα είχε λόγο ύπαρξης αν δεν χρησίμευε σαν μέσον πνευματικής επικοινωνίας ανάμεσα σταύς ανθρώπους. Είναι κάτι περισσότερο από γλώσσα. Πολλές φορές μιλάς για πολλή ώρα, λές πολλές λέξεις κι απέχεις πολύ από το να έχεις μιὰ βαθύτερη επαφή με το συνομιλητή σου. Με το έργο τέχνη, όμως, αποκαθιστούμε ακριβώς αυτή τή βαθύτερη επαφή του ένός με τον άλλο. Όταν εργάζομαι όμως, ποτέ δεν μ' απασχόλησε ο άλλος, ο οποιοσδήποτε άλλος. Εκείνη τή στιγμή προσπαθώ να ικανοποιήσω όσο μπορώ περισσότερο τον εαυτό μου. Να έχω το μάξιμουμ τής χαράς που μπορεί να μου δώσει ή δουλειά μου. Όταν, φτάσουμε, αν φτάσουμε, στο σημείο αυτό, τότε ακριβώς μιλάμε με το έργο μας και στον άλλο.

Γύρω το έργο του καλλιτέχνη, λάδια μά περισσότερες τέμπρες κρέμονται στους τοίχους. Τα σχέδια, σωρός, γεμίζουν τους καναπέδες, τα τραπέζια. Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι το λαϊκό τους ύφος. Ήταν ευκαιρία να μάς μιλήσει ο Μανουσάκης γι' αυτό το χαρακτήρα του έργου του.

— Έχω μιὰ ροπή, προς τα θέματα τα

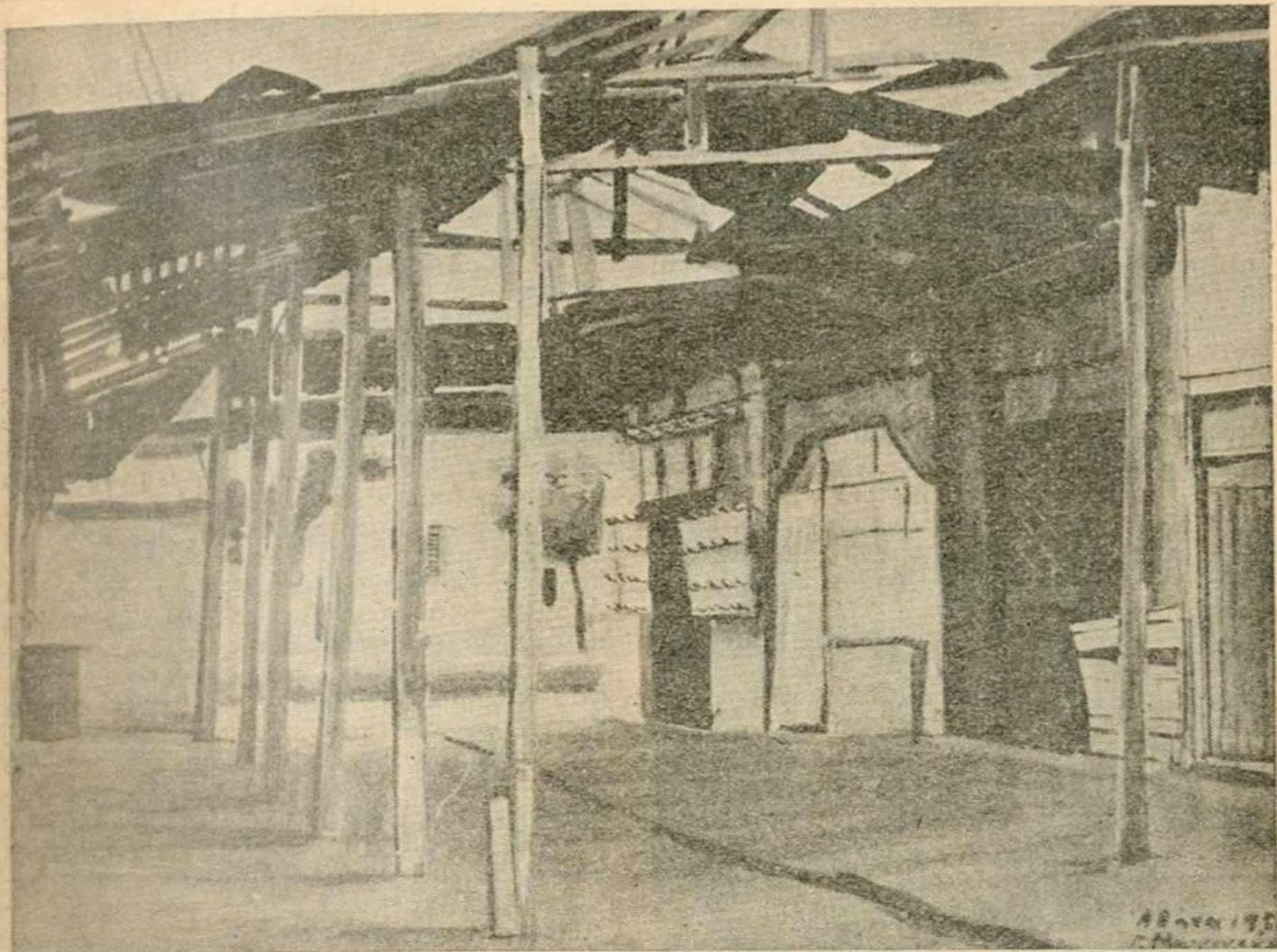
λαϊκά και πολλοί σπεύδουν να με χαρακτηρίσουν σαν λαϊκό τεχνίτη. Λαϊκή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ή θεματογραφία μου μόνο, ή εργασία μου νομίζω όχι. Δεν είμαι λαϊκός τεχνίτης, είμαι φιλόλαϊκός. Οι σχέσεις μου με τή λαϊκή τέχνη είναι σχέσεις περισσότερο αισθηματικές. Δεν μπορώ να ζωγραφίσω μιὰ κανούρια πολυκατοικία, αν και κάποτε θα πρέπει να πάρει κι' αυτή τή θέση τή σήην τέχνη. Μ' άρέσουν τα πράγματα που ο χρόνος έχει αφήσει τα ίχνη του, όσα δηλ. έχουν ιστορία.

Αυτόματα σου γεννιέται ή άπορία: τα λαϊκά στοιχεία θα μπορούσαν να γίνουν άφειτη σε μιάν ανανέωση τής τέχνης μας; Ο καλλιτέχνης είναι: στην άπάντησή του κατηγορηματικός.

— Δεν πιστεύω πως τα λαϊκά στοιχεία θα μπορούσαν να γίνουν μιὰ άφειτηρία. Έχω υπ' όψει μου τις άπόπειρες που έγιναν. Καμμιὰ δεν έφτασε σ' ένα άποτέλεσμα ικανοποιητικό. Δεν φταί ίσως ή άφειτηρία που χρησιμοποιήθηκε. Ή παράδοση είναι μεγάλο πράγμα, άπ' κεί θα βγει ότι έχει να βγει. Μά εμείς ξεκινούμε να μιμηθούμε τα λαϊκά έργα έξωτερικά, αυτό είναι λάθος. Μεταγράφουμε αυτά τα πράγματα χωρίς εμπνευσμένο στο έργο μας δεν υπάρχει το βάθος που υπάρχει στα πράγματα που μιμούμαστε. Όπως ξαναείπα, δεν μπορούμε να ποούμε πως ή βάση είναι κακή. Είναι ίσως ή μνηστέρα στέρα βάση. Το έργο του Θεόφιλου στέκεται γιατί έχει ρίζες στο παρελθόν, γιατί είναι έντός ιστορίας. Ο πιο βαρύς χαρακτηρισμός για ένα έργο είναι κατ' τή γνώμη μου να το όνομάσει κανείς έντός ιστορίας.

Έρχεται τώρα ή κουβέντα για τή μοντέρνα τέχνη.

— Η μοντέρνα τέχνη, λέει ο ζωγράφος, είναι σημείο των καιρών. Δέ νομίζω πως θα μπορούσε κανείς να τή χαρακτηρίσει σαν κάτι καλό ή κακό. Είναι ένα γεγονός. Το να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει κανείς με μιὰ πραγματικότητα, αυτό το δέ βαραίνει σε τίποτα. Η κατάσταση αυτή είναι νόμιμη και δικαιωμένη. Γιατί υπάρχει. Γενικότερα μπροστά στη μοντέρνα τέχνη θα ήταν λάθος, που το

Γ. Μανουσάκη:

Ἄγορὰ ἐρειπωμένη.

νουν μερικοί, νὰ τὴν ἀπορρίψουμε χωρὶς συζήτηση, εἴτε νὰ τὴν ἀποδεχτοῦμε χωρὶς ὄρους καὶ σκέψη. Καλὰ καὶ κακὰ ἔργα ὑπῆρχαν πάντα. Ἀκόμα καὶ στὰ μουσεῖα βλέπουμε νὰ ὑπάρχουν καλὰ καὶ κακὰ ἔργα. Ὅμως αὐτὸ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ μόδα πού ἐπικρατεῖ τὴν κάθε φορά. Ἡ ἀφηρημένη τέχνη λ. χ. εἶναι μιὰ μόδα. Ἦρθε καὶ θὰ φύγει. Αὐτὸ πάντως δὲν εἶναι λόγος γιὰ νὰ λέμε πὼς κάτι πού ἔγινε μ' αὐτὴ τὴ μόδα εἶναι γι' αὐτὸ τὸ λόγο κακὸ.

Φυσικὰ μᾶς γεννιέται ἡ ἀπορία. Ἀφοῦ ἡ τέχνη εἶναι ἓνα μέσον ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπικοινωνῆσει μὲσον τῆς ἀφηρημένης τέχνης;

— Ἐγὼ προσωπικὰ, ἀπαντᾷ ὁ ζωγράφος, πιστεύω πὼς αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται. Βέβαια δὲν ἔχω πειστεῖ πὼς ἔτσι εἶναι, μὰ δὲν ἔχω πειστεῖ καὶ γιὰ τὸ ἀντίθετο. Ἐξ ἄλλου νομίζω πὼς αὐτές οἱ διάφορες τάσεις, εἶναι ὁ τρόπος πού πορεύεται ὁ κόσμος. Γι' αὐτὸ δὲ συμφωνῶ καθόλου κὲ τὸν Ντέ Κύρικο ὅταν μιλάει γιὰ τὴν ἀφηρημένη τέχνη. Μήπως τὴν ἴδια στάση δὲν κράτησαν καὶ ὁ Ντελακρουά, ὁ Ἔγκρ, ὁ Δαβίδ μπροστὰ στοὺς ἐμπρεσιονιστ; Εἶναι φυσικὸ νὰ ἀμύνεται κανεὶς

γιὰ τὰ κεκτημένα. Ὅμως ἀπὸ τὶς καινούργιες τάσεις θὰ βγεῖ ὅτι θὰ βγεῖ. Οἱ διάφοροι ἰσμοὶ εἶναι οἱ μόδες, καὶ δὲν ἔχουν καμμιά δουλειὰ οἱ μόδες μὲ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου τέχνης.

Ἐμεῖς πάλι ἐπιμένουμε στὴν ἀπορία μας. Καλὰ ὅλα αὐτὰ ὅμως θὰ δεχτεῖ τὸ κοινὸ τὸ ὁποῖο μῆνυμα φέρνει ἡ ἀφηρημένη ζωγραφικὴ:

— Ἄν ὁ ζωγράφος εἶναι καλός, τότε ἀπαντῶ ναί. Δὲν πιστεύω ὅτι ἡ μόδα βαρραίνει τόσο, ὅσο νομίζουμε.

Ἔρχεται τώρα ἡ συζήτηση γύρω στὸ θέμα τί γίνεται στὸν τόπο μας. Τί γίνεται ἐδῶ μὲ τὴ μοντέρνα τέχνη.

— Ὁ τόπος μας εἶναι ἓνας τραγέλαφος, λέει ὁ καλλιτέχνης. Τὰ τερατώδη καὶ φοβερὰ πράγματα πού βλέπουμε ἐδῶ θὰ ἦταν ἀφύσικο νὰ μὴν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν γιὰτὶ σὰν ἔθνος παίζουμε ἓνα ρόλο τόσο ἐπουσιώδη ὥστε σχεδὸν νὰ μὴν ὑπάρχουμε. Ἀντιγράφουμε τοὺς ξένους τρόπους. Ἡ μοντέρνα τέχνη στὸν τόπο μας μοῦ προξενεῖ τὴν ἴδια αἴσθηση πού ἔχω, ὅταν βλέπω μιὰ κοπέλλα τοῦ λαοῦ πού δὲν ἔχει παλτὸ νὰ φορέσει καὶ κρυώνει, φορᾷ ὅμως ἓνα φουστάνι πολυτελές.

Ὁ ζωγράφος μένει γιά λίγο σκεπτικός. Είναι φανερό πώς είναι ἀπαισιόδοξος. Ὅσοι συνεχίζουν σάμπως νά ἀπαντᾷ στον ἑαυτό του.

— Στόν τόπο μας ὑπάρχουν μόνο ζωγράφοι. Ὅμως ζωγραφική δέν ὑπάρχει. Γιατί ἔχει κοπεῖ τὸ νῆμα πού μᾶς συνδέει μέ τὸ παρελθόν, μέ τήν ἱστορία μας. Ἡ νεοελληνική ζωγραφική δέν είναι παρά ἡ ἀγιογραφία τοῦ τελευταίου αἰώνα, εἶναι ἡ τέχνη πού λούφαξε καί κατέφυγε στήν ταβέρνα, στὰ ξεχασμένα σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἔγινε λαϊκή τέχνη. Εἶδε πώς τὸ κλίμα δέν εἶναι πρόφορο γι' αὐτή κι ἔμεινε στήν ἀσημότητα καί στήν ἀφάνεια. Κι ἂν ἀκόμα θέλαμε νά μὴν ὑπῆρχε, αὐτή ὑπάρχει. Εἶναι ὅμως σέ μιὰ λανθάνουσα κατάσταση. Ὑπάρχει κάπως σποραδικά, μόλις μᾶς δίνει τὸ παρόν, μέσα στὰ ἔργα ἀνωνύμων καλλιτεχνῶν, πού δέν φιλοδοξοῦν νά παρουσιάζονται σάν ἔργα τέχνης, ἀλλά σάν ἀντικείμενα χρήσης. Ἡ τέχνη ὑπάρχει στόν τόπο μας δυνάμει, ὅπως ὑπάρχει τὸ δέντρο σ' ἕναν σπόρο. Μὰ βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ σχολές, γκαλερί...

— Τί φταίει ὅμως ὥστε νά βρισκόμαστε σ' αὐτὸ τὸ σημείο;

— Ὑποχρεώνομαι νά θίξω γενικώτερα θέματα, ἀπάντησε ὁ Μανουσάκης. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι κάτι πού ὑπάρχει μέσα σέ χρόνο καί σέ τόπο. Δέν μπορῶ νά φανταστῶ ἕναν πολιτισμὸ πού κάνει γιά ὅλους τοὺς τόπους καί γιά ὅλες τίς ἐποχές. Κινεῖται κι αὐτὸς καί ὑπακούει στοὺς ἴδιους νόμους πού ὑπακούουν ὅλα τὰ ζωντανὰ πράγματα. Δὲν μποροῦμε νά λύσουμε τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ μιὰ γιὰ πάντα. Τὴν τέχνη τὴ βλέπω μέσα ἐκεῖ. Εἶναι ἄνθος ἐνὸς πολιτισμοῦ, καί πολιτισμὸς εἶναι κάτι συγκεκριμένο, δηλ. προσδιορισμένο τοπικῶς καί χρονικῶς. Δὲν μποροῦμε νά μιλήσουμε σήμερα γιὰ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ· συνεπῶς δέν μποροῦμε νά μιλάμε καί γιὰ νεοελληνικὴ τέχνη.

— Καλά, σέ τίποτα δὲν μποροῦμε ν' ἀντιδράσουμε; ρωτήσαμε τὸ συνομιλητὴ μας.

— Ὑπάρχουν ρεύματα, πού μᾶς φέρνουν ἐδῶ κι' ἐκεῖ. Ν' ἀντιδράσουμε; μ' αὐτὸ πρέπει ν' ἀρχίσει ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας. Πρέπει νά αὐτοδιορθωθοῦμε. Βελτιώνοντας τὴν τέχνη μου, γίνουμαι καλλύτερος. Ἡ ποιότητα τοῦ ἔργου καί ἡ ἠθικὴ τοῦ δημιουργοῦ ἔχουν πάντα σχέση. Ὁ δημιουργὸς ὑπάρχει ὁλόκληρος μέσα στο ἔργο του. Πρὶν σ' ἀκούσει ὁ καθένας εἶναι ἔτοιμος νά σέ ρωτήσῃ: ποιὸς εἶναι; Ὁ καθένας πρέπει νά διορθώσει τὸν ἑαυτό του. Ἡ βελτίωση τῆς δουλειᾶς τοῦ καθενὸς εἶναι ἡ ἐνδειξη πὼς πᾶμε καλά. Δέν ἔχω, συνέχισε ὁ Μανουσάκης, ἐμπιστοσύνη στοὺς προγραμματισμούς, σ' ὅ-

λους τοὺς τομεῖς τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου. Δέν ἀποδίδουν παρά ἀποτελέσματα ἐντυπωσιακά. Εἶναι πράγματα τεχνητά, πού δέν ζοῦν.

— Κάνουμε καί μιὰ τελευταία ἐρώτηση: Πὼς θὰ μπορούσε τὸ κράτος νά βοηθήσει τοὺς καλλιτέχνες;

— Συμφωνῶ καί ἐγὼ μέ κάποιο συνάδελφο πού λέει ὅτι τὸ καλύτερο πού ἔχομε νά περιμένουμε ἀπὸ τὸ κράτος εἶναι νά μᾶς ἀγνοεῖ.

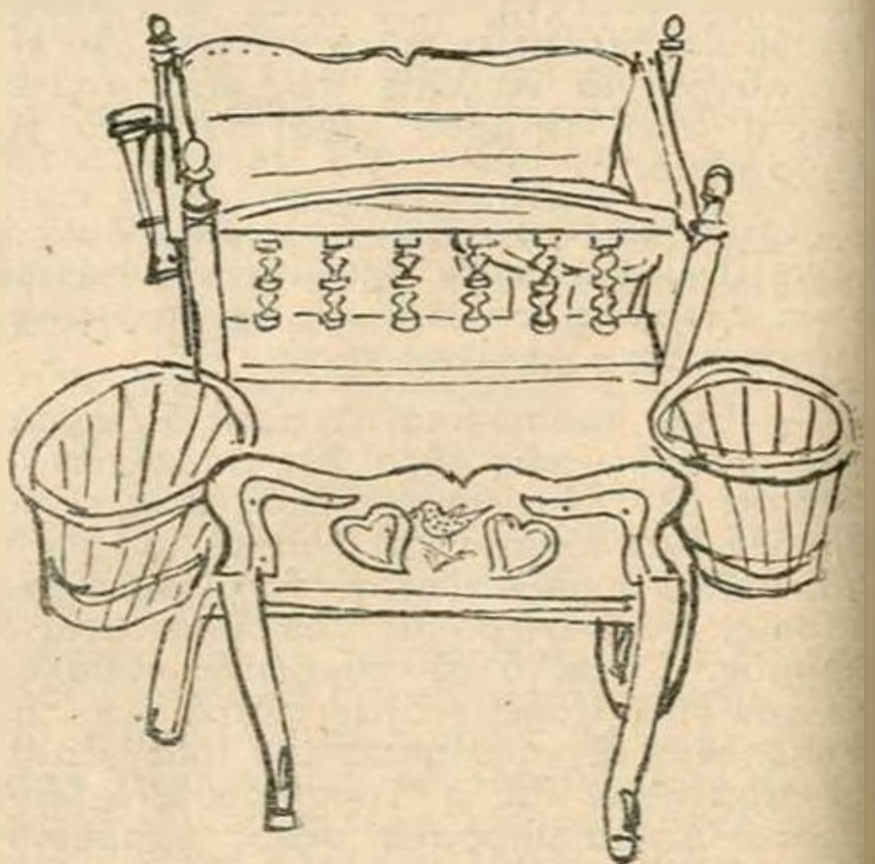
Κάθε φορὰ πού μᾶς θυμᾶται μᾶς θυμᾶται μόνο γιὰ τὸ κακό μας. Ἀπὸ ἰδρύσεως ἑλληνικοῦ κράτους, οἱ καλλιτέχνες δέν φορολογούντανε, ἀπλούστατα γιατί δέν ὑπῆρχαν σάν μονάδες οικονομικές. Κάποτε ὅμως μᾶς θυμήθηκε καί μᾶς φορολόγησε! Ἔτσι ἔδειξε πὼς μᾶς ὑπολογίζει. Κι ὅταν ἐνδιαφέρεται τὸ κάνει ἀκριβῶς γιὰ νά δημιουργήσῃ τὴν πλάνη πὼς ὑπάρχει κι ἐδῶ τέχνη. Ὅπου τὸ κράτος παρουσιάστηκε, ὅπου ἐπενέβη, ὅλα πῆγαν ἄσκημα. Ἡ Μύκονος λ.χ. στὸ πείσμα τοῦ τουρισμοῦ καί τῶν ζωγράφων, πού τὴν ζωγραφίζουν, εἶναι ἀκόμα ὁμορφῆ. Τὸ μόνο ἄσκημο πού ὑπάρχει εἶναι ὁ ἀνδριάντας τῆς Μαντῶς Μαυρογένους πού ἔστησε τὸ κράτος. Σ' ὅλα τὰ χωριά, τὰ νησιά, τὸ πιὸ ἄσκημο πρᾶγμα πού ὑπάρχει εἶναι τὸ μνημεῖο τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου.

Ἡ συνομιλία μας τέλειωσε ἐδῶ. Ὁ Μανουσάκης, ἕνας σεμνὸς ἄνθρωπος κι ἀξιόλογος καλλιτέχνης μᾶς εἶχε μιλήσει μέ τὸ πάθος τῆς εὐλικρίνειας πού χαρακτηρίζει καί τὴ δουλειά του.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Γ. Μανουσάκη:

Ἀουμπάς.

Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΡΑΨΙΜΑΤΟΣ

ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ

Φέτος γιορτάζονται τὰ 90 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Μαξίμ Γκόρκυ. Σὰν μιὰ μικρὴ καὶ πρώτη συμμετοχὴ στὸ γεγονός, ἡ «Ε. Τ.» δημοσιεύει τὸ παρακάτω ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ μεγάλου συγγραφέα.

Ἡ τέχνη τοῦ λόγου τέχνη δημιουργοῦ χαρακτηρῶν, «τύπων», ἀπαιτεῖ φαντασία, διαίσθησι καὶ ἐπινοητικότητα. Ὁ συγγραφέας περιγράφοντας ἕναν ὁποιοδήποτε γνωστό του μπακάλη, ὑπάλληλο, ἐργάτη, φωτογραφίζει ἕναν ὀρισμένον ἄνθρωπο. Μὰ ἡ εἰκόνα ποὺ δίνει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ εἶναι ἀπογυμνωμένη ἀπὸ κάθε κοινωνικὴ καὶ διαπαιδαγωγικὴ ἐννοια καὶ δὲν θὰ φέρει μεγάλα πράματα στὸ πλάτωμα καὶ στὸ βάθεμα τῆς γνώσης μας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴ ζωὴ.

Ἄν ὅμως ὁ συγγραφέας μπορεῖ νὰ βγάξει ἀπ' τὸν καθέναν ἀπὸ εἴκοσι, μενῆντα, ἑκατὸ μπακάληδες, ὑπαλλήλους, ἐργάτες, τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα κάθε τάξης — τις συνήθειες τοῦ καθένα, τὰ γούστα, τις χειρονομίες, τὰ ὄσα πιστεύει, τοὺς τρόπους ποὺ μιλάει, κ.τ.λ. — νὰ τὰ βγάξει καὶ νὰ τὰ ξαναχίνει μέσα σ' ἕνα μοναδικὸ μπακάλη, ὑπάλληλο, ἐργάτη θὰ δημιουργήσῃ ἕναν «τύπο» καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι τέχνη. Τὸ πλάτος τῶν παρατηρήσεων, ὁ πλοῦτος ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πείρα προσφέρουν συχνὰ στὸν καλλιτέχνη μιὰ δύναμη ποὺ ξεπερνάει τὴν προσωπικὴ του ὄραση, τὴν ὑποκειμενικότητά του.

ὑποκειμενικά, ὁ Μπαλζάκ ἦταν ὀπαδὸς τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Ἀλλὰ, μέσα στὰ μυθιστορήματάτου περιγράφει τὴ ρηχότητα καὶ τὴν κατὰπτωσι τῆς ἀστικῆς τάξης μὲ καταπληχτικὴ καὶ ἀμείλιχτη σαφήνεια. Ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα ὅπου ὁ καλλιτέχνης γίνεται ἱστορικὸς τῆς τάξης του, τῆς ἐποχῆς του. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀξία τῆς δουλειᾶς τοῦ συγγραφέα εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ δου-

Ὁ Γκόρκυ καὶ ὁ Ρομαίν Ρολλάν.

λειὰ ἐνὸς σοφοῦ φυσιοδίφῃ, ποὺ παρατηρεῖ τις συνθήκες τῆς ζωῆς μιᾶς ομάδας ζώων, τις αἰτίες τῆς ἀναπαραγωγῆς ἢ τῆς θνησιμότητάς τους καὶ τὴν ἀνελέτη πάλῃ ποὺ κάνουν γιὰ νὰ κρατηθοῦν στὴ ζωὴ.

Σὲ τούτῃ τὴν πάλῃ γιὰ τὴ ζωὴ, τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης ἀνάπτουζε μέσα στὸν ἄνθρωπο δυὸ ἰσχυρὲς δημιουργικὲς δυνάμεις : τὴ σοφία καὶ τὴ φαντασία. Σοφία εἶναι ἡ ἱκανότητα νὰ παρατηρεῖς, νὰ συγκρίνεις, νὰ μελετᾷς τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καὶ τις πράξεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μ' ἄλλα λόγια, σοφία εἶναι ἡ σκέψη. Στὴν οὐσίᾳ τῆς, ἡ φαντασία εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ καθολικὴ σκέψη, μιὰ σκέψη ὅμως ποὺ συλλαμβάνεται, πρῶτα καὶ κύρια μὲ εἰκόνας, μιὰ σκέψη καλλιτεχνικὴ. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ φαντα-

σία προικίζει τὰ στοιχειώδη φυσικά φαινόμενα μ' αἰσθήματα καὶ μὲ ἀνθρώπινες ιδιότητες, ἀκόμα καὶ μὲ σκοπούς.

Διαβάζουμε κι ἀκοῦμε ὅλη τὴν ὥρα : « τὸ φεγγάρι ἔλαμπε, σκεφτικό », « τὸ ποτάμι σιγοτραγουδοῦσε ἕναν παλιὸ σκοπό », « τὸ δάσος γίνθηκε σκυθρωπό », « τὸ κῆμα ἤθελε νὰ σπρώξει πέρα τὸ βράχο. Αὐτὸς ζάρωνε κάτω ἀπὸ τὰ χτυπήματά του, μὰ δὲν ὑποχωροῦσε », « ἡ καρτέλα σειότανε σὰν πάπια », « τὸ μπουτίνι δίσταζε νὰ ντύσει τὸ πόδι », « ὁ ἄεμος θρηνοῦσε » κι ἄς μὴν εἶχε καθόλου . . . δακρυγόνους ἀδένες.

Οἱ εἰκόνες αὐτὲς μᾶς κάνουνε τὰ φυσικά φαινόμενα πιὸ προσιτά. Εἶναι ἀνθρωπομορφισμοί. Θὰ παρατηρήσει κανεὶς πῶς ὁ ἄνθρωπος δίνει ἀνθρώπινες ιδιότητες σ' ὅ,τι βλέπει, πῶς τὶς φαντάζεται καὶ τὶς χαρίζει σ' ὅλα τὰ φυσικά φαινόμενα, σ' ὅλα ὅσα δημιουργεῖ ἢ φαντασία του καὶ ἢ δουλειά του.

Μερικοὶ ὑποστηρίζουνε πῶς ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς δὲν ἔχει τὴ θέση του, πῶς εἶναι μάλιστα βλαβερὸς στὴ λογοτεχνία. Πρῶτοι αὐτοὶ ὅμως λένε : « τὸ κρῦο ἔτσουζε », « ὁ ἥλιος χαμογελοῦσε », « ὁ Μάης προχωροῦσε ». Δὲν μποροῦν νὰ μὴν ποῦνε : « Νά, ἔργεται βροχὴ », τὴ στιγμή πού ἡ βροχὴ δὲν ἔχει καθόλου πόδια, ἢ « ὁ καιρὸς εἶναι ἄθλιος », τὴ στιγμή πού ἕνα φυσικὸ φαινόμενο δὲν βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὶς ἠθικὲς μας ἐκτιμήσεις.

Ἡ λογοτεχνία γνωρίζει δυὸ κυριώτερα ρεύματα ἢ κατευθύνσεις : τὸ ρωμαντισμὸ καὶ τὸ ρεαλισμὸ. Ὀνομάζουμε ρεαλισμὸ τὴν κυριολεκτικὴν ἀναπαράστασι, — χωρὶς ἐξωραϊσμούς — τῶν ὄντων καὶ τῶν καταστάσεων τῆς ζωῆς τους. Ὑπάρχουνε πολλοὶ τύποι, πολλοὶ τρόποι γιὰ νὰ προσδιοριστεῖ ὁ ρωμαντισμὸς ἀλλὰ κανεὶς τους δὲν εἶναι ὀριστικός, κανεὶς δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα. Οἱ ἱστορικοὶ τῶν γραμμάτων δὲν βροῖσκονται σύμφωνα πάνω σ' αὐτό. Δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐπεξεργαστεῖ μὲ ἀκρίβεια τὸν τύπο τοῦ ρωμαντισμοῦ. Στὸ ρωμαντισμὸ εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ἀπαραίτητο νὰ ξεχωρίσουμε δυὸ τάσεις ξεκάθαρα διαφορετικὲς : Τὸν παθητικὸ ρωμαντισμὸ, πού προσπαθεῖ νὰ συμφιλιώσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν πραγματικότητά ἐξω-

ραίζοντάς τὴν ἢ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν πραγματικότητά καὶ νὰ τὸν στρέψῃ σὲ μιὰ στεῖρα βυθομέτρηση τοῦ « ἐγώ ». νὰ τὸν παρασύρῃ σὲ σκέψεις πάνω « στὸ μοιραῖο μυστήριον τῆς ζωῆς », πάνω στὸν ἔρωτα καὶ ὅτ θάνατο, νὰ τὸν τραβήξῃ στὰ μυστήρια πού δὲν μπορεῖ νὰ τὰ λύσει. Ἡ μυστικὴ θεὰ παρὰ μονάχα ἢ ἐπιστήμη. Ἀντίθετα, ὁ ἐνεργητικὸς ρωμαντισμὸς προσπαθεῖ νὰ δυναμώσῃ μέσα στὸν ἄνθρωπο τὴ θέλησιν νὰ ζήσει, νὰ ζυπνήσῃ μέσα του μιὰν ἐξέγερσιν ἐνάντια στὴν πραγματικότητά καὶ στὸ ζυγὸ τῆς.

Εἶναι ὥστόσο δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς μὲ ἀκρίβεια ἂν συγγραφεῖς ὅπως ὁ Μπαλζάκ, ὁ Τουργκένιεφ, ὁ Τολστόϊ, ὁ Γκόγκολ, ὁ Δεσκώφ, ὁ Τσέχωφ, εἶναι ρωμαντικοὶ ἢ ρεαλιστές. Στούς μεγάλους καλλιτέχνες ὁ ρωμαντισμὸς κι ὁ ρεαλισμὸς εὐκόλα ἀλληλομπερδεύονται. Ὁ Μπαλζάκ εἶναι ρεαλιστής, ἔχει ὅμως γράψῃ ἕνα μυθιστόρημα ὅπως τὸ « Μαγικὸ Δέρμα », πού βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ ρεαλισμὸ. Στὸν Τουργκένιεφ καὶ σ' ἄλλους μεγάλους συγγραφεῖς μας, ἀπὸ τὸν Γκόγκολ ἴσαμε τὸν Τσέχωφ καὶ τὸν Μπουνιν ὀφείλουμε ἀφηγήσεις πού ἔχουν συντεθεῖ μὲ ρωμαντικὸ πνεῦμα. Τὸ σμίξιμο τοῦ ρωμαντισμοῦ καὶ τοῦ ρεαλισμοῦ, ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεγάλης μας φιλολογίας, τῆς δίνει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν πρωτοτυπία, αὐτὴ τὴ δύναμιν πού τὴν ἐπιβάλλει μὲ τὸν πιὸ φανερό καὶ βαθύ τρόπο πάνω στὰ γράμματα τοῦ κόσμου ὁλόκληρου.

Ἡ ἀμοιβαιότητα ἀνάμεσα στὸ ρεαλισμὸ καὶ στὸ ρωμαντισμὸ θὰ παρουσιαστεῖ μπροστὰ σας μὲ πιὸ σίγουρο τρόπο ἂν συγκεντρώσετε τὴν προσοχή σας στὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα : γιὰτί γεννιέται ὁ πόθος γιὰ τὸ γράψιμο ; Δυὸ ἀπαντήσεις ὑπάρχουνε σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα. Τὴ μιὰ μοῦ τὴν ἔδωσε μιὰ κοπέλλα πού ἀλληλογραφοῦσε μαζί μου, μιὰ κόρη ἐργάτη, δεκαπέντε χρονῶ. Στὸ γράμμα τῆς μοῦ εἶπε :

« Εἶμαι δεκαπέντε χρονῶ, μὰ ἀπὸ τούτη κιόλας τὴν μικρὴ ἡλικία, τὸ συγγραφικὸ μου ταλέντο φανερώθηκε. Αἰτία εἶναι ἡ καταθλιπτικὴ φτώχεια τῆς ζωῆς μου. »

Χωρίς ἀμφιβολία θὰ ἦτανε πιὸ σωστὸ νὰ μὴν πῆ « συγγραφικὸ ταλέντο » ἀλλὰ « πύθος γιὰ γράψιμο ». Μὲ τὸ μυθιστόρημα, ἡ κοπέλλα στολίζει, πλουτίζει « τὴν καταθλιπτικὴ φτώχεια » τῆς ζωῆς της. Βγαίνει ὁμως στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἓνα ἄλλο ἐρώτημα : τί μπορεῖ νὰ ἔχει νὰ γράψει κανένας, ζώντας μιὰ καταθλιπτικὴν ἀπὸ φτώχεια ζωὴ :

Τὴν ἀπάντησι μᾶς τὴ δίνουν οἱ ἐθνικὲς μειονότητες ἀπὸ τίς ὄχθες τοῦ Βόλγα, ἀπὸ τὰ Οὐράλια, τὴ Σιβηρία.

Χτές ἀκόμα οἱ πιὸ πολλὲς ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶχανε γραπτὴ γλῶσσα. Χιλιάδες ὁμως χρόνια πρὶν στολίζανε καὶ πλουτίζανε « τὴν καταθλιπτικὴ φτώχεια » τῆς ζωῆς τους. Μέσα στὰ πυκνὰ βάθη τῶν δασῶν, πάνω στὰ ἔλη, μέσα στὴ ἐρημικὲς στέππες τῆς Ἀνατολῆς, μέσα στοὺς κάμπους τοῦ Ἄπω - Βορρᾶ γεννιοῦνται τὰ τραγούδια, οἱ ἱστορίες, οἱ θρύλοι γιὰ μυθικοὺς ἥρωες, γιὰ διάφορες θεότητες. Οἱ μῦθοι αὐτοὶ παίρνουνε τὸν τίτλο « θρησκευτικὲς δημιουργίες ». Μὰ στὴν πραγματικότητα εἶνα ἐξ ἴσου καλλιτεχνικὲς δημιουργίες.

Ἄν ἡ νεαρὴ ἐπιστολογράφος μου εἶχε πραγματικὰ ταλέντο — καὶ φυσικὰ τῆς τὸ εὐχομαί μ' ὅλη μου τὴν καρδιά — θὰ καταπιανότανε πολὺ πιθανὸ μὲ « ρωμαντικὰ » θέματα, θὰ προσπαθοῦσε νὰ πλουτίσει τὴν « καταθλιπτικὴ » τῆς φτώχεια μὲ ὁμορφες ἐπινοήσεις, ἀπεικονίζοντας τὰ πλάσματα καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι. Ὁ Γκόγκολ ἔγραψε τὸν « Καυγᾶ ἀνάμεσα στὸν Ἰβάν Ἰβάνοβιτς καὶ τὸν Ἰβάν Νικηφόροβιτς », τὸ « Ἀντρέγυνο τοῦ παλιοῦ καιροῦ », τίς « Νεκρὲς Ψυχές ». Ἐγραψε ἐπίσης καὶ τὸν « Τάρας Μπούλμπα ». Στὰ τρία πρῶτα ἔργα περιγράφει πλάσματα μὲ νεκρὲς ψυχές, βγαλμένες μέσ' ἀπὸ μιὰν ὠμὴ πραγματικότητα. Τέτοια πλάσματα πάντα ὑπάρχουν. Περιγράφοντάς τα, ὁ Γκόγκολ ἔμεινε ρεαλιστής.

Στὸν « Τάρας Μπούλμπα » περιγράφει τοὺς Ζαπορόγιε, σὰν γενναίους καὶ δυνατοὺς καβαλλάρηδες, πού φοβοῦνται τὸ Θεὸ καὶ σηκώνουν τὸν ἐχθρό τους μὲ τὴν ἀκρὴ τῆς λόγχης, μ' ὅλο πού μιὰ λόγχη

δὲν μπορεῖ νὰ σηκώσει τόσα πούντια¹ βάρους χωρὶς νὰ σπάσει. Γενικά, τέτοιοι Ζαπορόγιε δὲν ὑπῆρχανε καὶ ἡ περιγραφή πού κάνει γι' αὐτοὺς ὁ Γκόγκολ εἶν' ἓνα χαριτωμένο ψέλλα. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ ἀφήγημα τοῦ « Ρούντυ Πάνκο » καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη, ὁ Γκόγκολ εἶναι ρωμαντικός. Κ' εἶναι δίχως ἄλλο ρωμαντικός ἀπὸ τὴν κούραση πού ἐνοιωσε ἀφοῦ παρατήρησε πάρα πολὺ « τὴν καταθλιπτικὴ φτώχεια » τῆς ζωῆς τῶν « νεκρῶν ψυχῶν » . . .

Αὐτὸ σημαίνει πὼς παραδέχομαι ἔτσι τὴν ἀνάγκη τοῦ ρωμαντισμοῦ στὴ λογοτεχνία ; Μάλστα, ἀλλὰ μὲ τὸν ὄρο νὰ ὑπάρχει ἓνα πολὺ οὐσιαστικὸ συμπλήρωμα.

Ἐνας ἄλλος ἐπιστολογράφος μου, ἓνας ἐργάτης δεκαεφτά χρονῶ μου φωνάζει : « Εἶμαι τόσο πλούσιος ἀπὸ διάφορες ἐντυπώσεις πού δὲν μπορῶ νὰ μὴ γράφω. »

Σὲ τούτῃ τὴν περίπτωσι, ἡ ἀνάγκη γιὰ γράψιμο δὲν ἐξηγεῖται πιά μὲ τὴ « φτώχεια τῆς ζωῆς » ἀλλὰ μὲ τὸν πλοῦτο της, μὲ τὸ ξεχείλισμα τῶν ἐντυπώσεων, μὲ τὸν ἐσῶτερο πόθο τοῦ ἀνθρώπου νὰ μιλήσει γι' αὐτές. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν νέων πού μου γράφουνε θέλουν νὰ γίνουνε συγγραφεῖς ἐπειδὴ νιώθουνε τὸν ἑαυτό τους πλούσιο ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις πού τοὺς φέρνει ἡ ζωὴ, δὲν « μποροῦν ν' ἀποσωπάσουν » αὐτὸ πού εἶδανε καὶ ζήσανε. Χωρὶς ἄλλο, ἀπ' αὐτοὺς θὰ βγοῦν ἀρκετὰ ρεαλιστές, ἀλλὰ πιστεύω, πὼς μέσα σὲ τοῦτον τὸ ρεαλισμὸ θὰ βρεθοῦνε κομματάκια ἀπὸ ρωμαντισμὸ, ἀναπόφευκτο καὶ νόμιμο στὴν ἐποχὴ τῆς γεμάτης ὑγείας πνευματικῆς ὀρμῆς πού ζοῦμε τώρα.

Ἐτσι λοιπόν, στὸ ἐρώτημα : « Γιατί ἄρχισα νὰ γράφω ; » ἀπαντῶ : Ἐξ αἰτίας τῆς « καταθλιπτικῆς φτώχειας τῆς ζωῆς μου » πού μὲ πιέζει. Μὰ ἐπίσης ἄρχισα νὰ γράφω καὶ ἐπειδὴ εἶχα τόσες διαφορετικὲς ἐντυπώσεις πού δὲν « μποροῦσα νὰ μὴν γράφω ». Ἡ πρώτη αἰτία μ' ἔκανε νὰ προσπαθῶ νὰ φέρω μέσα στὴ φτώχεια τῆς ὑπαρξῆς μου μῦθους, ἐπινοήσεις, ὅπως τὸ « Παρκαμύθι τοῦ γερακιοῦ καὶ τοῦ

1. Ἐνα πούντι εἶναι ἴσο μὲ δεκάξι κιλά περὶπου.

φιδιού », τὸ « Θυλο τῆς φλογερῆς καρδιάς » ἢ τὸν « Ἄλμπατρο », ἐνῶ ἡ δεύτερη αἰτία μ' ἔκανε νὰ γράψω « ρεαλιστικά » διηγήματα : « Εἰκοσιέζη και Μία », « Τὸ Ἀντρόγυνο Ὀρλώφ », « Ὁ αὐθάδης ».

Ἀντλοῦσα τὶς ἐντυπώσεις μου κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆ ζωῆ καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ βιβλία. Ἡ πρώτη κατηγορία ἐντυπώσεων μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μετὰ τὴν ἀκατέργαστη πρώτη ὕλη. Ἡ δεύτερη μετὰ μισοχειροποίητα προϊόντα. Ἡ καλύτερα, γιὰ νὰ μιλήσω πιὸ ὠμά, στὴν πρώτη περίπτωση εἶχα μπροστὰ στὰ μάτια μου τὸ ζωντανὸ κοπάδι, ἐνῶ στὴν δεύτερη, τὰ τομάρια τοῦ κοπαδιοῦ, τέλεια δουλεμένα καὶ κατεργασμένα κιόλας. Τεράστιο εἶναι τὸ χρέος μου στὴν ξένη λογοτεχνία καὶ πρὸ πάντων στὰ γαλλικὰ γράμματα.

Ὁ παππούς μου ἦτανε σκληρὸς καὶ φιλάργυρος. Μὰ δὲν τὸν ἔβλεπα κι οὔτε τὸν καταλάβαινα προτοῦ διαβάσω τὴν Εὐγενία Γκραντέ. Ὁ πατέρας τῆς Εὐγενίας, ὁ γερὸ - Γκραντέ εἶναι τὸ ἴδιο φιλάργυρος, σκληρὸς καὶ μοιάζει μετὰ τὸν παππού μου ἀλλὰ εἶναι περισσότερο κτηνώδης καὶ λιγώτερο ἐνδιαφέρων ἀπὸ κείνον. Ὅταν συγκριθεῖ μετὰ τὸ γάλλο γέρο, ὁ ρώσος, πού δὲν τὸν ἀγαποῦσα, κέρδιζε καὶ τὸ ἀνάστημά του μοῦ φαινότανε πῶς μεγάλωνε... Δὲν ἄλλαξα ὥστόσο τὴ γνώμη μου γιὰ κείνον, ἀλλὰ αὐτὸ στάθηκε γιὰ μένα μιὰ μεγάλη ἀνακάλυψη — τὸ βιβλίο ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ συμπληρώνει τὸν ἀντίληψή μου γιὰ τὸν ἄνθρωπο, δείχνοντάς μου αὐτὸ πού δὲν μπορῶ νὰ βλέπω μέσα του.

Τὸ πληχτικὸ ρομάντσο τῆς Γεωργίας Ἔλλιοτ « Μίντλ-Μάρτς », τὰ βιβλία τοῦ Ἀουερμπαχ, τοῦ Σπηλγάγκεν, μετὰ διδάξανε πῶς στὶς ἐπαρχίες τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Γερμανίας οἱ ἄνθρωποι δὲν ζοῦν ἐντελῶς τὸ ἴδιο ὅπως στὰ Νίζνι-Νοβγκορόντ, στὴν ὁδὸ τοῦ Ἀστρου, μὰ ὄχι καὶ πολὺ καλύτερα. Ἔχουν νὰ συζητήσουνε τὰ ἴδια θέματα, μιλοῦνε γιὰ τὰ καπίκια τους σ' ἀγγλικὴ ἢ γερμανικὴ γλῶσσα, γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ φοβοῦνται τὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν ἀγαποῦν. Μ' ὅλα τοῦτα, ὅπως κι οἱ ἄνθρωποι πού κατοικοῦνε στὸ δρόμο μου, δὲν ἀγαπιοῦνται μετὰξὺ τους καί, πάν' ἀπ'

ὅλα, δὲν ἀγαποῦνε τὰ ἰδιόρρυθμα πρόσωπα πού δὲν ταιριάζουνε μετὰ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς πού τοὺς περιτριγυρίζουν. Δὲν ἀναζητοῦσα νὰ βρῶ σὲ τί μοιάζουν οἱ ξένοι μετὰ τοὺς ρώσους. Ἀναζητοῦσα νὰ βρῶ σὲ τί διαφέρουν, μὰ εὕρισκα τὶς ὁμοιότητες πού ἔχουν.

Οἱ φίλοι τοῦ παποῦ μου, ὁ Ἰβάν Σουρῶφ, ὁ Γιάκωβος Κοτέλνικωφ, συζητούσανε μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ γιὰ τὰ ἴδια θέματα πού συζητούσανε καὶ τὰ πρόσωπα στὸ περίφημο μυθιστόρημα τοῦ Θάκερι « Βάνιτυ Φαίερ ». Ἔμαθα νὰ διαβάσω στὸ βιβλίο τῶν ψαλμῶν καὶ τ' ἀγαποῦσα πολὺ τοῦτο τὸ βιβλίο. Μιλᾷ μετὰ μιὰ γλῶσσα θαυμαστὰ ὁμορφη. Ὅταν ὁ Γιάκωβος Κοτέλνικωφ, ὁ παππούς μου καὶ ἄλλοι γέροι παραπονιόντανε γιὰ τὰ παιδιά τους, μοῦ ἐρχότανε στὸ νοῦ ὁ ἄνακτας Δαυὶδ, πού παραπονιότανε στὸ Θεὸ γιὰ τὸν ἀντάρτη γιό του, τὸν Ἀβεσσαλώμ. Καὶ μοῦ φαινότανε πῶς οἱ γέροι λέγανε ψέμματα, θέλοντας ν' ἀποδείξουνε στὸν ἑαυτὸ τους πῶς οἱ ἄντρες γενικὰ κι οἱ νέοι ἰδιαίτερα ζοῦσαν ὁλοένα καὶ πιὸ χειρότερα, γινόνταν ὁλοένα καὶ πιὸ πολὺ ζῶα, πῶς γινόνταν ἀνυπόταχτοι καὶ δὲν φοβόνταν τὸ Θεὸ. Κι ὕστερα, τὰ ἴδια πράγματα ἴσα ἴσα λέγανε καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ Ντίκενς.

Δὲν ὑπῆρχε φυσικὰ, μήτε σύστημα μήτε τὸ πνεῦμα τῆς συνέχειας στὰ διαβάσματά μου, ὅλα ἦταν ἀφημένα στὴν τύχη. Ὁ ἀδερφὸς τοῦ ἀφεντικοῦ μου, ὁ Βίκτωρ Σεργκέγιεφ προτιμοῦσε νὰ διαβάσει γαλλικὰ βιβλία, τὰ λεγόμενα « ρομάντσα τοῦ βουλευτάρτου », τοῦ Ξαβιέ ντε Μοντεπέν, τοῦ Γκαμποριό, τοῦ Μπουβιέ. Ἀφοῦ διάβασα τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς, ἔπεσα πάνω στὰ ρώσικα βιβλία, πού περιγελοῦσανε καὶ περιγράφανε μ' ἔχτρα τοὺς « μηδενιστὲς » καὶ τοὺς « ἐπαναστάτες ». Διάβασα ἐπίσης τὸ « Κοπάδι τοῦ Πανούργου » τοῦ Κρεστόφσκυ, τὸ « Πουθενά » καὶ τὸ « Μετράβηγμένα τὰ μαχαίρια » τοῦ Στέμπνιτς-Δεσκώβ, « Τὸ θαῦμα » τοῦ Κλιουσνικώφ, τὴ « Φουρτουνιασμένη θάλασσα » τοῦ Πισέμσκυ. Βρῆκα ἐνδιαφέρον νὰ διαβάσω ἀφηγήσεις γιὰ ἄνθρώπους πού δὲν μοιάζανε σχεδὸν καθόλου μετὰ κείνους πού μετὰ περιστοιχίζανε, μὰ πού συγγενεύανε πιὸ πολὺ μετὰ τὸν κατὰδικο, πού μετὰ κάλεσε νὰ

κάνω μαζί του «μια βόλτα για περίπατο». Ἡ ἐπαναστατική πλευρά τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν μου ξέφευγε φυσικά — κι αὐτὸ βρισκότανε βέβαια στὶς προθέσεις αὐτῶν τῶν συγγραφέων ποὺ περιγράφανε τοὺς ἐπαναστάτες πάρα πολὺ θαμπὰ καὶ ἀδιόρατα.

Κατὰ τύχη, μου πέσανε στὰ χέρια τ' ἀφηγήματα τοῦ Πομιαλόφσκυ : «Μολότωφ» καὶ «Ἡ ἀστική εὐτυχία». Κι ὅταν ὁ Πομιαλόφσκυ μου ἔδειξε τὴν «καταθλιφτική φτώχεια» μιᾶς ἀστικῆς ζωῆς, τὴ γύμνια τῆς ἀστικῆς εὐτυχίας, ἐνοιῶσα ἀόριστα πῶς οἱ σκοτεινοὶ «μηδενιστές» ἀξίζανε περισσότερο ἀπὸ τὸν πλούσιο «Μολότωφ»...

Ἡ ξένη φιλολογία, ἐνῶ μου πρόσφερε πολυάριθμα σημεῖα γιὰ σύγκριση, με ξάφνιαζε μετὴν καταπληχτική της μαεστρία. Περιέγραφε τὰ πλάσματα μ' ἕναν τόσο ζωντανό, τόσο πλαστικὸ τρόπο, ποὺ μου φαινότανε ἀπτὰ καὶ τὰ ἔβλεπα πάντα πολὺ πιὸ δραστήρια ἀπὸ τοὺς ρώσους : Μιλούσανε λιγώτερο, μὰ ἐνεργούσανε πιὸ πολὺ.

Ἡ «μεγάλη» ρούσικη φιλολογία εἶχε ἀπάνω μου μιὰν αὐθεντική καὶ βαθειὰ μορφωτική ἐπίδραση. Ὁ Σταντάλ, ὁ Μπαλζάκ, ὁ Φλωμπέρ... Συμβουλευῶ με ὅλη μου τὴ δύναμη τοὺς ἀρχαίους νὰ διαβάσουν αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς. Εἶναι μεγαλοφυεῖς καλλιτέχνες, μεγάλοι μαέστροι τῆς φόρμας. Τὰ ρούσικα γράμματα δὲν ἔχουν ἀποχτήσῃ ἀκόμα τέτοιους καλλιτέχνες. Διάβασα τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς στὰ ρούσικα, μὰ αὐτὸ δὲν μ' ἐμπόδισε νὰ νιώσω τὴ δύναμη τῆς τέχνης τοῦ λόγου τῶν γάλλων. Ὑστερ' ἀπὸ πολυάριθμα «ρομάντσα τοῦ Βουλεβάρτου», ὕστερ' ἀπὸ τὸν Μέϊν-Ρέϊντ, τὸν Κοῦπερ, τὸν Γουσταῦο Αἰμάρ, τὸν Πονσὸν ντε Τεράϊγ, οἱ ἀφηγήσεις τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν μου φανήκανε σὰν ἕνα εἶδος μαγείας.

Θυμᾶμαι τὸ «Μιὰ ἀπλὴ καρδιά» τοῦ Φλωμπέρ, ποὺ τὸ διάβαζα ἕνα βράδυ τῆς Πεντηκοστῆς, καθισμένος στὴ σκεπὴ ἐνὸς ἀγερῶνα, ὅπου σκαρφάλωσα γιὰ νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὴ γενική γιορταστικὴν ἀτμόσφαιρα. Ἐμμεῖνα κυριολεκτικὰ κατάπληχτος ἀπὸ τούτη τὴ νουβέλλα ξεκουφάθηκα, θαμπώθηκα. Ἡ θορυβώδης ἀνοιξιά-

τικὴ γιορτὴ χανότανε γιὰ μένα πίσω ἀπὸ τὴ σιλουέτα μιᾶς ἀπλῆς γυναίκας, μιᾶς μαγείρισσας, ποὺ δὲν ἔκανε κανένα κατόρθωμα, κανένα κρῖμα. Μοῦ ἦτανε δύσκολο νὰ καταλάβω γιατί, λόγια ἀπλᾶ καὶ γνωστά, συναρμολογημένα ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο μέσα σ' ἕνα ἀφήγημα γιὰ μιὰ κοινότοπη ζωὴ κάποιας μαγείρισσας, με συνταράζανε σὲ τέτοιο σημεῖο. Ὑπῆρχε μέσα κεῖ μιὰ ἀκατανόητη ταχυδακτυλουργία καὶ — δὲν τὸ βγάζω ἀπὸ τὴ φαντασία μου — πολλὲς φορές, μηχανικά, σὰν ἄγριος, κοίταζα τὶς σελίδες μέσα στὴ διαφάνεια ποὺ τοὺς δίνει τὸ φῶς, ψάχνοντας νάβρω ἀνάμεσα στὶς γραμμὲς τὴν ἐξήγησι τοῦ μυστήριου.

Γνώριζα δεκάδες βιβλία, ποὺ περιγράφανε ματωμένα, γεμάτα μυστήριο ἐγκλήματα. Μὰ νὰ ποὺ διάβασα τὰ «Ἰταλικά χρονικά» τοῦ Σταντάλ καὶ πάλι δὲν κατάλαβα πῶς μπορούσε καὶ γινόταν αὐτὸ τὸ πράμα. Ὁ συγγραφέας περιγράφει σκληροὺς ἀνθρώπους, φονιάδες ἐκδικητὲς κι ἐγὼ διάβαζα τ' ἀφηγήματά του σὰ νὰ ἦτανε «Βίος Ἀγίων» ἢ σὰ ν' ἄκουγα «Τ' ὄνειρο τῆς Παναγίας» — τὴν ἀφήγησι τοῦ γολγοθά τους ποὺ κάνουν οἱ κάτοικοι τῆς κόλασης.

Τὰ ἔχασα ὁλότελα ὅταν διάβασα στὸ μυθιστόρημα τοῦ Μπαλζάκ «Τὸ μαγικὸ δέρμα», τὶς σελίδες τὶς ἀφιερωμένες στὴ γιορτὴ ποὺ γίνηκε στὸ σπίτι τοῦ τραπεζίτη, ὅπου δεκάδες πρόσωπα μιλοῦνε τὴν ἴδιαν ὥρα δημιουργώντας ἕνα χαοτικὸ θόρυβο καὶ μοῦ φαινότανε πῶς ἄκουγα μέσ' ἀπὸ κεῖ τὶς πολλαπλάσιες φωνές. Μὰ τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι πῶς δὲν ἄκουγα μονάχα τὰ πρόσωπα, τὰ ἔβλεπα κιόλας, ἔβλεπα πῶς μιλοῦσαν με διαφορετικούς τρόπους, ἔβλεπα τὰ μάτια τους, τὰ χαμόγελά τους, τὶς χειρονομίες τους, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Μπαλζάκ δὲν περιγράφει μήτε τὰ πρόσωπα μήτε τὶς σιλουέτες τῶν ὁμοτράπεζων τοῦ τραπεζίτη.

Γενικά, ἡ τέχνη νὰ περιγράφει τὰ πρόσωπα με λόγια, ἡ τέχνη νὰ κάνει τὰ λόγια τους ζωντανὰ καὶ ἀκουστά, ἡ τέλεια μαεστρία τοῦ διαλόγου πάντα με ξαφνιάζανε στὸν Μπαλζάκ καὶ στοὺς ἄλλους γάλλους συγγραφεῖς. Τὰ βιβλία τοῦ Μπαλζάκ εἶναι ἐλαιογραφίες καὶ ὅταν εἶδα γιὰ πρώτη

ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

ΤΟΥ ΕΡΝΕΣΤΟ ΝΤΕ ΜΑΡΤΙΝΟ

Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ μου ὑποβλήθηκαν ὀκτὼ ἐρωτήματα πάνω στὸ ζήτημα τοῦ καθοδηγητικοῦ ρόλου τοῦ κράτους. Στὴν ἀπάντησή μου ἔδωσα χρησιμοποιοῦσα τὴν ἔκφραση « Ἀὐτονομία τῆς κουλτούρας ἀπὸ τὴν καταπιεστικὴ ἐξουσία τοῦ κράτους ». Ἐπειδὴ ἡ ἔκφραση αὐτὴ μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ παρεξηγήσεις καὶ παρερμηνείες, καὶ ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα στὸν σημερινὸ κόσμον, ἄς μου ἐπιτραπῆ νὰ ἐπανέλθω στὸ ζήτημα τοῦτο καὶ νὰ τὸ ἐπεξεργασθῶ πιὸ πλατειά.

Ἐπεμβαίνει τὸ ἀστικὸ κράτος στὴν Κουλτούρα ; Ἀσφαλῶς ναί. Ὅπως, ἄλλωστε, ἐπεμβαίνει καὶ σ' ὅλη τὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Ἄς πάρουμε σὰν παράδειγμα τὸ σημερινὸ ἰταλικὸ κράτος. Οἱ μορφές ἐπέμβασης του στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ εἶναι πολλαπλές καὶ, ἂν θέλουμε νὰ δοῦμε καθαρά τὸ ζήτημα, χρειάζεται νὰ τις ξεχωρίσουμε μιὰ μιὰ.

Τὸ σημερινὸ κράτος ἐπεμβαίνει πρῶτα-πρῶτα στὴν παιδεία μέσο τῶν δημόσιων

σχολείων καὶ μέσο μιᾶς ὀρισμένης πολιτικῆς ποῦ ἀκολουθεῖ ἀντίκρου στὰ ἰδιωτικά. Ἡ χορήγηση τῶν ἀπολυτηρίων καὶ τῶν διπλωμάτων καὶ ἡ συγκρότηση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σώματος ἀποτελοῦν ἐπίσης ἄλλες μορφές ὀλοφάνεσης ἐπέμβασης στὴν ὀργάνωση τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης. Τὸ κράτος ἐπεμβαίνει ἀκόμη καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας, καθορίζοντας προγράμματα τὰ ὅποια τείνουν ἀπ' τὴ μιὰ νὰ συντηρήσουν καὶ νὰ διαδόσουν μιὰν ὀρισμένη πολιτιστικὴ κληρονομία καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη νὰ ἐμποδίσουν τὴ διάδοσιν ἐκείνων τῶν « καινῶν δαιμονίων », τὰ ὅποια μποροῦν, μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο νὰ βάλουν σὲ κίνδυνον τὴ βασικὴν του ιδιότητα σὰν ἀστικοῦ κράτους, μὲ ὅλα τὰ πατροπαράδοτα πολιτιστικὰ παρακολουθήματα. Γενικά, καὶ χωρὶς νὰ μπαίνουμε σ' ὀποιαδήποτε ἀξιολογικὴ ἐκτίμησι, ἕνα βιβλίον ποῦ τὸ κείμενό του ἀντλεῖ τὴν ἐμπνευσή του ἀπὸ τὸν μαρξισμό θὰ συναντήσῃ πραγματικὰ πολὺ μεγαλύτερες δυσκολίες γιὰ νὰ ἐπιτραπῆ στὰ σχολεῖα, ἀπ' ὅσο ἕνα βιβλίον

φορὰ πίνακες τοῦ Ροῦμπενς, συλλογίστηκα τὸν Μπαλζάκ. Διαβάζοντας τὰ ξέφρενα βιβλία τοῦ Ντοστογιέφσκυ, δὲν μπορῶ νὰ μὴν συλλογισθῶ πόσα χρωστάω σὲ τοῦτον τὸ μεγάλο δάσκαλον τοῦ μυθιστορήματος. Τὸ ἴδιο ἀγαποῦσα καὶ τὰ βιβλία τῶν Γκονκούρ, ξερὰ καὶ ἀκριβῆ σὰν σχέδια καμωμένα μὲ τὴν πέννα καὶ τὴ σκυθρωπὴ ζωγραφικὴ, μὲ τὰ σκουρα χρώματα, τοῦ Ζολά. Τὰ μυθιστορήματα τοῦ Οὐγκώ δὲν μὲ συνεπαίρνανε. Ἐμενα ἀδιάφορος ἀκόμη καὶ μπροστὰ στὸ « Ἐννενηντατρία ». Οἱ αἰτίες γιὰ τούτη τὴν ἀδιαφορία μου φανήκανε ξεκάθαρα ἀφοῦ διάβασα τὸ « Οἱ Θεοὶ Διψοῦν », τοῦ Ἀνατόλ Φράνς. Διάβαζα τὸν Σταντάλ ἀφοῦ ἔμαθα νὰ συχαί-

νομαι ἀρκετὰ πράγματα καὶ στὸ σκεπτικὸν του χαμόγελο, τὸ σοβαρὸν του ὕφους, μὲ κάνανε νὰ ἐπιμένω σὲ τούτη μου τὴν ἀπέγθεια.

Εἶναι φανερὸ πὼς ἔμαθα νὰ γράφω ἀπὸ τοὺς γάλλους συγγραφεῖς. Αὐτὸ γίνηκε τυχαῖα, μὰ πιστεύω πὼς τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι καὶ τόσο ἄσχημον καὶ γιὰ τοῦτο συμβουλεύω θερμὰ τοὺς νέους συγγραφεῖς νὰ μάθουνε γαλλικά, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ διαβάσουνε τοὺς μεγάλους δασκάλους στὸ πρωτότυπον καὶ νὰ μάθουν ἀπ' αὐτοὺς τὴν τέχνην τοῦ λόγου.

Μετάφραση

ΓΕΩΡΓ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ

πού τὸ κείμενό του ἀντλεῖ τὴν ἔμπνευσή του ἀπὸ τὴν καθολικὴν σκέψιν ἢ ἀπὸ τὰ διάφορα σπιοιτουαλιστικὰ ρεύματα. Ἀνάλογα, ἡ ἰδρυσις ἐνὸς ἰδιωτικοῦ σχολείου με μαρξιστικὴν φήρμα, εὐνοεῖται πολὺ λιγότερο ἀπ' ὅσο ἡ ἰδρυσις ἐνὸς σχολείου πού ὀργανώνεται ἀπὸ ἓνα τάγμα φρέρηδων. Ἀλλὰ ἡ ἐπέμβασις τοῦ σημερινοῦ ἰταλικοῦ κράτους στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς χώρας δὲν γίνεται μόνο με τὸ σχολεῖο ἀλλὰ καὶ με πολλοὺς ἄλλους τρόπους. Π.χ. με τὸ ραδιόφωνο (στὸ βαθμὸν πού τὰ ραδιοφωνικὰ προγράμματα ἔχουν ἓνα συγκεκριμένο πολιτιστικὸ προσανατολισμό), ἢ με τὴν λογοκρισίαν τοῦ κινηματογράφου (στὸ βαθμὸν πού ὁ κινηματογράφος διαδίδει στίς μάζας ὀρισμένες ιδέας, ὀρισμένα γούστα, ὀρισμένες τάσεις κλπ.). Τέλος, βάσει τοῦ κονκορδάτου με τὸν Πάπα, παραχωροῦνται στὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὀρισμένα προνόμια, τόσα ὥστε αὐτὴ νὰ τοποθετεῖται ψηλότερα ἀπὸ ὀποιαδήποτε ἄλλη θρησκευτικὴ ἢ λαϊκὴ ὀργάνωσις. Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία στὴν δημόσιαν στοιχειώδη καὶ μέσην ἐκπαίδευσιν, παρὰ τὸν θεωρητικὸν χαρακτήρα τῆς, ἀποτελεῖ ἄλλη μιὰν ὀλοφάνερην ἐπέμβασιν, ἐφ' ὅσον τὸ κράτος προσεταιρίζεται κατὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν τοῦ λειτουργία ἓναν ἰσχυρὸν ὀργανισμόν, ὁ ὀποῖος ἐκφράζει μιὰν ὀρισμένην ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, καὶ δίνει σ' αὐτὸν τὸν ὀργανισμόν προνομιακὴν θέσιν. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἐκκλησία διαθέτει καὶ τὰ δικά τῆς μέσα γιὰ νὰ κάνει τὴν διδασκαλίαν τῆς. Καὶ ἐφ' ὅσον τὸ κράτος προστατεύει καὶ ἐξασφαλίζει αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ προστατεύει καὶ νὰ ἐξασφαλίζει στὸν ἴδιον βαθμὸν τὴν διδασκαλίαν ἄλλων ὀργανώσεων οἱ ὀποῖες ἔχουν διαφορετικὸν πολιτιστικὸν προσανατολισμόν, στὴν οὐσίαν διαπράττει μιὰν κατὰφορὴν ἐπέμβασιν στὴν κουλτούραν. Ὅσο ἔμμεσις κι ἂν εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπέμβασις, δὲν παύει γι αὐτὸ τὸ λόγο νὰ εἶναι λιγότερο ἀποτελεσματικὴ.

Τώρα, εἶναι ὀλοφάνερο πῶς ὅταν διεκδικούμε τὴν αὐτονομίαν τῆς κουλτούρας στὸ σοσιαλιστικὸν κράτος, αὐτὸ δὲν σημαίνει πῶς ἐννοοῦμε ὅτι τὸ σοσιαλιστικὸν κράτος δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνει στὴν

πολιτιστικὴν ζωὴν. Γιατὶ εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὅπως τὸ ἀστικὸν κράτος ἀσχεῖ με τὸν τρόπον τοῦ αὐτῆ τὴν ἐπέμβασιν, ἔτσι θὰ τὴν ἀσχεῖ καὶ τὸ σοσιαλιστικὸν κράτος καὶ — γενικότερα — τὸ κράτος ὀποιασδήποτε μορφῆς. Ἡ διεκδίκησις τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας σ' ἓνα σοσιαλιστικὸν κράτος, γεννιέται ἀπὸ μιὰν ἄλλη σειρὰ συνειδητοποιήσεων τοῦ ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους στὴν πολιτιστικὴν ζωὴν, ἐκφράζει πάντοτε τὴν ὀρμὴν διάδοσις μιᾶς ὀρισμένης πολιτιστικῆς κληρονομίας, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζει τὴν ὀρμὴν δημιουργίας τῆς ἴδιας τῆς κουλτούρας. Κι αὐτό, γιατί ἡ δημιουργία καὶ ἡ μεγαλοφυΐα ἀνανέωσι ἀνήκουν στὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ στὴν δυνατότητα πού τοὺς ἀφήνει τὸ κράτος γιὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν. Ἡ διεκδίκησις τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας στὸ σοσιαλιστικὸν κράτος γεννιέται ἀπὸ τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ ὅτι τὰ ὑπουργεῖα τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσις ἢ τῆς λαϊκῆς κουλτούρας, με τίς φάλαγγες τῶν ὑπαλλήλων τους καὶ τῶν γραφειοκρατῶν τους, καθὼς καὶ οἱ Ἀκαδημίαι, ἢ τὰ Συμβούλια τῶν Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν, ἢ οἱ Πολιτιστικὲς Ἐπιτροπές, ὅλα τους εἶναι — ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς δημιουργικῆς κουλτούρας — ὀργανισμοὶ προσβεβλημένοι ἀπὸ ἀθεράπευτη ὀργανικὴν στειρότητα. Συνεπῶς ὅταν αὐτὰ χάνουν τὴν αἴσθησιν τῶν ὀρίων τους καὶ παρασταίνουν τοὺς δημιουργοὺς κουλτούρας, παρουσιάζουν ἓνα ἄθλιο θέαμα ἀνίκανων ὄντων ἢ μισητῶν ὀργάνων καταπίεσις καὶ καταναγκασμοῦ. Ἡ κουλτούρα πού ἀνανεώνει καὶ δημιουργεῖ, δὲν ὀνομάζεται ποτὲ κράτος: ὀνομάζεται Ὀμηρος ἢ Σαίξπηρ ἢ Γκαῖτε: ὀνομάζεται Ἰησοῦς, Παῦλος ἢ Ἰωάννης: ὀνομάζεται Γαλιλαῖος ἢ Νεύτων ἢ Ἀἰνστάιν: ὀνομάζεται Πλάτων ἢ Ἀριστοτέλης ἢ Κάντ ἢ Χέγκελ ἢ Μάρξ. Ἡ διεκδίκησις τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας στὸ σοσιαλιστικὸν κράτος, γεννιέται ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι κάθε κράτος, ἀπὸ τὴν ἴδιαν τοῦ τῆ φύσιν σὰν κράτος, κατατρυγεται ἀπὸ τὸ θανάσιμο κίνδυνον τῆς κατὰπνιξις τοῦ καινούριου καὶ τῆς ἀλλαγῆς, καθὼς ἡ ζωὴ διαρκῶς ἀλλάζει καὶ ἀνανεώνεται.

Γεννιέται ακόμη από την πεποίθηση ότι κάθε κράτος, τότε μόνο μπορεί ν' ανταποκριθεί αξιοπρεπώς στην αναφαίρετη λειτουργία του σαν συντηρητή και διαχειριστή μιᾶς δουσμένης πολιτιστικῆς κληρονομιάς, όταν, — και στο βαθμὸ πού —, αφήνει τὴν ὁρμὴ πολιτιστικῆς αὐτονομίας νὰ ἐκφράζεται ἐλεύθερα καὶ διαλεκτικὰ σαν πρωτοβουλία τοῦ πνεύματος. Ἡ διεκδίκηση τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας στὸ ἀστικὸ κράτος ἐκφράζεται στὴν ἱστορικὴ πείρα τοῦ φιλελεύθερου κράτους τὸ ὁποῖο πρῶτο πρόβαλε τὸ αἶτημα τῆς διαλεκτικότητας (dialleccita) τῶν δυὸ ὁρμῶν, ἔστω κι ἂν αὐτὸ τὸ ἔκανε μέσα στὰ δικά του περιορισμένα ὅρια, τὰ ὁποῖα, σαν ἀστικὸ κράτος πού ἦταν, δὲν μπορούσε νὰ τὰ ὑπερβεῖ. Οἱ μέθοδοι μὲ τις ὁποῖες τὸ ἀστικὸ κράτος πραγματοποίησε, κατὰ τὸν τρόπο του, αὐτὸ τὸ αἶτημα, εἶναι πολὺ γνωστές. Ἡ ἀρχὴ τοῦ λαϊκοῦ¹, ἡ μὴ κληρικόφρονος κράτους ἀπαγόρευε στὸν κρατικὸ μηχανισμό νὰ μεροληπτεῖ ὑπὲρ αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἀντίληψης γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμο. Στὸν τομέα τῆς κουλτούρας, ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἀνέθετε στὶς δημόσιες ἐξουσίες τὸ καθῆκον νὰ ἐπαναφέρουν ὅλες τις ἐκδηλώσεις τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, εἴτε ἦταν ἀτομικὲς εἴτε συλλογικὲς, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ κοινοῦ δικαίου. Βέβαια, ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς τὸ φιλελεύθερο κράτος, σαν ἀστικὸ κράτος πού ἦταν, στὴν οὐσία δὲν προστάτευε ἐξ ἴσου ὅλες τις ἀντιλήψεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμο, καὶ ἀσφαλῶς εἶναι ἀλήθεια πὼς ἐνάντια σὲ μιὰν ἀπ' αὐτές, ἐνάντια στὸν μαρξισμό, ἔβαλε σ' ἐνέργεια τὰ προσκόμματα πού ἀναφέραμε. Ὡστόσο αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ μὴ κληρικόφρονος κράτους πρέπει νὰ θεωρηθεῖ sic et cempliciter σαν ἓνα ψεῦδος ἢ μιὰ ὑποκρισία. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε πὼς ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός σαν πολιτιστικὸ κίνημα, γεννήθηκε κι ἀναπτύχθηκε ἐπωφελοῦμενος καὶ ἀπὸ τις δυνατότητες πού ἔδινε ἡ φιλελεύθερη ἐποχὴ, τόσο ὥστε σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις νὰ φτάσει νὰ διδάσκεται κι ἀπὸ τις ἑδρες πανεπιστημίων, καὶ νὰ

μπορεῖ νὰ διαδίδει, ἔστω καὶ μὲ χίλιες δυὸ δυσκολίες, τὴν ἀφθονὴ βιβλιογραφία του. Ἡ ἀρχὴ τοῦ μὴ κληρικόφρονος κράτους δὲν ἔμεινε χωρὶς καταφάνερα ἀποτελέσματα στὴ διχρόρφωση μιᾶς ὀρισμένης πολιτικῆς συνείδησης, ἔχοντας π.χ. καθιερώσει τὸ μὴ θεμιτὸ ὀρισμένων ἄμεσων καὶ ἀνατρεπτικῶν μορφῶν ἐπέμβασης τοῦ κράτους στὴ ζωὴ τῆς κουλτούρας, καὶ ριζώνοντας μέσα στὶς ψυχὲς τὴν πεποίθηση ὅτι τέτοιες ἐπεμβάσεις ὄχι μόνο ἀπέχουν πάρα πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἐκφράζουν τὴν δῆθεν ἠθικότητα (eticità) τοῦ κράτους ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὲς στὴν πράξη καταλήγουν νὰ ἀποτελοῦν προσωπικὴ δικτατορία μέτριων διανοουμένων ἢ ἀναλφάβητων ἀστυνομικῶν οἱ ὁποῖοι ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὸ γραφειοκρατικὸ τους ἀξίωμα, γιὰ νὰ καταπιέζουν καὶ νὰ καταπνίγουν τις πραγματικὲς δυνάμεις τῆς κουλτούρας. Ἄν σήμερα, στὴν τωρινὴ ἰταλικὴ δημοκρατία θεωροῦμε παράλογο καὶ μάλιστα χοντρά κωμικὸ τὸ νὰ ἐπέμβει ἄμεσα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους ἢ ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας γιὰ νὰ ρυθμίσει ἢ γιὰ νὰ ἀποφασίσει ἢ ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ «προσανατολίσει» μιὰ συζήτηση πάνω στὴν λογοτεχνία ἢ στὴν ἱστορία ἢ στὴ φυσιογνωσία, κι ἂν ἀντιστεκόμαστε καὶ φωνάζουμε ὅτι ἀποτελοῦν σκάνδαλο οἱ σχετικὰ πολὺ πικρὰ λεπτεὲς καὶ ἔμμεσες ἐπεμβάσεις μὲ τις ὁποῖες ἐπιχειρεῖται ἡ τωρινὴ προσπάθεια κληρικοποίησης τοῦ ἰταλικοῦ κράτους, τοῦτο γίνεται γιὰ τὸ ἔχουμε βαθύτατα ἀφομοιώσει, ἔχουμε πιά σχεδὸν στὸ αἷμα μας, τὴ φιλελεύθερη ἀρχὴ πού λέει ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ ὅτι δουλειὰ τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὴν κουλτούρα δὲν εἶναι ποτὲ τὸ νὰ ὑποκαταστήσει τοὺς διανοούμενους καὶ νὰ δημιουργεῖ αὐτὸ κουλτούρα γιὰ λογαριασμό τους. Τοῦτο σημαίνει ἀκόμη ὅτι μιὰ σταθερὴ μορφή κρατικῆς ὀργάνωσης στὴν ὁποία μποροῦν νὰ γίνονται τέτοια πράγματα, ἀποτελεῖ κάτι τὸ τερατῶδες πού οἱ διανοούμενοι οἱ ὁποῖοι ἔχουν ζήσει κι ἔχουν μορφωθεῖ στὶς χώρες ὅπου δοκιμάστηκε ἡ ἱστορικὴ πείρα τοῦ μὴ κληρικόφρονος κράτους, δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ τὸ δεχτοῦν καλόπιστα. Οἱ διανοούμενοι αὐτοὶ ἔχουν φάσει ἀπὸ τοῦτον τὸν καρπὸ

1. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ μὴ κληρικόφρονος.

κι έχουν ανοίξει πιά τὰ μάτια τους Δέν μπορούν νὰ τὰ ξανακλείσουν. Σὲ καμιά περίπτωση δέν μπορούν νὰ σβήσουν ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ τους μνήμη, τούτη τὴν ἐδραιωμένη πεποιθήση. Ἐνῶ στὸ λαϊκὸ¹ κράτος αὐτὸς ποὺ ἀφορίζεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μένει ἀνενόχλητος μέσα στὸ κράτος, στὸ κληρικόφρον κράτος ἐκεῖνος ποὺ ἀφορίζεται ἀπ' αὐτὸ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὴν ἐξορία, τὸ κάτεργο καὶ τὸν κονφορμισμὸ.

Τὸ πρόβλημα τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας μπαίνει στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος μὲ ιδιαίτερη οξύτητα. Πρῶτα πρῶτα ἐπειδὴ ἡ σχεδιοποίησις τῆς οἰκονομίας, μπορεῖ ἀπρόσεχτα νὰ μεταφερθεῖ καὶ στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ. Δεύτερο, ἐπειδὴ οἱ σοσιαλιστικὲς χῶρες ποὺ ἐκτείνονται ἀπὸ τὸν Βιστούλα ὡς τὸν Εἰρηνικὸ δὲν ἐγνώρισαν ποτὲ τὴν πείρα τοῦ φιλελεύθερου λαϊκοῦ κράτους καὶ γι αὐτὸ δέν μπορούν — ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνοικοδόμησις — ν' ἀποτελέσουν πρότυπο γιὰ τίς χῶρες οἱ ὁποῖες ὑπῆρξαν κοιτίδες τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπάρχει βέβαια ἡ ἀποψη ὅτι ἡ ἀποκάλυψις μιᾶς ἀλήθειας ἢ ὁποῖα μένει κληρονομικὰ περιορισμένων ομάδων εἶναι λιγότερο σημαντικὸ φαινόμενο ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψις μιᾶς ἄλλης ἀλήθειας ἢ ὁποῖα κοινωνικοποιεῖται, γίνεται κοινὸ κτῆμα καὶ ἀναπλάθει τίς συνειδήσεις πλατειῶν μαζῶν. Ἀλλὰ ἡ ἀποψη αὐτὴ δέν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ — προπάντων, στίς χῶρες ποὺ ὑπῆρξαν κοιτίδες τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ — σὰν ἐπαρκῆς λύσις τοῦ προβλήματος τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος. Μιὰ τέτοια ἀποψη ἔχει ἀσφαλῶς νόημα σὰν ἐπιχείρημα πολεμικῆς ἐναντία στοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἐμποδίζουν στὴν ἐξάπλωσις τῆς κουλτούρας σ' ἓνα ἀστικὸ κράτος, ἀλλὰ δέν ὠφελεῖ στὴ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς αὐτονομίας τῆς κουλτούρας σ' ἓνα σοσιαλιστικὸ κράτος. Ἡ κουλτούρα ὄλων τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν καὶ ὄλων τῶν πολιτιστικῶν καθεστώτων ἔχει δυὸ ὄψεις Ἡ μιὰ ἀφορὰ τὴ διάδοσις μιᾶς ὀρισμένης πολιτιστικῆς κληρονομιάς καὶ τὸν βαθμὸ ποὺ αὐτὴ εἶναι προσιτὴ στὸν καθένα, ἀνά-

1. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ μὴ κληρόφρονος.

λογα μὲ τὰ φυσικὰ του προσόντα. Ἡ ἄλλη ὄψη ἀναφέρεται στίς κορυφές τῆς ἀνθρώπινης δημιουργικότητος, στὴν ἰδιαιτερότητα τῶν λίγων καὶ στὴ μεγαλοφυΐα τῶν ἐλάχιστων δηλ. σ' αὐτὸ ποὺ συνήθως ὀνομάζουμε ὑψηλὴ κουλτούρα. Τώρα, ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος, τὸ πρόβλημα τῆς μέγιστης διάδοσης καὶ μέγιστης προσιτότητας τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, μπαίνει ὑπὸ συνθήκες πολὺ πιὸ προχωρημένες ἀπ' ὅτι στὸ ἀστικὸ κράτος, εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια τὸ ὅτι ἡ διάδοσις καὶ ἡ προσιτότητα δέν ἐξαντλοῦν τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα σὲ σοσιαλιστικὸ κράτος καὶ κουλτούρα γιὰτὶ μένει ἡ ἄλλη ὄψη, καὶ μάλιστα ἡ ἐγγύησις δυνατότητας ὑπαρξῆς τῆς ὑψηλῆς κουλτούρας τῆς κουλτούρας ποὺ ἀνανεώνει, μιᾶς κορυφαίας κουλτούρας ἢ ὁποῖα εἶναι πάντοτε ἀνοιχτὴ στὴν ἀνεξάντλητη κίνησις τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐξάλειψις τῶν οἰκονομικῶν ἐμποδίων στὴν ἀνάπτυξις τῆς ἀτομικῆς κουλτούρας, ἢ δυνατότητα ποὺ προσφέρεται καὶ στὸν τελευταῖο χωρικὸ νὰ φτάσει στὸ πανεπιστήμιο, ἢ ἀντίληψις ὅτι τὸ νὰ σπουδάζει κανεὶς εἶναι μιὰ ὑπηρεσία πρὸς τὸ σύνολο τὴν ὁποῖα στὸ μεταξὺ τὸ κράτος ἀμοίβει σὰν ἐργασία, ἀποτελοῦν ἀσφαλῶς τίτλους ὑπεροχῆς τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους ἀντίκρου στὸ ἀστικὸ. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῶν ἐγγυήσεων ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ ὑπάρξει μιὰ κορυφαία κουλτούρα μένει ἀκόμη ἄλυτο. Ἡ ἔλλειψις τῆς λύσεως τοῦ ἐγκυμονεῖ τὸν κίνδυνο νὰ ὑπονομευτοῦν οἱ τίτλοι ὑπεροχῆς ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, γιὰτὶ μετατρέπει τὸν κόσμον τῆς κουλτούρας σ' ἓνα νεκροταφεῖο μὲ ἀσπρισμένους τάφους, ποὺ ἀπ' ὄξω λαμποκοποῦν ἀλλὰ ἀπὸ μέσα εἶναι γεμάτοι σκουλήκια καὶ κόκκαλα. Ἡ ποσοτικὴ ἀξιολόγησις τῆς κουλτούρας, ποὺ διαδίδεται καὶ κυκλοφορεῖ, ἀποχτάει τὸ νόημά της μονάχα στὸ βαθμὸ ποὺ ἔχει ἐξασφαλιστεῖ ἢ δυνατότητα ποιοτικῆς ἐκκρηξῆς τῆς ἀτομικῆς μεγαλοφυΐας, ἢ ὁποῖα ξαναεμφυλώνει καὶ ἀνανεώνει τὴν κουλτούρα. Τὰ γιγαντιαῖα τираζ βιβλίων, καθημερινῶν ἐφημερίδων ἢ περιοδικῶν ἢ τὰ πολὺ ὑψηλὰ ποσοστὰ ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν ποὺ πη-

γαίνουν στα πανεπιστήμια, δεν επαρκούν για να σταθούν σαν μέτρο της πολιτικής ζωτικότητας ενός σοσιαλιστικού κράτους, γιατί πρέπει να εκτιμηθεί αυτό που διαφέρει από τέτοιους στατιστικούς υπολογισμούς. Κι αυτό είναι : τα περιθώρια αυτονομίας που χαίρονται οι καινούριες ιδέες. Κι εδώ όταν λέμε « καινούριες ιδέες » δεν εννοούμε μόνο τις τεχνικές κατακτήσεις που επιτρέπουν μεγαλύτερη κυριαρχία πάνω στη φύση ή τις εφευρέσεις για την ποσοτική ή ποιοτική βελτίωση της παραγωγής, αλλά την πολιτιστική δημιουργικότητα στην άκραιότητα της και πάνω απ' όλα την κριτική συνειδητοποίηση του οράματος της ζωής και του κόσμου.

Ο τρόπος που μπορεί να υπάρξει σ' ένα σοσιαλιστικό κράτος αυτή ή ζωτική διαλεκτική ανάμεσα σε κρατική εξουσία, και αυτονομία της κουλτούρας, δεν είναι ένα πρόβλημα που μπορεί να λυθεί αφηρημένα και έξω από τη συγκεκριμένη προσπάθεια θεμελίωσης και οικοδόμησης ενός ζωντανού και λειτουργούντος σοσιαλιστικού κράτους σε μια δοσμένη χώρα και σε μια δοσμένη εποχή, μέσα στα πλαίσια των ορισμένων συνθηκών του παγκόσμιου εργατικού κινήματος παρμένου στο σύνολό του. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ μπαίνουν διαρκῶς σὲ συζήτηση ὀρισμένοι γενικοὶ ὅροι τοῦ προβλήματος καὶ νὰ διατηροῦνται ζωντανοὶ στὴ συνείδηση τοῦ εργατικοῦ κινήματος. Γιὰ τὶς χώρες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ μέρος ἑνὸς μαρξιστικοῦ εργατικοῦ κόμματος, δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει ἐγκαθίδρυση ἑνὸς « κληρικόφρονος » κράτους μέσα στὸ ὁποῖο ἡ πολιτιστικὴ ζωὴ παίρνει ἀναπότρεπτα τοὺς συσπαστικοὺς καλογεροίστικους ρυθμοὺς τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς αἵρεσης, τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ ἐξαγνισμοῦ. Σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τοῦ κόσμου ὁ τέτοιος δρόμος ἔχει φραγεῖ χάρις στὴν φιλελεύθερη πεῖρα. Σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τοῦ κόσμου ἡ κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ ἕνα μαρξιστικὸ εργατικὸ κόμμα μπορεῖ νὰ σημαίνει μόνον ἴδρυση ἑνὸς κράτους τὸ ὁποῖο δὲ θὰ ἐξασφαλίζει στὴν ἀνάπτυξη καὶ διάδοση τοῦ μαρξισμοῦ δυνατότητες

διαφορετικὲς οὔτε μεγαλύτερες ἀπὸ κεῖνες ποὺ χαίρεται ὁ καθολικισμὸς καὶ ἡ ἐκκλησία στὰ φιλελεύθερα κράτη τὰ ὁποῖα ἔχουν σαν βασικὸ χαρακτηριστικὸ τους γνώρισμα τὸ χωρισμὸ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ἄλλὰ ἡ πραγματικὴ κατάκτηση τῆς πολιτιστικῆς ἡγεμονίας ἀπὸ τὸν μαρξισμὸ παραμένει σὲ τελευταῖα ἀνάλυση ἐμπιστευμένη στὴν ἀποδοτικὴ ἐργασία ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ ἀναπτύξουν οἱ διανοούμενοι σαν ἄτομα μέσα στὴν ἐλεύθερη διαπάλη τῶν ιδεῶν. Ὁ πειρασμὸς νὰ ἐγκαθιδρύσουμε ἕναν καινούργιο τύπο κληρικόφρονος κράτους μόνον κατ' ἐπιφάνεια δίνει ἀποτελέσματα γοργὰ καὶ « ὀλοκληρωτικά », τοῦλάχιστο σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τοῦ κόσμου ποὺ ἔχει γνωρίσει τὴν φιλελεύθερη πεῖρα τοῦ λαϊκοῦ κράτους.

Μπορεῖ νὰ φανεῖ σὲ μερικοὺς ὅτι τὰ προβλήματα αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι ἀφηρημένα, ὅτι δηλ. δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τῶν ἐθνικῶν δρόμων πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ καὶ μὲ τοὺς ἀγῶνες ποὺ πρέπει νὰ διεξαγάγει ἡ εργατικὴ τάξη γιὰ νὰ κατακτήσει τὴν ἐξουσία στὶς διάφορες χώρες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Στὴν πραγματικότητα, ὅταν ἕνα πρόβλημα γίνεται ἱστορικὰ αἰσθητὸ σ' ἕναν ὀρισμένο πολιτιστικὸ κύκλο δὲν εἶναι ποτὲ ἀφηρημένο. Στὴν περίπτωσή μας ἀφαίρεση διαπράττουν ἐκεῖνοι ἀκριβῶς ποὺ στὸ ὄνομα τῶν συγκεκριμένων ἀγῶνων τοῦ εργατικοῦ κινήματος θεωροῦν πῶς πετᾶνε στὰ σύννεφα ἢ πῶς εἶναι ἐνοχλητικοὶ ἐκεῖνοι οἱ διανοούμενοι ποὺ μέσα στὶς τωρινὲς περιστάσεις βάζουν ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς κουλτούρας μέσα στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος. Ἀναμφίβολα, τὸ βάρος μιᾶς ὀρισμένης ἱστορίας ἐνοχλεῖ, δημιουργεῖ σκοτοῦρες. Ἄλλὰ ὁποῖος δὲν συγκατατίθεται νὰ ἀναγνωρίσει καὶ νὰ παραδεχτεῖ τὶς ἀδυναμίες τοῦ παρελθόντος καὶ δὲν προσπαθεῖ νὰ τὶς μεταβάλει σὲ δυνατότητες γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὸς πέφτει στὴ χειρότερη ἀφαίρεση καὶ προσποιεῖται ὅτι κατέχει, — ἐνῶ στὴν πραγματικότητά του λείπει — τὴν πραγματικὴ ἐπαναστατικὴ δύναμη.

Μετάφραση ΚΩΣΤΑ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Τοῦ ΔΗΜ. ΧΑΤΖΗ

Στις 31 τοῦ Μάρτη πρόκειται νὰ συγχροτηθεῖ στὴ Γενεύη ἡ σύσκεψη μιᾶς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς ἐπιστημόνων μὲ θέμα τῆ νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ μὲ σκοπὸ — καθὼς γνωρίζουμε — τὴν προετοιμασίαν τῆς ὀργάνωσης διεθνοῦς συνεδρίου νεοελληνικῆς φιλολογίας. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς εἶναι : Ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Ζώρας. Ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης οἱ καθηγητὲς κ.κ. Ἐμμ. Κριαρᾶς καὶ Λ. Πολίτης. Ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης ὁ ὑφηγητὴς κ. Π. Ἐνεπεκίδης. Καὶ οἱ ξένοι : Ὁ καθηγητὴς κ. Ἄντρ. Μιραμπέλ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παρισιῦ. Ὁ καθηγητὴς κ. Μπ. Μπουβιέ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης. Ὁ γνωστός Σουηδὸς νεοελληνιστὴς κ. Μπ. Κνιές. Ἡ ὑφηγήτρια κ. Ζ. Οὐντάλτσουβα τοῦ ἱστορικοῦ ἴνστιτούτου τῆς Μόσχας — τμήμα βυζαντινολογίας. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἄντ. Σάλατς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας. Καὶ ἀναφέρω τελευταῖον τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου κ. Γιόχ. Ἰρμσερ γιὰ νὰ τονίσω πὼς σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ὀργάνωσης τῆς κίνησης αὐτῆς, μὲ ἀφετηρίαν τὴ διεθνή συνδιάσκεψιν γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία ποὺ ἐγένετο πέρσι τὸν Ἀπρίλη στὸ Βερολίνο (τὸ Ἀνατολικό). Ἡ συνδιάσκεψις αὐτὴ τοῦ Βερολίνου — ἡ πρώτη στὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων διεθνῆς ἐπιστημονικῆς συγκέντρωσις μὲ θέμα ἀποκλειστικὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία — σημείωσε, ὅπως γράφτηκε τότε καὶ στὸν ἑλληνικὸ τύπον, μεγάλη ἐπιτυχία : Ὅγδόντα περίπου ἐπιστήμονες ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς καὶ τὰς δυτικὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι ἀντιπροσώπευαν τὰς καθηγητικὰς ἢ ὑφηγητικὰς ἔδρας τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολο-

γίας στὰ πανεπιστήμια τῶν χωρῶν τους, ἔκαμαν ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις πάνω σὲ θέματα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἀπὸ τὴν πρώτην τῆς περιόδου, τῆς βυζαντινῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας, ὡς τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν Παλαμᾶ καὶ τὴ σημερινὴν ἐποχὴ. (Εἶναι γνωστὸ πὼς τὴν τελευταία στιγμὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἐπέτρεψε τότε νὰ πάρουν μέρος στὴ διεθνή αὐτὴ συγκέντρωσις ἢ ἑλλ. ἀντιπροσωπεΐα).

Οἱ ἀνακοινώσεις ποὺ ἐγέναντο στὴ συνδιάσκεψιν αὐτὴν, καθὼς καὶ οἱ ἀνακοινώσεις ἐκείνων ποὺ εἶχαν δηλώσει συμμετογὴν καὶ γιὰ ἓνα ὁποιοδήποτε λόγον δὲ μπόρουν νὰ παραστοῦν στὴ συνδιάσκεψιν, πρόκειται νὰ περιληφθοῦν σὲ τέσσαρις ὀγκώδεις τόμους ποὺ θὰ ἐκδώσει ἡ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου. Τῶν δυο πρώτων τόμων ἄρχισε ἤδη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ὑπολογίζεται ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ κυκλοφορήσουν ἑξῆς σ' αὐτὸ τὸ χρόνον. Στὸν πρῶτον τὸμον ἔχουν περιληφθεῖ οἱ ἀνακοινώσεις πάνω σὲ θέματα γενικὰ τῆς γραμματολογίας καὶ τῆς βιβλιογραφίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, σὲ ζητήματα γλωσσικὰ καὶ οἱ ἀνακοινώσεις σχετικὰ μὲ τὴ σημερινὴν θέσιν τῶν νεοελληνικῶν φιλολογικῶν σπουδῶν στὰς διάφορας χώρας (συγκεκριμένα : τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωση καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν). Στὸν δεῦτερον τὸμον ἔχουν περιληφθεῖ ἀποκλειστικὰ οἱ ἀνακοινώσεις πάνω σὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὰς πολιτιστικὰς σχέσεις καὶ τὰς πνευματικὰς ἐπαφὰς τοῦ νεοελληνισμοῦ μὲ τὰς ἄλλας χώρας. Οἱ δύο ἄλλοι τόμοι δὲν θὰ εἶναι ἕτοιμοι αὐτὸν τὸν χρόνον. Ὁ τρίτος θὰ περιλάβει τὰς ἀνακοινώσεις χειρογράφων καὶ κωδίκων καὶ ἀνακοινώσεις πάνω σὲ θέματα τῆς πρώτης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας — βυζαντινὴ λαϊκὴ λογοτεχνία — τῆς πε-

ριόδου τῆς φραγκοκρατίας, τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης. Στὸν τέταρτο τόμο θὰ περιληφθοῦν οἱ ἀνακοινώσεις πάνω σὲ θέματα τῆς νεώτερης περιόδου, ἀπὸ τὸ Σολωμὸ ὡς τὰ τῶρα.

Ἡ διεθνὴς συνδιάσκεψη τοῦ Βερολίνου τελειώνοντας τὶς ἐργασίες της — πού ἐκράτησαν τέσσερις μέρες μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα ἐπιστημοσύνης καὶ φιλελληνισμοῦ — ἐπῆρε καὶ τὴν πρακτικὴ ἀπόφαση νὰ συστήσει μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες πού ἀναφέρθηκαν στὴν ἀρχή. Ἡ ἐπιτροπὴ συνέρχεται τῶρα στὴ Γενεύη στὴν πρώτη της — ἰδρυτικὴ κατὰ ἓνα τρόπο — συνεδρίαση. Εἶναι αὐτονόητο πῶς τὸ θέμα τῆς ἐπιτροπῆς στὴ συνεδρίασή της αὐτὴ θὰ εἶναι κυριότατα ἡ ὀργάνωση διεθνοῦς συνεδρείου νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Ἡ συνδιάσκεψη πού ἔγινε πέρσι στὸ Βερολίνο ἦταν ὁ ὄριμος καρπὸς τῆς προόδου καὶ τῆς ἀνάπτυξης πού ἔχει σημειωθεί ὅσον ἀφορᾷ τὴ συστηματικὴ — γραμματολογικὴ καὶ βιβλιογραφικὴ — συγκρότηση τοῦ κλάδου τῆς νεοελληνικῆς φιλο-

λογίας σὰν ξεχωριστῆς ἐνότητας μέσα στὸ συνολο τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν. Ὁ βασανιστικὸς δρόμος πού πέρασαν ἐδῶ καὶ ἑβδομήντα - ὀγδόντα χρόνια οἱ φιλολογίες τῶν λαῶν, πού ἔμειναν ἐξω ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση, ὥσπου νὰ ἀξιωθοῦν νὰ ἐπιβάλουν τὸ δικαίωμα τῆς ὑπαρξῆς τους, ἦταν καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὁ δρόμος. Καὶ ἴσως ἀκόμα πιὸ βασανιστικὸς ὁ δικὸς της ὁ δρόμος, γιατί ὁ ἴσκιος τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἔπεφτε καταθλιπτικὸς πάνω στὰ « graecobarbara » προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τὰ ἀθάνατα δημιουργήματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας δὲν ἄφηναν στὴν καρδιά καὶ τὴ σκέψη τῶν φιλόλογων οὔτε μιὰ στάλα τόπου γιὰ τὰ « μυθεύματα τῶν γραϊδίων » καὶ τὰ « σκαλισματα τῶν ἀπολιτεῦτων τεχνιτῶν » τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς παράδοσης. Καὶ ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος — δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία — ἡ παράδοση τῶν κλασικῶν σπουδῶν, μὲ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τῆς βυζαντινολογίας κατόπι, ἦταν ἓνας ἀνοιχτὸς δρόμος πού ὀδηγοῦσε καὶ στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία, ἀπὸ τᾶλλο μέρος, εἶναι

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ:

Κ. ΠΟΡΦΥΡΗ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

ΕΝΑΣ ΠΟΙΗΤΗΣ, ΕΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΜΙΑ ΕΠΟΧΗ

(ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ)

Ἡ δραματικὴ μορφή τοῦ Ἐθνικοῦ ποιητῆ. Ἡ ταραγμένη του ἐποχή: Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βενετοκρατίας, Γάλλοι δημοκρατικοί, Ἀγγλοὶ, τὸ 21, ὁ ἔφτανησιώτικος Ριζοσπαστισμὸς. Οἱ οἰκογενειακὲς του περιπέτειες.

Οἱ σχέσεις του μὲ τὴ Φαρμακομένη. Ἡ δημιουργία του.

Πολυτελὴς τόμος μὲ πολλὰ κλισέ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου (Hors texte)

ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΔΩΡΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΣΧΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΜΙΝΩΑΣ»

ἐπίσης ἀλήθεια, ἡ ἀδιαχώριστη ἐνότητα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ — σὲ μερικὰ σημεῖα — ἡ ἀδιαχώριστη ἐνότητα τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν ἦταν ἓνα πρόσθετο ἐμπόδιο στὸ νὰ ἀξιωθεῖ ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία νὰ ἀποκτήσει καὶ αὐτὴ τὸ δικαίωμα ἐνὸς αὐθύπαρκτου καὶ ἀνεξάρτητου φιλολογικοῦ κλάδου. Χρειάστηκε γι' αὐτὸ ὄχι μόνο ἡ — μέχρις αὐτοθυσίας ἀχάριστη — ἐργασία τῶν ἐλλήνων καὶ ξένων φιλολόγων ποὺ ἀσχολήθηκαν μ' αὐτήν, ἀλλὰ χρειάστηκε ἀκόμα νὰ ἀλλάξει ἡ ὅλη ἀντίληψη τῆς φιλολογίας καὶ νὰ ἀποβεῖ αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη τῶν γραπτῶν κειμένων κάθε λαοῦ καὶ ὄχι μόνο τῶν ὑψηλῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ πνεύματος.

Σήμερα — συνδεδεμένη πάντα μὲ τὴν κλασσικὴν φιλολογία σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν γλώσσα, ὀργανικὰ συνεχόμενη μὲ τὴν βυζαντινολογία (ἓνα μέρος τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ἡ λαϊκὴ λογοτεχνία, ἀνήκει γραμματολογικὰ στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία) ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀποτελεῖ πιά μιὰ ξεχωριστὴ ἐνό-

τητα, ἓνα ξεχωριστὸ κλάδο μέσα στὸ σύνολο τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν. Δίπλα στὶς ἑδρες τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ τὶς ἑδρες τῆς βυζαντινολογίας, ἔχουνε μιὰ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ξένα πανεπιστήμια ὑψηλὴς καὶ κάποτε καθηγητικῆς ἑδρες τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἐνῶ τὰ πανεπιστημιακὰ ἢ ἀκαδημαϊκὰ ἰνστιτούτα βυζαντινῶν σπουδῶν ἀπὸ τὸ Μόναχο ὡς τὴ Μόσχα καὶ ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ Βερολῖνο ὡς τὸ Ντάμπερτον Ὅουκς τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἀπαξιοῦν νὰ ἀσχολοῦνται ταυτόχρονα καὶ μὲ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογία ἢ νὰ διατηροῦν τμήματα γι' αὐτήν.

Αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπικύρωση θὰ εἶναι ἡ ὀργάνωση διεθνoῦς συνεδρίου νεοελληνικῆς φιλολογίας. Ὅτι τὸ συνέδριο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ στὴν Ἑλλάδα εἶναι αὐτονόητο. Καὶ εἶναι ἐπίσης αὐτονόητο ὅτι ἀπὸ μιὰ τότε ἐπιστημονικὴ κίνηση μὲ θέμα τὴν νεοελληνικὴν φιλολογία, τὸ κέρδος γιὰ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα εἶναι μεγάλο — καὶ ἴσως ὄχι μόνο γιὰ τὰ γράμματα.

Βερολῖνο Φλεβ. 1958

Ἐκυκλοφόρησε ὁ Α' τόμος τῆς

ΜΕΓΑΛΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ε. ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ

Περιέχει: Τὴν προῖστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀρχαίας Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, μέχρι τὸ 146 π.Χ.

Γραφεῖα : Λόντου 2 καὶ Ζωοδόχου Πηγῆς 15 - Τηλ. 617.214

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ μεγαλύτερο ἐκδοτικὸ γεγονός

ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΙΚΟΥ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΟΣ — Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΦΥΣΙΚΗ σὲ δεκαπενθήμερες αὐτοτελῆς ἐκδόσεις. (Ἀτομικὴ ἐνέργεια — Πυρηνικὴ φυσικὴ). Γραμμὲν μὲ τὸ φῶς τοῦ διαλεχτικοῦ ὕλισμοῦ. Σ' ὅλα τ' ἀνωτέρω θέματα δίνουν ἀπάντηση οἱ κορυφαῖοι εἰδικοί Σοβιετικοὶ Ἐπιστήμονες.

Ἐκδόσεις "ΚΑΔΜΟΣ", — Πανεπιστημίου 44 — 5ος ὄροφος

ΛΟΓΟΙ ΚΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΙ

ΑΠΟ ΠΕΡΙΕΡΓΕΙΑ ΑΝΟΙΞΑΜΕ ΜΕΡΙ-
κές εγκυκλοπαίδειες και ιστορίες τῆς λογοτεχνίας
νά ἰδοῦμε τι γράφουν γιά τὸ ὑπὸ κατηγορίαν
ποίημα « Οἱ Δώδεκα » τοῦ Μπλόκ (μετ. Γιάννη
Ρίτσου, τεῦχος 34). Ἴδου λοιπόν.

...Τὸ ἄριστον ὁμῶς τῶν ποιημάτων τοῦ
Μπλόκ εἶναι « Οἱ Δώδεκα », γραφέν κατὰ τὸν
Ἰανουάριον τοῦ 1918... Ἡ ἀπλῆ διάλεκτος τῶν
στρατιωτῶν, μεταπλασμένη εἰς στίχους κλασικῆς
ἐμπνεύσεως με ρυθμούς και ἄσματα λαϊκά, καθι-
στᾶ τοὺς « Δώδεκα » ἔργον ἀχραιφνῶς ρωσικόν,
ἀλλὰ ταυτοχρόνως μέγα και παγκόσμιον. Ἡ
μεγαλοφυῆς αὕτη σύνθεσις ἐμεγάλυνε τὴν δόξαν
τοῦ ποιητοῦ...

Θ. Βελλιανίτης : Λογογράφος, πρώην Ὑπουργός
«Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια», τόμ. 17ος

...Ὁ Μπλόκ εἶναι ποιητῆς βαθύτατα ἰδιό-
τυπος και ἐμπνευσμένος. Συνδέεται ἴσως με τὸν
μεγαλύτερο ρῶσο ποιητῆ, τὸν Πούσκιν και τὸν
πρὸ ἰδιότυπο τῶν ρῶσων στοχαστῶν, τὸν Σο-
λόβιεφ...

«Ἰταλικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια», τόμ. 7ος

Μπλόκ (Ἀλέξανδρος Ἀλεξάνδροβιτς), (1880-
1921). Ρῶσος νεοσυμβολιστῆς ποιητῆς, θεωρού-
μενος ὡς ὁ μεγαλύτερος τῶν Ρῶσιν ποιητῶν τοῦ
XX αἰῶνος.

«Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Πρωίας», τόμ. 2ος

...«Οἱ Δώδεκα» τοῦ Μπλόκ, εἶναι τὸ ἀνώτατο
ποιητικὸ ἔργο πού ἐνέπνευσε ἡ σοβιετικὴ ἐπα-
νάστασις... Στὸ ποίημα αὐτὸ με ἐξπρεσιονιστικὸ
τρόπο και συνάμα με θερμὴ μυστικὴ πίστι, ὁ
ποιητῆς ἀντιπαραθέτει τὸ μεγαλεῖο τῆς ἱστορικῆς
στιγμῆς πού περνᾷ ἡ Ρωσία, με τὴ μικρότητα
τῶν ἀνθρώπων... Ὁ ρυθμὸς, οἱ ἰδέες, οἱ ρίμες,
στὸ μοναδικὸ αὐτὸ ποίημα... με τοὺς ἀθάνατους
στίχους... ἀντιχοῦν σὰν καταιγίδα... Ὁ
Μπλόκ, εἶναι ἴσως μετὰ τὸν Πούσκιν, ὁ μεγαλύ-
τερος ποιητῆς τῆς Ρωσίας...

Νίκος Καζαντζάκης

«Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Λογοτεχνίας», τόμ. 2ος

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΜΑΣ, ὙΠΗΚΟΟΣ ΤΟΥ
Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ραδιοφωνίας, ὑποβάλλει τὴν
ἀκόλουθον ἐρώτησι : Στὴν κατοχὴ οἱ Γερμανοὶ
σφραγίζανε τὰ ραδιόφωνα κι' ἀφίνανε ἀνοιχτὸ
μόνο τὸ σταθμὸ Ἀθηνῶν. Δὲν ὑπάρχει τρόπος
νά σφραγίζεσαι σήμερα ὁ διαβόητος σταθμὸς
Ἀθηνῶν και τὰ συμπαρομαρτοῦντα του και νά
μπορεῖ ὁ κόσμος νά παίρνει ὑποῖον ἄλλο σταθμὸ
θέλει ; Γιατί τέλος πάντων παραπάει τὸ πράγμα
νά 'σαι ὑποχρεωμένος νά πληρώνεις τὸ μηνιάτικο
χαράτσι γιά ν' ἀκοῦς ὅλες τῆς ἀνοησίες με και τῆς
κακοθήθειες τοῦ κόσμου.

ΔΙΑΒΑΖΟΥΜΕ ΚΑΙ ΒΕΒΑΙΑ ΔΕΝ ΤΡΙ-
βουμε τὰ μάτια μας, γιατί ὅλα εἶναι δυνατὰ
σ' αὐτὸ τὸν ὠραιότερο κόσμο πού ζοῦμε : Ἐνας
χριστιανὸς κάτοικος τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας,
ἔστειλε ἐπ' ἀνταλλαγῆ στὸ περιοδικὸ « Ἀρχιτε-
κτονικὴ » τεύχη τοῦ ἀντίστοιχου γερμανικοῦ
ἀρχιτεκτονικοῦ περιοδικοῦ « Bildende Kunst »
Τὰ τεύχη ὁμῶς τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ ἐπι-
στραφήκανε στὸν ἀποστολέα με τὴν ἐνδειξη :
« Ἀπαγορεύεται ἡ κυκλοφορία συμφώνως τῷ
ἄρθρῳ 59 ». Πολὺ σωστό. Σκέψου ἀλήθεια, τὰ
γερμανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχεδιάσματα ν' ἀπο-
φασίσουν καμμιάν ὥρα νά συνομωτήσουν, νά ἐπι-
χειρήσουν προσηλυτισμὸ και νά ἐπιδιώξουν τὴν
διὰ βιαιῶν μέσων ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος!
Τί θά γίνουμε ; Και πῶς νά τὰ στείλει κανεῖς
στὸν εἰσαγγελέα ;

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ, ΛΕΕΙ, Η ΚΥΚΛΟΦΟ-
ρία τοῦ περιοδικοῦ « Καινούρια Ἐποχὴ » στίς
φυλακές. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται ἡ κυκλοφορία
τοῦ « Φτωγούλη τοῦ Θεοῦ » τοῦ Καζαντζάκη.
Κι' αὐτὸ δὲν ἐκπλήσσει κανέναν. Ὅχι γιατί
ὑπάρχει προηγούμενο και με τὴν « Ἐπιθεώρηση
Τέχνης », ἀλλὰ γιατί ἀπὸ τέτοιες ἐξυπνες ἐνέρ-
γειες, ἄλλο τίποτα. Ἀλήθεια ὁμῶς, οἱ ἀρμόδιοι
Ὑπουργοὶ — Δικαιοσύνης και Τύπου — εἶναι ἐν

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ μεγαλεῖτερο ἐκδοτικὸ γεγονός.
Κυκλοφοροῦν τὰ αὐτοτελῆ τεύχη : ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ - ΔΗΜΟΚΡΙ-
ΤΟΣ - ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ - ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ. Δοσμένα με τὴ μέθοδο τοῦ
διαλεκτικοῦ και ἱστορικοῦ ὕλισμου.

Ἐκδόσεις « Κ Α Δ Μ Ο Σ », — Πανεπιστημίου 44 — 5ος ὄροφος.

ἀγνοία αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἢ τὰ ξέρουν, τὰ ἐγκρίνουν καὶ ἐπαυξάνουν ; (Καὶ μιὰ ἄλλη ἐρώ-
τηση : τα γκακστερικὰ ἀναγνώσματα ἀπαγο-
ρεύονται ;)

ΠΕΝΤΕ ΛΟΙΠΟΝ ΔΟΥΤΦΟΡΟΙ —
δύο τῶν Σοβιετικῶν, τρεῖς τῶν Ἀμερικανῶν —
σουλατσάρουν στὸ στερέωμα. Ἡ συνύπαρξη
πραγματοποιήθηκε ἐκεῖ. Εἶναι ἀλήθεια τόσο
δύσκολο νὰ καταλάβουμε καὶ μερικοὶ ἀφέντες
τῆς γῆς, αὐτὸ τὸ μῆνυμα ;

ΕΚΔΡΟΜΕΙΣ ΠΟΥ ΠΗΓΑΝ ΣΤΟΥΣ ΔΕΛ-
φούς, καταγγέλλουν πῶς τὸ σπίτι τοῦ Σικελιανοῦ,
πού προοριζόταν γιὰ Μουσεῖο, ἐγινε ἐπὶ τέλους
τσαγκάρικο ! Εὐχόμαστε στὸ Ὑπουργεῖο Παι-
δείας καὶ σ' ἀνώτερα !

ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΠΟΥ ΔΙ-
νουν οἱ ἐκδότες κι' οἱ βιβλιοπῶλες γιὰ
τὸ σοβαρὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον, εἶναι ἀποκαρ-
διωτικοί. Ἀντίθετα οἱ ἀριθμοὶ κυκλοφορίας τῶν
κάθε εἰδους γκακστερικῶν καὶ σεξουαλικῶν ἀνα-
γνωσμάτων εἶναι πολὺ... ἐνθαρρυντικοί ! Νὰ
ἐπαναλάβουμε τὸ τετριμμένον πῶς αἰτία εἶναι ἡ
κατάσταση τῆς λαϊκῆς παιδείας, ἡ ἔλλειψη κάθε
προγραμματισμοῦ καὶ τὰ ρέστα ; "Ὀχι. Πι-
στεύουμε πῶς αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ προ-
γραμματισμός : γκακστερικὴ μόρφωση τοῦ
λαοῦ καὶ χαντάκωμα τῆς ἀληθινῆς μόρφωσης.

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠ' ΑΥΤΟ ΓΙΑΤΙ ΤΟΣΕΣ
ὑποκριτικὲς κραυγὲς γιὰ μερικὲς ἀπίθανες ἐκδη-
λώσεις τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος πού πα-
ρουσιάστηκαν τὸν τελευταῖον καιρὸ στὸν τόπο
μας ; Καὶ γιὰ τὴν τόσα κροκοδείλια δάκρυα στὴν
« ἡμέρες τοῦ Παιδιοῦ καὶ τῆς Μητέρας » καὶ δὲ
συμμαζεύεται ;

ΓΕΡΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕ-
χνες, πού τίμησαν καὶ προαγάγανε τὸ νεοελληνικὸ
πολιτισμὸ, πεθαίνανε στὴν ψάθα. Μὰ τέλος
πάντων δὲν περισσεύει κανένα ψίχουλο ἀπὸ τίς
μασέλες τῶν « ἡμετέρων » καὶ τῶν Ἰρακλέων
τοῦ ὠραίου μας κόσμου γιὰ μιὰ πενιχρὴ συντα-
ξιοδότησή τους ;

Η ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ὀργανώνει ἐξορμήσεις γιὰ τὴ συγκέντρωση βι-
βλίων μὲ σκοπὸ νὰ δημιουργηθοῦν λαϊκὲς βιβλιο-
θήκεις στὴς ἐπαρχίες. Τὸ ἔργο τῆς εἶναι πραγμα-

τικὰ ἀξιέπαινο καὶ πρέπει νὰ ἐνισχυθεῖ μὲ κάθε
τρόπο. Θὰ συνιστούσαμε ὁμῶς στὴν Ἑταιρία νὰ
κρούσει, κατὰ τὴν προσηχὴ ἐξορμήσῃ τῆς, ἀνά-
μεσα στὴς ἄλλες πόρτες καὶ τὴ θύρα τοῦ Κράτους
καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ τῆς δώσει τὰ βιβλία πού
ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες καὶ τὰ ὁποῖα ὅπως
φαίνεται δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ παραλάβῃ. Καὶ μὲ
τὴν εὐκαιρία τούτῃ ἂς τοῦ πεῖ, ὅτι περισσότερο
ἀπὸ ὁποιαδήποτε οἰκονομικὴ ἐνίσχυση (ὅσο ἀπό-
λυτα ἀπαραίτητη κι' ἂν εἶναι αὐτὴ) τοὺς λογο-
τέχνες τοὺς ἐνδιαφέρει νὰ διαβάζεται τὸ ἔργο
τους. Κι' ὅτι ἂν ἔχει μιὰν οὐσιαστικὴ σημασία
ἡ ἀγορὰ τῶν βιβλίων τους ἀπὸ τὸ Κράτος, αὐτὴ
βρίσκεται στὸ ὅτι ἀποτελεῖ ἔμπρακτὴ κι' ἐπί-
σημη ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τῆς προσφορᾶς τους.

ΝΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΙΟ ΑΣΤΕΙΕΣ
ἀλλὰ καὶ πιὸ θλιβερὲς ἐκδηλώσεις τοῦ βεντετισμοῦ
πού δίνει καὶ παίρνει στὴς μέρες μας. Καμιὰ
δεκαριά ἀπ' τοὺς γνωστότερους ἡθοποιούς τοῦ
ἐλαφροῦ, κυρίως, θεάτρου, δὲν προσῆλθαν, ὅπως
εἶχαν ὑποσχεθῆ, νὰ πάρουν μέρος, σὲ παράστασι,
ὑπὲρ ἀρρώστου συναδέλφου τους, ἐπειδὴ ὁ ὀργα-
νωτῆς τῆς εἴχε φροντίσει νὰ γραφοῦν τὰ ὀνό-
ματά τους στὴ διαφήμισι μὲ... μικρότερα στοι-
χεῖα ἀπὸ τὸ δικό του. Φυσικά, ἐκεῖνος πού πλή-
ρωσε τὰ σπασμένα ἦταν τὸ κοινόν. Τὸ πρᾶγμα
θὰ σήκωνε πολλὴ κοροϊδία ἂν ὁ βεντετισμὸς δὲν
εἶχε ἐξελιχθεῖ σὲ φοβερὴ πληγὴ ὄλων τῶν πο-
λιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Δυστυχῶς εἶναι συχνό-
τατο τὸ φαινόμενον, καλλιτέχνες καὶ συγγραφεῖς
κάθε κλάδου, νὰ δείχνουν συχνότατα ὑπερβολικώ-
τατο ἐνδιαφέρον γιὰ παρονυχίδες (ὅπως ἡ σειρά
πού θὰ ἐκφωνηθεῖ τ' ὄνομά τους, ἢ ἂν θὰ μπεῖ
τὸ ἔργο τους πιὸ μπροστὰ ἢ πιὸ πίσω, κλπ.)
πού δὲν ἔχουν καμιὰ βαρύτητα μπροστὰ στὴν
οὐσία τῆς προσφορᾶς. "Ἄν κανεὶς εἶναι καλὸς
στὴν τομέα του κι' ἂν ἡ ποιότητα τῆς συγκεκρι-
μένης δουλειᾶς του εἶναι ἐκανοποιητικὴ γι' αὐτόν,
ἡ ἀξία του δὲν πρόκειται νὰ μειωθεῖ στὸ ἐλάχιστον
ὁποιαδήποτε « παραγνώριση » κι' ἂν τοῦ γίνῃ.
"Ἄν πάλι συμβαίνει τὸ ἀντίθετον, χίλιες τυμπανο-
κρουσίες κι' ἂν τοῦ γίνονται, ἡ ἀξία του δὲν πρό-
κειται ν' αὐξηθεῖ οὔτε κατὰ μιὰ κεραία. Τ' ἄλλα,
τὸ μέγεθος τῶν ψηφίων καὶ οἱ διάφορες προτε-
ραιότητες μονάχα τοὺς ἀφελεῖς ἐξαπατοῦν κι' αὐ-
τοὺς ὄχι γιὰ πολὺ καιρὸ. Γιατὶ λοιπὸν οἱ διάφορες
μικροπρέπειες καὶ θλιβερότητες :

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ, ΑΦΟΥ
ἀνακοινώνει τὰ καθέκαστα τῆς ἐφεύρεσης μιᾶς

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ μεγαλειότερον ἐκδοτικὸ γεγονός.

Κυκλοφοροῦν σὲ αὐτοτελεῖ τεύχη : ΒΥΡΩΝ - ΠΟΥΣΚΙΝ - ΓΚΑΙΤΕ -
ΣΥΛΛΕΡ - ΧΕΡΤΣΕΝ - ΜΠΑΛΖΑΚ - ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ. Γραμμένα μὲ
τὴ μέθοδο τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Ἐκδόσεις " Κ Α Δ Μ Ο Σ , , — Πανεπιστημίου 44 — 5ος ὄροφος.

ωρολογιακῆς συσκευῆς ἀπὸ ἕναν ποιητὴ προσθέτει ὅτι ἡ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ ἐφευρέτη σημειώνει σημαντικὴ κυκλοφοριακὴ κίνησι. Κατόπιν αὐτοῦ οἱ ποιητὲς ποὺ τὰ βιβλία τους ἔχουν μικρὴ κυκλοφορία δὲν ἔχουν παρὰ νὰ κάμουν μιὰν ἐφευρεσοῦλα. Εἶναι ἕνα κι ἕνα.

ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ μας, ἄλλοι ἀκαδημαϊκοί, ἄλλοι πιὸ σπουδαῖοι ἀκόμα ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀκαδημαϊκοί, ἀναλάβανε νὰ γράψουνε μαζὶ ἕνα μυθιστόρημα σὲ συνέχειες σὲ ἓμις πρωινῆ ἐφημερίδα. Ἄρτισε δηλαδή, ὁ ἕνας τῆ μιὰ βδομάδα, τὴν ἐπόμενῃ ἐξυκολούθησε ὁ δεύτερος, κατόπιν ὁ τρίτος, ὁ τέταρτος καὶ ξανά ἀπ' τὴν ἀρχή. Τί θὰ βγεῖ στὸ τέλος, ὁ Θεὸς κι' ἡ ψυχὴ τους! Μὰ αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα, γιὰ τὸ ὁποῖο οὔτε κι' οἱ ἴδιοι θ' ἀνησυχοῦν. Φυσικὰ δὲ μᾶς πέφτει λόγος νὰ κατακρίνουμε τὸ γεγονός. Ὁ καθένας εἶναι ἐλεύθερος νὰ « ἐμπορεύεται » τὶς ἰκανότητες του. Ἄν καὶ ἡ παρουσία πνευματικῶν ἀνθρώπων σὲ μιὰ δημοσιογραφικὴ ἐμπνευση, ἀμερικάνικης προέλευσης τοῦ ἐπίπεδου τῆς « κοκορομαχίας » δὲν εἶναι κάτι ποὺ τιμᾶει φυσικὰ τὴν ὑπογραφή τους. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶνε καὶ κάτι ἄλλο. Στὸν τόπο μας ἡ πνευματικὴ δημιουργία θεωρεῖται ἀκόμα καὶ μέχρι σήμερα ἀπ' τὸ ἐπίσημο κράτος περιττὴ ἀπασχόλησι (ἄς μὴν ξεχνᾶμε τὰ λόγια κάποιου ὑπουργοῦ ὅταν πρὶν κάμποσα χρόνια διόρισε τὸν Παλαμᾶ γραμματέα τοῦ Πανεπιστημίου « Ἐλπίζω κύριε Παλαμᾶ νὰ μὴ χρειάζεται πιά νὰ γράφετε ποιήματα » καὶ τόσα ἄλλα!). Γι' αὐτὸ νομίζουμε πὼς οἱ πρᾶσπάθειες τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων πρέπει νὰ ἀποβλέψουν στὴν ἐξύψωσι τῆς πολιτιστικῆς ἐργασίας, στὴν κοινὴ ἀναγνώρισι τῆς ἀναγκαιότητάς

της καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή της γιὰ ἀντιπνευματικὸς κερδοσκοπικοὺς σκοπούς. Πιστεύουν ὅμως οἱ τέσσερις διαπρεπεῖς λογοτέχνες πὼς μὲ τούτη τὴ συγγραφικὴ σκυταλοδρομία ποὺ ἀνέλαβαν, συμβάλλουν σ' αὐτό;

ΕΔΟΣΕ ΚΑΙ ΠΗΡΕ ΠΑΛΙ Η ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ μὲ τὸ « μελετήμα » τοῦ κ. Γ. Γεωργαλᾶ γιὰ τὴν « ἀντίθεσι » τοῦ Μαξίμ Γκόρκυ μὲ τὸν Λένιν καὶ τὴ θέσι τοῦ συγγραφέα τῆς « Μάνας » στὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάστασι. Δὲν νομίζει ὅμως τὸ ἀρχαιότερο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Ἑλλάδας ὅτι μὲ τέτοιου εἴδους « μελετήματα » μονάχα τὸ κύρος του ρίχνει; Γιατί οἱ προθέσεις τους εἶναι τόσο διαφανεῖς καὶ οἱ σκοποὶ ποὺ ἐξυπηρετοῦν τόσο ὑποπτοὶ, ὥστε δὲν ὑπάρχει καμιὰ πιθανότητα ν' ἀσκήσουν ὁποιαδήποτε ἐπιρροή. Ἄλλωστε ἡ θέσι τοῦ Γκόρκυ ἀντίκρυ στὸ προουδευτικὸ κίνημα εἶναι πάρα πολὺ γνωστὴ. Ὅσο γιὰ τὴ στάσι τοῦ σ' ὀρισμένη φάσι τῆς ἐπανάστασις, εἶναι ἡ τρανότερη ἀπόδειξι τοῦ ἀμεμπτοῦ ἤθους τοῦ Γκόρκυ ποὺ πάντα ἐνεργοῦσε σύμφωνα μὲ ὅ,τι ὁ ἴδιος βαθύτερα πίστευε γιὰ σωστό, χωρὶς νὰ ὑποχωρεῖ διόλου ἀπ' τὶς ἀρχές του. Κι' ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἤθος τοῦ Γκόρκυ καὶ οἱ ἄρρηκτοὶ δεσμοὶ του μὲ τὶς δυνάμεις τῆς προόδου τὸν ἔκαναν ἐγκαιρὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ποιὸς ἦταν ἀληθινὰ ὁ δρόμος ποὺ ὡδηγοῦσε στὴν πραγματοποίησι τῶν ἰδανικῶν, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνιζόταν ἀπ' τὰ νειάτα του. Ἐτσι, καὶ πάλι ἐνεργῶντας σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ δέχτηκε γιὰ σωστό — καὶ ποὺ τούτη τὴ φορὰ ἦταν καὶ ἀντικειμενικὰ τέτοιο — ἀφιέρωσε ὀλόκληρη τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ του στὴν οἰκοδόμησι τῆς νέας κοινωνίας. Ἀλλὰ ποῦ νὰ τὰ θυμοῦνται ὅλα αὐτὰ οἱ ὄψιμοι « ὑπερασπιστὲς » τοῦ Γκόρκυ...

Ο ΖΑΝ ΓΚΑΡΣΙΑ

ΔΙΑ ΤΟ ΑΛΜΠΟΥΜ ΤΗΣ "ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΗΣ,"

Σ' ὅλες τὶς ἐξελιγμένες χῶρες ἡ τέχνη τοῦ βιβλίου ἔχει ξεχωριστὴ θέσι ἀνάμεσα στὶς Ἐπιστῆμες καὶ τῆς Τέχνης. Δὲν εἶναι βέβαια σκοπὸς μου ν' ἀναλύσω τὸ γατί, εἶναι ὅμως ἀναγκαῖο νὰ πῶ δυὸ λόγια. Ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα ποὺ ὁ Γουτεμβέργιος ἀνακαλύπτει τοὺς κινητοὺς χαρακτῆρες, δηλαδή τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα

ἡ ἀνάπτυξι τοῦ βιβλίου ἀρχίζει νὰ παίρνη διαστάσεις στὴ Γαλλία καὶ στὴν Εὐρώπη ὀλόκληρη. Σὲ πολὺ λίγα χρόνια κάνει ἄλματα. Ὅσο περισσότερο εἶναι ἡ ζήτησι τόσο περισσότερο τὸ βιβλίον καὶ ἡ τυπογραφία ἐξελίσσονται καὶ εἶναι τότε ποὺ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σορβόνης ἀντιλαμβάνεται τὴ μεγάλη χρησιμότητα τῆς

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ μεγαλεῖτερο ἐκδοτικὸ γεγονός.

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

σ' ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς Ἑλλάδος τὰ αὐτοτελῆ τεύχη:

“ΒΥΖΑΝΤΙΟ”, καὶ “ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ”

Δοσμένα μὲ τὴ μέθοδο τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

Ἐκδόσεις “ΚΑΔΜΟΣ”, — Πανεπιστημίου 44—5ος ὄροφος.

Τέχνης αυτής και έγκαθιστά τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο μέσα στὸ Πανεπιστήμιο.

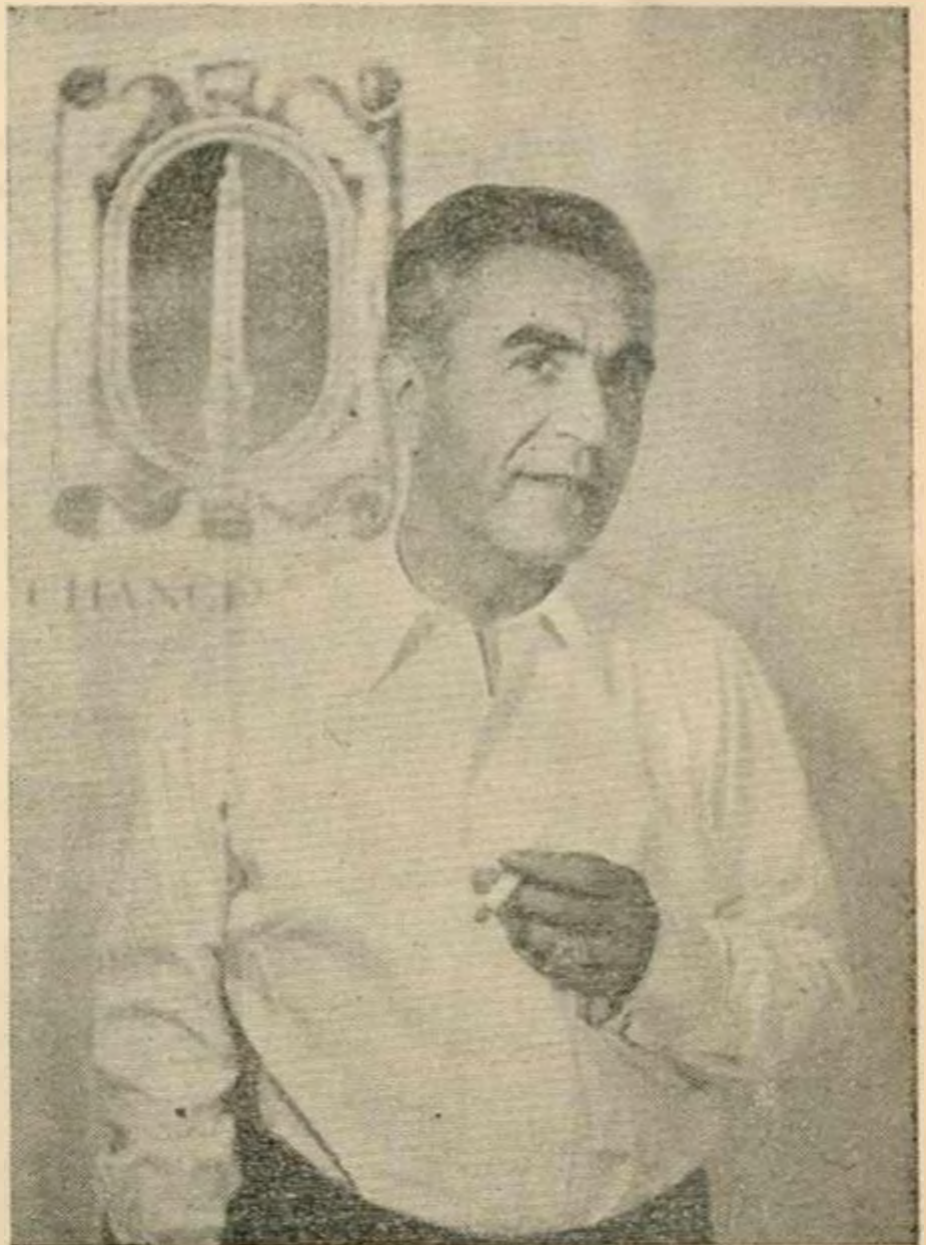
Εἶναι φανερό τὸ τί ἐπακολούθησε μέσα στοὺς αἰῶνες, χάρις στὴ μεγάλη αὐτὴ Τέχνη.

Τὸ 1889 ἡ πόλη τῶν Παρισίων ἰδρύει τὴν πρώτη Ἐθνικὴ σχολὴ ποῦ θὰ διδαχθεῖ ἡ Τέχνη τοῦ βιβλίου, ἡ τυπογραφία καὶ οἱ διάφοροι γόνοι τῆς ποῦ τότε εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀναφαίνονται. Σήμερα φτάνουν στὸν ἀριθμὸ δέκα τρία καὶ εἶναι πιὰ δέκα τρεῖς εἰδικότητες, δέκα - τρία δηλαδὴ τυπογραφικὰ ἐπαγγέλματα ποῦ ὅλα μαζὺ ὀνομάζονται Γραφικὲς Τέχνες. Στὴ σχολὴ αὐτὴ δόθηκε τ' ὄνομα College Technique Estienne, τιμώντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τ' ὄνομα τῶν Estiennes, λαμπρῆς οἰκογένειας τυπογράφων τοῦ 16ου αἰῶνα.

Σήμερα τὸ Τεχνικὸ Κολλέγιο Estienne εἶναι μιὰ σχολὴ μὲ τέλειες ἀγκαταστάσεις καὶ μὲ πλήρες διδακτικὸ προσωπικὸ, οἱ ἐπιφανέστεροι καλλιτέχνες καὶ Τεχνικοὶ τῆς Γαλλίας ποῦ τὸ ἔργο τους ἀφορᾷ τὴν Τέχνη καὶ τὴ βιομηχανία τοῦ βιβλίου καὶ γενικότερα τοῦ ἐντύπου, ἔχουν διαλλαχθεῖ γιὰ νὰ διδάξουν τοὺς νέους ποῦ σπουδάζουν σ' αὐτὸν τὸν τομέα σὰν καλλιτέχνες καὶ σὰν τεχνικοὶ τῶν γραφικῶν Τεχνῶν.

Σ' ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα τῶν αἰῶνων (15ος - 19ος αἰῶνας) ποῦ τέτοιες κι' ἄλλες παρόμοιες τυπογραφικὲς πραγματοποιήσεις ἐκφράζουν τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης, ἡ Ἑλλάδα μένει σκιάβα καὶ ἀνέγγιχτη, ἀδικημένη νὰ ὑποστῆ τὴ σκληρὴ τύχη τῆς κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ πιὸ ἀπολίτιστου Λαοῦ. Θὰ περάσουν πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς, ὥσπου νὰ συγχρονήσῃ τὰ βήματά τῆς μὲ τίς ἄλλες χώρες. Ἐμοιαζε ἀπίθανο μέσα σὲ τέσσα λίγα χρόνια νὰ βγάλῃ βιβλίο ποιότητας ὅταν βασικὰ προβλήματα ἐπιβιώσεως εἶχαν μείνει ἄλυτα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ κατορθώνει, πρὶν ἀπὸ 30 ἀκόμη χρόνια, νὰ βγάλῃ βιβλία μὲ ἐπιβάλλον σὲ περιεχόμενο καὶ σὲ ἐκδοσι, σὰν τὴν ἱστορία τοῦ Παπαρηγόπουλου, σὰν τὸ Λεξικὸ τοῦ Ἐλευθερουδάκη, τὴν Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Πυρσοῦ. Μιὰ δεκαετία μετὰ τὸν τελευταῖο παγκόσμιον πόλεμο, ποῦ τὸ ἐντυπο καὶ οἱ γραφικὲς Τέχνες στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερικὴ μεσουρανοῦν, ἡ Ἑλλάδα παρὰ τίς τεχνικὲς δυσκολίες ποῦ ἀντιμετωπίζει πραγματοποιεῖ δύο ἀκόμη ἐκδόσεις ποιότητος, τὸν « Πανσέληνο » ποῦ ἐπιμελήθησαν οἱ κ.κ. Α. Τάσος καὶ Φ. Ζαχαρίου καὶ τοὺς « Ἑλληνες ζωγράφους τοῦ 19ου αἰ-

Jean Garcia. Ἔχει τὸ θέατρο καὶ τὴν τυπογραφία στὶς φλέβες του, ἀλγμάλωτος ἰδρύει μὲ τοὺς συναιγλαμώτους του ἓνα γαλλικὸ κέντρο γραφικῶν τεχνῶν στὸ Ἐξωτερικὸ, ποῦ ἔγινε τὸ « ἀτελιέ Γκαρσιά ». Ἐνας ἀπὸ τοὺς ζωντανευτὲς τῶν πολυτελῶν ἐκδόσεων. Ἰδρυτὴς τοῦ «Retraite graphique de la Montagne de Lure.» Καθηγητὴς τῶν cours superieurs στὴν Estienne, καθηγητὴς τῶν γραφικῶν τεχνῶν στὴν Union des Arts Decoratifs. Ἡ Γαλλία τὸν τίμησε μὲ τὸ παράσημο τῆς Λεγεῶνος τῆς τιμῆς.

(ἀπὸ τὸ « Caractère »

Ἰανουάριος τοῦ 1953)

ωνος » σὲ ἐπιμέλεια τοῦ κ. Φραντζεσκάκη.

Τὸ 1958 σ' αὐτὴ τὴ φιλότιμη καὶ ἐμπνευσμένη προσπάθεια προστέθηκε μιὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, εἶναι τὰ « ΔΕΚΑ ΧΑΡΑΚΤΙΚΑ ἜΡΓΑ » ποῦ μὲ

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Τὸ μεγαλειότερο ἐκδοτικὸ γεγονός.

Κυκλοφοροῦν τὰ αὐτοτελῆ τεύχη : « ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ,, ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ - ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. Δοσμένα μὲ τὴ μέθοδο τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμου.

Ἐκδόσεις « ΚΑΔΜΟΣ ,, — Πανεπιστημίου 44 — 5ος ὄροφος.

πρωτοβουλία του περιοδικού «'Επιθεώρηση Τέχνης» συλλεχτήκανε και έκδοθήκανε από την ίδια.

Αυτή την έκδοση είδαμε να φτάνει στο Παρίσι και γεμίσαμε χαρά.

Πραγματικά ο τόπος μας είχε κάτι αξιόλογο να παρουσιάσει την αγαλίνωτη αυτή τεχνική εποχή.

Ποιά εντύπωση προκάλεσε το βιβλίο αυτό τουλάχιστον από τυπογραφικής και έκδοτικής εργασίας αφήνουμε τον ειδικότερο μέσα στο Παρίσι να μιλήσει. Τον καθηγητή της αίσθητικής των γραφικών Τεχνών στο College Technique Estienne κ. Jean Garcia.

Ο κ. Garcia διατυπώνει πάρα κάτω την κριτική του πάνω στην έκδοση, κάνοντάς μας αξιοπρόσεχτες παρατηρήσεις, που θα μπορούσαν να είχαν κάνει ακόμη ωραιότερη την εμφάνιση του βιβλίου:

«Ένας από τους μαθητές μου, ο κ. Τάσος Χατζής, μου έδωσε έκ μέρους σας, ένα πολύ όμορφο αντίτυπο της έκδοσής σας. Είμαι πολύ συγκινημένος από αυτή την εύγενική σας διάκριση και σας ευχαριστώ και γι' αυτήν και για την εμπιστοσύνη που μου δείχνετε, αφού μου ζητάτε να σας πω την γνώμη μου.

Στις λίγες κριτικές παρατηρήσεις που διατυπώνω θα ήθελα να δείτε το μεγάλο ενδιαφέρον που μου προξένησε.

Στο εξώφυλλο θαύμασα πολύ την διάταξη του κειμένου, όπου αναφέρονται όλα τα ονόματα. Δεν μου άρεσε όμως η ποιότητα του κόκκινου χρώματος. Μου φαίνεται πως ένα χρώμα μπρίκ θα πήγαινε καλύτερα. Ένας τόνος πιο σκούρος και πιο σπασμένος θα έδινε μεγαλύτερη βαρύτητα στον τίτλο. Θα προτιμούσα έναν τόνο σαν έκε νον που έχουν οι άμφορες ή οι ταναγρές για την λεπτότητα του. Λυπούμαι που η δεύτερη σειρά στο μαύρο : ΧΑΡΑΚΤΙΚΑ, έγινε με στοιχεία που είναι κάπως έφθαρμένα.

Είναι κρίμα ακόμα που οι δυο σειρές που αναφέρουν τον πρόλογο δεν τοποθετήθηκαν πιο κάτω, ακριβώς πάνω από την κόκκινη σειρά, για ν' αφήσουν πιο μεγάλη άσπρη επιφάνεια κάτω από τα ονόματα κι έτσι να τους δώσει αέρα.

Το ΑΘΗΝΑ 1958 είναι τοποθετημένο κάπως

πολύ χαμηλά. Περισσότερο περιθώριο από κάτω θα ήταν μια καλύτερη κατάληξη για τη σύνθεση. Αυτά είχα να πω για το εξώφυλλο.

Η μέσα σελίδα του τίτλου είναι πιο καλοβαλμένη. Λυπούμαι πάλι για το κόκκινο και για το μέρος που μπήκε η σειρά που αναφέρει τον πρόλογο, όμως το περιθώριο κάτω είναι περίφημο.

Ο πρόλογος, κατά τη γνώμη μου, είναι καμωμένος από πολύ μικρά ψηφία, κι αυτό δυσκολεύει την ανάγνωση, αν πάρουμε υπ' όψη μας και το μήκος της σειράς. Θα ήταν προτιμότερο να άρχιζε πιο κάτω και στην ανάγκη να γύριζε πίσω η σελίδα, για να πάρει περισσότερο αέρα και να μη γίνει τόσο συμπιεσμένο το κείμενο. Καμωμένος από πιο χοντρά ψηφία και γυρισμένος κι από την άλλη μεριά της σελίδας, θ' άποχτούσε μεγαλύτερο βάρος και θα δενότανε με τις εικόνες.

Η τελευταία σελίδα που αναφέρονται τα στοιχεία του λευκώματος έχει μια πολύ μεγάλη λεπτότητα και με γοήτευσε απόλυτα.

Βρίσκω ακόμα πολύ όμορφη την ποιότητα των εικόνων. Δεν μευ επιτρέπεται βέβαια να γίνω και τεχνοκριτικός και θα μιλήσω μόνο για την τεχνική μεριά του τυπώματος. Είναι θαυμάσια ! Μερικές λεπτές αποχρώσεις στο χρώμα έχουν άπεδοθεί πολύ καλά, υπάρχουν γκρίζα, ρόζ και μαβιά πολύ μεγάλου πλούτου. Σας συγχαίρω για όλη αυτήν τη δουλειά που είναι γεμάτη από μεγάλη αγάπη και εύσυνειδησία. Είναι η ίδια εύσυνειδησία, κι οι ίδιες έγνοιες που ζωογονούσαν τους αρχαίους καλλιτέχνες που σας άφησαν τις Κορυάτιδες, το κιονοκράνο μιας κολώνας και τις μετώπες ενός ναού. Τί τύχη που την έχετε, να μπορείτε να δουλεύετε μέσα σε μια πόλη που όλος ο κόσμος όνειροπολεί να την γνωρίσει, όπου βασιλεύει πάνω σ' έναν λόφο, το πιο μεγάλο μάθημα αρμονίας που μας δόθηκε ποτέ ! Όπου σας φτάνει να σηκώσετε τα μάτια για να δείτε, όταν θελήσετε, τον Παρθενώνα μέσα στο φως ».

Ποιά χαρά για την Ελλάδα ολόκληρη που τόσων συγγρόνων μέσων στερείται να βγαίνει πάλι στο προσκήνιο και να χειροκροτείται με ενθουσιασμό.

Παρίσι 26/2/58

Τ. ΧΑΤΖΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΣΤΙΧΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΛΟΡΜΗ : ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΩΝ ΓΑΛΑΝΟΥ ΘΕΜΗ, ΖΕΡΒΟΥ ΤΑΣΟΥ, ΚΑΡΑ ΕΛΠΙΔΑΣ, ΚΟΝΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΕΙΝΟΥ Γ.

Μερικά σημειώματα που δε μπόρεσαν να περάσουν στην προηγούμενη «'Επιθεώρηση» αλλάζουν την προοπτική που είχε η στήλη αυτή για τουτό το τεύχος. Ο κύκλος που άνοιξε με έφτα συλλογές στο προηγούμενο, κλείνει, για την ώρα, με άλλες πέντε συλλογές νέων, που ξεκινούν

προσπαθώντας να εκφράσουν τα αιώνια ανθρώπινος συναισθήματα, τις δυσκολίες του δικού τους καιρού. Ο καθένας προσθέτει τη δική του σχηματιζόμενη ακόμη φωνή στη σύγχρονη πολυφωνία των ερωτηματικών και των αναζητήσεων.

« ΜΠΛΟΚ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ »

Δέν είναι μόνο τὸ « Μπλόκ Ποιημάτων » τοῦ κ. Νίκου Κόντου πού με κάνει νὰ σκέφτομαι τὴ μοίρα τοῦ νέου σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ποίηση τῶν νέων, αὐτὸ ἔστω πού δίνεται με ποιητικὴ μορφή, καθρεφτίζει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴ σύγχρονη ψυχολογία, μιὰ ψυχολογία τραυματισμένη, ἀνήσυχη, ἕνα παραγμένο βάθος πού πάει κι ἔργεται σὰ νὰ ζητάει νὰ φωτιστεῖ ἀπὸ κάποιο παράθυρο. Πῶς ν' ἀγνοήσει κανεὶς αὐτὲς τίς μαρτυρίες, πού δέν εἶναι στὸ βάθος τους παρά μιὰ κραυγὴ συντριμμένη καὶ σκορπισμένη σὲ στίχους ἀνίσχυς ἀξίας τίς περισσότερες φορές, ἀλλὰ μιὰ κραυγὴ αὐθεντικὴ πού γιὰ πολλοὺς λόγους θὰ πρέπει νὰ προσεχτεῖ καὶ νὰ ἐξηγηθεῖ. Βέβαια ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἀνήσυχια ἐνὸς νέου ἐκφράζεται με τὴν πρόθεση νὰ γίνῃ ποίηση, ὁ νέος αὐτὸς ἀναλαμβάνει ὑποχρεώσεις κι' ἔχει νὰ παλαίψῃ με πολλὰς δυσκολίες. Ὁ κριτικὸς ἐκτιμητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σταθεῖ μπρὸς στὸ καλὸ ἢ κακὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν, δέν θὰ πρέπει ὅμως, στίς περιπτώσεις αὐτὲς νὰ ἀγνοεῖ καὶ τὴν ἱερότητα τῆς ἀρχῆς τους.

Νομίζω πὼς με τὰ παραπάνω ἔδωσα κιάλας τὸ κλίμα πού κινιέται ὁ κ. Κόντος. Μιὰ ποίηση πού σπάνια φτάνει σὲ ἔνταση, πλουτισμένη ἀπὸ μιὰ περίσκεψη ὅμως πού συχνὰ πηγαίνει σὲ βάθος. « Πῶς ζῶ καὶ σκέφτομαι σ' αὐτὸ τὸ μελιχρὸ τοπίο ; — Ξεραμένα δέντρα — με δυὸ καὶ τρία κλαδιὰ μαῦρα — στὴ μακρινή τους θέα — τὸ ἀγκάλιασμά τους σὰν μιὰν ὄψη τελευταίας ἐλπίδας — πού πολεμάει τὴν ἀπομόνωση — πέτρες ἄσπρες σὰ γδαρμένες πού ἔμειναν — στίς κόγχες τῶν λόφων « σημεῖα δεδρασμένων » — γυμνοὶ τοῖχοι ἀπὸ βομβαρδισμοὺς — κι' ἀπὸ σεισμοὺς ἀλλεπάλληλους — εἶναι μιὰ εἰκόνα κοκκάλων ἀπὸ μιὰ ἐκταφὴ — ἢ ἀπολιθωμάτων γιὰ παλαιοντολόγους ». Οἱ δοκιμασίες, οἱ συμβατικότητες καὶ τὸ ἀτομικὸ μας ἀδιέξοδο, δίνουν στὴ ζωὴ μιὰ εἰκόνα γύμνιας. Ἐνας βαθύτερος σαρκασμὸς σὰν ἕνα εἶδος ἀρτηρίας πού διακλαδίζεται κυριαρχεῖ σχεδὸν σὲ ὅλα του τὰ ποιήματα. Θὰ μπορούσα νὰ σημειώσω τοὺς 13 τελευταίους στίχους ἀπὸ τὸ III ποίημά του γιὰ τὴν ἐκφραστικὴ τους ἄνεση, τοὺς 5 πρώτους στίχους ἀπὸ ποίημά του II γιὰ τὸ πείσμα, τὴν ἔνταση καὶ τὴν ὀξύτητα πού ὑποδηλώνουν. Δέν θὰ κάνω κατάχρηση τοῦ χώρου νομίζω ἂν παραθέσω μερικoὺς στίχους τοῦ ἀκόμα πού τὸ πνεῦμα τους κυμαίνεται ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφημένη πικρία καὶ στὴν ἀπελπισία πού δέν φωτίζεται ἀπὸ πουθενά.

Πῶς παίζεις με τοὺς ἀνέμους τὸ Φθινόπωρο
μιὰ μέρα πρὶν ἀπ' τὸν κατακλυσμὸ
ἀγνοώντας Κιβωτοὺς καὶ σωσίβια καὶ περιστρεφές;
Ποίημα XII

Χάσαν τὰ νήματα οἱ ἐπιθυμίες
καὶ πῶς θὰ βροῦν τὴν ἄκρη τοῦ λυτρωμοῦ
τώρα
μένουν μονάχα βάρος μιὰ πάνω στὴν ἄλλη
καὶ βουλιάζεις μέσα στὸ χῶμα
μέσα στὴν ἄσφαλτο
βουλιάζεις μέσα στὰ χτίρια καὶ στὰ ὄχηματα.

Κι' ἀκόμα τραγικώτερα ἐμεῖς στὴν Ἑλλάδα
ἔχουμε ὀλοτρόγυρα κολόνες
ἐρείπια
καὶ μνήμες κλισσικὲς
πρόσθετο βάρος νὰ βουλιάζεις βαθύτερα.

Ποίημα XV

Δέν θὰ χρειάζονταν ἴσως καὶ πολλὰ πράγματα γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὴν εὐκαιρία νὰ μπορούμε νὰ ἀναδημοσιεύσουμε ἐδῶ ὀλόκληρο τὸ παραπάνω ποίημα πού χρησιμοποιοῦμε τοὺς μισοὺς σχεδὸν στίχους του. Ἀπὸ τὸ ποίημα II θὰ παραθέσουμε τοὺς τελευταίους στίχους ὄχι γιὰ τοὺς ἀναγνώστες ἀλλὰ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν κ. Κόντο : « Ἐλίμνασεν ὁ πόνος τώρα — πάνω στίς χαίτες τῶν παλληκαριῶν — σὰ ὑπολείμματα ζωῆς πού θωπεύει ὁ ἐπιθανάτιος Νότος — ἀποχωροῦν οἱ αἰμοδιψεῖς — σιγὰ — νὰ μὴ σκοντάψουν στίς ὄρειχάλκινες καμπάνες — τῶν ἐγκλημάτων τους... ». Εἶναι χτυπητὴ ἢ ἀντίθεση. Ὅτι φτιάχνουμε πέρα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἀνάγκη τῆς ποιητικῆς ἐκφρασης, μάταια τὸ φτιάχνουμε. Εἶναι ἀνάγκη νὰ σταματᾶμε καὶ νὰ ξαναγυρίζουμε στὸ κείμενό μας.

« ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ »

Δέν πηγαίνει καὶ πολὺς καιρὸς πού ὁ κ. Τάσος Ζερβὸς μᾶς εἶχε δώσει μιὰν ἄλλη του ποιητικὴ συλλογὴ τὴν « Πορεία τῶν Ἰσκιῶν ». Τὰ ποιήματά του ἐκεῖνα σὰν γενικὴ ἀτμόσφαιρα τουλάχιστον ἔδειχναν πὼς ἔβγαιναν ἀπὸ μιὰ ποιότητα εὐαισθησίας, ἀρκετὴ δικαίωση γιὰ ἕναν τόσο νέο ποιητὴ. Μιὰν ἀτμόσφαιρα ἀπὸ μαλακὴ θλίψη με στίχους πού δέν εἶχαν ἀκόμη ἀποχτήσῃ τὸν ἀέρα τῆς δεξιοτεχνίας, μιὰ ἐγγύηση μόνον γιὰ ἕνα μελλοντικὸ βῆμα. Με τὸ δεύτερο βιβλίο του δέν συμπληρώνει καὶ πολλὰ πράγματα. Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ διαπιστώσει κανεὶς μιὰ περισσότερη στιχουργικὴ εὐχέρεια μόνο. Τὸ κλίμα του διατηρεῖται ἀπαράλλαχτα. Οἱ ἴδιοι ἴσκιοι ξεπροβαίνουν ἀπὸ παντοῦ, οἱ ἴσκιοι πού πέφτουν πάνω στίς ἐπιθυμίες καὶ στίς ἐπιδιώξεις τῆς σημερινῆς νεότητος. Εἶναι τὸ κομμένο κουράγιο, ἡ προσπάθεια γιὰ φιλοσόφηση. Βασικὸ γνῶρισμα παραμένει τὸ ἴδιο. Μιὰ διάχυτη ὀπωσδήποτε μουσικότητα, μιὰ κίνηση γιὰ φυγὴ ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, τὸ ξαναγύρισμα στίς ἴδιες σκέψεις, ἕνα μοιρολατρικὸ στάσιμο.

Κι' ἂν εἶν' ἀργὰ κι' ἂν εἶν' ὁ δρόμος λαθεμένος
ἔτσι τὸν ἤθελα τὸ δρόμο μου νὰ βγεῖ...

μᾶς ἐξομολογίονταν στὸ προηγούμενο βιβλίο του. Λὲς καὶ οἱ νέοι μας εἶναι τόσο πικραμένοι πού τὸ βρίσκουνε ἄσκοπο ν' ἀναζητήσουνε τὴν ἀλήθεια. Φορτώνονται τὴν εὐθύνη μιᾶς κατάστασης ἐνῶ δέν φταῖνε καθόλου οἱ ἴδιοι γι' αὐτή. Στὸ τελευταῖο του αὐτὸ βιβλίο μᾶς σταματᾶει καὶ πάλι σὰν ἕνα βιβλίο γενικῆς ἀτμόσφαιρας δημιουργημένης ἀπὸ βαθύτερα συναισθήματα πού δέν ἀποκρυσταλλώνονται καὶ δέν μονιμοποιοῦνται ὅμως σὲ ὀλοκληρωμένες καὶ ἀδιάσειστες ποιητικὲς μορφές. Τίς καλλίτερες στιγμὲς του τίς βρίσκω σὲ ποιήματά του σὰν τὸ « Ποτάμι »

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΕΔΡΟΣ»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 44 - ΤΗΛ. 615-783

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ:

I) ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Του

ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΩΤΙΑΔΗ

(Σελίδες 568. — Έκτύπωση άψογη. — Εικόνες κειμένου και 8 έκτος κειμένου σε βαθυτυπία. — Βιβλιοδεσία πρωτότυπη και πολυτελής).

II) ΑΝΟΙΧΤΟΙ ΟΥΡΑΝΟΙ

Του

ΖΗΣΗ ΣΚΑΡΟΥ

(Σελίδες 288. — Έκδοση φροντισμένη. — Μυθιστόρημα που αντικατοπτρίζει τη σύγχρονη Έλληνική ζωή).

πού δεν τό παραθέτω γιατί έχει δημοσιευτεί σε προηγούμενο τεύχος της «Έπιθεώρησης Τέχνης». Ο νέος ποιητής έχει πολλά πράγματα να παλαίψει και πολλά πράγματα να υποτάξει. Δίπλα σε ωραίους στίχους,

πιό γέρος κι απ' τους ποταμούς που τρέφονται
[με λύπη
(ΑΣΚΗΤΗΣ ΑΓΚΑΣΤΙΑ)

περισεύθονε στίχοι σαν τους παρακάτω:

Μη λυπηθήτε για τον άνεμο που χάνεται...
Είν' η βροχή ο τελευταίος δρόμος,
τό τελευταίο τραγούδι που αγαπήσαμε...
(ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΙΣΚΙΟΥΣ)

Όλες μας οι σκέψεις δεν γίνονται ποίηση. Ο κ. Ζερβός είναι ένας από τους καλλίτερους νέους μου φίλους, ένας νέος με ήθος κι αυτοκατανόηση. Ένας νέος δηλαδή από κείνους που δεν χρειάζονται να τους πεις περισσότερα πράγματα.

« ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ »

Για την ίδια την Έλπίδα Καρά που είναι μιá πολύ νέα κοπέλα, δεν έχω να προσθέσω τίποτα, έξω από κείνα που της είπα όταν διάβασα τά ποιήματά της χειρόγραφα. Ο τίτλος της συλλογής

της λέει πολλά πράγματα. Πέρα από τις βαθύτερες ανησυχίες της που της υπαγόρευσαν αυτόν τον τίτλο, υποδηλώνει και τό σημείο που βρίσκεται στην πορεία της για την ποίηση. Είναι ακόμα στο στάδιο των αναζητήσεων. Οί ίδιες οί εσωτερικές της αναζητήσεις παρουσιάζουν μιá πολυμορφία. Αίσθήματα διάφορων αποχρώσεων. Μιá κλίμακα που κυμαίνεται ανάμεσα στην απόλυτη ημεράδα και στην απόλυτη ταραχή. Παρατηρούμε έναν άδρό εσωτερικό επαναστατισμό στα ποιήματά της « Φαέθων » έναν τόνο ήμερο και τρυφερό στο ποίημά της « Γιορτές », ένα ποίημα άρμονισμένο στο σύνολό του, σε πολύ χαμηλό τόνο, τόσο, που θαρρείς πως μόλις ανασαίνει μιá στιγμή πάνω από την καθημερινή όμιλία. Ξεκινώντας κανείς δεν θά πρέπει να ξεχνάει πως ο δρόμος της άσκησης τόσο στην ποίηση, όσο και στις άλλες τέχνες είναι πολύ μακρύς. Η ψυχή μας, τά αίσθήματά μας, οί συγκινήσεις μας μαζί με τις λέξεις που τά εκφράζουν αποτελούν ένα πολύ δύστροπο υλικό που δεν υποτάσσεται τόσο εύκολα. Για να τά μεταφέρει κανείς και να τά βάλει στη θέση τους χρειάζεται πολύς κόπος. Αντιγράφω τρεις στίχους της από την « Περισυλλογή ». Την άποσχολεϊ άσφαλώς και τό πρόβλημα υτής της πορείας.

Έσείς, με τις μορφές σας ξένιαστες καθίσατε
μες στη γαλήνη τ' άνθισμένου κήπου.
Και γώ κλείστηκα σε συλλογισμένο φώς...

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ :

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΪΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ
ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ 1821

Άγνωστα ιστορικά δοκουμεντα από τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα
Τὸ νόημα καὶ ὁ παλμὸς τοῦ Εἰκοσιένα

Σελίδες 304

Δραχ. 50

« Δ Ι Φ Ρ Ο Σ »

ἡ ἐγγύηση τοῦ ἐκλεκτοῦ βιβλίου

Ἡ νεανικότητα ἔχει κάτι πάντοτε νὰ εἰπῇ, ὁ ἄνθρωπος ὅμως πού ἀναλαβαίνει σοβαρὰ τὸ ρόλο του, ἀρχίζει μετὰ τὴ νεανικότητα. Ἄς περιμένουμε λοιπὸν ὑπὲρ τὴ συνέχει .

« ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ »

Οἱ « Προσδοκίες » τοῦ κ. Γ. Φωτεινοῦ εἰναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς περιπτώσεις πού σὲ ὑποχρεώνουν νὰ παραλληλίζεις δυὸ διαφορετικοὺς καιροὺς : Τὸν καιρὸ πού οἱ ποιητὲς καὶ οἱ καλλιτέχνες γενικῶς ἤξεραν καὶ τὸδειγναν μὲ τὴ δουλειά τους ὅτι ἓνα ἔργο τέχνης εἶναι στὸ σύνολό του ταλέντο ἀλλὰ καὶ στὸ σύνολό του μόχθος. Μόχθος καὶ μόχθος βαρὺς μάλιστα. Δὲν ὑποτάσσεται καὶ δὲν ἀποχτάει φωνὴ καὶ κίνησι εὐκόλα τὸ καλλιτεχνικὸ ὕλικό. Ἡ δὲν δόθησαν καλὰ μαθήματα στοὺς νέους ἢ αὐτοὶ τὰ παραξήγησαν. Ἐκτὸς ἂν ὅλο αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι λεπτομέρεια ἀπὸ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς μας, πού οἱ ἄνθρωποι τῆς πολὺ βιάζονται καὶ θέλουν μὲ μικρὴ τιμὴ νὰ ἀγοράσουν πολλά.

Ὁ κ. Φωτεινὸς παρουσιάζει μιὰ ψυχικὴ ποιότητα καὶ ἔχει ἀφήσει νὰ διαφαίνεται νὰ διάχυτη ποιητικὴ ἀπόχρωση στοὺς στίχους του. Τ' αὐτὶ του πάει πολὺ κοντὰ στὰ ἀνθρώπινα δράματα καὶ ἡ ἀνησυχία του εἶναι μιὰ ἀνησυχία πού τὴν τροφοδοτοῦν καίρια προβλήματα. Ἀντιγράφω ἐδῶ τὸ ποίημά του « Ἡ δασκάλια Οὐρανία » κάνοντας ἀπὸ μόνος μου πολλὰς ἐνδιάμεσες ἀφαιρέσεις.

Κανεὶς δὲ σκέφθηκε τὴν Οὐρανία
— καὶ ἦταν ἐτοιμοθάνατη.

.....
Τὴν ἱστορία τῆς γένεσης ὅλοι τὴν ξέρουμε
τὸ πῶς λαχτάρησε ὁ Θεὸς — ἴδιος ἄνθρωπος
καὶ ἐζύμωσε τὴ λάσπη τρυφερὰ
καὶ μᾶς ἔπλασε.

Κανεὶς ὅμως δὲν σκέφθηκε τὴν Οὐρανία
τὰ μεστωμένα στάχνα δὲν τὰ ρώτησε κανεὶς
πῶς ψήλωσαν — εἴκοσι χρόνια μόχθου
εὐκόλα δὲν ξαίνονται . . .

.....
Τὸ πρῶτο βῆμα τ' ἀγνωστο χωριό . . .
..... οἱ ἐκθέσεις « κατ' ἀρχαιότητα »
τὸ νυφικὸ πού δὲν ἔροαψε, ὁ χειμῶνας
ἢ φτώχεια, τὰ σπασμένα παράθυρα . . .

.....
παιδιὰ τὸ σῶμα τῆς δασκάλιας σας μεγάλωσε
ἔγινε βαρὺ . . .

. . . Νὰ πλέξετε παιδιὰ μου ἐσεῖς τὰ χέρια σας
καὶ ἀπάνω τους, ἔτσι χωρὶς σεπτόνι, βάλτε τὰ
χουσαῖ μαλλιά
καὶ δὲν πειράζει τὸ σκοτάδι, μόνο μὲ τὰ μάτια τῆς
χωρὶς ἄλλο φῶς, φτάνει νὰ τραγουδάτε
καὶ θὰ μπορέσει τότε σφραγίζοντας τὰ χεῖλη τῆς
ν' ἀποκοιμηθεῖ.

Πυκνώνοντας ἀκόμη περισσότερο τὴν « Πρωτοχρονιά » καὶ τὸ « Ἐλεγεῖο » θὰ μπορούσα νὰ δώσω μερικὰ δείγματα ἀκόμη τῆς ἀνθρώπινης

Ἐπομνημονεύματα ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΤΟΥ 21

Ἐπιμελητής : Ε. ΠΡΩΤΟΥΦΑΛΤΗΣ, Δ)τῆς Γεν. Ἀρχείων Κράτους
ΤΟΜΟΙ 20, ΣΕΛ. 6.000, ΤΙΜΗ ΔΡΑΧΜΑΙ 1.500
(Σὲ 12 μηνιαῖες δόσεις)

Ἀνέκδοτα, σπάνια ἢ ἄγνωστα ἐντελῶς κείμενα, ποὺ ἀλλάζουν σὲ πολλὰ σημεῖα τὴν ἱστορία μας, γραμμένα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς πρωταγωνιστὲς τοῦ 21 : Π. Πατρῶν Γερμανό, Κων. Δεληγιάννη, Γενναῖο Θ. Κολκοτρώνη, Α. Μιαούλη, Ἐμμ. Ξάνθο, Ἀ. Κριεζῆ, Χρ. Περαιβό, Ἀ. Κοντάκη, Σπυρομίλιο, Κάρπο Παπαδόπουλο, Ἀρτ. Μίχο, Κουτσονίκα, Μακρῆ, Κουτσαλέξη, Εὐμορφόπουλο, Βυζάντιο, Καρῶρη, Οἰκονόμου, Φερνέζι, Ἡλ. Φωτεινό, Δ. Αἰνιᾶνα, Κ. Μεταξᾶ, Ι. Μάγερ, Βουτιέ, Μανζάρ κλπ.

ἘΝΑ ΜΗΗΜΕΙΩΔΕΣ ἜΡΓΟ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Οἱ 20 τόμοι ἐξεδόθησαν καὶ παραδίδονται ἀμέσως ὅλοι δεμένοι πολυτελῶς μὲ πλαστικὸ δέγμα.

ΠΡΟΚΑΤΑΒΟΛΗ ΔΡΧ. 125

ΚΑΙ ΤΟ ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΣΕ 11 ΜΗΝΙΑΙΕΣ ΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ 125 ΔΡΑΧΜΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ", ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ 25, ΤΗΛ. 28.468

εὐαισθησίας του. « Τὰ παιδιὰ ποὺ πεθαίνουν νηστικά — πῶς νὰ τὰ θάψουμε — χωρὶς πυραμίδες ψωμιῶν, χωρὶς κολῶνες ἡλίου — χωρὶς τύμβο χαρᾶς ; » Παντοῦ ὅπου βλέπει ἄμεσα τὸν ἄνθρωπο ἢ ποίησή του γίνεται περισσότερο πειστική. Κάποτε, ἔξω κι' ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, πετυχαίνει μιὰ ἔκτακτη λυρική σύλληψη τῶν πραγμάτων : « Σουρούπωσε. — Οἱ πέτρες γίνονται ἀλαφρὲς σὰν ὄνειρα ». Ὁ κ. Φωτεινὸς ἀδιχεῖ τὰ οὐσιαστικά του στοιχεῖα μὲ τὸ φιλολογικὸ παραγέμισμα. Τί ἀλήθεια μπορεῖ νὰ κρύβουν μέσα τοὺς στίχοι σὰν αὐτοὺς ; « Ἀπόψε μὲ κοροϊδεύουν τ' ἄστρα ». « Ἐλα νὰ ζώσουμε τὴ γῆ μὲ δέντρα χαρᾶς » κλπ. Σ' ὅλα τὰ ποιήματα τοῦ κ. Φωτεινοῦ σαλεύει ἓνα ὑπόστρωμα ἀλήθειας ποὺ ἀπ' αὐτὴ ἀναδύεται κατὰ κύριο λόγο ἡ πίκρα τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐλπίδα τῆς. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ βυθίσαι πρὸς τὴν ἀρτιότητα ὅταν θὰ ἀνακαλύψει μόνος του πόσο θαυματουργὸς εἶναι ὁ μύθος.

« ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ »

Ὁ κ. Θέμης Γαλανὸς χειρίζεται μὲ δεξιότητα τὸν παραδοσιακὸ στίχο. Σὲ στίχους τῆς παράδοσης εἶχε γράψει καὶ τὴν προηγούμενη συλλογή του τίς « Βαλτονεριές » καὶ δὲν θὰ εἶχε τίποτα νὰ τοῦ παρατηρήσει κανεὶς γι' αὐτὸ — γράψῃ ποίηση εἶναι μιὰ ὅταν εἶναι ποίηση ὅπως κι' ἂν φεταί — ἂν μέσα στὴν παράδοση μᾶς ἔδινε

μιὰ ποίηση ἀνανεωμένη, μιὰ ἰδιαίτερα προσωπικὴ φωνή κι' ἂν ἀκόμα ἡ φωνὴ αὐτὴ ἦταν περισσότερο σύγχρονη. Τὰ πρότυπά του ὁ κ. Γαλανὸς τὰ παίρνει ἀπὸ τὰ πολὺ παλιότερα χρόνια κι' οἱ στίχοι του μοιάζουν σὰν προεκτάσεις ἀπληχῆσεων. Ὡστόσο πίσω ἀπὸ τοὺς στίχους του διακρίνει κανεὶς τίς ἐσωτερικὲς του συγκρούσεις, συλλαβαίνει μερικὲς ὀξύτατες δραματικὲς στιγμές, μερικὲς ἀντιδράσεις ποὺ μποροῦν νὰ τύχουν μιᾶς καλλίτερης καλλιτεχνικῆς ἀξιοποίησης. Τὰ θέματά του, ἡ μοναξιά, ἡ νοσταλγία, οἱ ἀπογοητεύσεις τῆς ζωῆς δὲν εἶναι θέματα παλιωμένα. Ὑπάρχουν καὶ θὰ ὑπάρχουν πάντοτε μέσα στὸν ἄνθρωπο. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ θὰ τὰ δώσει κανεὶς. Ἀντιγράφω μερικὸς στίχους του ἀπὸ τὸ ποίημά του « Χαιρετισμοὶ » ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ τῆς συλλογῆς του.

Τρέμω σὰ φύλλο, μὰ ρωτάω κι' ἄς μοῦ ματώσεις τὴν καρδιά
γιὰ κάποιο σπῆτι μὲ κισσοὺς πλάϊ στ' Ἀη-Γιωργιοῦ τὴν πόρτα.

Βγαίνει ἀπ' τὸ τζάκι του καπνὸς ἢ ἐπῆρε ὁ Δῆμος τὰ κλαδιά
καὶ τὸ δρομάκι τῆς αὐλῆς πνίγηκε στ' ἄγρια χόρτα ;

Στὸ ἴδιο τοῦ βιβλίου ὁ κ. Γαλανὸς κάνει καὶ τὴν ἐμφάνισή του μὲ δυὸ ποιήματα σ' ἐλεύθερο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΚΕΔΡΟΣ,"

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 44 - ΤΗΛ. 615-783

I) ΒΙΒΛΙΟΔΕΘΗΚΕ

Δερματόδετος ό ΙΙ^{ος} τόμος τῆς

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

(Τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς Ε.Σ.Σ.Δ.)

σελίδες 495.

II) ΤΟ ΠΑΣΧΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

Τό Β' μέρος ἀπό τὰ

ΔΙΣΘΗΤΙΚΑ - ΚΡΙΤΙΚΑ

Τοῦ

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

(Ἀρχαιοέλληνες καί Νεοέλληνες)

στίχο. Ἀπ' αὐτὰ ἡ « Διαθήκη » εἶναι τὸ ἀξιολογώτερο. Τὰ σύγχρονα πρότυπά του κάνουν καὶ τῆ φωνῆ του νὰ παρουσιάζεται περισσότερο συγχρονισμένη, κι' οἱ στίχοι του ἔτσι νὰ παρουσιάζουν περισσότερη πυκνότητα.

*Εἶναι μιὰ πορεία μακρονή
πολὺ μακρονή
ἀνάμεσα σὲ βάρους καὶ σὲ ἀσπάλαθρα,
ποὺ πιάνει ἀπὸ τῆ Γαλιλαία ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ...
... Φύλαξε σύντροφε τὸ τελευταῖο φυσίγγι
γιατὶ κανεὶς δὲ θὰ μᾶς λυπηθῆ.*

Ὅλο καὶ πιὸ πολὺ βυθίζομαι μέσα μου

*κάτω ἀπὸ ἓνα σύμπαν ἐχθρικό
χαμηλοτάβανο καὶ σκοτισμένο.*

Τὸ σκύψιμο μέσα στὸν ἑαυτὸ μας καὶ πάνω στὰ πράγματα, ἡ ἐπιμονὴ σ' ὅ,τι πιστεύουμε, κρύβουν τὸ μυστικὸ τῆς παραπέρα πορείας ἑνὸς ποιητῆ, σύμφωνα μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια του τῆ φύση φέρνει μαζί του.

ΑΝΘΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΑΦΟΡΜΗ : Η ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΠΟΙΗΤΩΝ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ ΚΑΙ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΑΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΓΚΙΚΑ. Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΦΡΑΝΣΙΣ ΖΑΜ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟΔΗΜΑ.

« ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΡΑΝΣΙΣ ΖΑΜ »

Εἶναι χρόνια τώρα ποὺ διαβάζουμε σκόρπιες μεταφράσεις τοῦ κ. Πέτρου Δήμα σὲ διάφορα περιοδικά. Τὸ ὄνομά του σάν μεταφραστὴ τοῦ Ζάμ, τοῦ Βερλαίν, τοῦ Ἀπολιναίρ, τοῦ Μιλόζ, ἀποτελεῖ κάτι σάν ἓνα εἶδος ἐγγύησης γι' αὐτὸ ποὺ θὰ διαβάσουμε. Δὲν νομίζω πὼς ὑπάρχει πιὸ δύσκολο πρᾶγμα. Χρειάζεται πολὺ δουλειὰ καὶ πολὺ ἀγάπη γιὰ νὰ μεταφράσεις ἓναν ξένο ποιητῆ. Κι' ὄχι μόνον αὐτό. Χρειάζεται νὰ δια-

θέσεις κι' ἓνα συγγενικὸ ποιητικὸ κλίμα. Ἀναλογίζομαι τώρα μὲ πόση εὐσυνειδησία πρέπει νὰ ξεκίνησαν μερικοὶ ποιητῆς ὅπως ὁ Καρυωτάκης ἢ ὁ Μῆτσος Παπανικολάου γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τὶς ωραιότατες ἐκεῖνες μεταφράσεις ποὺ μᾶς ἔδωσαν, γιὰ νὰ κάνουν δηλαδὴ αὐτὲς τὶς ἀναπλάσεις ἀπὸ μιὰ ξένη γλῶσσα, σὲ μιὰ ἄλλη, πιὸ δύστροπη γλῶσσα. Οἱ δυὸ ποιητῆς ποὺ ἀνέφερα, ὅπως κι' ὁ κ. Πέτρος Δήμας σήμερα, νομίζει κανεὶς πὼς συμπλήρωσαν τὰ ἴδια τὰ πρωτότυπα. Οἱ μεταφράσεις τους μοιάζουν μὲ ποιήματα

γραμμένα από πρώτο χέρι. Ἡ γλῶσσα, ἡ εἰκόνα, ἡ συγκίνησις, ἡ συνολικὴ διαύγεια, ὅλα προσφέρονται ἀρτιωμένα. Αὐτὲς οἱ δουλιές ἐγίναν βέβαια, σήμερα, πολὺ σπάνια, δουλιές πού μᾶς ξεκουράζουν καὶ μᾶς προσφέρουν ἀύθεντικά μέτρα σύγκρισης προκειμένου νὰ ξαναβάλουμε τὰ πράγματα κάτω καὶ νὰ ξανασκεφτοῦμε τί ἀκριβῶς εἶναι αὐτὸ τὸ πράγμα πού τὸ ὀνομάζουμε ποίηση. Θὰ μοῦ ἦταν δύσκολο νὰ διαλέξω μερικὰ μεταφραστικὰ δείγματα ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Δήμα. Ὁλοῦ του ἡ ἐργασία εἶναι ἓνα ὑπόδειγμα. Ὅσοσο δὲν ἀντέχω στὸν πειρασμὸ νὰ μὴ σᾶς προσφέρω τὴ μικρὴ αὐτὴ κοινωνία ἀπὸ τὴν ποίησι τοῦ Ζάμ.

*Ρόδα καὶ σφήκες θά' τανε τὸ ἀργόσπιτο γεμάτο.
Ὁ ἔσπερινός θ' ἀντιλαλοῦσε ἐκεῖ, τὸ βράδυ βράδυ
καὶ τὰ σταφύλια, χρῶμα ὡσὰν τὸ διάφανο πετράδι,
στὸν ἴσκιό θὰ κοιμόντανε τὸν πρῶο κι' ἡλιο-
φεγγάτο.*

*Πόσο θὰ σ' ἀγαποῦσα ἐκεῖ ! Σοῦ δίνω τὴν καρ-
διά μου*

*πού 'ναι εἰκοστέσσερω χρονῶ, τὸ εἰρωνικό μου
πνεῦμα,*

*τὴν ἐπαρσή μου, τὰ τριανταφυλλένια ποιήματά
μου*

κι' ὅμως δὲν σὲ γνωρίζω, δὲν ὑπάρχεις.

Ξέρω μονάχα πῶς, ἂν ἦσουν ζωντανή,

κι' ἂν ἦσουν ὅπως εἶμαι ἐγὼ στ' ἀπόμαυρο λιβάδι,

*γελῶντας θὰ φιλιόμασταν κάτω ἀπὸ μέλισσες
ξανθιές,*

*στὸ ρυάκι πλάι τὸ δροσερό, κάτω ἀπὸ φυλλω-
σιές βαθιές.*

Μονάχα τὸ λιοπύρι θ' ἀκουγόταν.

*Ἴσκιος ἀπὸ λεπτοκαρπές στ' αὐτί μου θὰ κρε-
μόταν.*

Τὰ στόματά μας ἔπειτα, παύοντας νὰ γελοῦμε,

θὰ σμίγαμε : τὴν ἀφροσπινὴν ἀγάπη μας νὰ ποῦμε.

*Γεῦση ἀπὸ σφήκες θὰ βροσκα στὰ πορφυρά
σου γέλια,*

γεύση ἀπὸ ρόδα κόκκινα κι' ἀπὸ ξανθὰ σταφύλια.

(ΡΟΔΑ ΚΑΙ ΣΦΗΚΕΣ)

Ὁ Φρανσις Ζάμ πῆρε τὰ πιὸ ἀπλά πράγματα, τὰ γαϊδουράκια, τίς ψάθες τῶν θεριστᾶδων, τὰ κόσκια, τὰ φασόλια, τοὺς ἀνώνυμους ἀνθρώπους τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴν ἀπλή καὶ καθαρὴ του ἐκφραση, δικαίωσε τὴν ἀγιότητά τους μέσα στὴν ποίηση. Δὲν εἶχε ἄδικο ὁ Ρίλκε θαυμάζοντας τὸν Ζάμ. Δὲν χρειάζεται καὶ μεγάλη τιμιότητα γιὰ ν' ἀγαπάει κανεὶς ὅτι εἶναι ἀληθινό, χωρὶς νὰ φοβᾶται τὴ μόδα.

*« ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΠΟΙΗΤΩΝ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ
ΚΑΙ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ 1798 - 1957*

Ἡ ἐκδόση μιᾶς ἀνθολογίας εἶναι ἓνα πράγμα πού σοῦ κινεῖ τὴ δυσπιστία « εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ». Αὐτὸς πού γνωρίζει τίς σημαντικὲς δυσκολίες

ΟΙ ΚΑΛΥΤΕΡΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1) Δ. Κοκκίνου (τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν): **Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ**. Τόμοι 10. Ἐκυκλοφόρησε ἤδη καὶ ὁ Ε' τόμος. Τιμὴ ἐκάστου (δερμ/τον) δραχ. 120.

2) Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν Ε.Σ.Σ.Δ.: **ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ** (πολύτομος). Κυκλοφοροῦν ἤδη τέσσαρες τόμοι. Τιμὴ ἐκάστου δερματόδετον δραχ. 190.

3) **ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ**. Ἐνας καλαίσθητος ὀγκώδης τόμος, μὲ πρωτότυπη εἰκονογράφηση. Δερματόδετος δραχ. 150.

4) Τζ. Παπίνι: **Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ**. Τόμος ἓνας. Δερματόδετος δραχ. 120.

5) Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ε.Σ.Σ.Δ.: **Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ** (Ἡ μυστικὴ ἀλληλογραφία τῶν Μεγάλων). Μόλις ἐκυκλοφόρησε εἰς ἓνα δερματόδετο τόμο δραχ. 180.

6) Ἀθ. Παπαδήμα: **ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ** δραχ. 50.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ « ΜΕΛΙΣΣΑ »

Ἀκαδημίας 34 — Τηλ. 611 - 692

πού παρουσιάζει ένα τέτιο έργο, δέ μπορεί παρά νά δικαιολογήσει: απόλυτα τή δυσπιστία. Οί δυσκολίες αυτές είναι σημαντικές κι' έχουν γίνει πολύ σημαντικώτερες σήμερα πού ή ποίηση περνάει ένα στάδιο ρευστότητας. 'Η απόλυτη παιδευσή και ενημέρωσή του άνθολόγου αποτελεί τήν απαραίτητη προϋπόθεση για μιá τέτια δουλειά. Χωρίς τήν προϋπόθεση αυτή τά κριτήρια ενός άνθολόγου δέ μπορούν νά φτάσουν στο σημείο νά ναι σχεδόν αντικειμενικά. 'Γ'στερα τó πράγμα έχει και μιá ιδιομορφία. 'Ο κάθε άναγνώστης διαθέτει τά δικά του υποκειμενικά κριτήρια. 'Ωστόσο ó καλός άνθολόγος μπορεί νά δώσει ένα σχετικό έργο πού νά παρουσιάζει τή δυνατή πληρότητα. Κι' όφείλω νά όμολογήσω πώς δέχτηκα τήν «'Ανθολογία» των Λουκά Σταθακοπούλου και Γιάννη Γκίκα όχι χωρίς κάποια έκπληξη.

Στις 260 σελίδες του βιβλίου άνθολογούνται 24 ποιητές τής 'Αργολίδας και 20 ποιητές τής Κορινθίας. Μερικοί πολύ γνωστοί σαν ποιητές και μερικοί έντελώς άγνωστοι. Μούκαμε έντύπωση ó τρόπος πού προβάλλουν τους ποιητές τους οί δύο άνθολόγοι, τόσο από τήν άποψη τής επιλογής όσο κι' από τήν άποψη τής αισθητικής και αξιολογικής θάλεγα τοποθέτησης, με σύντομα, μετρημένα και ουσιαστικά σημειώματα. Αυτό τó τελευταίο θά ήταν ένα σημείο επικίνδυνο, αν δέν ξεπερνούσαν με τόση ακρίβεια και με τόση λιτότητα. Τέτιες έργασίες, έξω από τó καλό πού κάνουν νά μπαίνουν σε περισσότερα σπία και νά έξοικειώνουν και νέο κοινό με τήν ποίηση, προσφέρουν υπηρεσίες και στην ίδια τήν ποίηση. Πόσα πράγματα δέν σημείωσα μέσα σ' αυτή τήν 'Ανθολογία! Πόσα πράγματα πού διαβάζονται εύχαριστα, έχουν ένα δικό τους χρώμα και μιάν άξία πολλές φορές πού δέν είναι εύκαταφρόνητη. Σε συγκινούν αυτοί οί άγνωστοι με τήν πρωτογονική ίσως έκφραση, αλλά με τήν τόσο πηχία και τόσο άληθινή διάθεσή τους. Θά περιοριστώ νά αναδημοσιεύσω έδω τó ποίημα «Φαντασία» του Τάκη Φρεδιανού (πέθανε πολύ νέος τó 1918).

*Βάνει μ' ό νους πώς σ' είχανε στής σάλας σας
τή μέση*

*στο κρεβατάκι τó λευκό και γύρω ρόδα πλῆθος,
με τά χεράκια σταρωτά στο κοριτσέιο στηθος
και πώς τά ξέπλεχα μαλλιά στους ώμους σου
είχαν πέσει.*

*Και δίπλα σου και γύρω σου ó κάθε αγαπημένος
από μαρούλα ως άδερφή κι' απ' άδερφό ως πατέρα,
πώς δάκρυσαν... και μοναχός έκλαιγα γώ
δω πέρα,*

ó πιο δικός σε σένανε και του σπιτιού ό πιο ξένος.

'Η έργασία των Σταθακοπούλου και Γκίκα είναι μιá έργασία χρήσιμη. Κάθε αξιόλογη άλλωστε έργασία είναι, πρώτα απ' όλα, μιá έργασία χρήσιμη. **ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ**

Γ. Κ. ΚΑΤΣΙΜΠΑΛΗ : Βιβλιογραφία Ι. Μακρυγιάννη και Π. Ζωγράφου, 'Αθήνα, Τυπογραφείο Σεργιάδη, 'Αθήνα 1957, σελ. 3 - 15 + 1 λευκή.

Βιβλιογραφία Θεόφилου Χατζημιχαήλ, 'Αθήνα, Τυπογραφείο Σεργιάδη, 'Αθήνα 1957, σελ. 5 - 19 + 1 λευκή.

'Αν γίνεται κάποια προσπάθεια επιστημονικής αντιμετώπισης των προβλημάτων τής νεοελληνικής λογοτεχνίας και τέχνης, σ' αυτήν ή συμβολή του Γ. Κ. Κατσιμπαλή δέν παίρνει τή μικρότερη θέση. Βασικό αίτημα για τήν ανάπτυξη φιλολογικών μεθόδων κατά τήν έρευνα τής νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι ή συστηματοποίηση τής βιβλιογραφίας. 'Αν είναι άληθινό πώς ή σημερινή κατάσταση των βιβλιογραφικών μελετών επιτρέπει ίσχνό βιβλιογραφικό καταρτισμό πολλών μελετητών, είναι έξ ίσου άληθινό πώς επιτρέπει τόν υπερακοντισμό τής, πού συνήθως ταυτίζεται με τήν άνευθυνότητα. 'Αναντίρρητα αν υπήρχαν κι άλλοι έρευνητές σαν τόν Κατσιμπαλή, ίσως θάχε περιορισθεί σημαντικά ó αριθμός των από καθέδρας άσχολουμένων με τά πιο έξειδικευμένα θέματα, περιφρονώντας δλη τήν προηγούμενη έρδασία γενεών. 'Εξαιρώντας κανείς τή βιβλιογραφία των «'Νέων 'Ελληνικών», τής «'Αθηνάς», του «'Δελτίου τής 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας», τής «'Επετηρίδος των Βυζαντινών Σπουδών», των «'Μικρασιατικών Χρονικών» — όπου σημαντική ή συμβολή του Α. Χατζηδήμου — τή μεγαλύτερη προσφορά στον κλάδο δίνει ó Κατσιμπαλής. 'Όταν προηγείται ó πολυσέλιδος τόμος τής Παλαμικής βιβλιογραφίας, γίνεται κάπως — ή πρέπει νά γίνεται — προβληματική ή θέση των Ηυθαγορείων τής νεοελληνικής επιστήμης. Σε μιá χώρα πού τά πάντα συγχέονται, κι ή προχειρότητα έχει τόν πρώτο λόγο, ίσως φανεί άχαρη του Κατσιμπαλή ή δουλειά. 'Η άπόσταση έξ άλλου άνάμεσα στην επιστήμη και στο όπωσδήποτε προηγμένο κοινό, είναι ίκανή νά θέσει και ζήτημα μη «' παραγωγικής» έργασίας. 'Εν τούτοις φιλολογική επιστήμη δίχως έργάτη τής κλάσης του Κατσιμπαλή είναι άδιανόητη.

Τά δυό τελευταία βιβλιογραφήματά του συγκεντρώνουν ό,τι γράφτηκε για τó Μακρυγιάννη, τόν Π. Ζωγράφο και τó Θεόφιλο. Τό πρώτο περιλαμβάνει 161 αναγραφές και τó δεύτερο 227. 'Ο συστηματικός τρόπος των αναγραφών τά καθιστά εύχρηστα. 'Εξαντλητικός, όπως πάντα ó Κατσιμπαλής, αναφέρεται και στα πιο άπίθανα δημοσιεύματα, στα πιο δυσεύρετα ακόμη έπαρχιακά φύλλα, σ' έφημερίδες του έξωτερικού, σε λεγόμενα περιοδικά. 'Η αποκρυπτογράφηση άλλωστε ψευδωνύμων και κριτικών διασφαλίζει τήν πατρότητα των δημοσιευμάτων. Για τήν έργασία του Κατσιμπαλή επαινους μόνο θάχε κανείς νά πει. 'Αν κάποτε χαρακτηρίσει ή συστηματικότητα τις σπουδές μας, ó Κατσιμπαλής θάχει μιá θέση στις νεοελληνικές σπουδές — τηρουμένων των άνολογιών πού όφείλονται στο χρόνο — δίπλα στο Legrand. Τελειώνοντας θάθελε κανείς νά τονίσει τή σημασία ειδικά των δυό βιβλιογραφημάτων, πού αναφέρονται σε τρεις από τους γονιμότερους τομείς τής νεοελληνικής λαϊκής δημιουργίας.

Σ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ

ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΥΡΙΚΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Έπειτα από μια αναγκαστική ανάπαυλα, που κράτησε δυο περίπου χρόνια, άρχισε και πάλι τις παραστάσεις της στην Αθήνα ή Εθνική Λυρική Σκηνή, στο ανακαινισμένο θέατρο των « Όλυμπίων ».

Το ανέβασμα πέντε έργων (« Αίντας », « Ριγκολέττου », « Μαντάμ Πομπαντούρ », « Κάρμεν » και « Τροβατόρε ») και το χρονικό διάστημα των δύο μηνών, από την πρώτη της « Αίντας » (8.1.58), μάς επιτρέπουν να δοῦμε στο σύνολο και όχι στις λεπτομέρειές τους την καινούρια αυτή εξέλιξη του Λυρικού μας θεάτρου. Νά δοῦμε αν υπάρχει ένα καλλιτεχνικό πρόγραμμα, να το μελετήσουμε και να βγάλουμε ορισμένα συμπεράσματα από την ως τὰ σήμερα εκτέλεσή του.

Έπειτα από την προσπάθεια του ιδρυτού και έμφυχωτού του « Ελληνικού Μελοδράματος » του Διονυσίου Λαυράγκα (1860 - 1941) που γνωρίζει στο ελληνικό κοινό την Ιταλική όπερα, οι διάφορες διευθύνσεις της Ε.Λ.Σ., έστρεψαν, πολύ σωστά, την προσοχή τους και προς άλλους όριζοντες και πλούτισαν το μελοδραματικό ρεπερτόριο και με έργα της γερμανικής και γαλλικής λυρικής τέχνης. Την προσπάθεια αυτή να γνωρίσουμε παράλληλα με τον « Ριγκολέττο » και την « Τραβιάτα » και τὰ μεγάλα κλασικά έργα του Μότσαρτ, του Βάγκνερ, του Μπετόβεν, ήρθε να σταματήσει ή νέα δ)νσις της Ε.Λ.Σ., εξαγγέλοντας ένα πρόγραμμα χωρίς ούτε ένα έργο από το κλασικό γερμανικό ρεπερτόριο, επιστρέφοντας έτσι στην εποχή των Ιταλικών μελοδραματικών θιάσων, που από το 1840 και δώθε, αποτελούν ως τὰ τέλη του προηγούμενου αιώνα, τή μοναδική μουσική τροφή του ελληνικού λαού.

Έτσι, για μια ακόμη φορά, το επίσημο Κράτος και οι υπεύθυνοι μουσικοί μας παράγοντες, απέδειξαν με την έκλογή της « Αίντας » για την πανηγυρική έναρξη τύν « Όλυμπίων », τόν όλθέριο δρόμο που ακολουθούν, χρόνια τώρα, στην Τέχνη.

Πότε αλήθεια θα πάψουμε να ντρεπόμαστε ότι είμεθα Έλληνες και ότι έχουμε κι εμείς τόν πολιτισμό μας. Το νεώτερο πολιτισμό μας που αξίζει να προβληθεί και που δεν θίγει τὸ « κλέος τῶν αρχαίων ήμῶν προγόνων ».

Δεν είναι όμως μόνον αυτό. Αφού κανείς δεν σιέφτηκε ότι τὰ νέα « Όλύμπια » θα έπρεπε να ανοίξουν με ελληνικό έργο, γιατί δεν άρχισαν τουλάχιστον με Έλληνες καλλιτέχνες, όταν είναι γνωστό πόσοι Έλληνες τραγουδιστές τιμούν πραγματικά τή λυρική τέχνη στο έξωτερικό και την Ελλάδα.

Πιστεύουμε — και το έχουμε συχνά υπογραμμίσει — ότι σε πολλούς τομείς της μουσικής μας ζωής είναι ωφέλιμη ή μετάκληση — για όρισμένο πάντα διάστημα — ξένων προσωπικοτήτων. Ποιά δικαιολογία όμως μπορεί να υπάρχει για τή μετάκληση του Ιταλού σκηνοθέτη κ. Πέργκολα, που μάς έφερε και πάλι τὸ πνεῦμα της ρομαντικής νατουραλιστικής σκηνοθεσίας του προηγούμενου αιώνα: ένα πνεῦμα, που με τόση δυσκολία είχαμε άρχισει να αποβάλλουμε σιγά - σιγά. Όλοι, ανεξαιρέτως όλοι οι Έλληνες σκηνοθέτες, θα μάς έδιναν καλύτερη εργασία από τόν κ. Πέργκολα, ο όποιος απέδειξε ότι άγνωστὴ τελείως τις νεώτερες σκηνοθετικές αντιλήψεις. Και δεν εἰνοοῦμε μ' αυτό τις νεώτερες πρωτοποριακές τάσεις, που θα είμασταν άδικοι και εκτός τόπου αν τις ζητούσαμε για την Αθήνα. Απλῶς εἰνοοῦμε και ζητοῦμε τόν τρόπο με τόν όποιο ανεβάζουν σήμερα την Ιταλική και γερμανική όπερα σε όλα τὰ μέρη, εκτός φυσικά από όρισμένα επαρχιακά κέντρα της Ιταλίας. Την απλή δηλ. και ανάλαφρη σκηνοθετική αντίληψη, ή όποια με τή βοήθεια, τὸ ίδιο απλῶν και ελαφρών σκηνικῶν, υποβάλλει, χωρίς κανένα στόμφο, μακριά από τις μελοδραματικές κινήσεις και λυγμούς, τὸ ψυχικό κλίμα του έργου.

Θά είμασταν άδικοι όμως, αν από τόν « μελοδραματικό » αυτόν οίστρο τῶν πέντε παραστάσεων, δεν ξεχωρίζαμε όρισμένα στοιχεΐα, ίκανά, με διαφορετικό φυσικά προσανατολισμό,

Τὸ νέο βιβλίο

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΠΑΠΑΠΕΡΙΚΛΗ
(ΕΙΡΗΝΙΚΟΥ)

« Η ΖΩΗ, ΟΠΩΣ ΚΥΛΑ..... »

‘Ο απλός άνθρωπος στις απαλές στιγμές του. ‘Η ζωή δεν είναι μόνον άγχος και πικρία. Έχει και τὸ χαμόγελό της...

ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΔΩΡΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΣΧΑ

νά προωθήσουν τή λυρική τέχνη στὴν Ἑλλάδα.

Πρῶτα, οἱ νέοι καλλιτέχνες Ἑλένη Γκάγγα καὶ Κώστας Πασγάλης καὶ οἱ ἀκόμα νεώτερες δ)δες Τσαχουρίδου καὶ Μούτσιου. Οἱ ἐμφανίσεις τους ἀποτελοῦν ἤδη μιὰ ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀνανέωση καὶ συμπλήρωση τῶν στελεχῶν τῆς Λυρικῆς Σκηνῆς. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται τίς σημερινές μουσικὲς ἀπαιτήσεις γιὰ τὴ διεύθυνση ἐνὸς λυρικοῦ ἔργου ὁ κ. Λ. Ζώρας, ἀποτελεῖ πολύτιμο στοιχεῖο γιὰ μιὰ σύγχρονη Λυρική Σκηνή, ἐπὶ ὅπως εὐχόμεσθε νὰ δοῦμε καὶ τὴ δική μας.

Ἀπὸ τοὺς ξένους ποὺ τραγούδησαν στὶς πέντε πρῶτες παραστάσεις, ὀφείλουμε νὰ ἀναφέρουμε τὸν ἰταλὸ βαρύτονο Τόντι. Ἄξιο λυρικό καλλιτέχνη καὶ τὴν ἑλληνίδα μεσόφωνο Λίτσα Λιώτσι, ποὺ μᾶς ἔδωσαν μιὰ μουσικοπαταγή Κάρμεν. Πῶς νὰ ξεχάσουμε ὁμῶς καὶ τὸν γιουγκοσλαῦο μαέστρο Ὁσκαρ Ντανόν, ποὺ ἔδωσε νέο αἷμα καὶ φρεσκάδα στὴν πολυβασανισμένη αὐτὴ παρτισιὸν τοῦ Μπιζέ ;

**ΣΥΝΑΥΛΙΕΣ — ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΡΧΗΣΤΡΑ,
ΡΕΣΙΤΑΛ.**

Χωρὶς ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον οἱ συναυλίαι τῆς Κρατικῆς. Τῆ μονοτονία τῶν προγραμμάτων διέκοψε μιὰ πρώτη ἐκτέλεση ἐνὸς ξένου ἔργου, τὴ εἰσαγωγή « Ἀθαλία » τοῦ σύγχρονου ἑλβετοῦ Φράνκ Μαρτέν. Ἔργο ὄριμης μουσικῆς σκέ-

ψης, ἐπιβάλλεται μὲ τὸ γερὸ κτίσιμο τῆς φόρμας τῆς, τὴ συνέπεια μὲ τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν τίς σύγχρονες νεωτεριστικὲς τάσεις — μελωδία, ἀρμονία, ἐνορχήστρωση — ὅπως καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζει ὡς μουσικὸ περιεχόμενο, τόσο ἐκφραστικὸ στὴ μουσικὴ ἀπόδοση τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τοῦ Ρακίνα.

Ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἔργα, χαίρηκα καὶ πάλι τὴν ὠραία ἐκτέλεση τοῦ « Διγενῆ » τοῦ Ἄλ. Ξένου, ὅπως καὶ τέσσερα μέρη ἀπὸ τὴ « Σουίτα σὲ παλιὸ στῦλ » τοῦ Μεν. Πολλέντιου.

Ἀπὸ τὰ ρεσιτάλ, ὑπογραμμίζουμε τὸ σωστὸ δρόμο, — μουσικὰ καὶ τεχνικὰ — ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ νέα πιανίστα Ρίτα Βούρτσι καὶ τίς ὄριμες πιά ἐρμηνεῖες ποὺ μᾶς χαρίζει σὲ κάθε ἐμφάνισή του, μὲ τὴν Κρατικὴ ἢ σὲ ἀτομικὰ ρεσιτάλ, ὁ πιανίστας Γιώργος Χατζηνῖκος.

Ἀπὸ τοὺς ξένους, θαυμάσιος ὁ πιανίστας Νικήτας Μαγκάλωφ, ἀληθινὸς ποιητὴς — μαέστρος ὁ σύγγυρος Λ. Σομόγκι καὶ ἀξέχαστη ψυχικὴ λύτρωση τὸ τραγούδι τῆς « Παιδικῆς Χορωδίας » τῆς Βιέννης.

ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΩΓΕΙΝΑΚΗΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΜΕΓΑΛΗ ΕΚΛΟΓΗ

ΑΠΟ ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Τοῦ ΡΑ·Ι·ΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ

**(Η ΜΕΛΩΔΙΑ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ**

**Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΟΙ ΕΛΕΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΝΤΟΥ·Ι·ΝΟ)**

Ποιητικὴ ἀπόδοση : ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ

Ἐκδόσεις «ΚΑΔΜΟΣ»

Πανεπιστημίου 44—5ος ὄροφος

Κυκλοφόρησε

ΠΑΝΑΓΗ ΛΕΚΑΤΣΑ

Η

ΨΥΧΗ

Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ θανάτου

ΘΕΑΤΡΟΝ ΙΝΤΕΛΛ

ΤΗΛ. 614-596

ΘΙΑΣΟΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΣΩΜΕΡΣΕΤ ΜΩΜ

Η ΛΑΙΔΗ ΕΞΟΦΛΕΙ...

ΣΑΤΙΡΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Ἡ μεγαλύτερη θεατρικὴ ἐπιτυχία τῆς ἐαρινῆς περιόδου.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΕΙΣ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΣ ΧΡΥΣΟΔΕΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων « ΠΑΠΥΡΟΣ », συνεχίζουσα ἀνελλιπῶς τὸ ἐθνικὸν καὶ μορφωτικὸν ἔργον τῆς, ἐκδίδει ταυτοχρόνως τρεῖς (3) σειράς, ὡς ἀκολουθῶς :

1) Τὴν **ΛΕΥΚΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ « ΠΑΠΥΡΟΥ »** τῆς ὁποίας οἱ τόμοι περιλαμβάνουν εἰσαγωγὴν, ἀρχαῖον κείμενον, πιστὴν μετάφρασιν παραλλήλως ἐκάστης σελίδος, καὶ σχόλια.

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ 250 τόμοι :

Ἀθηναίου, Αἰσχύλου, Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀριστοτέλους, Ἀριστοφάνους, Ἀρριανοῦ, Δημοσθένους, Ἐπικτήτου, Διογένους Λαερτίου, Εὐριπίδου, Ἡλιοδώρου, Ἡροδότου, Ἡσιόδου, Θεοκυρίδου, Ἴπποκράτους Ἰσοκράτους, Ἰωσήπου, Λυσίου, Ξενοφῶντος, Ὀμήρου, Πausανίου, Πλάτωνος, Πλουτάρχου, Πλωτίνου, Πολυβίου, Πυθαγόρου, Σαπφοῦς, Σοφοκλέους, Στράβωνος, Φιλοστράτου, Χρυσόστομου κ. ἄ.

Συνεχίζεται κατὰ 15ήμερον ἢ ἐκδοσίς νέων τόμων.

2) Τὴν **ΝΕΑΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ**, οἱ τόμοι τῆς ὁποίας δὲν περιέχουν ἀρχαῖον κείμενον. Ἐξεδόθησαν μέχρι σήμερον :

ΗΡΟΔΟΤΟΣ. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον (9 Μοῦσαι) Ἄδετ. 120 Χρυσόδ. δρχ. 150

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον (Βιβλία Α' - Η') Ἄδετ. 120 Χρυσόδ. δρχ. 150

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ — ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον ἔχει ἐκδοθῆ εἰς 2 τόμους (50 βιογραφίαι) Τόμος Α'. Ἄδετ. δρχ. 120 Χρυσόδ. δρχ. 150
» Β'. » » 140 » » 170

ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ — ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον. Τόμος Α' δρχ. 50
Τόμος Β' δρχ. 75. Εἰς 1 χρυσόδετον τόμον Δρχ. 160

3) Τὴν **ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ**, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ περιληφθοῦν ὅλα τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, χωρὶς μετάφρασιν.

ANDRÉ LALANDE

Μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας — Καθηγητοῦ τῆς Σορβῶνης

ΜΕΓΑ ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

(Γεν. Φιλοσοφίας, Ψυχολογίας, Λογικῆς, Κοινωνιολογίας, Θεολογίας, Παιδαγωγικῆς, Αἰσθητικῆς, Βιολογίας κλπ.). Ὀλόκληρον τὸ ἔργον, τόμοι 1-12. Δεμένον εἰς 4 πολυτελεῖς χρυσοδ. τόμους 860.

A. & M. CROISSET

Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας. Μετάφρασις ὑπὸ Ἄνδρ. Πουρνάρα. Εἰς 2 χρυσοδ. τόμους.

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ

Ὅλα τὰ βιβλία τοῦ « ΠΑΠΥΡΟΥ » πωλοῦνται καὶ με δόσεις χωρὶς ἐπιβάρυνσιν τῆς τιμῆς των.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ « ΠΑΠΥΡΟΣ »

Ἀθῆναι, Λεωφ. Ἑλ. Βενιζέλου 46 - Α' Ὅροφος Τηλ. 614-598

30 χρόνια προόδου
στην βιομηχανία!!

Ἡ βιομηχανία σήμερα ἐπηρεάζει τὸ μέλλον ὁλοκλήρου τῆς χώρας. Ὁ τεράστιος καὶ ἀποτελεσματικὸς βιομηχανικὸς ἐξοπλισμὸς ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη ἐντὸς τῆς τελευταίας 30ετίας, κάμνει σήμερα τὴν Ἑλλάδα ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἀνεξάρτητον ἀπὸ εἰσαγωγᾶς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὁλονὲν καὶ περισσότερον αὐτάρκη, πλουσιαν, ὑπερήφανον.

★
Ἀπὸ τότε ποὺ ἡ ΗΕΑΠ ἀκριβῶς πρὶν 30 χρόνια ἀρχισε νὰ παρέχη ἠλεκτρικὸν ρεῦμα εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν Πειραιῶς, τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας ποὺ ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν ἠῤῥήθη 477 φορές.

Πρόσδος μετὸν ἠλεκτρισμὸν
ΗΕΑΠ

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΚΑΙ
ΔΙΑΘΕΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ο οργανισμός πού θά συμβάλη αποφασιστικά
στή διάδοση του καλού και χρήσιμου βιβλίου

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ Ήδη :

- I) **Η ΑΣΠΑΣΙΑ** - ΡΟΒΕΡΤΟΥ ΧΑΜΕΡΛΙΓΚ
Μετάφραση ΒΑΣΙΛΗ ΡΩΤΑ - ΒΟΥΛΑΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΥ
Τό βιβλίο πού ζωντανεύει τή χρυσή εποχή τής αρχαίας Ελλάδος.
- II) **ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΦΥΛΟ** - ΣΙΜΟΝ ΝΤΕ ΜΠΩΒΟΥΑΡ
(Βραβείον Γκονκούρ)
Ή έποποιία του γυναικείου φύλου. Τό πρώτο συγκροτημένο έργο
μιας γυναίκας για τή γυναίκα.
- III) **ΑΪΝΣΤΑΪΝ** - ΦΙΛΙΠ ΦΡΑΝΚ
Πρόλογος Καθηγητού ΧΟΝΔΡΟΥ
Ή ζωή, τό έργο και ή εποχή του μεγαλυτέρου σοφού του
αίώνα μας.

ΕΤΟΙΜΑΖΕΤΑΙ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Άρχαία ποιήσεις — Βυζαντινή — Δημοτικό τραγούδι
Νεοελληνική ποιήσεις.

Ένας έκδοτικός άθλος. Μία προσφορά στα Έλληνικά Γράμματα.

"ΚΥΨΕΛΗ"

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 44

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΧ. 10